

STOWARZYSZENIE
KONSERWATORÓW ZABYTKÓW

**POLSKI SŁOWNIK BIOGRAFICZNY
KONSERWATORÓW ZABYTKÓW**

Zeszyt 3

Pod redakcją
Henryka Kondzieli i Hanny Krzyżanowskiej

Warszawa 2009

Adres redakcji

ul. Gołębia 2
61-834 Poznań, tel. 061 852 80 03

Publikacja dofinansowana
przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
Generalnego Konserwatora Zabytków,

ISBN 978-83-924636-9-6

Wydawca

Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków
w Warszawie

Autorzy biogramów

Marian Arszyński
Zbigniew Beiersdorf
Iwona Błaszczyk
Tadeusz Bors
Maria Brykowska
Tadeusz Chrzanowski
Marzena Chyrczakowska
Eugeniusz Cnotliwy
Joanna Damięcka
Maria Dayczak-Domanasiewicz
Grażyna Dzisko-Wadas
Jacek Friedrich
Andrzej Gaczol
Elżbieta Gieysztor-Miłobędzka
Wanda Głowacka
Jan Gromnicki
Wojciech Jankowski
Hieronim Kaczmarek
Jacek Kawatek
Henryk Kondziela
Hanna Krzyżanowska
Lech Krzyżanowski
Renata Leszczyńska
Alicja Lutostańska
Jolanta Łaczyńska
Ewa Łuszczynska-Jankowska
Jan Malczewski
Danuta Mitraszewska
Jan Muszyński
Lech Narębski
Henryk Nowakowski
Iwona Pannenko
Józef Pilch
Krzysztof Powidzki
Janusz Prusiewicz
Miroslaw Przyłęcki
Piotr Maciej Przyppkowski
Adam Roman
Piotr Rudniewski
Małgorzata Schuster-Gawłowska
Alina Skibińska
Stanisław Stawicki
Piotr Stępień
Barbara Tondos
Sebastian Wicher
Ewa Wilkojć
Krzysztof Wolski
Joanna Wyszynska-Prosnak
Marta Zaitz
Władysław Zalewski

Od redakcji

Pierwszy zeszyt *Polskiego słownika biograficznego konserwatorów zabytków* [PSBKZ], który oddany został czytelnikom w 2000 r., był rezultatem wstępnego etapu prac podjętych przez zespół autorów i redaktorów realizujących inicjatywę zgłoszoną przez Henryka Kondzielę i zaaprobowaną przez Walny Zjazd Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków. Podkreślić należy, że prace przygotowawcze, opracowanie biogramów i ich wydanie możliwe było dzięki dotacjom przyznanych przez Generalnego Konserwatora Zabytków. Drugi zeszyt PSBKZ oddany został do druku niestety dopiero po sześciu latach w 2006 r., ponieważ wcześniej nie udało się uzyskać środków finansowych na druk. Przyznana wówczas dotacja pozwoliła ponadto na zebranie i opracowanie kolejnych biogramów. Opublikowanie ich w trzecim zeszycie nastąpiło w wyniku porozumienia zawartego między Stowarzyszeniem Konserwatorów Zabytków a Krajowym Ośrodkiem Badań i Dokumentacji Zabytków, który podjął się także pokrycia kosztów opracowania i wydania następnych zeszytów.

Słownik przeznaczony jest dla możliwie szerokiego grona czytelników. Dlatego łączy cechy opracowania przystępnego z wymogami naukowej precyzji, a w szczególności jest zgodny z zasadami przyjętymi i obowiązującymi przy pracy nad tego rodzaju publikacjami. Jego celem jest dostarczenie możliwie najbardziej rzetelnej, dokładnej i wszechstronnej informacji o ludziach działających na obecnych oraz dawnych ziemiach polskich, którzy zapisali się swą działalnością na polu konserwacji, restauracji, inwentaryzacji, dokumentacji i badań naukowych obiektów zabytkowych.

PSBKZ zawiera biogramy osób profesjonalnie uczestniczących w procesach konserwacji i ochrony zabytków, kształtowaniu myśli konserwatorskiej i dokumentowaniu historii konserwacji i ochrony zabytków. Są to osoby:

- bezpośrednio zajmujące się konserwowaniem dzieł sztuki i zabytków kultury materialnej,
- projektujące prace przy zabytkach,
- sporządzające plany zagospodarowania przestrzennego i rewaloryzacji zespołów zabytkowych oraz obszarów chronionych,
- prowadzące badania archeologiczne i architektoniczne na potrzeby prac przy zabytkach,
- zajmujące stanowiska kierownicze i działalności podstawowej w państwowej służbie konserwatorskiej oraz wykonawstwie prac przy zabytkach,
- będące autorami prac z dziedziny teorii, prawa, metodyki, historii, ochrony zabytków, a także krytyki konserwatorskiej,

- będące autorami studiów na potrzeby ochrony i konserwacji zabytków,
- wykazujące aktywną działalność w organizacjach zajmujących się ochroną zabytków przed powołaniem państwowej służby konserwatorskiej.

Słownik zawiera biogramy osób nieżyjących:

- 1) narodowości polskiej lub polskiego pochodzenia bez względu na miejsce działalności;
- 2) innych narodowości, jeżeli ich działalność dotyczyła zabytków znajdujących się w obecnych granicach państwa polskiego.

Zasięg chronologiczny PSBKZ obejmuje okres od początków działalności w tej dyscyplinie w końcu XVIII w., aż do czasów współczesnych. Chcielibyśmy, aby w sposób możliwie szeroki uwzględnione zostały w *Słowniku* postaci działające w czasach najbliższych, brak biografii których odczuwa się szczególnie w dotychczasowych publikacjach.

Zestaw haseł w zeszytach pierwszym i drugim jest z różnych względów w dużym stopniu przypadkowy, jakkolwiek staraliśmy się dać możliwie reprezentatywny zbiór biogramów uwzględniających ludzi różnych specjalności, działających w dziedzinach ogólnie określonych jako ochrona zabytków. W hasle – przy określeniu zawodu, stanowiska lub charakteru działalności – termin „konserwator” został użyty tylko w odniesieniu do osób, które z wykształcenia były konserwatorami dzieł sztuki lub pełniły funkcję w służbie ochrony zabytków. Niektóre biogramy zostały skrócone i dostosowane do przyjętej koncepcji *Słownika*.

Zamiarem inicjatorów jest przygotowywanie PSBKZ systemem holenderskim. Przewiduje się, że w przyszłych latach ukazywać będą się kolejne zeszyty, zawsze w układzie alfabetycznym.

Na ostatnich stronach znajduje się wykaz biogramów zamieszczonych w zeszytach pierwszym i drugim *Polskiego słownika biograficznego konserwatorów zabytków*.

Biogramy

Ataman Julian
Barut Józef
Bąk Maria
Brochwicz Zbigniew
Bromski Wiktor
Bukowski Stanisław
Chlebowicz Bogusław
Ciałowicz Jan
Cieśla Henryk
Cudowski Krzysztof
Czajkowski Witold
Czajor Jerzy
Dalbor Witold Marian
Dayczak Wawrzyniec
Eichler Zofia
Erdman-Przełomiec Maria
Estreicher Karol
Felchnerowski Klemens
Filipiak Stanisław
Grabowski Jan
Grein Józef
Gruszczyk Karol
Guise (Giese) Johann
Hurlak Kazimierz
Kaliski Emil
Kamińska-Tiunin Władysława
Karłowska-Kamzowa Alicja
Kehl Jerzy
Kłęsk Krystyna
Kohte Julius
Kopera Feliks
Kornecki Marian
Kozłowski Rudolf
Krauss Adam
Kryszman Kazimierz
Krzywobłocki Aleksander
Krzyżanowski Andrzej
Kwaśny Zdzisław
Lemcke Hugo
Lenart Bonawentura
Lewandowski Stanisław
Lutecki Władysław
Łepkowski Ludwik
Łotoczko Olgierd
Mach Janusz
Macur Kazimierz
Majcherowicz Zbigniew
Maniewski Jerzy
Miłobędzki Adam
Moskwa Kazimierz
Narebski Stefan
Neugebauer Jadwiga
Odrzywolski-Nałęcz Sławomir
Pagaczewski Julian
Pasierb Janusz
Pawłowski Stanisław
Piątek Andrzej
Pilawa Eugeniusz
Porejko Władysław
Przyrkowski Tadeusz

Puget Wanda
Quast Ferdinand
Róża Karol
Sachowicz Jacenty
Sawicki Olgierd
Schinkel Karl Friedrich
Schusterowa Anna
Seredyn Marianna
Sieroszewski Władysław
Skawiński Karol
Skibiński Sławomir
Słonecki Marian
Smolarek Przemysław
Sowiński Ignacy
Stefański Andrzej
Such Stanisław
Szunke Norbert

Szymański Michał
Ślusarczyk Jan
Then-Mączkowska Maria
Tuszewski Tadeusz
Vetulani Cecylia
Wąsacz Jan
Wicher-Jesionowska Krystyna
Widawski Jarosław
Wielgus-Wysocka Maria
Wieloch Roman
Wilgocki Eugeniusz
Wójciak Marian
Wróblewski Stanisław
Zarębska Teresa
Zaufal Wanda
Żukowski Jerzy
Żurowski Józef

Skróty bibliograficzne

Czasopisma

BHS	„Biuletyn Historii Sztuki”
BHSiK	„Biuletyn Historii Sztuki i Kultury”
KAiU	„Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”
OZ	„Ochrona Zabytków”
SzZ	„Spotkania z Zabytkami”

Serie wydawnicze

BMiOZ	Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków
PSB	Polski Słownik Biograficzny
TK	Teka Konserwatorska

Wydawnictwa często cytowane

EW	<i>Encyklopedia Warszawy</i> , Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 1994
Łoza, <i>Architekci</i>	S. Łoza, <i>Architekci i budowniczowie w Polsce</i> , Warszawa 1954
WSB	<i>Wielkopolski słownik biograficzny</i> , PWN, Warszawa-Poznań 1981

Miejsca wydania

Gd.	Gdańsk	Rz.	Rzeszów
Kat.	Katowice	Sz.	Szczecin
Kr.	Kraków	Tar.	Tarnów
L.	Lublin	Tarnob.	Tarnobrzeg
Lw.	Lwów	Tor.	Toruń
Ł.	Łódź	W.	Warszawa
Ol.	Olsztyn	Wil.	Wilno
Op.	Opole	Wr.	Wrocław
P.	Poznań	ZG.	Zielona Góra

ATAMAN Julian (1938-2000), historyk sztuki.

Ur. 1 IX 1938 w Rzeszowie, syn Stanisława i Janiny z d. Falkiewicz. Uczęszczał do I Lic. Ogólnokształcącego im. ks. Stanisława Konarskiego w Rzeszowie, w 1956 zdał maturę. Od 1958 studiował historię sztuki na Katolickim Uniw. Lubelskim, pracę magisterską obronił w 1963. Wcześniej (1961) pracował w Zarządzie Gł. Stow. Historyków Sztuki w Warszawie jako instruktor muzealnej wystawy objazdowej „Vincent van Gogh”. W 1964 podjął pracę w Muzeum-Zamku w Łańcucie, którą zakończył na stanowisku st. asystenta kierownika działu artystyczno-historycznego (ob. Dział Wnętrz).

Z działalnością konserwatorską związany był w trakcie pracy w Biurze Dokumentacji Zabytków w Rzeszowie od 1 I 1974 do 1 XI 1987. Do 1975 sprawował nadzór oraz merytoryczną opiekę nad muzeami pd.-wsch. Polski. Sprawował także nadzór konserwatorski nad kolekcjami w woj. rzeszowskim. W ramach konserwatorskiej ewidencji zabytków zajmował się działem zabytków ruchomych, a więc naukową penetracją terenu, inwentaryzacją i dokumentacją oraz opracowywaniem kart ewidencyjnych, a także nadzorowaniem i prowadzeniem archiwum BDZ. Wchodził w skład zespołu BDZ w Rzeszowie, który w l. 1974-83 realizował ogólnopolski spis zabytków architektury i budownictwa.

Zainteresowania A. koncentrowały się przede wszystkim na ekspertyzie dzieł sztuki, wystawiennictwie, krytyce sztuki, głównie plastyki współczesnej. W l. 1983-87 pracował w rzeszowskim salonie sprzedaży dzieł sztuki i antyków krakowskiego oddz.

BHZ „Desa”, gdzie odpowiadał za przyjmowanie, ocenę i wycenę oraz zajmował się opracowywaniem ekspertyz. W 1987 został pracownikiem Biura Wystaw Artystycznych w Rzeszowie (późniejszym Biurze Wystaw Artystycznych Galerii Miasta Rzeszowa), gdzie pracował do śmierci. Wielokrotnie piastował funkcję komisarza wystaw, opracowywał katalogi oraz inne wydawnictwa BWA, a także organizował i prowadził zajęcia oświatowe. Za pośrednictwem BWA oraz Woj. Domu Kultury w Rzeszowie wygłaszał odczyty nt. sztuki dawnej i współczesnej w szkołach i ośrodkach kultury województwa. Często występował przed mikrofonami rzeszowskiej rozgłośni Polskiego Radia i kamerami Ośrodka Region. TV. W 1982 nawiązał współpracę z rzeszowskim miesięcznikiem społ.-kulturalnym „Profile”. Od tej pory z pasją oddał się działalności recenzenta wydarzeń plastycznych oraz krytyka sztuki. Publikował w wielu czasopismach kulturalnych rzeszowskich i małopolskich.

Był aktywnym członkiem Stow. Historyków Sztuki, wygłosił wiele referatów naukowych, w l. 1979-83 był prezesem Zarządu Oddz. w Rzeszowie, a w l. 1983-87 członkiem Komisji Rewizyjnej. Uczestniczył też w pierwszych wspólnych posiedzeniach Komisji Sztuki i Kultury Materialnej Tow. Naukowego w Rzeszowie oraz rzeszowskiego oddz. SHS. Zbierał XIX-wieczne zegary, gromadząc z upływem lat sporą ich kolekcję. Zbierał również osobliwe okazy różnorodnych staroci. Plonem jego pasji bibliofilskiej jest okazały księgozbiór liczący ok. 3000 woluminów. Uhonorowany złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami”, Srebrnym Medalem Ochrony Pomników

ATAMAN JULIAN

Walki i Męczeństwa, odznaką „Zasłużony dla Województwa Rzeszowskiego”, nagrodą wojewody rzeszowskiego w dziedzinie kultury i sztuki.

W 1967 ożenił się z Janiną Hanus, plastyczką i autorką publikacji poetyckich. Dwaj synowie, Jakub i Wojciech, są plastykami.

Zmarł 4 III 2000 w Rzeszowie i został pochowany na cmentarzu w Rzeszowie Słocinie.

J. K a w a ł e k, *Julian Ataman (1938-2000)*, „Rzesz. Teka Konserw.” t. III-IV, Rz. 2002, s. 305 i n.; t e n ż e, *Ataman Julian*, w: *Encyklopedia Rzeszowa*, Rz. 2004, s. 19-20.

Jacek Kawalek

B

BARUT Józef (1890-1967), inż. budownictwa, architekt miejski w Gorlicach.

Ur. 14 IX 1890 w Korczyniu k. Krosna, syn Franciszka i Marii (Marianny) z d. Zych. Ukończył w 1914 gimnazjum w Krośnie i w tymże roku rozpoczął studia w Szkole Politechnicznej, późniejszej Politechnice, we Lwowie, którą ukończył z wyróżnieniem w 1918 z tytułem inż. budownictwa. Po studiach został wcielony do wojska austriackiego i przydzielony do oddziałów technicznych, lecz już 20 VIII 1918 skierowano go, przez Biuro Odbudowy b. Galicji we Lwowie, do Pow. Biura Odbudowy w Gorlicach, miasta prawie całkowicie zniszczonego podczas działań wojennych w 1915, gdzie rozpoczął pracę. W 1922 objął stanowisko architekta miejskiego. W 1925 został powołany na członka korespondenta Okr. Komisji Konserwatorskiej przy Urzędzie Wojewódzkim w Krakowie. Z jego inicjatywy doszło z początkiem lat 30. XX w. do powstania Tow. Upiększania Miasta Gorlic i Okolicy (obecnie istnieje jako Tow. Opieki nad Zabytkami d. Pow. Gorlickiego i Upiększania M. Gorlic z Okolicą), które m.in. opiekowało się zabytkami. Działalność architektoniczna i konserwatorska B. przy odbudowie Gorlic w okresie międzywojennym nie została opracowana. Wydaje się jednak, iż wniósł on ogromny wkład w realizację tego przedsięwzięcia, niezależnie od rutynowej realizacji założeń odbudowy Gorlic opracowanego w środowisku krakowskim. Jego zasługą zapewne są właściwie dobrane gabaryty oraz odpowiedni wygląd zewnętrzny nowych, jak na owe czasy b. nowoczesnych, budynków mieszkalnych ścisłego śródmieścia, zwłaszcza w strefie historycznej, łączą-

cej się z zabudową przyrynkową od strony kościoła farnego i dworu Korwacjanów oraz w pn.-zach. części tej strefy, między ul. Wróblewskiego, a ul. 3 Maja. W l. 1939-45 pracował w Zarządzie Miejskim w Gorlicach. Z tego też czasu pochodzi wykonany przez niego projekt drogi Gorlice-Szalowa-Stróże (1940) oraz elaborat uzasadniający jej lokalizację przez odwołanie się do argumentów praktycznych i historycznych.

Pracował jako architekt. Dziełem B. są zrealizowane projekty kościołów w Krygu (1930-34), Staszkówce oraz w Cmolasie (1957-61), gdzie współpracował w Wacławem Taranczewskim, który wykonał figuralno-ornamentalne polichromie. Zaprojektował również szkołę w Rzepienniku i dwór w Staszkówce oraz budynek banku powiatowego w Gorlicach. W projektach architektury sakralnej sięgał do form specyficznie pojmowanego renesansu. Bryła jego budowli wykazuje podobieństwo do zabytków renesansowych i barokowych w Bieczu i okolicy. Można też domniemywać, że jego smak architektoniczny kształtował się w znacznym stopniu pod wpływem neorenesansowej estetyki gorlickiego kościoła paraf., którego odbudowę nadzorował przez kilka dziesięcioleci. Prace prowadzono w l. 1930-37 wg planów odbudowy sporządzonych przez krakowskiego architekta Józefa Gałęzowskiego, dostosowanego do „Planu regulacyjnego” Gorlic z 1916, lecz B. jako architekt miejski nadzorował przebieg odbudowy także w latach powojennych (do 1956). Jego samodzielną realizacją architektoniczną o charakterze konserwatorskim był projekt odbudowy ratusza w Gorlicach. Programował i projektował także prace

konserwatorskie prowadzone przy dworze obronnym w Szymbarku, domu Kromera oraz basztach Katowskiej i Radzieckiej w Bieczu. Najbardziej jednak zaangażował się w prace przy rekonstrukcji i odbudowie dworu obronnego (tzw. lamusa) w Gorlicach, który dzięki jego staraniom został uratowany i istnieje obecnie jako dwór Korwacjanów. Do zasług konserwatorskich B. z okresu międzywojennego należy również zaliczyć odbudowę gorlickich kamienic przyrynkowych, zniszczonych podczas I wojny, respektującą zasady ówczesnej myśli konserwatorskiej. Poczynając od lat 30. do drugiej poł. I. 60. XX w., choć nieoficjalnie, jednak *de facto*, pełnił funkcję konserwatora zabytków pow. gorlickiego. Znane są jego nieprzejednane interwencje konserwatorskie w Gorlicach i Bieczu, dzięki którym uratowano wiele ważnych relikwów przeszłości. Konsultował i opracował studia historyczne do planu zagospodarowania przestrzennego tych miast. Niektóre studia, jako artykuły, zostały opublikowane w wydawnictwach naukowych, m.in. *Dawna ziemia Biecka i jej stolica*. Dziełem jego życia jest kompleksowe studium historyczne Gorlic stanowiące wieloaspektową monografię tego zespołu osadniczego oraz jego ewolucji. W l. 30. XX w. przeprowadził gruntowną kwerendę źródeł pisanych dot. przeszłości Gorlic i przygotował pracę *Gorlice. Studium historyczno-urbanistyczne miasta*. Jest także autorem licznych rozpraw naukowych, przeważnie nt. przeszłości Biecza i Gorlic. Niektóre z jego publikacji poświęcone są zagadnieniom konserwatorskim, m.in. *Światła i cienie odbudowy Gorlic* (w: *Miasta Polskie*, 1935).

W 1919 założył w Gorlicach Komitet Urządzenia Wystawy Pamiątek Wojennych oraz był współorganizatorem wystawy. Stała się ona zaczątkiem kolekcji różnorodnych eksponatów historycznych, w l. 1955-57 przekazanych gorlickiemu Muzeum Regionalnemu. Pasjonował się fotografią; przeważnie wykonywał zdjęcia o charakterze

dokumentalnym, ukazujące miejsca i obiekty historyczne w Gorlicach i okolicy. Należał do Tow. Opieki nad Zabytkami i b. aktywnie uczestniczył w jego pracach. Był współzałożycielem i działaczem Polskiego Tow. Krajoznawczego w Gorlicach. Zasłużył się przy wytyczaniu nowych szlaków turystycznych, zakładaniu schroniska na Magurze Małostowskiej, opiece nad cmentarzami wojennymi z I wojny oraz tworzeniu Muz. Regionalnego w Gorlicach (od 1977 im. Ignacego Łukasiewicza) mieszczącego się w odbudowanej przez niego kamienicy przy ul. Wąskiej 9. W latach międzywojennych był prezesem Tow. Szybowcowego w Gorlicach.

W 1932 zawarł związek małżeński z Emilią Wójcik. Bezdzietny.

Zmarł 22 XI 1967 w Gorlicach i tu został pochowany.

T. Ś l a w s k i, *Józef Barut (1890-1967)*, w: *Józef Barut, Gorlice. Studium historyczno-urbanistyczne miasta*, Brzozów 1991, s. 7 n.; A. M a t u s z c z y k, *Oddział PTT/PTTK w Gorlicach. 70 lat pracy i działalności*, „Gościńiec” 2003, nr 5, s. 44; T. Ś l a w s k i, *Józef Barut 1890-1967*, mpis w Muz. Region. w Gorlicach; B. W a l, *Historia oddziału PTTK w Gorlicach*, www.adfotonazwapl/pttk_gorlice; informacje Leszka Brzozowskiego z Gorlic.

Jacek Kawalek

BAK Maria (1948-1990), historyk sztuki, st. kustosz w Woj. Ośrodku Badań i Dokumentacji Zabytków w Opolu.

Ur. 23 VIII 1948 w Częstochowie jako córka rzemieślnika Witolda Bąka i Matyldy z d. Seller. W 1976 ukończyła Lic. Sztuk Plastycznych w Częstochowie. Tytuł mgr sztuki uzyskała w 1972 na Wydz. Historycznym Katolickiego Uniw. Lubelskiego. W l. 1973-74 pracowała jako bibliotekarka w Woj. i Miejskiej Bibliotece Publicznej w Częstochowie, a następnie do 1976 była nauczycielką w Państw. Liceum Sztuk Pla-

stycznych w Sędziszowie. W l. 1976-90 pełniła obowiązki asystenta, st. asystenta, kustosza, st. kustosza w Woj. Ośrodku Badań i Dokumentacji Zabytków w Opolu. Pracując, nadal pogłębiała wiedzę. W 1984 ukończyła kurs pn. „Konserwacja drzew parkowych i ochrona parków zabytkowych”, zorganizowany przez Nacz. Org. Techniczną Inżynierów i Techników Ogrodnictwa NOT w Rzeszowie, a w 1989 Studium Poddyplomowe Ochrony i Konserwacji Założeń Ogrodowych przy Szkole Gł. Gospodarstwa Wiejskiego – Akademii Rolniczej w Warszawie.

W trakcie pracy w WOBZD realizowała prawną i naukową ochronę zabytków ruchomych, parków, cmentarzy, miejsc pamięci narodowej. Kontynuowała prowadzoną od 1964 pełną ewidencję zabytków ruchomych. Uzupełniała kartotekę będącą zbiorem podstawowej dokumentacji naukowej. Systematycznie przygotowywała materiały do podejmowania decyzji o wpisie dobra kultury do rejestru zabytków. Jej znajomość zasobów i stanu zachowania zabytków, osiągnięta w wyniku licznych inspekcji w terenie, pozwoliła na prawidłowe, skuteczne kształtowanie i wdrażanie planów ich ochrony. Prowadziła szczegółową ewidencję parków i ogrodów stylowych dla najcenniejszych założeń. Była inicjatorką wykonania studiów historyczno-stylistycznych parków w Mosznej, Strzelcach Opolskich, Kędzierzynie-Koźlu, Sławięcicach i Dobrej. Przyłączyła się do wstępnego opracowania projektów rewitalizacji parków we Frączkowie, Strzelcach Opolskich, Mosznej. Dużą troską otaczała prace porządkowe i pielęgnacyjne. Spowodowała podjęcie przez Woj. Ośrodek Profilaktyczno-Sanatoryjny w Mosznej zabezpieczenia i leczenia zagrożonego drzewostanu parkowego oraz remontu i zagospodarowania stawów parkowych. Na terenie stadniny koni zajmującej część tego parku zamierzała zrewitalizować drzewa głównej alei dojazdowej. Jej staraniem Zjednoczenie Państw. Gospodarstw Rolnych wraz z pod-

ległymi kombinatami opracowało postulaty konserwatorskie do wykonania pomiarów sytuacyjno-wysokościowych parków, inwentaryzacji zieleni i wytycznych dot. zabiegów pielęgnacyjnych w parkach. Szczególnym zainteresowaniem i troską otaczała park na wyspie Bolko w Opolu, w Mosznej, Pokoju, Dobrej, Głogówku, ogród dendrologiczny – arboretum w Lipnie k. Niemodlina. Owocnie współdziałała z woj. konserwatorem przyrody. Służyła pomocą i doświadczeniem w konkursach na najlepsze zagospodarowanie parków organizowanych staraniem Zjednoczenia PGR.

W oparciu o pomoc i doświadczenie Woj. Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Katowicach w 1980 podjęła pierwsze prace związane z ewidencją 700 cmentarzy. Rozpoczęła od ewidencji i dokumentacji fotograficznej mogił i nagrobków z nazwiskami i tekstami polskimi osób zmarłych do 1945. Za ważne i pilne zadania uznała konieczność ochrony i opracowań naukowych dotyczących cmentarzy żydowskich w Białej i Opolu. W „Opolskim Informatorze Konserwatorskim” zostały opublikowane artykuły: J. Woronczaka – *Cmentarz żydowski w Białej* (1985) oraz H. i Z. Łabęckich *Cmentarz żydowski w Opolu* (1989). Przeszkoliła wyznaczonych przez władze terenowe pracowników odpowiedzialnych za cmentarze i powierzyła im wykonanie kart cmentarzy. Prace wykonano społecznie. Ewidencjonowała i prowadziła sprawy związane z ochroną miejsc pamięci narodowej. Założyła kartotekę obejmującą okres całej historii Polski – od czasów najdawniejszych do współczesności. Opublikowała *Miejsca Pamięci Narodowej w woj. opolskim* („Opolski Informator Konserwatorski” nr 2/1983 i dalsze). Zewidencjonowała ponad 200 miejsc i założyła karty cmentarzy i pomników. W porozumieniu z Woj. Obywatelskim Komitetem Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa oraz Studium Kulturalno-Oświatowym i Bibliotekarstwa w Opolu przeszkolonym słuchaczom powierzyła wy-

konanie kart ewidencyjnych. Założono karty dla 62 obiektów.

Jest autorką publikacji dot. realizowanych zadań konserwatorskich w poszczególnych latach i historii pojedynczych zespołów na łamach „Opolskiego Informatora Konserwatorskiego” wydawanego przez BDZ oraz Woj. Ośrodek Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej UW w Opolu. W ramach studiów podyplomowych wspólnie z Bogdanem Szpryngielem napisała pracę poświęconą dużemu założeniu pałacowo-parkowemu w Dąbrowie.

Odnaczona Brązowym Krzyżem Zasługi w 1978, uhonorowana złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami” w 1984.

Była niezamężna. Zmarła 6 XII 1990. Pochowana na cmentarzu św. Rocha w Częstochowie.

Informacje własne.

Janusz Prusiewicz

BROCHWICZ Zbigniew (1924-1992), konserwator dzieł sztuki, badacz technologii i technik zabytkowych dzieł malarstwa, rzeźby i architektury, prof. Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Ur. 15 XI 1924 w Radziejowie Kujawskim, syn Wacława i Józefy z d. Przybylskiej. W 1950 podjął studia konserwacji zabytków malarstwa i rzeźby polichromowanej na Wydziale Sztuk Pięknych Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu. Po ich ukończeniu w 1954 pozostał na uczelni jako asystent w Katedrze Technologii Malarskiej i Rzeźbiarskiej, kierowanej przez prof. Leonarda Torwirta. W następnych latach osiągał kolejne stopnie akademickiego awansu: w 1963 objął stanowisko adiunkta, w 1968 docenta, w 1983 uzyskał tytuł profesora, a w 1991 profesora zwyczajnego. Jednocześnie pełnił wiele ważnych funkcji organizacyjnych: kierownika Zakładu Technologii i Technik Malarskich od 1969, jednocześnie

w l. 1969-72 prodziekana, zaś w l. 1972-75 dziekana Wydziału. Rozbudzonym już wcześniej zainteresowaniom naukowym technologią i technikami sztuk plastycznych dał głębszy wyraz już w czasie przygotowywania pracy magisterskiej pt. *Badania fizykochemiczne jako integralna część dokumentacji w konserwacji malarstwa sztalugowego*, rozwijając je z powodzeniem szerzej w początkowym okresie swojej pracy dydaktycznej i badawczej. Uzyskane wyniki stworzyły podstawę rozprawy doktorskiej pt. *Zaprawy romańskie z reliktyw architektury kamiennej odkrytej na podgrozdziu książęcym w Gnieźnie*, obronionej w 1967. W ciągu następnych lat B. zbudował samodzielnie i z ogromnym nakładem pracy swój nieszablony warsztat naukowy, w którym metody nauk humanistycznych, mające służyć analizie treści dawnych traktatów artystycznych i farmakologicznych, łączyły się z przystosowanymi twórczo do potrzeb konserwatorskich metodami nauk eksperymentalnych, dodatkowo zaś wspomagane były pomysłowymi eksperymentami warsztatowo-artystycznymi. To niekonwencjonalne instrumentarium badawcze umożliwiło mu uzyskiwanie oryginalnych wyników wnoszących znaczący wkład zarówno do stanu badań podstawowych, jak i do praktyki konserwatorskiej. W obfitym plonie jego działalności naukowej, zaprezentowanym w ramach przeszło 60 publikacji, wyróżnić można wiele wątków, których wspólny mianownik stanowi szeroko pojęta problematyka technologii i technik artystycznych, przede wszystkim historycznych. Wśród najważniejszych wymienić należy następujące: metodykę badań przekrojów zapraw i warstw malarskich (m.in. publikacja *Zastosowanie barwników organicznych do badania przekrojów warstw malarskich i zapraw*, „Mat. Zachodniopom.” 1959), problematykę spoiw malarskich (m.in. *Gumy roślinne jako spoiwa malarskie w świetle dawnych traktatów, ich właściwości oraz ich identyfikacja w zabytkowych polichromiach*, ibidem,

1963); rekonstrukcje oraz nowe rozwiązania technologiczne w zakresie technik pozłotniczych (m.in. *Folie pozłacarskie w zabytkowych obiektach. Ich charakterystyka i metody identyfikacji*, „Mat. Zachodniopom.” 1971 oraz *Zastosowanie metalicznego, strącanego srebra w technikach pozłotniczych*, „Mat. Muzeum Budown. Ludowego w Sanoku” 1974, nr 19), rekonstrukcje zapomnianych, dawnych technik malarskich i zdobniczych (m.in. *Technika sgraffita enkaustycznego na podłożach ruchomych*, „Zabytkozn. i Konserwat.” 1987 nr XII oraz *Technika malarska „szypolen” [chipolin] i jej identyfikacja w zabytkowych obiektach*, OZ 1963, nr 1), metody identyfikacji niektórych spoiw malarskich oraz pigmentów przy użyciu chromatografii rozdzielczej i cienkowarstwowej (m.in. *Zastosowanie analizy chromatograficznej do identyfikacji cukrowców w zaprawach i polichromiach*, „Mat. Zachodniopom.” 1961).

B. położył także wielkie zasługi w dziedzinie akademickiego kształcenia konserwatorów dzieł sztuki, tworząc nowe programy prowadzonych przez siebie wykładów i ćwiczeń, doskonaląc metodykę nauczania tych przedmiotów oraz wyposażając w aparaturę i sprzęt pracownie badawcze i dydaktyczne. Rozwojowi polskiego środowiska konserwatorskiego przysłużył się też bardzo jako wymagający promotor oraz wnikliwy recenzent licznych prac magisterskich, doktorskich i habilitacyjnych, a także autor opinii w ramach przewodów kwalifikacyjnych do tytułu profesora. Swoją wiedzą i doświadczeniem służył też często jako konsultant i rzeczoznawca ważnych przedsięwzięć konserwatorskich, m.in. prac przy *Panoramie Raclawickiej*. Jego wszechstronna i owocna działalność uhonorowana została m.in. złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami”, Złotym Krzyżem Zasługi i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Od 1952 żonaty był z Ludwiką Karkosiek, z którą miał syna Mariusza i córkę Joannę.

Zmarł 1 V 1992 i został pochowany w Toruniu na cmentarzu przy ul. Wybickiego.

J. Flik, Zbigniew Brochwicz (1924-1992), OZ 1995, nr 2, s. 243-245; t e n ż e, *Znaczenie badań profesora Zbigniewa Brochwicza dla rozwoju technologii i technik malarskich*, w: *Ars longa vita brevis. Tradycyjne i nowoczesne metody badania dzieł sztuki* (Materiały z sesji naukowej poświęconej pamięci profesora Zbigniewa Brochwicza, Toruń, 18-19 X 2002), red. J. Flik, Tor. 2003, s. 13-35.

Marian Arszyński

BROMSKI Wiktor Ignacy (1914-2001), konserwator ceramiki (rekonstruktor), modelarz.

Ur. 15 VIII 1914 w Berlinie jako syn czeladnika krawieckiego Ignacego i Zofii Staniszewskiej. Z rodzicami oraz braćmi Marcinem i Edwardem powrócił do Polski w 1919. W 1937 ukończył siedmioklasową szkołę powszechną w Poznaniu. W okresie powojennym, kierowany przez Muzeum Archeologiczne w Poznaniu na różne kursy, dokształcał się zawodowo, podnosząc kwalifikacje. W 1958 zdał muzealny egzamin na laboranta i techniczną pomoc w pracach wykopaliskowych. Natomiast w 1966, po ukończonym wieczorowym kursie i zdaniu wymaganego egzaminu cechowego, otrzymał świadectwo czeladnicze w rzemiośle modelarskim wystawione przez Izbę Rzemieślniczą w Poznaniu. W 1968, oddelegowany przez Muzeum Archeologiczne, brał udział w zorganizowanym w Biskupinie kursie zdejmowania profili lakowych z głębokich wykopów.

Pracę zawodową rozpoczął jeszcze w trakcie nauki szkolnej. W l. 1929-33 pracował jako robotnik (gatrowy) w Tartaku Makowice, pow. Łuniniec (1929-31), później przez kilka miesięcy w Spółdz. Wydawniczej Zakłady Graficzne-Introligatorka (X 1931-IV 1932), a w l. 1935-36 w drukarni

„Kupiec”. Obowiązku służby wojskowej dopełnił w l. 1936-38. Następnie, do 1939 pracował w warsztatach kolejowych. We wrześniu 1939 został zmobilizowany i wziął udział w walkach z Niemcami. Został dwukrotnie ranny (16 IX w rękę, a 18 IX w nogę) i sześć tygodni leżał w szpitalu w Ostrowie. Ze szpitala jako jeńiec wojenny trafił do obozu w Köppern k. Frankfurtu nad Menem, a po ucieczce w 1942 skierowano go do obozu karnego w Schwertig k. Frankfurtu nad Odrą (przebywał tam do 27 V 1943). Działał w polskiej konspiracji na terenie Niemiec, uczestnicząc w akcjach sabotażowych. Po wyzwoleniu, w l. 1945-46 pracował w amerykańskim magazynie wojskowym w Bad-Homburg. 14 VIII 1946 powrócił wraz z rodziną z Niemiec do Poznania.

W 1948 podjął pracę w Muzeum Archeologicznym – początkowo jako woźny, a później jako laborant. W 1949 awansował na rekonstruktora zabytków i od 1954 pracował w muzealnej samodzielnej pracowni modelarskiej. W 1966 objął stanowisko st. laboranta muzealnego. W l. 1964-66 był czasowo na rencie inwalidzkiej III grupy. W 1966 wrócił do muzeum na stanowisko modelarza, a potem st. laboranta. 30 VI 1976 przeszedł na emeryturę.

W ramach swoich obowiązków zawodowych brał udział w wykopaliskach w Międzyrzeczu, gdzie zajmował się preparowaniem zabytków: wałów, budynków drewnianych, jam produkcyjnych, ceramiki, przedmiotów żelaznych, skórzanych i drewnianych. Wyklejał ceramikę podczas wykopalisk w Sandomierzu prowadzonych w 1972 przez Instytut Historii Kultury Materialnej PAN, a w 1973 – dla ekspedycji poznańskiego Uniw. im. Adama Mickiewicza, badającej wczesnośredniowieczne grodzisko w Bninie. Rekonstrukcją ceramiki zajmował się też w trakcie prac wykopaliskowych w Koszalinie i Inowrocławiu. W 1971 podjął się konserwacji ceramiki w zbiorach katedry archeologii UAM. Konserwował także ceramikę pozyskaną z wykopalisk

prowadzonych przez Zakład Historii Kultury Materialnej Wielkopolski i Woj. Zielonogórskiego w 1970. Zatrudniano go przy wykonywaniu profili lakowych. Prace takie wykonywał na wykopach podczas prac badawczych w Sandomierzu w 1972, w Toruniu w 1974, w Mogilnie oraz dla poznańskich ekspedycji archeologicznych pracujących w Bruszczewie pow. Kościan (1968), Kotlinie pow. Pleszew (1968), Gnieźnie (1969) i na Starym Rynku w Poznaniu (1971). Zajmował się również wykonywaniem modeli i kopii ważniejszych zabytków archeologicznych, które tworzył przede wszystkim w gipsie. W l. 1973 i 1975 sporządził w celach dokumentacyjnych kopie dużych płaskorzeźb rzymskich znalezionych w trakcie poznańskich wykopalisk w Novae w Bułgarii. Natomiast w 1972 dla celów wystawieni- niczych – na wystawę 1000-lecia bitwy pod Cedynią przygotował dla Muzeum Narodowego w Szczecinie rekonstrukcje wczesno- średniowiecznych tarcz i hełmów z Gniezna i Giecza. W ramach upowszechniania wiedzy archeologicznej przygotowywał również gipsowe kopie zabytków, które darowano głównie szkołom. Beneficjentem tej akcji w 1969 była Szkoła Podstawowa nr 42 w Poznaniu, dla której wykonywał modele zabytków archeologicznych – szalasów krytych gliną i mchem, przyrządów do wiercenia, pięściaka krzemienno- i grocików sercowatych. Niektóre kopie przeznaczone były również do sprzedaży (naczynia terra sigillata, urny twarzowe kultury pomorskiej) w Muzeum Archeologicznym oraz jako nagrody w organizowanych konkursach z wiedzy archeologicznej dla młodzieży szkolnej. Opublikował również w archeologicznym czasopiśmie popularnonaukowym „Z Otcłani Wieków” (1953, z. 5) artykuł: *Nowe odkrycia archeologiczne – Strzelce pow. Mogilno*.

Był członkiem Zw. Bojowników o Wolność i Demokrację. Za zasługi i osiągnięcia zawodowe został uhonorowany w 1970 Odznaką Grunwaldzką, w 1972 Medalem Zwy-

cięstwa i Wolności 1945, w 1972 Srebrnym Krzyżem Zasługi i w 1976 złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami”.

Ożeniony z Heleną Małecką, miał syna Jerzego Ignacego (ur. 1945 w Bad Homburg) i córkę Elżbietę (ur. 1948 w Poznaniu). Po raz drugi ożenił się w 1974 z Franciszką Kaźmierczak z d. Słaboszewską.

Zmarł w Poznaniu 17 XII 2001 i został pochowany na cmentarzu Junikowskim.

Teczka personalna w MAP.

Hieronim Kaczmarek

BUKOWSKI Stanisław (1904-1979), architekt.

Ur. 21 I 1904 w Rypinie (woj. kujawsko-pomorskie), jako drugi spośród czwórki dzieci Antoniego, urzędnika, i Leokadii z Mielczarskich (?). Świadectwo dojrzałości otrzymał w 1922 w gimnazjum im. T. Rejtana w Warszawie. W l. 1922-33 studiował na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej, zdobył tytuł inżyniera architekta, broniąc pracę dyplomową wykonaną pod kierunkiem prof. Rudolfa Świerczyńskiego. Od maja do września 1933 praktykował w biurze projektowym prof. Czesława Przybylskiego. Na przełomie lat 1933/34 otrzymał roczne stypendium Wydziału Architektury PW na pogłębienie wiedzy za granicą, dzięki któremu zwiedził Czechy, Austrię, Belgię, Holandię, Niemcy, Włochy, Francję, Hiszpanię i Afrykę Północną. Po powrocie do kraju pracował przez rok akademicki 1934/35 na Wydziale Architektury jako st. asystent prof. Franciszka Krzywdy-Polkowskiego w Katedrze Architektury Wnętrz i Krajobrazu. W l. 1936-40 zatrudniony był na stanowisku asystenta prof. Romualda Gutta w Miejskim Biurze Urbanistycznym w Wilnie. Poza pracownią, zapewne w ramach prywatnej działalności architektonicznej, uczestniczył w projektowaniu obiektów użyteczności publicznej,

budynków willowych oraz pracach przy zabytkach. Po wybuchu II wojny światowej początkowo pracował jako naczelnik i gł. architekt wileńskiego oddziału Przedsięb. Projektowo-Planistycznego Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, biorąc udział w poważnych przedsięwzięciach inżynieryjno-budowlanych, następnie razem z żoną utrzymywał się z zajęć dorywczych, jak malowanie pocztówek i szycie strojów komunijnych. Na początku 1945 osiedlił się na stałe w Białymstoku, rodzinnym mieście żony. Rozpoczął tu pracę jako jeden z trzech architektów, w których rękach spoczywały wszystkie problemy projektowo-budowlane całego województwa. Prace projektowe, dotyczące zabezpieczenia, a następnie odbudowy i rekonstrukcji zniszczonych zabytków, wykonywał początkowo osobiście na zlecenie Min. Kultury i Sztuki, następnie wraz z niewielką grupą współpracowników w Pracowni Konserwacji Zabytków Architektury zorganizowanej wspólnie z pierwszym powojennym woj. konserwatorem zabytków Władysławem Paszkowskim. Pracownią tą kierował w l. 1948-50 oraz 1952-58. Drugą główną dziedziną jego twórczości była architektura sakralna i użyteczności publicznej.

Piastował odpowiedzialne stanowiska w instytucjach urbanistyczno-architektonicznych, w Państw. Pracowni Konserwacji Zabytków, Centralnym Biurze Projektów Architektonicznych i Budowlanych Miastoprojekt – Wschód (1950-52), Białostockim Biurze Projektów Budownictwa Ogólnego (1958-70) oraz Komitecie Zakładowym Gm. Spółdz. „Samopomoc Chłopska” (1969-74). Często wchodził w skład komisji techniczno-opiniotawczych, m.in. był przewodniczącym Komisji Architektoniczno-Budowlanej przy Wydziale Budownictwa Prezydium WRN, rzeczoznawcą doradcą do spraw urbanistyki w Dziale Budownictwa Urzędu Woj. w Białymstoku oraz członkiem wielu komisji artystycznych. Poza działalnością ściśle zawodową zajmował się również dy-

daktyką, w l. 1946-52 jako nauczyciel projektowania w Liceum (później Technikum) Budowlanym w Białymstoku.

Pierwsze znaczące prace projektowe rozpoczął w Wilnie, gdzie zajmował się przede wszystkim architekturą przestrzeni, biorąc m.in. udział w regulacji wileńskiego placu Katedralnego (1936-37). Opracowany, wspólnie z Leszkiem Teodozym Dąbrowskim pod kierunkiem prof. R. Gutta, projekt był ostro krytykowany w miejscowym środowisku artystycznym, szczególnie przez znanego wileńskiego artystę Ludomira Ślendrańskiego i publicystę Kazimierza Kieniewicza. Zaproponowane przez Miejskie Biuro Urbanistyczne rozwiązanie placu Katedralnego wprowadzało zieleni do śródmieścia zamiast proponowanych wielu symbolicznych rzeźb ustawionych na geometrycznie prostokątnym placu. Efektem sporu były liczne publikacje na łamach miejscowej prasy i specjalistycznych periodyków (Piotr Śledziewski, Stanisław Bukowski, *O projekcie regulacji Placu Katedralnego w Wilnie*, „Architektura i Budown.” 1938, nr 11/12; w tym samym numerze polemiczny artykuł Kazimierza Kieniewicza, *Problem Placu Katedralnego w Wilnie*). Mimo tych kontrowersji Zarząd Miejski zdecydował w 1938 o realizacji projektu MBU i ogłosił konkurs na pomnik marszałka Piłsudskiego, który miał stanąć na placu. B. uczestniczył w pracach komisji sądu konkursowego powołanego przez Woj. Komitet Uczczenia Pamięci Marszałka Piłsudskiego. W rozpisany w 1937 ograniczonym konkursie na opracowanie plastyczne mauzoleum grobów królewskich w katedrze wileńskiej, zaprojektowanym w l. 30. XX w. przez prof. Juliusza Kłosa, jego projekt uzyskał I nagrodę, wygrywając z propozycją ówczesnego architekta miejskiego Wilna – Stefana Nareńskiego. Projekt został częściowo zrealizowany na krótko przed wojną. Wspólnie z prof. R. Guttem zaprojektował w duchu umiarkowanego modernizmu budynek szkoły powszechnej (1938-39) przy ul. Beliny-Prażmowskiego (ob. Liepkalnio),

stadion sportowy (1938) oraz kilka modernistycznych budynków mieszkalnych, m.in. wille przy ul. Dąbrowskiego 14 i przy ul. Kamiennej 5 na terenie Góry Bouffalowej. Po wybuchu II wojny światowej w okresie od kwietnia do grudnia 1940 zatrudniony był jako pracownik kontraktowy przy robotach związanych z planowaniem i urządzaniem kurortu Kulautuva, następnie pracował jako gł. architekt budowy ziemnego wału regulującego ujście Wilii do Niemna.

Po przybyciu do Białegostoku objął kierownictwo prac przy ukończeniu kościoła św. Rocha, rozpoczętego w l. 20. XX w. wg projektu Oskara Sosnowskiego. Wspólnie z żoną oraz artystami Stanisławem Horno-Popławskim, Aleksandrem Welsem i Ireną Pławską uczestniczył w pracach projektowych związanych z zagospodarowaniem terenu wokół świątyni i wyposażeniem jej wnętrza (projekty schodów, krużganków i wystroju wnętrza, 1945-62). Wraz z L.T. Dąbrowskim był również autorem pierwszego po wojnie, niezrealizowanego planu przebudowy Białegostoku z l. 1945-46. Jednocześnie, w ramach Pracowni Konserwacji Zabytków Architektury, kierował pracami przy odbudowie i konserwacji wielu zabytków na terenie d. woj. białostockiego. Priorytetem konserwatorskim była odbudowa zespołu pałacowo-ogrodowego Branickich w Białymstoku (1946-55) wraz z przywróceniem wystroju architektonicznego z poł. XVIII w. i adaptacją na Pałac Kultury Ludowej. W związku ze sprzeciwem w sprawie zmiany przeznaczenia zabytku na potrzeby Akademii Medycznej odsunięto go na 3 lata od kierownictwa odbudowy pałacu i pracy w PPKZ (Stanisław Bukowski, Alicja Lutońska, *Odbudowa pałacu w Białymstoku*, OZ 1956, nr 1-2; Tadeusz Gicgier, *Tajemnice pałacowego wnętrza* [wywiad z S. Bukowskim dot. odbudowy pałacu], „Kontrasty” 1974, nr 9 (73).

B. był autorem projektów i kierownikiem prac przy licznych białostockich zabytkach, m.in. odbudowie kamienicy mieszczącej

przy ul. Sienkiewicza 2 (wspólnie z W. Paszkowskim, 1946-52), pałacyku Gościnnego przy ul. Kilińskiego 6 (1947-52), klasztoru Sióstr Miłosierdzia przy Rynku Kościuszki 5 (1947-49), komory celnej przy al. Jana Pawła (1947-49), budynku Łoży Masońskiej przy ul. Kilińskiego 16 (wspólnie z L. Jaroszem, 1947-52), Zbrojowni przy Rynku Kościuszki 4 (wspólnie z Z. Filipczukiem, 1951-56), projektów wnętrza ratusza (1955), projektu zagospodarowania Rynku Kościuszki (wspólnie z Z. Filipczukiem, 1955), rozbudowy Rzemieślniczej Szkoły Żydowskiej przy ul. Lipowej 41 D (1965-67).

B. uczestniczył także w odbudowie i konserwacji następujących zabytków z terenu woj. białostockiego: kościoł w Goniądzu (nadzór przy odbudowie, 1945-55), kościoł w Krypnie (projekt odbudowy wieży, 1946), kościoł w Choroszczy (projekt odbudowy wspólnie z L.T. Dąbrowskim, 1946-48), pofranciszkański kościół klasztorny w Drohiczyne (projekt odbudowy, 1946-54), pokamedulski kościół klasztorny w Wigrach (projekt odbudowy, 1947-52), pobazyliński klasztor i pałac Archimandrytów w Supraślu (wspólnie z W. Paszkowskim i Z. Filipczukiem, 1947-55), kościoł w Trzciannem (projekt rozbudowy, 1948-49), kościoł w Hodyszewie (nadzór przy odbudowie, 1949 i projekt wystroju wnętrza, l. 60. XX w.), kościoł katedralny w Łomży (projekt konserwacji i częściowa regotyżacja wspólnie z W. Paszkowskim i Z. Filipczukiem, 1951-58), kościoł w Raczkach (projekt konserwacji i rewaloryzacji, 1964), kościoł w Gródku (projekt wyposażenia wnętrza, l. 60. XX w.) oraz prace dokumentacyjne i inwentaryzacyjne wielu innych zabytków.

Drugą główną dziedziną twórczości B. była architektura sakralna i użyteczności publicznej. Według jego projektów zrealizowano w Białymstoku: gmach Zarządu Miejskiego przy ul. Branickiego 9 (1947), przebudowę drewnianej kaplicy na cmentarzu św. Rocha (l. 40. XX w.), modernistyczną świątynię w białostockiej dzielnicy Dojlidy

(projekty wnętrz wspólnie z żoną, 1947-55), kamienicę przy Rynku Kościuszki 22 (l. 40. XX w.), rozbudowę kaplicy przy ul. Poleńskiej 42 (k. l. 40. XX w.), gmach Ośrodka Wyszczolenia Pożarnictwa przy ul. Lipowej 32 (1950), ambulatorium szpitala Św. Rocha przy ul. Antoniuk Fabryczny 45 (ok. 1957), socrealistyczny gmach KW PZPR, tzw. Dom Partii przy pl. Uniwersyteckim (1951-52) i hotel „Cristal” przy ul. Lipowej 3 (1951-1954). Pozostałe zrealizowane projekty poza Białymstokiem to: kościoły w Chodorówce Nowej (1946-52), we wsi Granne (1948-62), Przytułach (1950-55) i Niemyjach Nowych (proj. wspólnie ze St. Smacznym 1950-61), dom organistowski we wsi Jałówka (l. 50. XX w.), plebania w stylu dworkowym we wsi Jałówka (l. 50. XX w.), plebania w stylu dworkowym we wsi Raczki (1959-60). Wiele planów nie doczekało się realizacji, np.: kaplica pomordowanych w Krasowie-Częstkach (1946), kościoły w Pogorzalkach (1946), Czarnej Białostockiej (1957), Puchalch (l. 40/50. XX w.), dom zdrowia i kultury w Chlebiotkach (1957), a także świątynię w Białymstoku – na cmentarzu św. Rocha (l. 50. XX w.) i przy ul. Wiejskiej (1962) oraz w Jeżewie Starym (l. 70. XX w.). Wiele projektów, zwłaszcza w zakresie wyposażenia i dekoracji wnętrz, wykonywał wspólnie z żoną.

Pod koniec życia był autorem kilkunastu, może kilkudziesięciu szkiców popularnonaukowych, przeważnie pozostałych w maszynopisie, częściowo drukowanych (*Uzasadnienie rekonstrukcji świątyni Swentowita na wyspie Rugii*, „Z Otchłani Wieków” 1974, nr 1; *Tajemnice sanktuariów paleolitycznych*, tamże 1975, nr 1 i 2). Był współzałożycielem, członkiem i okresowo prezesem białostockiego Tow. Przyjaciół Sztuk Pięknych, członkiem oddziału Zw. Polskich Artystów Plastyków, wiceprezesem białostockiego oddziału Stow. Architektów Polskich, członkiem Białostockiego Tow. Naukowego i Polskiego Tow. Archeologicznego. W 1956 uzyskał nagrodę Komii

tetu Urbanistyki i Architektury za projekt odbudowy i przebudowy pałacu Branickich w Białymstoku, w 1957 zespołową nagrodę KUiA za plan realizacyjny śródmieścia m. Białegostoku i nagrodę m. Białegostoku za odbudowę zabytków. Został odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi za całokształt działalności architektonicznej (1959), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1969) oraz odznaką honorową Zasłużonego Białostoczczyźnie (1973).

W 1937 zawarł związek małżeński z Placydą Siedlecką (21 X 1907-18 XII 1974), art. malarką. Miał z nią syna Andrzeja (1951-2004).

Zmarł w Białymstoku 1 III 1979. Pochowany wraz z żoną i synem na cmentarzu św. Rocha w Białymstoku.

P. Ś l e d z i e w s k i, *Mauzoleum Królewskie w Bazylice Wileńskiej*, Wil. 1939, nr 2, s. 107-119; H. W i l k, *Zabytki bliskie sercu*, „Kontrasty” 1969, nr 9 (13), s. 26; *Bukowski Stanisław*, w: W. Monkiewicz, Z. Troczewski, *Ludzie związani z regionem północno-wschodnim*, cz. 6: *Działacze kultury i artyści*, B. 1979, s. 9, 59; I. W. Ł u k a s z e w i c z, *Konterfekt architekta*, „Gazeta Współczesna” z 7-9 III 1980, s. 6; T. G i c g i e r, *Tajemnice pałacowego wnętrza*, „Kontrasty” 1974, nr 9 (73), s. 17-21 [wywiad z S. Bukowskim]; J. S t a d n i c k i, *Architekt Stanisław Bukowski – człowiek kultury*, OZ 1982, nr 1-2, s. 114-115; J.M. G i s g e s, *Wywoływanie duchów*, W. 1985,

s. 270-271; J. S t a d n i c k i, *Pamięci inż. arch. Stanisława Bukowskiego*, „Roczn. „Białost.” 1991, t. IV, s. 606-608; J. Ł e m p i c k a, *Wspomnienie o Stanisławie Bukowskim*, w: *Ogród Branickich w Białymstoku...*, „Studia i Mat. Ośr. Ochr. Zabytkowego Krajobrazu w Warszawie”, red. A. Michałowski, Seria: „Ogrody” 9 (15), 2000, s. 56-57; S. W i c h e r, *Twórczość architekta Stanisława Bukowskiego w obszarze architektury współczesnej i zabytkowej na tle epoki*, B. 2002 [praca magisterska]; t e n ż e, *Stanisław Bukowski*, w: *Powojenna odbudowa Białegostoku* [katalog wystawy], B. 2002; t e n ż e, *Twórczość architektoniczna Stanisława Bukowskiego na tle epoki*, „Biul. Kons. Woj. Podlaskiego”, B. 2004, z. 10, s. 189-250; t e n ż e, *Kościół parafialny w Niemcjach Nowych projektu Stanisława Bukowskiego i Stanisława Smaczego*, tamże, z. 13, s. 131-146; archiwum PAN w Warszawie, materiały J. Stadnickiego dotyczące Stanisława Bukowskiego nabyte w 1986, sygn. 154, ks. n.b. 1806; dokumentacje projektowe w archiwum Woj. Urzędu Ochr. Zabytków w Białymstoku i archiwach delegatur WUOZ w Łomży i Suwałkach; archiwum rodzinne Małgorzaty Siedleckiej i Joanny Lempickiej z Białegostoku (ob. w depozycie Muz. Historycznego o/Muz. Podlaskiego w Białymstoku) oraz materiały Jerzego Stadnickiego z Warszawy (ob. zaginione; kopie i notatki częściowo w prywatnych zbiorach autora).

Sebastian Wicher

CHLEBOWICZ Bogusław Leopold (1946-2001), technik budowlany.

Ur. 15 IX 1946 w Olsztynie. Syn Konstantego, inspektora Woj. Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej w Olsztynie i Aleksandry z d. Chmielewskiej, pracownika umysłowego przychodni dermatologicznej. Ukończył Zasadniczą Szkołę Rzemiosł Budowlanych oraz Technikum Budowlane w Olsztynie. W 1973 rozpoczął zaoczne studia konserwacji zabytków architektury na Wydziale Sztuk Pięknych Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu, które po zaliczeniu trzech lat przerwał z powodów zdrowotnych. Pracę rozpoczął kontynuując naukę w Biurze Projektów Budownictwa Wiejskiego (1966). Od 1969 był zatrudniony w Przedsiębiorstwie Państw. Pracowni Konserwacji Zabytków. Jako kierownik budowy prowadził prace budowlane w wielu obiektach zabytkowych, m.in. w Lidzbarku Warmińskim, Rzeszlu, na Wzgórzu Katedralnym we Fromborku, Zamku Królewskim w Warszawie. W l. 1979-81 pracował w Zakładzie Remontowo-Budowlanym PTTK w Olsztynie. Od 1982 – w Biurze Badań i Dokumentacji Zabytków w Olsztynie, skąd był na stałe oddelegowany do pracy w Urzędzie Konserwatora Wojewódzkiego. Zajmował się sprawami związanymi z remontem obiektów zabytkowych, kontrolował i nadzorował prowadzone prace konserwatorskie. Po ciężkim wypadku w 1984, któremu uległ w czasie wykonywania obowiązków służbowych, przeszedł na rentę inwalidzką (1985). Od 1987, pomimo niepełnej sprawności ruchowej, powrócił do pracy w BBiDZ w dziale ewidencji zabytków. Zajmował się porządkowaniem rejestru zabytków oraz przygotowywał decyzje o wpi-

nie do rejestru zabytków. Jako jeden z pierwszych w Polsce opracował komputerowy system rejestru zabytków (woj. olsztyńskiego). Wykonał karty ewidencyjne architektury kapliczek warmińskich z gmin wokół Olsztyna. Zajmował się wydawaniem opinii o obiektach zabytkowych, odpisów decyzji w postępowaniach urzędowych. Był doskonałym znawcą zabytków woj. olsztyńskiego. Opracował kilka dokumentacji: *Dom Polski XIX/XX* (1976, dokumentacja ikonograficzna kamienicy przed rozbiórką w 1977), *Markowo, pałac renesansowy* (1983, informacje o stanie zachowania), *Zamek Kapituły Pomezańskiej w Szymbarku* (1995, opis i fotografie stanu zachowania). Był też współautorem dokumentacji *Obiekt w zespole koszarowym k. XIX* (2002, inwentaryzacja architektoniczno-budowlana, rys historyczny koszar). Odznaczony srebrną odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami” (1977) oraz odznaką „Zasłużony Działacz Kultury” (1998).

Ożeniony z Jadwigą Wawrzyniak (ur. 1953), nauczycielką biologii i geografii. Miał dwoje dzieci: syna Piotra (ur. 1978), prawnika, i córkę Aleksandrę (ur. 1985), studentkę romanistyki.

Zmarł 22 VIII 2001 w Olsztynie. Został pochowany na cmentarzu komunalnym przy ul. Poprzecznej w Olsztynie.

J. W y s o c k i, *Bogusław Chlebowicz. Wspomnienie*, „Warmińsko-Mazurski Biuletyn Konserw.” 2001, s. 234-239; Archiwum WOSOZ w Olsztynie, sygn. dokumentacji: 418, 2971, 4991-4996, 2589; informacje żony Jadwigi Chlebowicz, zam. w Olsztynie.

Grażyna Dzisko-Wadas

CIAŁOWICZ Jan (1895-1967), zawodowy wojskowy, płk WP, historyk, nieformalny pierwszy wojewódzki konserwator zabytków we Wrocławiu.

Ur. w 1895 w Rymanowie, w pow. krośnieńskim. W 1918 ukończył w Krakowie szkołę średnią. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920. Był zawodowym oficerem, uzyskując jeszcze przed wybuchem II wojny światowej stopień pułkownika dyplomowanego. Zajmował wysokie stanowiska dowódcze (był m.in. szefem sztabu 9. Dywizji Piechoty, dowódcą 5. Pułku Artylerii Lekkiej, oficerem sztabowym w Generalnym Inspektoracie Sił Zbrojnych). Był także wykładowcą Wyższej Szkoły Wojennej w Warszawie, zajmował się m.in. historią armii polskiej, szczególnie artylerii. Brał czynny udział w obronie Warszawy we wrześniu 1939, dowodząc artylerią w grupie operacyjnej gen. Zulaufa. Po kapitulacji Warszawy dostał się do niewoli niemieckiej. Przebywał w obozach jenieckich w Nienburgu, Itzehoe i Woldenbergu. Trafił do więzienia w Hamburgu za współorganizację ruchu oporu w obozach oficerów polskich – jeńców wojennych. Po wyzwoleniu powrócił do Krakowa, gdzie w poł. kwietnia 1945 nawiązał kontakt z konspiracyjnymi jednostkami Armii Krajowej i ekspozyturą delegatury rządu RP na emigracji, w grupie delegata ministra wyznań religijnych i oświec. publicznego, wyznaczonej przez prof. Feliksa Koperę do zabezpieczania zabytków, dzieł sztuki i muzeów w walczącym jeszcze i niszczonej Wrocławiu, obleganym od początku wiosny jako „Festung Breslau” (kapitulacja 6 V 1945 – już po upadku Berlina). C. został oddelegowany do organizujących się ekip polskich, mających przejmować administrację Ziem Zachodnich. Podjął pracę jeszcze w Krakowie, w zespole prof. S. Kulczyńskiego, biorąc udział w naradach organizujących ekspedycję delegatury rządu w Warszawie. Do pływającego jeszcze Wrocławia dotarł 10 maja – nazajutrz po kapitulacji III Rzeszy. 11 maja,

wraz z pomocnikiem Dezyderym Chłapowskim, przystąpił do oceny zniszczeń i najpilniejszych potrzeb konserwatorskich. Został kierownikiem grupy muzealno-zabytkowej w ekipie prof. S. Kulczyńskiego. Był zatem formalnie – choć nie miał tego tytułu – pierwszym polskim woj. konserwatorem zabytków we Wrocławiu i na Dolnym Śląsku. Jego poprzednik, niemiecki prowincjonalny konserwator zabytków dr G. Grundmann, opuścił niedawno Wrocław, ewakuując dokumentację i zbiory swego urzędu najpierw do Karpnik k. Jeleniej Góry, a później do Niemiec. C. - przy pomocy m.in. Kurta Bimlera (współpracownika Grundmanna) i ks. dr. H. Hoffmanna, angażując także niemieckich pracowników muzeów, m.in. zarządcę d. pałacu królewskiego Grosslera i jego pracowników Klatschera i Schwarzera – gasił płonący pałac królewski i muzeum (ob. Muzeum Etnograficzne) podpalony po splądrowaniu 13 maja przez żołnierzy Armii Czerwonej. Uratował obydwa oficyny pałacowe, choć wschodnią uszkodził pożar. C. wraz z Chłapowskim i kolejnym współpracownikiem, Władysławem Porejką (który jako więzień niemieckiego obozu przetrwał oblężenie i walki w mieście) brał udział w gaszeniu płonącego jeszcze gmachu klasztoru Augustianów, ratował zbiory biblioteczne, zagrożone zabytki przewoził ciężarówkami udostępnionymi przez sowiecką komendanturę wojenną w bezpieczne miejsca. W pracach ratowniczych brali udział także Polacy – wolontariusze z niewielkiej wrocławskiej Polonii, byli więźniowie hitlerowskich więzień i obozów, których koniec wojny zastał we Wrocławiu, wreszcie napływający tu nowi osadnicy zza Bugu.

C. udało się rozszyfrować i zidentyfikować wojenne składnice zbiorów muzealnych organizowane przez Grundmanna na terenie całego Dolnego Śląska, m.in. w Kamieńcu Żąbkowickim, Stolcu, Warmątowicach, Lubomierzu, Wierzbnej, Kłodzku, mające ocalić deponowane zbiory i zabytki przed bombardowaniami i ostrzałem artyleryj-

skim. Większość z nich została wcześniej zidentyfikowana przez wywiad specjalnych wojskowych jednostek sowieckich. Odnalazł także część archiwalnych zbiorów Centralnego Urzędu Ochrony i Konserwacji Zabytków przedwojennego Min. Oświaty RP, wywiezionych przez Niemców po upadku powstania warszawskiego. Natrafił na ślady wędrowek zbiorów muzeum Lubomirskich ze Lwowa, także muzeów warszawskich, krakowskich i katowickiego przewożonych tędy na zachód.

8 VI 1945 ukończył pisemne sprawozdanie z okresu swej miesięcznej działalności i złożył je prof. S. Kulczyńskiemu. Następnie, zagrożony aresztowaniem przez Urząd Bezpieczeństwa – ze względu na swą przeszłość przedwojennego oficera i konspiracyjnego żołnierza podległego rządowi RP na emigracji – musiał uciekać z Wrocławia. Ujawnił się dopiero po Październiku 1956. W 1965 obronił na Uniw. Jagiellońskim pracę doktorską z zakresu nauk historycznych. Brał udział w spotkaniach naukowych, opracował kilka publikacji.

Otrzymał Krzyż *Virtuti Militari* V i IV klasy, czterokrotnie Krzyż *Walecznych*, order francuskiej *Legii Honorowej* i inne odznaczenia.

Zmarł 3 X 1967 w Krakowie.

M. P r z y ł ę c k i, *Ochrona zabytków Dolnego Śląska w latach 1945-74*, w: *Kultura na Dolnym Śląsku*, W.-Wr. 1977; J. C i a ł o w i c z, *Sprawozdanie z dnia 8 VI 1945 r. w sprawie zabezpieczenia muzeów, dzieł sztuki i zabytków*, Wr. 1945, mpis i list przewodni z 3 III 1965.

Mirosław Przylęcki

CIEŚLA Henryk (1895-1995?), historyk sztuki, dyrektor Muzeum Przemysłu Artystycznego we Lwowie, kierownik muzeów we Fromborku i Malborku, wojewódzki konserwator zabytków we Wrocławiu.

Ur. w 1895 w Przemysłu. Po ukończeniu szkoły średniej studiował w l. 1916-23 (z przerwą w okresie I wojny) historię sztuki na Uniw. Jana Kazimierza we Lwowie; w l. 1918-20 był asystentem w Katedrze Sztuki Nowożytnej, w 1923 uzyskał stopień magistra. W 1927 rozpoczął pracę w Muzeum Przemysłu Artystycznego we Lwowie, został kustoszem, a w l. 1929-32 był dyrektorem. Następnie (1932-39) pracował jako nauczyciel w szkołach średnich i wykładowca na uczelniach lwowskich i krakowskich. W czasie okupacji prowadził działalność konspiracyjną w szeregach AK, pracując oficjalnie jako nauczyciel przedmiotów humanistycznych. Po wojnie był w l. 1945-46 kierownikiem referatu kultury w administracji państw. w Gorlicach i w 1946 przez krótki okres woj. konserwatorem zabytków w Rzeszowie. Potem, do 1950, ponownie uczył w szkołach średnich. Szykanowany za działalność w AK, przeniósł się do Wrocławia, gdzie 15 VII 1951 objął stanowisko woj. konserwatora zabytków. Znalazł się w b. trudnej sytuacji: urząd konserwatorski tak rozległego, słabo rozpoznanego i mimo zniszczeń najbogatszego w zabytki regionu Polski liczył cztery osoby (a od 1952 – tylko dwie). Z konieczności zajmowano się przede wszystkim doraźnymi inspekcjami i nadzorami (i narastającą pracą biurową). C. nadzorował prace zabezpieczające zrujnowanych zabytków głównie Wrocławia, m.in. przy klasztorze Augustianów, kościołach NMP na Piasku, św. Wincentego (Jakuba), św. Magdaleny, śś. Piotra i Pawła. Poza Wrocławiem rozpoczęto zabezpieczanie i odbudowę spalonego gotycko-renesansowego ratusza w Lubaniu Śl., gotyckiego kościoła w Żernikach i rekonstrukcję hełmu kościoła paraf. w Złotoryi. Pomimo licznych obowiązków znajdował czas na popularyzację zabytków Wrocławia. Często oprowadzał wycieczki, prowadził popularne wykłady i prelekcje. Wspierał działalność SARP i Koła Naukowego Studentów Wydz. Architektury, ułatwiając m.in. badania podcieniowej zabudo-

wy rynków miast Dolnego Śląska. W 1952 został odwołany i przeniesiony na stanowisko kierownika powstającego Muzeum we Fromborku. Organizacja muzeum na Wzgórzu Katedralnym, rekonstrukcja średnio-wiecznych obwarowań i ekspozycja związana z ogłoszonym Rokiem Kopernikowskim to były dla niego nowe wyzwania. Po wykonaniu rozległych zadań, także o charakterze konserwatorskim, został przeniesiony do Elbląga, gdzie w 1954 został kierownikiem muzeum położonego wśród gruzów i ruin starego miasta. Przyczynił się do odbudowy średniowiecznego zespołu klasztorne-go i adaptacji na cele muzealne. Pełnił tę funkcję do 1960, tj. do przejścia na emeryturę.

Zmarł w 1995, zapewne w Elblągu.

(Nie udało się potwierdzić daty śmierci i miejsca pochówku, a także ustalić informacji dot. rodziny).

M. P r z y ł ę c k i, *Ochrona zabytków Dolnego Śląska w latach 1945-74*, w: *Kultura na Dolnym Śląsku*, W.-Wr. 1977, s. 454; informacje z Muzeum w Elblągu i Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

Mirosław Przylęcki

CUDOWSKI Krzysztof (1957-1993), konserwator mebli.

Ur. 4 VI 1957 w Olsztynie. Był synem Wiesława, polonisty, dyrektora NOT-u i Danuty z d. Dubalskiej, kierownika dziekanatu Wydziału Geodezji Uniw. Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Ukończył Wydział Matematyczno-Przyrodniczy w Wyższej Szkole Pedagogicznej i otrzymał tytuł mgr. wychowania technicznego w 1980. W tymże roku podjął pracę w Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie. Do 1989 był początkowo asystentem, a następnie kustoszem w pracowni konserwatorskiej, doskonaląc kwalifikacje na specjalistycznych praktykach w Pracowni Konserwacji Mebli PP PKZ w Poznaniu. Po ok. 3-letniej przerwie

(w l. 1989-91 przebywał na rencie inwalidzkiej) objął w 1991 stanowisko kustosza w dziale militariów. Zajmował się modelarstwem i obróbką drewna, wykonał makiety zabytkowych budowli i zespołów architektonicznych z terenu Warmii i Mazur, m.in. Domu Polskiego w Olsztynie, Domu J.G. Herdera, rezydencji biskupów warmińskich w Lidzbarku Warmińskim (zamek wraz z pałacem bpa J.S. Wydźgi z przedzamczem), zespołu klasztorne-go staroobrzędowców w Wojnowie. Wykonał kompleksową konserwację makiety zamku olsztyńskiego. Pracował jako konserwator muzealnych mebli zabytkowych – zajmował się prewencją muzealną, konserwacją pełną i zachowawczą. Wykonywał uzupełnienia i rekonstrukcje brakujących fragmentów, przygotowywał meble do wystaw i ekspozycji, m.in. ekspozycji stylowych wnętrz mieszkalnych w Muzeum w Morągu. Wykonał prace przy konserwacji, m.in. skrzyń: rzeźbionej z 1695, płasko-rzeźbionej z elementami ażurowymi z 1804 (1986), elbląskiej, jesionowej, intarsjowanej z 1843 (1989); kanapy typu veilleuse (1986), dwukondygnacyjnej szafki płasko-rzeźbionej XX w. (1984), kątej szafki na ikony z 1900 (1985); mebli eklektycznych: szafki z k. XIX w., witryny z XIX/XX w. i biurka (1986); biurka zimlerowskiego, stolika secesyjnego, podnóżka biedermeier. Uczestniczył w pracach przy obiektach na wystawę uzbrojenia obronnego prezentowaną w Muzeum im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie i Szczytnie. Pracował przy obiektach muzealnego zespołu krótkiej broni palnej, który doprowadził do pełnej ekspozycyjności.

Był ożeniony z Anną Tomaszewicz. Miał dwoje dzieci: córkę Maję (ur. 1983), studentkę prawa, i syna Macieja (ur. 1986), studenta filozofii.

Zmarł 17 VI 1993 i został pochowany na cmentarzu komunalnym w Olsztynie przy ul. Poprzecznej.

A. K u f e l, *Krzysztof Cudowski*, „Rocznik Olsztyński” t. XVII, 1997, s. 453-454; informacja żony Anny Cudowskiej, zam. w Olsztynie oraz Małgorzaty Okulicz z Muzeum Warmii i Mazur.

Grażyna Dzisko-Wadas

CZAJKOWSKI Witold (1927-2005), architekt.

Ur. 5 VIII 1927 we Lwowie. Był synem architekta Wincentego i Zofii z d. Romańskiej. W l. 1947-52 studiował na Wydziale Architektury Politechniki Gdańskiej. W 1961 otrzymał uprawnienia budowlane do kierowania robotami budowlanymi i sporządzania projektów. Ukończył kurs konserwatorski prowadzony przez Katedrę Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu (1967-68), a także studium podyplomowe w zakresie konserwacji zabytków na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej (1972-73). W 1994 uzyskał zaświadczenie Państw. Służby Ochrony Zabytków Oddziału Woj. w Olsztynie, stwierdzające posiadanie kwalifikacji w zakresie prac projektowych w specjalności architektonicznej oraz kierowania i nadzorowania prac budowlanych. Po studiach był zatrudniony z nakazu pracy na Wybrzeżu – w Centralnym Biurze Studiów i Projektów Budownictwa Komunalnego, później Gdańskim Biurze Budownictwa Kolejowego (w Sopocie Kamiennym Potoku). Projektował odbudowę zniszczonych w czasie działań wojennych budynków mieszkalnych, nastawni, dworców kolejowych, budynków biurowych, socjalnych itp. W l. 1956-59 był zatrudniony w Pracowni Terenowej Biura Projektów Budownictwa Komunikacyjnego w Olsztynie, a następnie (1959-66) w Biurze Projektów Budownictwa Wiejskiego w Olsztynie, projektując szkoły, wiejskie domy towarowe, budynki mieszkalne, budynki inwentarskie, magazynowe, biurowe, socjalne, przemysłowe.

W l. 1966-76 pracował w Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków w Gdańsku i zorganizował pracownię terenową PP PKZ w Olsztynie. Wykonywał projekty odbudowy, przebudowy, adaptacji obiektów zabytkowych, inwentaryzacje konserwatorskie, dokumentacje architektoniczne i budowlane. W 1976 powrócił do Biura Proj. Budown. Wiejskiego w Olsztynie, gdzie do 1979 pracował jako projektant i sprawdzający projekty architektury budynków użyteczności publicznej, obiektów inwentarskich na fermach wielkotowarowych, budynków w systemie uprzemysłowionym rolniczego budownictwa mieszkaniowego, a w l. 1979-82 był kierownikiem Zespołu Sprawdzającego. Po przejściu na emeryturę nadal czynny zawodowo, zaangażowany głównie jako sprawdzający projekty architektury, m.in. projekty: Warmińsko-Mazurskiego Banku Regionalnego SA w Olsztynie, hipermarketów Leclerc i OBI, modernizacji i nadbudowy zabytkowego budynku „Pod Żaglami” i pałacu biskupiego w Olsztynie.

Pracując w PP PKZ, projektował odbudowę obiektów zabytkowych, m.in. zamku w Węgorzewie, ratusza w Ornecie, biblioteki miejskiej i pedagogicznej w Braniewie (Fundacja Branickich), Wieży Bocianiej w Dobrym Mieście, kina „Awangarda” i budynku PKZ w Olsztynie, harcówki w wieży obok katedry w Braniewie. Był autorem projektu zagospodarowania przestrzennego Wzgórza Katedralnego we Fromborku, wykonanego z okazji uroczystości Kopernikowskich. Wykonał projekty restauracji i adaptacji oktogonu i wieży dzwonnicy Radziejowskiego na planetarium, pomieszczenia ekspozycyjno-widokowego wahadła Foucaulta (1969). Był autorem powierzchniowych badań architektonicznych na zamku krzyżackim w Szczytnie (1968-71). Opracował inwentaryzację architektoniczną obiektów zabytkowych: zamku w Szczytnie (1968), pałacu barokowego, klasztoru Tereźjanek w Rychnowie (1971), spichlerza w Olsztynie (1973), stolarni z k. XIX w.

w Kortowie-Olsztynie (2000). Wykonał samodzielnie i w zespole projekty adaptacji, modernizacji i rozbudowy, m.in. barokowego dworu w Małdytach (1965), Zespołu Szpitala Miejskiego w Olsztynie (2002), budynku d. Zarządu Kolei w Olsztynie przy ul. Partyzantów 24 (1996), domów szachulcowych z XIX w. w Nidzicy przy ul. Żeromskiego 14 (1996), skrzydła pd. zabudowań kolegiackich w Dobrym Mieście (1971); projekty rekonstrukcji: murów obronnych w zespole zamkowym w Lidzbarku Warmińskim (1969, 1971); projekty techniczne: schodów i skrzydła pn. w zespole zamkowym w Olsztynie (1971, 1972).

Odznaczony Medalem Kopernika za projekt i realizację zagospodarowania przestrzennego Wzgórza Katedralnego we Fromborku, Złotą Odznaką SARP oraz Złotą Odznaką „Zasłużony dla Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych”.

Ożeniony z Władysławą Szyską (ur. 1929), inż. rolnictwa. Miał troje dzieci: Krystynę (ur. 1954), inż. budowlanego, Elżbietę (ur. 1956), inż. budowlanego, Jarosława (ur. 1956), technika budowlanego.

Zmarł 2 VIII 2005 w Olsztynie i został pochowany na cmentarzu komunalnym w Olsztynie przy ul. Poprzecznej.

Katalog dokumentacji PP PKZ zabytków Polski zach. i pn. 1951-1993, W. 1995, s. 149, 512, 614, 720; Archiwum WOSOZ Olsztyn, sygn. dokumentacji: 25, 63, 887, 1728, 2089, 2091, 2742, 2836, 4704, 5289; Archiwum SARP Olsztyn, akta personalne; informacja Krystyny Czajkowskiej, zam. w Olsztynie.

Grażyna Dzisko-Wadas

CZAJOR Jerzy Paweł (1956-2003), konserwator dzieł sztuki.

Ur. 7 II 1956 w Katowicach, syn Gerarda, stolarza i Doroty z d. Jelonek, księgowej. Szkołę średnią ukończył w Katowicach. W l. 1977-83 studiował na Wydziale Kon-

serwacji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, uzyskując tytuł magistra sztuki. Pracę dyplomową, konserwację ołtarza z Międzyrzecza *Życie św. Katarzyny Aleksandryjskiej* z XV w., wykonał pod kierunkiem prof. Zofii Medweckiej. Specjalizował się w konserwacji malarstwa ściennego, rzeźby architektonicznej, drewnianej, malarstwa sztalugowego, technikach i technologiach konserwatorskich. Po ukończeniu studiów w 1983 przyjechał do Opola na stałe. Założył „Firmę Konserwacji Dzieł Sztuki – mgr Jerzy Czajor”. Prace wykonywał na terenie woj. katowickiego i opolskiego oraz diecezji katowickiej, opolskiej i wrocławskiej, a także w Egipcie.

Do najważniejszych prac C. należą konserwacje: w Brzegu – gotyckiego tryptyku w kościele św. Mikołaja, renesansowego malowidła z 1525 Giovanniego Pianoliego (tempera na drewnie) w Muz. Piastów Śląskich, barokowych fresków Jana Kubena na ścianach i sklepieniach (3500 m²) oraz barokowych ołtarzy (drewniane, polichromowane i złoczone) w kościele Podwyższenia Krzyża, barokowego obrazu na płótnie *Św. Jadwiga* w kaplicy zamkowej; w Opolu – transfer fresku gotyckiego w klasztorze Franciszkanów oraz konserwacja neorenesansowej elewacji i klatki schodowej z witrażami w budynku Banku PKO przy ul. Damrota. A także konserwacje: gotyckich fresków w kościele paraf. w Kałkowie, mensy ołtarzowej z 1510 (tempera na drewnie, złoczenia) w kościele w Baldwinowicach, renesansowych fresków z 1609 w pałacu w Siestrzechowicach, renesansowej chrzcielnicy w Szydłowcu, polichromii z XVII w. (tempera na drewnie) wnętrza kościoła drewnianego w Michalicach, ołtarza i ambony z 1617 (polichromia, złoczenia) w kościele drewnianym w Dobrzemiu Wielkim, barokowego obrazu na płótnie *Św. Małgorzata* w kościele w Nowym Świętowie, barokowych fresków Josefa Mathiasa Lessera (850 m²) w kościele Wniebowzięcia NMP w Łączniku, neorenesansowej elewacji i sztukaterii wewnątrz budynku NBP

w Nysie. Pełnił nadzór konserwatorski nad pracami w minarecie sułtana Muhammeda w Kairze oraz w teatrze Mahomeda Aly w Aleksandrii. Pracę w Egipcie przerwała śmierć konserwatora.

Opublikował dwa artykuły w opolskim magazynie „Kolekcjoner”: *Magia iluzji. Dzieło Jana Kubena. O tym jak dane mi było ponownie odkryć iluzję stworzoną przez Jana Kubena* (2000, s. 111-121) i *Brzeskie freski Mistrza. O tym jak dane mi było odkryć iluzję stworzoną przez Jana Kubena* (2003, s. 7-24).

Był członkiem Zw. Polskich Artystów Plastyków w Opolu. Otrzymał pośmiertnie złotą odznakę „Za Opiekę nad Zabytkami”.

Z żoną Ewą z d. Lulek, romanistką, miał troje dzieci: syna Pawła (ur. 1982), oraz dwie córki – Aleksandrę (ur. 1988) i Paulinę (ur. 1995).

Zmarł 10 VII 2003, pochowany na cmentarzu komunalnym w Opolu – Półwsi.

Informacje żony Ewy Czajor.

Janusz Prusiewicz

DALBOR Witold Marian (1905-1954), historyk sztuki, wojewódzki i okręgowy konserwator zabytków w Poznaniu na okręg poznańsko-pomorski, prof. na Wydziale Architektury Akademii Górniczej w Krakowie, później Politechniki Krakowskiej.

Ur. 16 VII 1905 we Lwowie. Był synem Władysława, urzędnika Dyrekcji Poczty, pochodzącego z Wielkopolski, i Marii z Urbanowskich, bliskim krewnym ks. kardynała Edmunda Dalbora (1869-1926), arcybiskupa gnieźnieńskiego i poznańskiego, pierwszego prymasa odrodzonej Polski. Po ukończeniu gimnazjum humanistycznego w Inowrocławiu, w 1922 rozpoczął studia na Wydziale Architektury Politechniki Lwowskiej. Po dwu latach, z powodu przewlekłej choroby płuc, zrezygnował ze studiów politechnicznych i ukończył historię sztuki na Uniw. Poznańskim (1925-28). Tam też uzyskał doktorat w 1930 na podstawie pracy *Kościół w Łądzie Pompea Ferrariego na tle jego twórczości* (promotor: ks. prof. Szczęsny Dettloff). W l. 1926-27 wykładał historię sztuki w Państw. Szkole Sztuk Zdobniczych w Poznaniu, a następnie w l. 1927-31 był asystentem z zakresu historii sztuki i w l. 1931-33 wykładowcą historii architektury na Uniw. Poznańskim. Współpracował z biurem architektonicznym inż. arch. M. Andrzejewskiego w Poznaniu przy projektach konserwacji oraz adaptacji budowli zabytkowych.

Od 1 I 1933 do 31 VIII 1939 był woj. konserwatorem zabytków w Poznaniu, nadzorującym okręg obejmujący woj. poznańskie i pomorskie. M.in. 14 IX 1934 wydał orzeczenie o uznaniu za zabytek zespołu Starego Rynku w Poznaniu, a w dalszej kolejności

także kompleksu ulic wokół Rynku. Orzeczenie to głosiło, że ochroną zostaje objęte *rozplanowanie wraz z kompleksem swych budowli*. W tym samym czasie, w urzędzie konserwatorskim opracowano pod jego kierunkiem *szczegółowy program opieki konserwatorskiej nad otoczeniem budowli zabytkowych m. Poznania względnie całych dzielnic mających charakter zabytkowy*. Na bazie tego programu szczegółowego do końca 1936 zakończono przygotowanie projektu I etapu uporządkowania Starego Rynku, autorstwa arch. Z. Zielińskiego. W 1938 opracowano projekt uporządkowania zewnętrznego wystroju elewacji budynków przyrynkowych i domów budniczych. Zamierzano przystąpić do usunięcia szpetnych reklam i napisów *przesłaniających lub zniekształcających zabytkową architekturę*. D. podkreślał doniosłość ochrony i porządkowania zabytkowych dzielnic staromiejskich, wynikającą nie tylko z potrzeb kulturalnych, *ale posiadającą również znaczenie gospodarcze i polityczne*. Do realizacji przygotowanych projektów nie doszło przede wszystkim w następstwie wybuchu II wojny światowej.

D. ewakuowany został z Poznania zaraz na początku września 1939, a później po krótkim powrocie przymusowo wysiedlony. Po okresie tułaczki (m.in. pobyt w Pęśławicach pod Kutnem) osiadł w marcu 1940 w Warszawie i podjął pracę jako referent w Wydz. Nadzoru Budowlanego w Zarządzie Miejskim. Następnie pracował jako rzeczoznawca w warszawskich antykwariatach i wykładał historię sztuki w konspiracyjnym Uniw. Warszawskim oraz historię architektury w tajnej Politechnice Warszawskiej.

Tu w l. 1943-44 (na Wydz. Architektury), na podstawie opublikowanej (1938) pracy *Pompeo Ferrari ok. 1660-1736. Działalność architektoniczna w Polsce*, przeprowadził habilitację z zakresu historii sztuki i architektury (promotorem był prof. L. Niemojewski, a jednym z recenzentów prof. Wł. Tatarkiewicz) i na wiosnę 1944 wygłosił wykład habilitacyjny *Historia architektury na tle zagadnień metodologicznych*. Po upadku powstania warszawskiego opuścił Warszawę i po krótkim pobycie w Podkowie Leśnej i Milanówku został skierowany przez Radę Główną Opiekuńczą do Zakopanego. Tutaj rozpoczął wykłady na Wydz. Architektury tajnej Ekspozytury Politechniki Warszawskiej, które kontynuował do końca 1945. W tymże roku zorganizował Instytut Artystycznego Przemysłu Ludowego w Zakopanem, w ramach którego prowadził kursy doszkalające, m.in. w zakresie malarstwa na szkle. Podjął badania podhalańskiej sztuki ludowej i drewnianego budownictwa oraz zawiązał pierwszą spółdzielnię artystów ludowych (Warsztaty Wzorowe).

W l. 1946-48 pracował jako zastępca profesora, a od 1 XII 1948 jako profesor nadzwyczajny kierował Katedrą i Zakładem Historii Architektury Polskiej na Wydziale Architektury Akademii Górniczej, a później (od 7 VII 1954) Politechniki Krakowskiej w Krakowie. Był jednym ze współtwórców uczelni architektonicznej w Krakowie.

Autor wielu prac z zakresu historii architektury: *Grupa późnobarokowych budowli w Wielkopolsce i ich budowniczy Karol Marcin Frantz* („Prace Komisji Historii Sztuki PAU”, t. IX, Kr. 1948); *Związki Wielkopolski i Śląska w architekturze drugiej połowy wieku XVIII* (tamże, t. X, Kr. 1952; wyd. I – Wr. 1953); *Zagadnienie rodzimości architektury polskiej* („Prace Instytutu Urbanistyki i Architektury”, t. 3, W. 1953, nr 1); *Wczesnośredniowieczny gród w Gnieźnie* („Światowit”, t. 21, 1955); *Ocena dorobku historii architektury polskiej* („Studia i Materiały do Teorii i Historii Architektury i Urbani-

styki”, t. I, W. 1956); monografia Ostrowa Lednickiego („*Slavia Antiqua*”, t. 6, 1959); *Kościół Św. Andrzeja w Krakowie – feudalne castellum* („Materiały Międzynarodowej Konferencji 50-lecia Wydz. Arch. Politechniki Krakowskiej”, t. III, Kr. 1995).

Dwukrotnie żonaty: z Zofią Żarnecką (1931) i z Henryką z Borkowskich, primo voto Głębocką (1946).

Zmarł nagle 22 XII 1954 w Zakopanem i tamże pochowany na Starym Cmentarzu na Pęksowym Brzyzku.

W. B i a ł a s, *Cmentarz na Pęksowym Brzyzku w Zakopanem*, Pelplin 2005, s. 181-182; H. B. B u s z k o, *Wawel – Genius loci narodzin krakowskiego Wydziału Architektury*, KAiU 1996, z. 3-4, s. 185-188; H. K o n d z i e l a, *Stare Miasto w Poznaniu. Zniszczenia. Odbudowa. Program dalszych prac*, P. 1971, s. 32-36 i 100; J. W. R a c z k a (oprac.), *Kroniki 50-lecia Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej*, Kr. 1996, s. 69; W. Z i n., *Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków (ważniejsze epizody z historii)*, „Prace polskich architektów na tle kierunków twórczych w architekturze i urbanistyce w latach 1945-1995. Materiały Międzynarodowej Konferencji”, t. III, Kr. 1995, s. 135-146; Archiwum Politechniki Krakowskiej.

Andrzej Gaczol

DAYCZAK (Dajczak) Wawrzyniec (1882-1968), architekt.

Ur. 27 VII 1882 w Reniowie k. Załoziec (d. pow. zborowski w d. woj. tarnopolskim, ob. Ukraina), jako najstarszy syn rolnika Macieja i Zofii z d. Krąp. Gimnazjum ukończył w Brodach w 1903. Studiował w l. 1903-14 na Wydziale Architektury Politechniki Lwowskiej, uzyskując dyplom w 1915. W l. 1912-14 pracował w Biurze Budowlanym Wydziału Krajowego we Lwowie. Równoległe ze studiami prowadził działalność niepodległościową m.in. jako założy-

ciel (w 1908) Drużyn Bartoszewych – paramilitarnej organizacji polskiej młodzieży wiejskiej czynnej (do września 1914) głównie na terenie b. Galicji Wschodniej. Był autorem struktury ideowej i organizacyjnej Drużyn, zarazem pierwszym ich naczelnikiem głównym. W l. 1915-18 służył w armii austriackiej, od 1 XI 1918 w Wojsku Polskim, uczestnicząc w obronie Lwowa, następnie do 1921 czynny w Armii Ochotniczej we Lwowie. Częściowo w ramach służby wojskowej brał udział w akcji odbudowy kraju ze zniszczeń wojennych, pracując w utworzonym przez Wydział Krajowy Biurze Regulacji Miast i Osiedli pod kier. prof. J. Gałęzowskiego z Krakowa przy regulacji Mościsk, Rohatyna i Brzeżan oraz w Radzie Głównej Opiekuńczej przy odbudowie miasteczka Założce. Po odbyciu praktyki zawodowej w lwowskiej firmie A. Zachariewicz i E. Czerwiński złożył w 1923 egzamin autoryzacyjny, uzyskując tytuł cywilnego inżyniera architektury i budownictwa. W l. 1923-25 zajmował stanowisko naczelnego architekta liceum w Krzemieńcu na Wołyniu. Ok. 1925 założył we Lwowie własną firmę budowlaną czynną do 1936 oraz biuro projektowe czynne do września 1939. W tym okresie podejmował b. liczne zadania projektowe i wykonawcze z zakresu architektury kościelnej (ok. 90 udokumentowanych), budownictwa związanego z oświatą, kulturą, mieszkalnictwem, służbą zdrowia itp., zajmując się równocześnie konserwacją i restauracją zabytków architektury.

Do jego ważniejszych zadań projektowych i wykonawczych na terenie Lwowa należą m.in. rozbudowa Wyższej Szkoły Gospodarstwa Domowego na Snopkowie (1928-30), projekt gmachu Wyższej Szkoły Handlu Zagranicznego (współpr. Z. Chwałibóg, 1934-38), niezrealizowany projekt Muzeum Archidiecezjalnego; z dziedziny architektury sakralnej: wykonawstwo i częściowa adaptacja projektu kościoła MB Ostrobramskiej na Górnym Łyczakowie (autorstwa prof. T. Obmińskiego, 1931-ok.

1934), projekt i wykonawstwo (niedokonczonego) kościoła śś. Apostołów Piotra i Pawła na Sygniówce (1931-34) oraz kościoła Serca P. Jezusa na Batorówce (1936-39), ponadto m.in. kościoły w Rudnej Wielkiej k. Rzeszowa (1927-30), w Chłopach k. Komarna (1936-39), znaczna część zabudowy sanatoryjno-mieszkalnej wraz z kościołem i klasztorem Franciszkanów w Morszynie Zdroju (1931-37) i in. Podstawowym źródłem informacji dot. twórczości architektonicznej D., w tym również konserwatorskiej, są jego wspomnienia spisane w l. 1963-67. Po II wojnie światowej osiedlił się w Jarosławiu, gdzie w l. 1945-64 był wykładowcą w tamtejszej Państw. Szkole Budownictwa, kierując w l. 1950-53 Miejską Pracownią Projektową. Sporadycznie też (do ok. 1960) prowadził indywidualnie działalność projektową w dziedzinie architektury sakralnej, głównie na terenie diecezji przemyskiej.

Działalność konserwatorska D., podobnie jak twórczość projektowa, obejmowała tereny pd.-wsch. obszarów Polski. Dotyczyła zabytków różnej skali, najczęściej z epoki późnego renesansu i baroku. Z problematyką konserwacji, restauracji i ochrony zabytków zetknął się przed I wojną światową, prowadząc z ramienia Krajowego Biura Budowlanego we Lwowie wstępne prace inwentaryzacyjne i zabezpieczające zamków w Żółkwi i Olesku. W okresie międzywojennym znaczna część spośród prowadzonych przezeń prac w tej dziedzinie wiązała się nadal z ogólnopolską akcją odbudowy kraju po zniszczeniach I wojny. Wczesnym zadaniem tego typu był projekt i budowa murowanego tarasu na dziedzińcu pojezuickiego gmachu Kolegium Krzemienieckiego (arch. Paweł Giżycki, 2. ćw. XVIII w.) usytuowanego wzdłuż pn.-zach. skrzydła mieszczącego w Sali Kolumnowej bibliotekę i czytelnię, restauracja stiukowej dekoracji tejsze sali z czasów Jakuba Kubickiego oraz, w miejscach zniszczonych, projekt stylowych mebli bibliotecznych (1923-24). Prace projektowe i wykonawcze w zakresie restauracji i rekon-

strukcji na terenie Lwowa podejmował D. od ok. 1925 w ramach własnej firmy. Należą do nich: remont klasztoru i częściowo wewnątrz kościoła Dominikanów w l. 1925-26 i 1929; klasztoru i wieży kościoła Benedyktynów – remont połączony z konserwacją jej późnorennesansowego zwieńczenia attykowego (ok. 1926-27); nadbudowa skrzydła klasztoru Franciszkanów (adaptacja projektu arch. M. Łużeckiego, ok. 1926); remont klasztoru Zmartwychwstańców (ok. 1931-32); rozbudowa klasztoru Sercanek (ok. 1932). Charakter adaptacyjny na potrzeby Muzeum Historycznego m. Lwowa miały prace przy dwóch późnorennesansowych domach staromiejskich – Kamienicy Królewskiej (d. Korniaktowskiej, 1580) Rynek 6 i Kamienicy Czarnej (1566-89) Rynek 4. Pierwsza z tych prac, przeprowadzona w l. 1925-ok. 1930, połączona była (z budzącą pewne kontrowersje) częściową rekonstrukcją kamiennych dwupiętrowych krążganków (adaptacja niesygnowanego projektu opracowanego w Biurze Miejskim, wiążanego ostatnio z L. Gyurkovichem); remont Kamienicy Czarnej połączony był częściowo z wymianą ciosów boniowanej fasady i niektórych elementów rzeźbiarskich attyki (1927-29); remont neoklasycznej wieży ratuszowej (ok. 1936).

Prace konserwatorskie podejmowane przez D. na terenie b. woj. lwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowskiego dotyczyły zabytków architektury sakralnej epoki baroku. W większości polegały na rekonstrukcji zniszczonych działaniami wojennymi elementów bryły. Obejmowały projektowanie i najczęściej nadzór prac wykonawczych realizowanych siłami miejscowymi. Należą do nich: projekt częściowej odbudowy kościoła paraf. w Założcach k. Brodów XVI-XVIII w. (1923, zniekształcony nieprawidłowym wykonawstwem w 1925); projekt odbudowy kościoła w Pieniakach k. Zborowa na fundamentach rozebranego z XIX w. (1924, realizacja do ok. 1929); w zespole klasztornym Dominikanów w Podkamieniu – projekt przykrycia baszt obronnych

wg ikonografii z 1727 (1924), rekonstrukcja zniszczonego w 1916 barokowego hełmu wieży kościelnej (1933, realizacja do ok. 1938); rekonstrukcja zburzonej dwuwieżowej fasady kościoła Dominikanów w Bohorodczanach k. Stanisławowa (ok. 1927-31); odbudowa klasztoru Bernardynów w Leszniowie k. Brodów z XVII w. (ok. 1929); remont kościoła w Przemyślanach (ok. 1929-30); częściowa rekonstrukcja drewnianego kościoła z XVIII w. w Pistyniu k. Kosowa (1930); rekonstrukcja dachu i sygnaturki kościoła paraf. w Zborowie z pocz. XVIII w. (1930) wg projektu arch. S. Kowalskiego; podobny zakres prac w barokowym kościele paraf. w Chodorowie k. Bóbrki (ok. 1937); projekt odbudowy i rozbudowy cerkwi z Założcach z XVIII w. (1933-34); remont kościoła paraf. i klasztoru Pijarów w Złoczowie z ok. 1730 (1934-35) oraz remont kolegiaty z XVII-XVIII w. w Stanisławowie (ob. Iwanofrankowsk) ok. 1938. Projekt nowego kościoła w Nadwórnej (1936-39) obejmuje podyktowaną względami funkcjonalnymi adaptację kościoła z przełomu XVI/XVII w.; w 1958 powstał projekt kaplicy bocznej kościoła paraf. z XIX w. w Wielkich Oczach k. Lubaczowa.

Do kategorii prac z dziedziny aranżacji wewnątrz w obiektach zabytkowych lub o wyrazistym charakterze stylowym należą w dorobku D. trzy projekty ołtarzy głównych. Dwa z nich przeznaczone do kościołów z pocz. XX w. projektu Teodora Talowskiego: 1. św. Elżbiety we Lwowie (współautorstwo L. Gyurkovich), rzeźby J. Reicherta (1929-34); 2. w kościele paraf. w Tarnopolu, rzeźby J. Reicherta-Tothowa (ok. 1932-34, zniszczony wraz z kościołem w okresie II wojny) – obydwa gotycyzujące, w konwencji modernizmu z elementami stylu art déco; 3. projekt ołtarza głównego do wczesnobarokowego pojezuickiego kościoła kolegiackiego śś. Janów w Jarosławiu z l. 1582-1594 – w konwencji barokowej (1955).

We wczesnych latach powojennych działał też w Jarosławiu jako rzeczoznawca

DAYCZAK (DAJCZAK) WAWRZYNIEC

i konsultant w zakresie ratownictwa konserwatorskiego zabudowy staromiejskiej. Prace konserwatorskie D., koncentrując się w znacznej mierze na odbudowie po zniszczeniach wojennych, obejmowały w większości zadania związane z rekonstrukcją bryły budowli i ich detalu. Na terenach niezniszczonego wojną Lwowa przeważały zadania bliższe pojęciu restauracji czy też rewaloryzacji, wymagające jednakże niekiedy zabiegów adaptacyjnych dyktowanych funkcją.

D. odznaczony był Krzyżem Walecznych, Medalem Niepodległości, dwukrotnie Złotym Krzyżem Zasługi oraz wieloma odznakami honorowymi.

Był żonaty z Zofią z Tychanowiczów (1905-93), miał dwie córki: Krystynę Dayczak-Calikowską, dr geologii, oraz Marię Dayczak-Domanasiewicz, historyka sztuki.

Zmarł w Jarosławiu 28 IV 1968, pochowany na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Archiwum Diecezji Lwowskiej w Krakowie (Akta parafialne, Akta Zakonne); Dierżawnyj Archiv Lwiwskoj Oblasti (Lwów), Akta nadzoru Bud. St. Kr. m. Lwowa m.in. f. 2 op. 4, sp. 1084, 1245, 1225, 1221, 1250 (kwerenda w toku).

Maria Dayczak-Domanasiewicz

EICHLER Zofia (1908-1976), art. malarz, konserwator dzieł sztuki.

Ur. 31 V 1908 w Warszawie jako córka Zygmunta Eichlera, art. malarza, prof. Wyższej Szkoły Sztuk Pięknych w Poznaniu, i Zofii z Jakuszyńskich. Mieszkała w Warszawie. W 1928 ukończyła Państw. Gimnazjum im. Klementyny z Tańskich Hoffmanowej. Studia w Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie rozpoczęła w 1950, absolutorium uzyskała w 1953, a dyplom w 1964. Jej pracą dyplomową była konserwacja drewnianego krucyfiksu w Iwzięcinie (XVII w.) wykonana pod kierunkiem prof. Bohdana Marconiego oraz rozprawa *Atrybucja nagrobka Mikołaja Ligęzy w farze bieckiej* napisana pod kierunkiem prof. Ksawerego Piwockiego. W l. 1945-51 pracowała w Państw. Pracowni Konserwacji Zabytków Sztuki Zdobniczej Nacz. Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków, a od 1951 w Pracowni Konserwacji Sztuki Zdobniczej Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków, od 1968 jako gł. konserwator. Zajmowała się konserwacją wielu zabytków sztuki zdobniczej. M.in. wykonała konserwację staroegipskiego sarkofagu płaczek z Muzeum Narodowego (praca samodzielna), precjozów i fragmentów strojów książąt szczecińskich, fragmentów kapy z grobu Anny Jagiellonki, chińskiego taboretu ogrodowego. Pracowała w zespole wykonującym pod kierunkiem Józefa Greina złocenia ogniowe postaci króla Zygmunta III z ratusza w Gdańsku. Brała udział w konserwacji chrzcielnicy z kościoła ewang. w Świdnicy (1958), ambony i ołtarza w Łomży w l. 1963-64, rzeźb z tęczy, renesansowych stalli i pulpitu mu-

zycznego (praca samodzielna) w Bieczu. W l. 1960-64 współpracowała przy wykonywaniu złocień na plafonach i medalionach na elewacji pałacu w Wilanowie oraz konserwacji kafelków i złocień w Łazienkach. Brała udział w konserwacji wnętrz pałaców Belwederskiego oraz Namiestnikowskiego (Rady Ministrów, ob. Prezydentki) przy Krakowskim Przedmieściu.

W 1929 wyszła za mąż za kuzyna Bogdana Eichlera. Miała dwie córki: Małgorzatę (ur. 1929) i Zuzannę (ur. 1952).

Zmarła 12 V 1976. Pochowana na cmentarzu Bródnowskim w Warszawie.

Słownik artystów plastyków. Artyści plastycy Okregu Warszawskiego ZPAP 1945-1970, W. 1972, s. 127; *Wydział Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki ASP w Warszawie 1947-1997*, W. 1997, s. 130; Archiwum ASP w Warszawie.

Jolanta Łączynska, Danuta Mitraszewska

ERDMAN-PRZEŁOMIEC Maria (1923-1998), art. malarz, konserwator dzieł sztuki.

Ur. 25 III 1923 w Wilnie. Była córką Karola Erdmana, inż. budowlanego i Marii z d. Jeleńskiej. Uczyła się w gimnazjum Sióstr Nazaretanek w Wilnie i Gimnazjum Sióstr Sacré-Cœur w Polskiej Wsi k. Poznania (1938). W 1939, po wejściu wojsk sowieckich na Wileńszczyznę, przerwała naukę i podjęła pracę sanitariuszki i salowej w szpitalu zakaźnym. Działała czynnie w ruchu oporu, była łączniczką w AK. Na tajnych kompletach zdała egzamin maturalny. Po wojnie wraz z rodziną przeniosła się do Białegostoku. Dalszą naukę konty-

nuowała w krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych. Studiowała w l. 1945-50 malarstwo pod kierunkiem Zbigniewa Pronaszki i jako drugi fakultet skończyła w 1954 konserwację dzieł sztuki. Prowadziła naukowe koło studenckie. Otrzymała propozycję asystentury na ASP, której z powodu trudnej sytuacji rodzinnej nie przyjęła. W 1970 była we Włoszech na stypendium ufundowanym przez rząd włoski.

Prace konserwatorskie wykonywała od 1952. W l. 1952-58 zajmowała się konserwacją: ikony Matki Boskiej z Biecza, Chrystusa Bolesnego Milatyńskiego z Męciny, obrazu Matki Boskiej z Dzieciątkiem z Zawady (diecezja tarnowska). Uczestniczyła w pracach konserwatorskich przy zabytkowych polichromowanych ścianach i stropach w kościołach w Olsztynie i Zbylitowskiej Górze. Była współautorką wystawy „Zbiory Muzeum Diecezjalnego w Tarnowie”, na którą przygotowała eksponaty, zabezpieczając je i wykonując wstępną konserwację. Od 1958 pracowała jako adiunkt w Katedrze Historii Sztuki Katolickiego Uniw. Lubelskiego. Prowadziła zajęcia z technologii i teorii konserwacji. Zorganizowała „Tydzień współczesnej sztuki religijnej”, w którym brali udział m.in. poeta Julian Przyboś, prof. Jerzy Nowosielski, prof. Juliusz Starzyński. Była autorką scenariusza filmu o życiu Chrystusa na podstawie obrazów starych mistrzów (zrealizowany fragmentarycznie). W 1962 miała indywidualną wystawę prac w Krakowie w Nowej Hucie. Podczas pobytu w Lublinie wykonała konserwację: gotyckiego ołtarza z katedry w Olsztynie, obrazu ołtarza gł. katedry we Fromborku, malowidła ściennego w gotyckim kościele w Płoskini, a o przebiegu prac napisała artykuł *Badania i konserwacja polichromii na ścianie tężowej kościoła parafialnego w Płoskini* (OZ 1966, nr 4). Była też współautorką publikacji *Kauter z typowej lutownicy elektrycznej* (OZ 1974, nr 4). Zorganizowała Pracownię Konserwacji Dzieł Sztuki w PP Pracownię

Konserwacji Zabytków w Lublinie z siedzibą w Jarosławiu i była jej kierownikiem (1968-73). Zajmowała się konserwacją obiektów pd.-wsch. Polski: wnętrz zamku w Łąncucie, sgraffita zamku w Krasiczynie, ormiańskiej cerkwi w Zamościu, a także obrazów, m.in. *Adoracji Matki Boskiej przez śś. Jana Kantego i Antoniego* z poł. XVII w. z Bukowiny w pow. Biłgoraj (1969-70). Wykonywała badania na występowanie polichromii: na elewacji kaplicy Górskich przy farze w Kazimierzu Dolnym (1967), w kościele poddominikańskim w Horodle, pow. Hrubieszów (1968). Wykonała konserwację: cerkwi greckokatolickiej w Mycowie, pow. Hrubieszów, z 1859 (1971-72, wspólnie z J. Przełomcem), renesansowego sgraffita pn. ściany zamku w Krupem pow. Krasnystaw. Po raz drugi zorganizowała Pracownię Konserwacji Dzieł Sztuki w PP PKZ w Olsztynie i kierowała nią w l. 1973-80. W tym czasie przeprowadzono liczne kompleksowe konserwacje i prace zabezpieczające przy wielu cennych zespołach zabytkowych woj. olsztyńskiego. Prowadziła prace konserwatorskie: w 1980 – w gotyckim kościele w Ornecie (strop polichromowany), w 1982 – w kościele Bożego Ciała w Gdańsku (malowidło plafonowe z 1709), w 1983 – w Nowym Wikariacie Św. Wojciecha we Fromborku (malarstwo ścienne z XVIII w.). Wykonała konserwację XVIII-wiecznego stropu polichromowanego w kościele paraf. w Bartągu pod Olsztynem (1987-88), malowideł ściennych z XVII w. w zamku w Lidzbarku Warmińskim (1975-76), zabezpieczyła ikonostas w molenie staroobrzędowców w Wojnowie k. Mikołajek. Uczestniczyła w pracach konserwatorskich w katedrze w Trewirze i na Słowacji w Banskiej Stanicy (1979). Zakonserwowała wiele obrazów ze zbiorów muzealnych. Dla Muz. Warmii i Mazur *Portret kobiety z dzieckiem* z XVII w. (1974), dla Muz. w Szczytnie *Odnalezienie Mojżesza na Nilu* z XVII w. (1974), dla skansenu w Olsztynku ikonę Chrystusa na krzyżu

(1974), dla państw. służby ochrony zabytków w Gdańsku cztery obrazy alegoryczne *Panny mądre i głupie* z XVIII w. (1975) oraz kilka portretów z XIX w. Prowadziła badania na występowanie polichromii i stratygraficzne: w kościele klasztorным Dominikanów w Elblągu (ob. Galeria EL, 1979), kaplicy św. Anny przy szpitalu Św. Ducha we Fromborku, barokowym pałacu w Lipowinie k. Fromborka, kościele paraf. św. Marii Magdaleny w Pieszkowie, gm. Górowo Iławieckie (1984), na elewacji Bazyliki Mniejszej w Św. Lipce (1985), na ścianach i sklepieniu kościoła paraf. w Barczewie (1988).

Otrzymała tytuł rzeczoznawcy konserwatorskiego Min. Kultury i Sztuki przy ZPAP w Olsztynie. Była członkiem Archidiecezjalnej Komisji ds. Sztuki. Sprawowała nadzór konserwatorski nad ważniejszymi pracami konserwatorskimi wykonywanymi przez konserwatorów na terenie woj. olsztyńskiego, m.in. w kościołach w Tłokowie, Dąbrównie, Lubawie, Pasyminiu, Rychnowie. Zapraszano ją do komisji i orzecznictwa w innych ośrodkach. Była inicjatorką i recenzentką prac konserwatorskich w krągankach kościoła Św. Ducha w Wilnie (1987). Była w komitecie organizacyjnym i komisarzem działu konserwacji dzieł sztuki wystawy „Plastyka olsztyńska w 35-lecie PRL” (Olsztyn 1980). Otrzymała odznaczenie „Zasłużony Działacz Kultury” i Srebrny Krzyż Zasługi.

Zamężna z Janem Przelomcem, art. plastykiem. Miała dwie córki: Marię (ur. 1957), archeologa, dziennikarkę oraz Agnieszkę (ur. 1961), art. plastyka.

Zmarła 7 IV 1998 w Warszawie i została pochowana na cmentarzu komunalnym w Białymstoku.

M. K u r z ą t k o w s k i, *Prace konserwatorskie – woj. lubelskie (1967-1972)*, OZ 1973, nr 4, s. 284-298; *Konserwacja zabytków ruchomych na terenie województwa olsztyńskiego w latach 1974-1987*, „Olsztyński Biul. Kon-

serw.” 1988, s. 68, 69, 78; *Katalog dokumentacji PKZ zabytków Polski zach. i pn. 1951-1993*, W. 1995, s. 149, 208, 209, 514, 518, 720; E. O l k o w s k a, *Garść wspomnień [...] Pamięci Marii Erdman-Przelomiec*, „Warmińsko-Mazurski Biul. Konserw.” 1999, s. 211-214; *Plastyka olsztyńska w 35-leciu PRL. Katalog*, Ol. 1980; *Artyści wdzięcznej pamięci*, Galeria ZPAP, Ol. 2003; Archiwum WOSOZ Olsztyn, sygn. dokumentacji 2614, 2783, 4549; informacje Jana Przelomca i Andrzeja Ulewicza, zam. w Olsztynie.

Grażyna Dzisko-Wadas

ESTREICHER Karol, pseud. Dominik Węgierski (1906-1984), historyk sztuki, bibliograf, dyrektor Muzeum Uniw. Jagiellońskiego w Krakowie, prof. UJ, pisarz.

Ur. 4 III 1906 w Krakowie. Był synem Stanisława, prawnika, bibliografa, prof. i rektora UJ, oraz Heleny z d. Longchamps. Wnukiem Karola Józefa, bibliotekarza i bibliografa, dyr. Biblioteki Jagiellońskiej. Studiował historię sztuki na UJ, od 1932 pracował w Zakładzie Historii Sztuki UJ, w 1952 mianowany profesorem. Badacz sztuki średniowiecznej i nowożytnej. Od początku swej działalności zawodowej był związany z problematyką muzealną i ochrony zabytków (już przed II wojną światową stworzył ekspozycję Muzeum Diecezjalnego w Sandomierzu w odrestaurowanym wówczas Domu Długosza). Uczestniczył w kampanii wrześniowej 1939, organizował zabezpieczanie i ewakuację zabytków przed działaniami wojennymi. Pozostały okres wojny spędził na Zachodzie, początkowo jako sekretarz naczelnego wodza i premiera rządu RP na emigracji Władysława Sikorskiego, od 1941 kierownik Biura Rewindykacji Polskiego Mienia Kulturalnego w Londynie. Dzięki ustaleniom Biura mógł po zakończeniu wojny podjąć skuteczną akcję odnajdywania i rewindykacji polskich dzieł sztuki, m.in. Ołtarza Mariackiego Wita Stwosza (spro-

wadzonego z Norymbergii w 1946), skarbcza UJ, obrazów z Muz. Czartoryskich i niektórych rzeźb z Muz. Narodowego w Krakowie (m.in. Madonny z Kruźlowej). W 1946 objął stanowisko dyrektora Muzeum UJ, które sprawował do 1976. Z tego tytułu podjął odbudowę gmachu Collegium Maius UJ – wg własnej koncepcji zakładającej eliminację neogotyckiej przebudowy z XIX w. W muzeum zorganizował ekspozycję. Był współorganizatorem Gabinetu Rycin PAU, w l. 1962-74 kierownikiem Międzywydziałowego Zakładu Bibliografii Polskiej UJ. Od 1954 do śmierci prezesem Tow. Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie, od 1966 redaktorem „Rocznika Krakowskiego”. Kontynuował bibliograficzną działalność ojca i dziadka, opracowując kolejne tomy *Bibliografii Polskiej* i dokonując reedycji jej tomów najstarszych (1-14). Oprócz pracy dydaktycznej i muzealnej podejmował zadania edytorskie; jeszcze przed wojną opublikował *Miniatury Kodeksu Behema* (1933) oraz współpracował z Aleksandrem Brücknerem przy wydaniu *Encyklopedii Staropolskiej* (1936-38), do której przygotował świetny materiał ilustracyjny, pod koniec życia przetłumaczył i opracował *Żywoty najślawniejszych malarzy, rzeźbiarzy i architektów* G. Vasariego (wyd. 1985-88) oraz *Historie florenckie Machiavellego* (wyd. 1990). Jest autorem utworów literackich *Nie od razu Kraków zbudowano* (1947) i *Kristiana* (1957), popularnonaukowego *Przewodnika po Krakowie* (trzy wydania przedwojenne), nadal bodaj najlepszego opracowania tego rodzaju dotyczącego zabytków Krakowa oraz *Historii sztuki w zarysie* (10 wydań).

E. był w Krakowie przez blisko 40 powojennych lat postacią znaną i cenioną, człowiekiem instytucją. Silnie angażował się również w problemy konserwatorskie miasta. Poza swym głównym dziełem, tj. odbudową gmachu Collegium Maius z przeznaczeniem na siedzibę Muzeum UJ (współpraca z architektami prof. Alfredem Majewskim i prof. Wiktoorem Zinem, realizacja prac PP

PKZ Oddz. Kraków), podejmował ochronę i konserwację innych obiektów, szczególnie związanych z organizacjami, których był członkiem lub prezesem. Jako prezes TPSP uratował dwór w Krzesławicach (ob. dzielnica Nowa Huta), niegdyś należący do H. Kołłątaja, a potem J. Matejki, organizując w nim ekspozycję nawiązującą do tradycji miejsca. Jako prezes Tow. Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, a zarazem prezes Komitetu Kopca Kościuszki organizował konserwację tegoż Kopca (w l. 1977-79). Uratował także stylowe wyposażenie sali posiedzeń Izby Przemysłowo-Handlowej proj. J. Mehoffera, usunięte przez nowych użytkowników gmachu, przechowując je w TPSP. Umożliwiło to rekompozycję zabytku w 1980. Należał do pionierów opieki nad fortyfikacjami Twierdzy Kraków, podejmując w latach powojennych, równoległe z J. Bogdanowskim, protesty przeciwko burzeniom fortów. Zdecydowanie bronił krakowskich Sukiennic (wraz z J. Lepiarczykiem) przed wadliwymi projektami konserwatorskimi i „modernizacjami” (1955 i 1975). Należał także do pionierów ochrony budownictwa drewnianego i budowy skansenów. Uratował willę w stylu dworcowym, proj. arch. W. Jastrzębowskiego, przenosząc ją na Wolę Justowską w Krakowie i adaptując na dom własny (ul. Sarnie Uroczysko). Zainicjował i zorganizował przeniesienie drewnianego kościoła gotyckiego z Komorowic na skraj Lasu Wolskiego w Woli Justowskiej, jako świątyni użytkowanej przez nowo powstałą parafię, której plebania została umieszczona w zabytkowym drewnianym budynku d. karczmy, przeniesionym ze wsi Pasieka i wyposażona w budynek gospodarczy d. spichlerza ze wsi Trzyciąż. Idea skansenu krakowskiego na Woli Justowskiej została przez władze Krakowa zarzucona (przeniesiono jeszcze tylko w 1990 spichlerz z Bolechowic). Szczególną porażką było dwukrotne (1978 i 2000), zbrodnicze spalanie kościoła z Komorowic, drugi raz już po śmierci inicjatora „żywego” skansenu.

W 1954 E. otrzymał od Miejskiej Rady Narodowej w Krakowie nagrodę w zakresie konserwacji zabytków. W 1957 został odznaczony Krzyżem Komandorskim OOP.

Żonaty z Teresą Lasocką, pseudonim „Tel”, opiekunką więźniów Oświęcimia. Nie mieli potomstwa.

Zmarł 29 IV 1984 i został pochowany w grobowcu rodzinnym na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

K. E s t r e i c h e r, *Przeniesienie zabytku drewnianego z Komorowic*, OZ 1952, nr 1, s. 42-52; t e n ż e, *Odnowienie Collegium Maius*, OZ 1953, nr 1, s. 9-29; t e n ż e, *Collegium Maius, dzieje gmachu*, „Zeszyty Naukowe UJ” nr 170, „Prace z Historii Sztuki” 1968, z. 6, s. 260.

Zbigniew Beiersdorf

FELCHNEROWSKI Klemens [Klem] (1928-1980), konserwator-zabytkoznawca, art. malarz, technik budowlany, wojewódzki konserwator zabytków i dyrektor Muzeum Okręgowego w Zielonej Górze.

Ur. 4 X 1928 w Toruniu, syn Klemensa Augusta, maszynisty kolejowego i znanego zapaśnika wschodnich walk, i Jadwigi Małeckiej. Podczas okupacji niemieckiej uczęszczał do szkoły mierniczej, gdzie uczyło także rysunku technicznego. Po wojnie zdał egzamin i otrzymał dyplom technika budowlanego w Państw. Liceum Budowlanym w Toruniu. W 1945 rozpoczął studia na Wydziale Sztuk Pięknych Uniw. Mikołaja Kopernika. Przez pewien czas (od 1947) był też studentem Wydz. Architektury Politechniki Gdańskiej. Ostatecznie studia ukończył w Toruniu, uzyskując w 1952 dwa dyplomy: art. malarza oraz magistra zabytkoznawstwa i konserwatorstwa u prof. Jerzego Remera. Napisał pracę maderską o pałacu Dębskich w Toruniu. Następnie pisał o innych obiektach zabytkowych regionu: kościele romańskim NMP w Inowrocławiu, opactwie benedyktynek w Grudziądzu, opracował studium historyczne wraz z wytycznymi konserwatorskimi dla zamku w Golubiu, badał i inwentaryzował mury miejskie w Chojnicach i barbakan w Toruniu, wykonywał dokumentację rysunkową i fotograficzną dla toruńskiego konserwatora.

W marcu 1953 otrzymał nominację na woj. konserwatora zabytków w nowo powstałym (w 1950) woj. zielonogórskim. Przez poprzednie trzy lata tymczasową opiekę nad zabytkami, lecz bez urzędowych uprawnień i bez środków finansowych na działalność, sprawowała Krystyna Klęsk. F. organizował

pracę od podstaw w pierwszym na tym terenie urzędzie konserwatorskim. Początkowo pracował sam z jedną tylko osobą zatrudnioną na pracach zleconych. Zaczął ewidencjonować i wpisywać obiekty do rejestru zabytków, wykonywał zdjęcia fotograficzne, odbywał wizytacje terenowe. Późną jesienią 1956 urząd dysponował już czterema etatami. Zakresem konserwatorskiego nadzoru po raz pierwszy objęte zostały prace przy zespole poklasztornym w Żaganiu i ołtarzu Św. Trójcy, a w Babimoście przy poliptyku w gł. ołtarzu. Kontynuowano prace archeologiczne i architektoniczne w Międzyrzeczu na terenie zamku. Rozpoczęto odbudowę kamieniczek w Bytomiu Odrzańskim, Żaganiu i Żarach. Konserwowano mury miejskie w Strzelcach Krajeńskich, Sulechowie oraz Kożuchowie. W 1957 prowadził prace o znacznie szerszym i zróżnicowanym zakresie. Należały do nich: zabezpieczenie wieży kościoła w Szymocinie, remont bramy wjazdowej zamku w Międzyrzeczu, pokrycie dachówką pałacu Wallensteina i przełożenie dachu nad biblioteką klasztorną w Żaganiu, zabezpieczenie pokrywą betonową gotyckiego sklepienia ratusza w Głogowie, zadaszenie zespołu klasztornego w Otyniu, naprawa muru zamkowego w Łagowie. W Bukowcu Lubuskim, Szprotawie, Leśniewie Wielkim i Studzieńcu przełożono gonty na drewnianych kościołach, w Sulechowie pokryto łupkiem drewniany kościół, w kościele w Grębolicach wykonano nową więźbę dachową, a w Konradowie przełożono dach. Rozpoczęto porządkowanie zamku piastowskiego w Krośnie Odrzańskim oraz odbudowę hotelu „Pod Złotym Lwem” w Bytomiu

Odrzańskim. W tym roku przystąpiono także do naprawy warownych systemów obronnych we wszystkich miastach. W latach następnych kontynuowano rozpoczęte prace i podejmowano nowe przy kolejnych obiektach. Wymienić tu należy: pałac w Pałcku, farę w Żarach, kościoły w Zamysławie, Żukowicach, Kalsku, Strzelcach Krajeńskich. W Tarnowie Jeziornym przystąpiono do odbudowy pałacyku myśliwskiego związanego z zabezpieczanym pałacem w Siedliszku.

Usuwanie ślady zniszczeń wojennych w wielu miastach, co nakładało na konserwatora szczególne obowiązki, gdyż ekipy rozbiórkowe pozyskiwały w ten sposób nieodpłatnie materiał budowlany. Wydana w lipcu 1955 uchwała Prezydium Rządu nr 666 wyznaczała termin usuwania zniszczeń wojennych do końca 1960. Sytuacja nieco się poprawiła po „odwilży” w 1956. Powstały wówczas, za przyzwoleniem władz, różnego typu towarzystwa kulturalne mające w programie także ochronę zabytków. W 1959 F. złożył w Centr. Zarządzie Muzeów i Ochrony Zabytków Min. Kultury i Sztuki opracowanie *Stan ochrony i konserwacji zabytków oraz program działania w zakresie konserwatorskim w województwie zielonogórskim*, w którym domagał się ograniczenia uchwały nr 666, aby położyć kres szajkom rozbiórkowym działającym na terenie ziemi lubuskiej. Jako przykład podał działania zmierzające do rozbiórki pałacu Wallensteina w Żaganiu i rozgrabienie pałacu w Kostrzynie n. Odrą. Postulował, aby – wobec braku środków na odbudowę – zachować w formie trwałej ruiny kościoły w Głogowie i Gubinie, tym bardziej że w obu tych miastach przystąpiono do odbudowy ratuszy. Szczególną troską otaczał zabytkowe układy miejskie. Usilnie zabiegał również o zachowanie kościołów spełniających istotną rolę w średniowiecznych strukturach urbanistycznych, poświadczając tym samym piastowską metrykę chronionych zabytków. Argumentacją taką trafiał do władz terenowych. W styczniu 1958, na polecenie

Prezydium Woj. Rady Narodowej, opracował schemat organizacyjny komórki konserwatorskiej, zatwierdzony jako struktura obowiązująca w Wydz. Kultury, mocująca konserwatora jako samodzielnego kierownika oddziału. Powołał także 6-osobową Woj. Radę Konserwatorską złożoną z historyków i praktyków zatrudnionych przy znaczących obiektach zabytkowych. W 1960 został dyrektorem Muzeum Okręgowego (ob. ziemi lubuskiej), w którym zorganizował Dział Winiarski jako jedyny w naszym kraju.

F. prowadził zróżnicowaną i ożywioną działalność społeczną oraz twórczą – plastyczną i publicystyczną. Był członkiem Stow. Historyków Sztuki i Zw. Polskich Artystów Plastyków od 1952 (został pierwszym prezesem oddz. ZPAP w Zielonej Górze). Rok później zapisał się do Polskiego Tow. Archeologicznego; w Zielonej Górze zorganizował jego oddział wraz z oddziałem Polskiego Tow. Historycznego. Był członkiem założycielem Lubuskiego Tow. Kultury i Lubuskiego Tow. Naukowego. Uczył w Wyższej Szkole Pedagogicznej. Należał do założycieli pisma społ.-kulturalnego „Nadodrze” (miał legitymację nr 1), w którym przez krótki czas pełnił funkcję redaktora technicznego. Udzielał się w Polskim Tow. Turystyczno-Krajoznawczym. W 1955 brał udział w komisji kwalifikującej prace plastyczne na wystawę w warszawskim Arsenale (organizowaną z okazji Międzynarod. Zlotu Młodzieży i Studentów). W 1957 należał do artystycznej grupy „Krağ” skupiającej polskich malarzy mieszkających w Londynie, Wrocławiu i Zielonej Górze.

Pisał artykuły o sztuce, układach przestrzennych, robił plakaty, ilustracje książkowe, scenografię teatralną. W książce *Zielona Góra. Przeszość i teraźniejszość* zamieścił artykuł o historycznych budowlach miasta. Z licznych wycieczek po krajach demokracji ludowej przywoził szkice architektury zabytkowej. Pozostawił w zbiorach muzealnych rysunki i oleje wszystkich znaczących obiektów ziemi lubuskiej, podkreśla-

jąc i eksponując związane z krajobrazem panoramy zabytkowych miast. Pracował w grafice, reporterskim szkicu, ciężkich olejach strukturalnych, lawowanej miękkiej abstrakcji, realistycznym rysunku, drzeworycie. W 1975 zdefiniował ostatecznie swoją teorię *kopizm* – metodę kontrolowanej podświadomości. Muzeum Ziemi Lubuskiej wydało tomik jego poezji *Ze śpiewnika malarza* (już po jego śmierci). W Muzeum znajduje się ok. 1700 jego prac. Kilkanaście zakupiło Min. Kultury i Sztuki. Wiele znajduje się w rękach prywatnych w kraju i za granicą. W 1955 brał udział w wystawie „Młoda plastyka” w warszawskim Arsenale, rok później w Ogólnopolskiej Wystawie Grafiki w Zachęcie. W 1975 indywidualnie eksponował swoje prace w Salonie Nowych Sygnałów we Wrocławiu i Galerii Zw. Młodzieży Socjalistycznej w Warszawie, a w 1959 w stołecznym Ekranie. Od 1953 brał udział we wszystkich zbiorowych wystawach okręgowych Poznania i Zielonej Góry oraz w wielu miastach i miejscowościach województwa. Kilkakrotnie wystawiał w l. 1949-67 w Toruniu, a w 1971 w Sopotcie. Za granicą prezentował swoją twórczość w Amsterdamie, Berlinie, Cottbus, Helsinkach, Pradze, Uppsali i Tampere.

Ożenił się z Ewelina Jeleńską. Miał dwóch synów: Armanda Wolfganga (ur. 1953) i Tytusa Klemensa (ur. 1956). Obaj wyemigrowali do Niemiec.

Zmarł w Zielonej Górze 27 I 1980 w wyniku nieszczęśliwego wypadku. Pochowany na cmentarzu przy ul. Wrocławskiej w Zielonej Górze.

J. M u s z y ń s k i, *Klem Felchnerowski*, ZG 1988; t e n ż e, *Klemens Felchnerowski (1928-1980)*, *Wojewódzki Konserwator Zabytków*, „Lubuskie Mat. Konserwatorskie” t. 2, 2004, s. 243-266; K. F e l c h n e r o w s k i, *Dzienniczek konserwatorski*, rpis z 1953 w Muz. Ziemi Lubuskiej.

Jan Muszyński

FILIPIAK Stanisław (1932-2003), art. plastyk, konserwator dzieł sztuki.

Ur. 21 XI 1932 w Półwiosku Starym, pow. Konin, w rodzinie robotniczo-rolniczej, jako syn Leona i Heleny Banasiak. Naukę rozpoczął w 1939 w Ślesinie k. Konina, od 1941 wychowując się u krewnych, ponieważ rodzice zostali wywiezieni przymusowo na roboty do Niemiec, skąd nigdy nie powrócili. Po zdaniu egzaminu dojrzałości w 1952 w liceum w Kluczewie w woj. poznańskim rozpoczął studia na Wydziale Sztuk Pięknych Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu, początkowo na kierunku malarzkim, poszerzając je po II roku o kierunek konserwatorski. Ukończył je w 1958 jako art. plastyk, zaś dyplom magistra zabytkoznawstwa i konserwatorstwa otrzymał 25 VI 1960 za pracę magisterską *Nasywanie drewna rozpuszczalnikami organicznymi* u prof. L. Torwirta. Pracę zawodową podjął już w 1959 w Pracowni Konserwacji Dzieł Sztuki gdańskiego oddziału Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków, uczestnicząc m.in. w konserwacji gotyckich polichromii ściennych we wnętrzach zamku w Lidzbarku Warmińskim, barokowych obrazów ołtarzowych w katedrze w Pelplinie oraz w konserwacji renesansowych wnętrz w zamku w Zaborze w woj. zielonogórskim, w ramach Spółdz. „Technoars” z Sopotu.

Po odbyciu obowiązkowych ćwiczeń wojskowych w Oficerskiej Szkole Wojsk Zmechanizowanych we Wrocławiu pozostał w tym mieście i od 1 III 1961 kontynuował pracę zawodową na stanowisku adiunkta w ówczesnym Muzeum Śląskim. Obok niej, jako członek Spółdz. Konserwatorów Zabytków „Plastyka” w Warszawie, uczestniczył w konserwacji obiektów zabytkowych na terenie woj. wrocławskiego, m.in. przy konserwacji obrazów ołtarzowych i polichromii na emporach kościoła NMP w Krzeszowie oraz ołtarzy w kościele św. Jana w Legnicy. Do 1972 pełnił również funkcję inspektora nadzoru nad

większością prac konserwatorskich przy dziełach sztuki inicjowanych i finansowanych przez miejskiego i woj. konserwatora zabytków we Wrocławiu. 2 X 1972 objął stanowisko kierownika Pracowni Konserwacji Dzieł Sztuki we wrocławskim oddziale PP PKZ, w ramach której prowadził m.in. konserwację ołtarza z kolegiaty w Pułtusku, konserwację malowideł ściennych w Auli Leopoldina oraz plafonów w holu gmachu głównego Uniw. Wrocławskiego, wystroju sali Nehringa w budynku Wydziału Filologii Polskiej Uniwersytetu, ołtarzy w kościołach św. Doroty we Wrocławiu i św. Katarzyny w Starym Wielisławiu oraz gotyckich rzeźb z kościoła św. Anny w Sobótce. W 1973 kierował pracami zabezpieczającymi bryty płótna *Panoramy Raclawickiej* przed zwinieniem ich na czas przerwania prac konserwatorskich. W ramach prac PKZ, w 1978, był kierownikiem zespołu konserwatorskiego pracującego na terenie ówczesnej Niemieckiej Republiki Federalnej, prowadzącego prace w Lubece i Düsseldorfie. W momencie wznowienia prac konserwatorskich przy płótnie *Panoramy Raclawickiej* i powołania w PKZ odrębnej pracowni, od 1 VII 1981 objął stanowisko jej głównego konserwatora. Zły stan zachowania zarówno warstwy malarskiej, jak i poszczególnych brytów płótna, spowodowany pospiesznym demontażem we Lwowie oraz późniejszymi jego losami, postawił zespół konserwatorski przed nieznanymi dotychczas problemami. Najpoważniejszym z nich było odkształcenie się 14 brytów (o wymiarach 15 x 8 m), które po pierwotnym zawieszeniu, pod wpływem własnego ciężaru i zmiennych warunków klimatycznych (pawilon we Lwowie nie posiadał klimatyzacji) uległy odkształceniu i rozdarciom, przybierając formy hiperboidalne (niesymetrycznych wycinków powierzchni kuli) całkowicie uniemożliwiające powszechnie dotąd stosowane ich poziome dublowanie i konserwację. Zdobyte doświadczenie zawodowe i inwencja twórcza

F. umożliwiły, przy współpracy Ryszarda Wójtowicza, wprowadzenie nowatorskiej metody trójfazowego programu prac, który obejmował: horyzontalne (na specjalnie wyprofilowanych foremnikach, pokrytych sklejką), wstępne zabezpieczenie poszczególnych brytów; wstępne ich zawieszenie i dopasowanie kompozycji malarskich; scalenie obrazu w pionie i dublaż całości (również w pionie) oraz rekonstrukcje ubytków warstwy malarskiej. Całość koncepcji i uzyskane wyniki zostały opublikowane przez autorów w 1983 i 1984 (R. Wójtowicz, *Konserwacja „Panoramy Raclawickiej” i jej problemy*, OZ 1983, nr 1-2 i St. Filipiak, *Problemy konserwacji panoram*, OZ 1984, nr 4). F. opuścił PP PKZ 2 I 1986, realizując z własnym zespołem prace konserwatorskie na terenie woj. wrocławskiego, m.in. ołtarza głównego w kościele w Jankowie k. Oławy i dekoracji sgraffitowych na zamku w Zagórzcu Śląskim. W 1988 był członkiem polsko-kampuczańskiej grupy konserwatorskiej prowadzącej konserwację malowideł krużganków dziedzińca wokół Srebrnej Pagody w Phnom Penh. W 1991 wyjechał na Węgry, gdzie do 1995 prowadził konserwację *Panoramy* pędzla Arpada Feszty z 1894 (pow. 1725 m²) ilustrującą historyczny powrót Węgrów nad Dunaj w 896, eksponowaną w Narodowym Parku Historycznym w Opusztaszer. Mimo braku wiarygodnych informacji o dalszych losach zawodowych po powrocie do Polski można przyjąć, że do końca życia pracował w zakresie konserwacji dzieł sztuki.

Był rzeczoznawcą min. kultury i sztuki. Za osiągnięcia w pracy uzyskał nagrody i wyróżnienia: srebrną odznakę „Za Opiekę nad Zabytkami” (1975), nagrodę prezesa Rady Ministrów i ministra kultury i sztuki I stopnia za prace przy *Panoramie Raclawickiej* (1985), nagrodę Miasta Wrocławia (1985), A Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje (Krzyż Najwyższej Zasługi Republiki Węgierskiej) za prace przy *Panoramie Feszty* (1995).

FILIPIAK STANISŁAW

Ze związku małżeńskiego z Zofią urodziło się troje dzieci: Jolanta (1961), Paweł (1963) i Małgorzata (1965).

Zmarł 10 IV 2003 we Wrocławiu. Został pochowany na cmentarzu Osobowickim tamże.

Akta osobowe w archiwum Polskich Pracowni Konserwacji Zabytków w Warszawie Sp. z o.o.; informacje Ryszarda Wójtowicza z Wrocławia.

Józef Pilch

GRABOWSKI Jan Antoni (1882-1950), inż. technolog, pedagog, pisarz, naczelnik Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Woj. w Olsztynie i p.o. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Ur. 16 III 1882 w Rawie Mazowieckiej jako syn Hipolita i Zofii z Gołkontów. Po ukończeniu w Łodzi średniej szkoły handlowej studiował na Wydziale Chemii Politechniki Warszawskiej, uzyskując w 1902 tytuł inż. technologa. W l. 1902-06 pracował w szkołach warszawskich jako wykładowca matematyki. Kolejne dwa lata przebywał w Monachium, gdzie studiował historię sztuki. Po powrocie do kraju pracował do 1912 jako nauczyciel w szkołach średnich. W l. 1919-20 służył w armii Hallera. W 1920 został mianowany inspektorem szkół zawodowych w Warszawie, a następnie pracował kolejno w Chełmnie i Toruniu. Po powrocie do Warszawy w 1927 zatrudnił się w Urzędzie Ubezpieczeń, zajmując różne stanowiska. W 1936 przeszedł na emeryturę i całkowicie poświęcił się twórczości literackiej. Debiutował w 1907 na łamach prasy jako prozaik. Popularność zyskał jako autor książek dla dzieci – baśni i opowiadań o zwierzętach, m.in. *Reksio i Pucek* (1929), *Puc, Bursztyn i goście* (1933). Od 1923 opracowywał podręczniki z matematyki i geometrii dla szkół – dla uczniów i nauczycieli. Pisał też przewodniki po Chełmnie, Grudziądzu, Toruniu. W okresie okupacji niemieckiej pracował honorowo w Polskim Czerwonym Krzyżu i Radzie Gł. Opiekunecznej w Warszawie.

W 1945 objął stanowisko naczelnika Wydziału Kultury i Sztuki w Urzędzie Woj. w Olsztynie. Do jego obowiązków należała

również opieka nad zabytkami. Dysponował spisem powiatów przyznanych Polsce na obszarze d. Prus. Bezskutecznie upominał się o zabytki istniejące w spornych granicach linii demarkacyjnej. Jako naczelnik wydziału wykonywał funkcje konserwatorskie zgodnie z instrukcją delegata rządu, które polegały głównie na doraźnym zabezpieczaniu zabytków architektury (katedry we Fromborku, kościołów w Ornecie, Braniewie, Rastemborku, Kętrzynie, Św. Lipce, Krośnie, kolegiaty w Dobrym Mieście, zamku w Lidzbarku Warmińskim) i ratowaniu opuszczonego zabytkowego mienia ruchomego przez zwózkę i deponowanie w nowo założonym Muzeum Mazurskim. Objężdżał teren województwa i zwoził dzieła sztuki: obrazy, rzeźby, meble i księgozbiory do uruchomionego punktu zbiorczego na zamku olsztyńskim. Zabezpieczył przed zniszczeniem i wywiezieniem księgozbiory: królewieckie z Morąga i z pow. morąskiego (Jarnołtowa, Bałdyt, Markowa, Stróżyny), bibliotekę kolegiacką w Dobrym Mieście (z inkunabułami i kodeksami pergaminowymi z XIII w.), bibliotekę katedralną we Fromborku (z bezcennymi kopernikanami); pozostałości wyposażenia pałaców: Markowa, Sorkwit, Gładysz; obrazy z Ornety, Karwin, Słobit, Bogatyńskich, Karkajm (ponad 20 portretów i obrazów) oraz polski sztandar wojskowy z czasów Wazów z Kwitajm. Wymógł na władzach zakaz wywożenia z tych terenów jakichkolwiek pozostałości dworskich. Sporządził ewidencję kilkudziesięciu zamków, dworów i pałaców oraz ośmiu muzeów regionalnych, z obrazem ich stanu i strat poniesionych w wyniku stacjonowania wojsk radzieckich (m.in. Bażany,

Drogosze, Kamieniec, Okartowo, Ublik), z uwzględnieniem nazw i na podstawie źródeł niemieckich (A. Boetticher, A. Ulbrich). Wykaz, rozesłany do administracji terenowej w celu objęcia nadzorem, obejmował m.in. Markowo, Sorkwity, Kwitajny, Gładysze, Ornetę, Karwiny, Słobity, Bogatyńskie, Karkajmy. Współpracował w pozyskiwaniu informacji o obiektach zabytkowych z Dyrekcją Lasów, Urzędem Ziemskim, Kuratorium Szkolnym, PSS „Społem”. Powiększał też zbiory muzealne poprzez zakup nowych obiektów (kredens holenderski z 1596, XVI-wieczne wyroby kotlarskie). Interesował się sztuką ludową, zapoczątkował zbiory działu regionalnego Muzeum Mazurskiego w Olsztynie (kafle ze Szczytna i inne ocalałe obiekty ceramiki mazurskiej).

Pisał artykuły do ogólnopolskich czasopism o zabytkach woj. olsztyńskiego, opublikował pracę *Warmia i Mazury* (W. 1948). Jest autorem popularnonaukowych rozpraw historycznych z pogranicza polsko-pruskiego. Brał czynny udział w organizowaniu życia kulturalnego w Olsztynie, m.in. prowadził klub literacki, przewodniczył Komitetowi Bibliotecznemu, postulował utworzenie funduszu im. M. Kajki w celu założenia muzeum. W 1948 przeniósł się do Warszawy na stanowisko inspektora w Min. Kultury i Sztuki.

Zmarł 19 VII 1950 w Warszawie.

Dobra kulturalne świadczą o polskości ziem Warmii i Mazur, „Wiad. Mazurskie”, 3 XI 1946, nr 254, s. 6; „Życie Olsztyńskie”, 1947, nr 6; A. W a k a r, *Jan Grabowski. Wybitni ludzie w Olsztynie*, „Głos Olsztyński” 1965, nr 204, s. 4, 6; C. V e t u l a n i, *Pionierzy i zabytki*, Ol. 1972, s. 70-73, 126-127, 139; T. O r a c k i, *Twórcy i działacze kultury*, Ol. 1975, s. 61-62; K. W r ó b l e w s k a, *Palace pruskie w sprawozdaniach Jana Grabowskiego w latach 1945-1946*, „Borussia” 1993, nr 7, s. 45-50, t a ż, *I zabytki mają swój los*, w: M. J a c k i e w i c z - G a r n i e c, M. G a r n i e c, *Palace i dwory dawnych Prus*, Ol. 1999,

s. 24-26, 30; *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*, Wr.-W.-K. 2002, s. 134-135; Archiwum Warmińsko-Mazurskiego Urz. Woj., akta personalne, sygn. UW BDG. III zw. 1093.

Grażyna Dzisko-Wadas

GREIN Józef (1886-1956), art. malarz, konserwator dzieł sztuki, prof. Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie.

Ur. 23 III 1886 w Pobereżu na Ukrainie, gdzie jego ojciec Alfred, inż. technolog, był dyrektorem cukrowni Branickich w Samurajłówce. Matka Leonia pochodziła z rodziny Winnickich. G. w l. 1903-6 studiował na Wydziale Malarstwa Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie pod kierunkiem Floriana Cynka, Leona Wyczółkowskiego i Jana Stanisławskiego. Po otrzymaniu dyplomu kształcił się prywatnie u J. Stanisławskiego, który wywarł duży wpływ na jego twórczość malarską. W l. 1906-14 odbył podróż do Francji, Austrii, Włoch i Wielkiej Brytanii. W muzeach zagranicznych odbywał praktyki (głównie w Luwrze), pracując jako konserwator sztuki zdobniczej. W 1914 zorganizował w Kijowie pracownię sztuki zdobniczej, w której m.in. projektował meble dla fabryki stolarstwa artystycznego w Białej Cerkwi. W Kijowie brał czynny udział w życiu kulturalnym i artystycznym. Przed I wojną brał udział w wystawach w Kijowie i w l. 1913-14 w warszawskiej Zachęcie (*Chaty ukraińskie, Słoneczniki*).

W 1920 zamieszkał w Warszawie i podjął pracę – do 1938 był kierownikiem Pracowni Konserwacji Zabytków Muzeum Wojska Polskiego, a także kierował Pracownią Konserwacji Dzieł Sztuki Muzeum Narodowego. Dodatkowo zajmował się konserwacją zabytkowej ceramiki w Salonie Sztuki „Skarbiec”. Po wojnie, w 1945 powrócił na poprzednie stanowisko w Muz. Narodowym, gdzie pracował do 1951. Jednocześnie w l. 1945-51 kierował Państw. Pracownią Konserwacji Zabytków Sztuki Zdobniczej

w Nacz. Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków. W 1951 przeszedł do powołanego właśnie Przedsięb. Państw. Pracowni Konserwacji Zabytków, gdzie zorganizował Pracownię Sztuki Zdobniczej i był gł. konserwatorem do 1956. Od 1950 został ponadto zatrudniony na Wydziale Konserwacji ASP w Warszawie jako zastępca profesora.

G. konserwował osobiście bądź kierował wieloma pracami konserwatorskimi o bardzo szerokim zakresie. M.in. rzeźby polichromowane: ołtarze, ambony, stalle, krucyfiksy, piękne madonny, piety. Złocenia na różnych podłożach. Jedną z bardziej interesujących prac było złocenie postaci Zygmunta III z wieży ratusza gdańskiego, przeprowadzone starą metodą złocenia ogniowego. Ze względu na dużą szkodliwość tej metody dla zdrowia została ona zastosowana w Polsce po raz ostatni. Tkaniny, np. z grobów książąt pomorskich w Szczecinie, książąt mazowieckich w Warszawie, gobeliny itp. Przedmioty metalowe, jak insygnia z grobów biskupów w katedrze w Poznaniu, precjoza książąt pomorskich ze Szczecina. Ponadto skóry, porcelanę, szkło, biżuterię, masę perłową, kość słoniową i wiele innych materiałów stosowanych w zdobnictwie. Zalecał stosowanie materiałów i technik używanych pierwotnie przez twórców konserwowanych przedmiotów. Był ich doskonałym znawcą. Jest autorem publikacji z zakresu konserwacji broni, zabytków sztuki kościelnej, zapomnianych technik zdobienia, obróbki materiałów do zdobnictwa. Opublikował m.in. *Przyczyny chorób srebra w gablotach muzealnych* („Roczn. Muz. Narod.” 1938).

Był członkiem Polskiego Tow. Artystycznego, od 1916 Koła Literatów i Dziennikarzy w Kijowie, od 1925 członkiem rzeczywistym Tow. Zachęty Sztuk Pięknych, od 1946 Stow. Historyków Sztuki. W 1938 otrzymał Złoty Krzyż Zasługi nadany przez prezydenta RP.

Ożeniony z Anielą Jasięńską, miał syna Stanisława (ur. 22 X 1929).

Zmarł w Warszawie 29 X 1956, pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

Słownik artystów plastyków. Artyści plastycy Okręgu Warszawskiego 1945-1970, W. 1972, s. 163; *Słownik artystów polskich...*, oprac. M. Zakrzewska, W. 1975, t. II, s. 469-470; Archiwum ASP w Warszawie; Archiwum Muz. Narod. w Warszawie.

Jolanta Łączyńska,
Danuta Mitraszewska

GRUSZCZYK Karol (1944-1998), historyk sztuki, wojewódzki konserwator zabytków w Bielsku-Białej.

Ur. 27 V 1944 w Ustroniu. Był synem Jana i Zuzanny z d. Cieślars. Po ukończeniu Technikum Kuźniczego w Ustroniu (ze stopniem technik mechanik o specjalności obróbka plastyczna metali) i Studium Nauczycielskiego w Katowicach odbył studia z zakresu historii sztuki na Uniw. Wrocławskim, które ukończył w 1972. Przez krótki czas był nauczycielem w Istebnej, a 1 X 1971 podjął pracę w Pow. Domu Kultury w Ustroniu-Jaszowcu jako instruktor ds. oświatowych. 4 II 1974 został kierownikiem Wydziału Kultury w Urzędzie Pow. w Cieszynie, a 1 VII 1975 – woj. konserwatorem zabytków w Bielsku-Białej, którym pozostał do nagłej śmierci. G. stworzył od podstaw strukturę służby konserwatorskiej na terenie woj. bielsko-bialskiego, powstałego w ramach ówczesnego podziału administracyjnego kraju, a w 1978 zorganizował Biuro Badań i Dokumentacji Zabytków, które wspierało urząd konserwatorski. Z jego inicjatywy utworzono stanowiska miejskich konserwatorów zabytków w Cieszynie i Żywcu oraz stanowisko koordynatora działań konserwatorskich na terenie Lanckorony i Kalwarii Zebrzydowskiej. Jego osobiste zaangażowanie przyczyniło się w znacznym stopniu do powstania szczegółowego planu rewitalizacji zespołu staromiejskiego w Cieszynie

i wniosku o wpisanie na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO zespołu krajobrazowo-pielgrzymkowego Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej oraz do stworzenia programów ratowania unikatowych przykładów budownictwa regionalnego na terenie województwa, szczególnie kościołów drewnianych (m.in. w Barwałdzie, Gilowicach, Lachowicach, Mikuszowicach, ob. Bielsku-Białej i Osieku).

Na terenie d. woj. bielsko-bialskiego, w l. 1975-98, podjęto badania archeologiczne na terenie wzgórza zamkowego w Cieszynie, wokół zespołu zamkowego w Żywcu, bielskiego zamku Sułkowskich, zamku Komorowskich i d. zespołu Kanoników Regularnych Laterańskich w Suchej Beskidzkiej oraz na grodzisku w Grojcu, przy ruinach zamku „Wołek” w Kobiernicach i wokół kaplicy zamkowej w Groźcu Śląskim. G. nadzorował realizację prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych m.in. w Starym Bielsku, Bieńkowie, Brennej, Inwałdzie, Lanckoronie, Lesznej Górnej, Marcyporebie, Stryszowie, Tłuczaniu, Zatorze i Zebrzydowicach k. Kalwarii Zebrzydowskiej. Przez wiele lat współpracował z ustrońskim Muzeum Hutnictwa i Kuźnictwa, które współorganizował w zabytkowym budynku d. dyrekcji huty „Klemens” (ob. Muzeum Ustrońskie im. Jana Jarockiego). Wspomógł PTTK przy zakładaniu skansenu budownictwa regionalnego im. Józefa Żaka w Zawoi Markowej. W l. 1982-86 osobiście nadzorował remont kapitalny zabytkowej kamienicy w Skoczowie, przy ul. Fabrycznej 5, na siedzibę Muzeum im. Gustawa Morcinka. Działał w radach muzealnych muzeów w Bielsku-Białej, Cieszynie i Żywcu. Od 1990 współpracował z Międzynarodową Radą Państw. Muzeum Auschwitz-Birkenau oraz aktywnie włączył się w realizację Oświęcimskiego Strategicznego Programu Rządowego. W ostatnich miesiącach życia szczególnie zaangażował się w prace Regionalnej Komisji Ochrony Środowiska Kulturowego Historycznej Zie-

mi Krakowskiej przy Regionalnym Ośrodku Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Krakowie.

Działał w Komisji Historii i Ochrony Zabytków Hutnictwa przy Zarządzie Stow. Inżynierów i Techników Przemysłu Hutniczego z siedzibą w Katowicach, Polskim Tow. Historii Techniki, Tow. im. Zofii Kossak w Górkach Wielkich na Śląsku Cieszyńskim, Tow. Miłośników Ziemi Cieszyńskiej – „Macierzy Ziemi Cieszyńskiej” i Tow. Miłośników Ustronia. Odznaczony był m.in. złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami”, a pośmiertnie otrzymał nagrodę SKZ im. Hanny Pieńkowskiej i Jerzego Łomnickiego (1998), których idee znakomicie kontynuował na oddanym swojej pieczy obszarze.

Do jego pasji należało malarstwo (szczególnie lubił posługiwać się farbami akwarelowymi i pastelami) oraz fotografika, na które to pasje zawsze brakowało mu czasu. Jego prace fotograficzne prezentowane były na kilku wystawach w kraju i za granicą (Londyn, Goeteborg). Po śmierci G. zorganizowano również trzy wystawy jego prac malarskich.

Żonaty z Heleną z d. Brózda, pozostawił córkę Sylwię.

Zmarł 2 X 1998 w Suchych Rzekach, w Bieszczadach, niemal w ostatnich dniach istnienia woj. bielsko-bialskiego, które uległo likwidacji 31 XII 1998 w następstwie kolejnej reorganizacji administracyjnej kraju. Pochowany na cmentarzu ewangelicko-augsburskim przy ul. Listopadowej w Bielsku-Białej.

Karol Gruszczyk 27. 05. 1944 r. – 02. 10. 1998 r. (red. zbiorowa prac. PSOZ w B.-B.), „Wiad. Kons.” 1998, nr 3-4, s. 85; A. G a c z o ł, *Karol Gruszczyk* (krótkie wspomnienie), „Wiad. Kons. Woj. Krakowskiego”, t. 8, Kr. 1998, s. 294; archiwum d. Oddziału Woj. PSOZ w B.-B.

Andrzej Gaczol

GUISE (Giese) **Johann** Michael (1796-1861), oficer wojsk pruskich, kartograf, amatorski badacz historii i starożytności.

Ur. 26 II 1796 w Rietzig. Od 1813 uczestniczył w wojnach napoleońskich. W 1820 ukończył szkołę wojenną, a w 1850, w stopniu majora, przeszedł do rezerwy. W okresie służby w randze porucznika w 33. pułku piechoty w Toruniu odkomenderowany został w 1826 z inicjatywy nadprezydenta prowincji Prusy Teodora von Schöna do wykonania pomiarowo-rysunkowej inwentaryzacji wczesnohistorycznych i średniowiecznych założeń obronnych na obszarze Prus Wschodnich i Zachodnich. Posługując się orientacyjnie ewidencją tych obiektów, sporządzoną w 1825 na polecenie v. Schöna przez naczelników powiatów, odbył dwie terenowe wyprawy badawcze: 14 IX 1826-30 V 1827 na trasie Królewiec – Toruń oraz 6 VII 1827 – 1 II 1828 z Królewca przez Olecko do Kłajpedy. Ich rezultatem były cztery elaboraty: orientacyjna ewidencja ważnych historycznie punktów terenowych; komplet odręcznych rysunków pruskich grodzisk i krzyżackich zamków; zbiór planów tych zamków oraz warownych miast; mapa sztabowa ukazująca lokalizację zinwentaryzowanych obiektów. Nad wykonaniem odręcznych czystorysów tych materiałów pracował

do 1837. W ten sposób stał się pionierem inwentaryzacji i badań zabytków architektury warownej w tej części Europy. Mimo starań podejmowanych przez T. v. Schöna materiał ten nie został opublikowany. Do 1945 pewna jego część znajdowała się w zbiorach stowarzyszenia Prussia w Królewcu, część zaś w archiwach wojskowych w Poczdamie i Spandau (Aktenband – Generalkommando I. Armeekorps). Mimo wynikających stąd ograniczeń był on częściowo wykorzystywany w późniejszych pracach inwentaryzacyjnych (A. Bötticher) oraz naukowych i konserwatorskich (m.in. K.H. Clasen).

G. zmarł 7 VI 1861 w niezidentyfikowanej miejscowości Güntergost i tam został pochowany.

J. C r o m e, *Johann Michael Guise, sein Leben und sein Werk*,“ Prussia, Zeitschrift für Heimatkunde und Heimatschutz“ 27, 1927, s. 62 – 65; t e n ż e, *Weitere Nachrichten über Johann Michael Guise, den Wegbereiter ostpreussischer Burgwallforschung*, „Altpreussen“ 3, 1938, s. 91-94; J.M. G i e s e, „Altpreussische Biographie“, Marburg 1941-67, s. 242.

Marian Arszyński

HURLAK Kazimierz (1920-1974), architekt, badacz i konserwator zabytków architektury, projektant i kierownik pracowni projektowej w Kierownictwie Odnowienia Zamku Królewskiego na Wawelu.

Ur. 6 IX 1920 w Krakowie, syn Tomasz i Anieli z d. Łabuz. Studia odbył na Wydziale Architektury, działającym wówczas w ramach wydziałów politechnicznych Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie (dyplom w 1952). Pracę w Kierownictwie Odnowienia Zamku Królewskiego na Wawelu podjął w 1948, najpierw jako asystent, następnie projektant, kierownik zespołu projektantów i kierownik pracowni projektowej dla obiektów poza Wawelem. Pod kierunkiem Alfreda Majewskiego jako głównego projektanta opracował liczne dokumentacje projektowe dla prac konserwatorskich prowadzonych przez Kierownictwo Odnowienia Zamku Królewskiego na Wawelu. Prowadził także badania ar-

chitektoniczne i nadzór nad realizacją prac. Do najważniejszych prac należą projekty związane z odnową skrzydła zach. zamku na Wawelu, badania i projekty dotyczące zamków w Pieskowej Skale, Niedzicy i Baranowie Sandomierskim. Brał udział także w opracowaniu studium zabudowy Wawelu wg stanu z końca XVIII w.

Żonaty z Albiną z d. Puchniak, miał dwoje dzieci: Mariana i Halinę. Zmarł nagle 6 VIII 1974 w Krakowie i został tamże pochowany na cmentarzu Rakowickim.

C. D o b o s z, *Projektanci wawelscy 1947 – 1984*, w: *Architektoniczna odnowa Zamku Królewskiego na Wawelu 1905 – 1985*, materiały z sesji Komisji Urb. i Architektury PAN Oddz. w Krakowie 14-15 V 1985; A. M a j e w s k i, *Wawel – dzieje i konserwacja*, W. 1993; Archiwum Zamku Królewskiego na Wawelu.

Piotr Stępień

KALISKI Emil Maria (1901-1993), architekt.

Ur. 9 I 1901 w Warszawie, syn Juliana i Balbiny ze Szpaków. Po uzyskaniu matury w jednym z gimnazjów warszawskich w 1928 rozpoczął studia na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej. Ukończył je w 1932, uzyskując dyplom inż. architekta. Już wówczas, będąc studentem prof. Oskara Sosnowskiego, interesował się architekturą historyczną. Był też dobrym rysownikiem i akwarelistą. W l. 1932-39 zaprojektował m.in. kino przy ul. Siennej i wieżowiec przy ul. Widok w Warszawie oraz willę w Jastrzębiej Górze. W czasie okupacji 1939-44 ukrywał się przed władzami niemieckimi, często zmieniając miejsca pobytu. Po wojnie do Warszawy już nie wrócił. Zamieszkał początkowo w Łodzi, gdzie w tamtejszym Zarządzie Miasta pełnił funkcję inspektora, zajmując się przede wszystkim estetyką miasta. Projektował przebudowę d. zboru ewangelickiego przy pl. Wolności na kościół garnizonowy. Później tę przebudowę nadzorował. Projektował też m.in. pomnik poległych żołnierzy przeznaczony dla parku Poniatowskiego.

Jesienią 1945 przeniósł się do Wrocławia i podjął pracę w Regionalnym Urzędzie Planowania Przestrzennego, który w kwietniu 1946 przekształcono w Regionalną Dyрекcję Planowania Przestrzennego. Szczypty zespół architektów zgrupowany w Biurze Planu Wrocławia tej Dyrekcji opracował pod kierunkiem arch. T. Ptaszyckiego pierwszy plan zagospodarowania przestrzennego miasta, a K. był współautorem. Plan został przyjęty w 1949 oraz przedstawiony na specjalnej wystawie w salach Rady Miejskiej. W 1949

K. został kierownikiem nowo utworzonego Miejskiego Urzędu Planowania Przestrzennego, który wkrótce (1950) przekształcono w Wydz. Planowania Przestrzennego zwanego z Wydz. Budownictwa Prez. Rady Narodowej m. Wrocławia. Równoległe podjął efektywną współpracę z woj. konserwatorem zabytków i Wrocławską Dyrekcją Odbudowy, a zwłaszcza z jej Wydz. Architektury Zabytkowej. W wyniku tej współpracy projektował we Wrocławiu odbudowę kaplicy Mariackiej gotyckiego kościoła św. Krzyża, zabytkowych budynków przy pl. Solnym, przy Rynku (kamienice nr 3 i 42), restaurację dwóch domków altarystów („Jaś i Małgosia”) stanowiących narożnik Rynku k. kościoła św. Elżbiety. Budowy te z reguły później nadzorował. Na przełomie lat 40. i 50. podjął opracowanie rekonstrukcji zabudowy wokół najstarszego rynku lewobrzeżnego Wrocławia, tj. pl. Nowy Targ i pierzei ul. Wita Stwosza na historycznym trakcie łączącym XIII-wieczny kościół św. Wojciecha z Gł. Rynkiem. Była to wizja Wrocławia średniowiecznego i renesansowego odtworzonego na gruzach zabudowy zniszczonej w 1945. Opracował projekty proponujące odtworzenie wnętrza pl. Uniwersyteckiego w formie swoistej dydaktyczno-historycznej ekspozycji, z przedstawieniem kamienicy romańskiej, gotyckiej, renesansowej, barokowej i klasycystycznej stojących obok siebie. To dydaktyczne zacięcie realizował również w l. 50., wykładając w Państw. Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych kostiumologię. Prowadził liczne wykłady popularyzatorskie na temat historii sztuki, a zwłaszcza architektury Wrocławia, dla przybywających tu nowych mieszkańców miasta. Był b. aktywnym członkiem Stow. Architektów Pol-

skich. W l. 1949-51 członkiem Zarządu Oddziału. W 1963 otrzymał wyróżnienie III st. SARP, a w l. 1972 i 1978 kolejne wyróżnienia: II stopnia (odznaka srebrna) i I stopnia (odznaka złota). Był aktywnym członkiem Tow. Miłośników Wrocławia, zwłaszcza w sekcji Pionierów Wrocławskich. Tu też otrzymał Złotą Odznakę TMW. Zawsze b. gorąco, czasem emocjonalnie i dobitnie, potępiał niszczenie zabytków tego miasta oraz domagał się ich odbudowy. Historią sztuki zajmował się nie tylko teoretycznie. W swoim domku na Biskupinie miał okazałą, latami gromadzoną kolekcję zabytkowej broni i uzbrojenia (szabla husarska sąsiadowała z angielskim hełmem żołnierza spod Tobruku), porcelany i mebli. W domowej bibliotece zgromadził zbiór starodruków i bardzo nieraz cennych wydawnictw, od XVII w. poczynając. Planował przekształcenie tego domku w izbę pamięci – muzealną „Pracownię Kaliskiego” jako filię wrocławskiego Muzeum Architektury. Większość zbiorów przekazał ostatecznie Muzeum Archidiecezjalnemu. Pisał liczne artykuły dot. historii Wrocławia, jego zabytków i dziejów ich odbudowy. Napisał *Barwne legendy i historie* nt. dziejów Polski, Śląska, a szczególnie Wrocławia. 21 tych opowiadań pt. *Z tamtej strony historii* wydano po jego śmierci (1993).

Miał żonę Annę (nazwisko panieńskie nieznane). Był bezdzietny.

Zmarł w Świętej Katarzynie 8 II 1993. Pochowany został na cmentarzu Św. Rodziny przy ul. Smętnej we Wrocławiu.

Z. P r ę t c z y Ń s k i, *Architekt Emil Kaliski*, Informator SARP, Wr. 1993, Nr 4/7, s. 21; J. P a t e r, *Emil Maria Kaliski*, w: *Kalendarz Wrocławski*, Wr. 1995, s. 349; D. P r z y ł ę c k a, *O planowaniu przestrzennym Wrocławia w okresie 1945-1995*, w: *Architekci Wrocławia 1945-1995*, Wr. 1996; M. P r z y ł ę c k i, *Refleksje nad działalnością przy odbudowie, ochronie i zagospodarowaniu zabytków*, tamże, s. 49.

Mirosław Przylęcki

KAMIŃSKA-TIUNIN Władysława (Sława) (1920-1999), konserwator malarstwa ściennego i sztalugowego, art. malarz.

Ur. 20 VI 1920 w Warszawie jako córka Dionizego Kamińskiego, dyrektora w warszawskiej fabryce wyrobów metalowych, i Władysławy z Thomasów, nauczycielki. Szkołę średnią ukończyła w Gimnazjum Sióstr Zmartwychwstańek w Warszawie, a następnie studiowała w l. 1945-51 w Akademii Sztuk Plastycznych (późniejszej Akademii Sztuk Pięknych), gdzie uzyskała dyplom w 1951 na Wydziale Konserwacji. W l. 1951-55 była zatrudniona jako konserwator malarstwa w warszawskim oddziale Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków. W tym okresie brała udział m.in. w pracach zespołowych przy konserwacji malowideł ściennych z 2. poł. XVIII w. teatru stanisławowskiego (Starej Pomarańczarni) w Łazienkach oraz konserwacji drewnianych stropów polichromowanych z XVII-XVIII w. i wcześniejszych malowideł ściennych w kamienicach na Rynku Starego Miasta w Warszawie (1951-52). Brała też czynny udział w zbiorowych pracach przy odsłanianiu, zabezpieczaniu oraz pełnej konserwacji cennych malowideł romańskich, gotyckich i renesansowych w kościele Zwiastowania NMP w Czerwińsku (1951-53). W tymże 1953 występowała już jako kierownik zespołu konserwatorów w poważnych pracach nad całkowitą konserwacją i rekonstrukcją renesansowej polichromii ratusza w Poznaniu. Uczestniczyła również (1954) w częściowej konserwacji malowideł ściennych z 1 poł. XVIII w. kościoła Benedyktynów (ob. paraf. Narodzenia NMP) w Lubiniu.

Od połowy lat 50. XX w. pracowała już na ogół wspólnie z mężem, konserwatorem malarstwa ściennego, niemal wyłącznie w obiektach sakralnych. W l. 1956-57 były to: kościół paraf. św. Jana Chrzciciela w Starogardzie Gdańskim (konserwacja i rekonstrukcja polichromii gotyckiej na łuku tęczowym), kościół paraf. św. Tomasa Apostoła w Nowym Mieście Lubaw-

skim (pełna konserwacja polichromii gotyckiej i barokowej) oraz kaplica Oleśnickich w zespole klasztornym Benedyktynów na Świętym Krzyżu (konserwacja malowideł barokowo-klasycystycznych), a następnie w 1958 kościół Jezuitów (ob. katedralny) w Lublinie (konserwacja polichromii późnobarokowej). W l. 1958-62 przeprowadzała (wraz z mężem) rozległą konserwację i rekonstrukcję rokokowych malowideł ściennych z 2. poł. XVIII w. kościoła paraf. Św. Trójcy w Kobyłce pod Warszawą. W 1963 pracowała przy konserwacji polichromii z XVII w. kaplicy w kościele paraf. w Kazimierzu Dolnym. W ciągu kolejnych 10 lat K.-T. wykonywała wspólnie z mężem prace konserwatorskie (głównie rekonstrukcje polichromii sklepień XVII-XVIII w.) w dwóch kościołach: paraf. św. Magdaleny w Dukli (1963-66) i paraf. Przemienienia Pańskiego w Brzozowie (1969-73). W tym okresie (1965-70) przeprowadzała również pełną konserwację wszystkich obrazów sztalugowych z XVII i XVIII w. z kościoła Wizytek (Opieki św. Józefa) w Warszawie. W 1970 pracowała także przy konserwacji późnobarokowej polichromii kaplicy św. Wojciecha w zespole klasztornym Jezuitów w Świętej Lipce oraz malowideł ściennych z 2. poł. XVIII w. kaplicy św. Anny w kościele Benedyktynek w Przemyślu na Zasaniu. Najbardziej znaną i najdłużej trwającą realizacją konserwatorską małżeństwa Tiuninów z zakresu malarstwa ściennego są prace z l. 1973-81 przy konserwacji i rekonstrukcji rokokowej polichromii z 1. poł. XVIII w., autorstwa o. Walentego Żebrowskiego, w kościele Bernardynów (ob. akademickim) św. Anny w Warszawie. Szeroko zakrojone prace konserwatorskie obejmowały całe wnętrza świątyni z całkowitą rekonstrukcją (na podstawie zdjęć fotograficznych) malowideł sklepiennych nawy głównej, które uległy zniszczeniu w czasie działań wojennych w 1939. Była to jej ostatnia większa praca konserwatorska; potem brała jeszcze udział w l. 1981-84 w rekonstrukcji malowi-

deł ściennych w późnobarokowym kościele paraf. św. Onufrego w Łące pod Łańcutem oraz kilku pomniejszych pracach konserwatorskich i malarskich (m.in. w kościele w Mońkach – 1989-90).

W ciągu wielu lat swej pracy zawodowej K.-T. przeprowadzała też liczne konserwacje obrazów sztalugowych (najczęściej o treści religijnej), sporządzała kopie, a także malowała obrazy olejne o różnej tematyce (m.in. portrety świętych). Brała udział w wystawach zbiorowych, m.in. „Odrodzenie w Polsce” w Muzeum Narodowym w Warszawie (1959) oraz „Wystawa prac konserwatorów” w Galerii Sztuki MDM (1966-67). Jej prace znajdują się w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie, Muzeum Historycznego m.st. Warszawy i in. Od 2. poł. lat 80. ciężka choroba stopniowo uniemożliwiała jej wykonywanie zawodu, początkowo w zakresie malarstwa ściennego, potem także sztalugowego, oraz kontynuowanie własnej twórczości.

Zamężna (od 1955) z Konstantym Tiuninem, konserwatorem malarstwa ściennego, miała dwie córki, Annę i Elżbietę (malarzkę).

Zmarła 27 XII 1999 w Warszawie i została pochowana na cmentarzu Powązkowskim.

Słownik Artystów Plastyków. Artyści plastycy okręgu warszawskiego ZPAP 1945-70, W. 1972; informacje pisemne męża Konstantego Tiunina, zam. we Francji.

Ewa Łuszczzyńska-Jankowska

KARŁOWSKA-KAMZOWA Alicja (1935-1999), historyk sztuki, prof. Uniw. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Ur. 6 IV 1935 w Poznaniu jako córka ziemianina Tadeusza Karłowskiego i Janiny z Bartoszewiczów. W 1952 ukończyła Lic. Ogólnokszt. im. Klaudivy Potockiej w Poznaniu i podjęła studia historii sztuki na

Uniw. Poznańskim, które ukończyła w 1956 pracą magisterską *Poliptyk fromborski*, napisaną pod kierunkiem prof. Gwidona Chmarzyńskiego. Po studiach została na uczelni jako asystent w Zakładzie Historii Sztuki. Stopień doktora uzyskała na podstawie rozprawy *Gotyckie malarstwo ścienne na Śląsku*, napisanej również z inspiracji prof. G. Chmarzyńskiego. Rozprawa habilitacyjna *Fundacje artystyczne księcia Ludwika I Brzeskiego* przyniosła jej wielkie uznanie i nagrodę Min. Szkolnictwa Wyższego. W 1992 została mianowana profesorem zwyczajnym. Na uniwersytecie pełniła szereg ważnych funkcji: przez wiele lat kierownika Zakładu Historii Sztuki Średniowiecznej, wicedyrektora Instytutu Historii Sztuki, prodziekana ds. studiów zaocznych, dziekana Wydz. Historycznego (1981-84), a w ostatnich latach członka Komisji Badań Podstawowych Komitetu Badań Naukowych.

Była cenionym mediewistą. Zajmowała się przede wszystkim gotyckim malarstwem ściennym. Współpracując w tym zakresie z naukowcami z Niemiec, Austrii, Czech i Węgier, w 1970 zorganizowała zespół badawczy, który podjął pierwsze systematyczne badania nad malowidłami ściennymi. Brała udział w międzynarodowych sesjach naukowych. W 1981 opublikowała pracę *Gotyckie malowidła ścienne jako nowy kierunek w Polsce*. Pasjonowała się ponadto gotyckimi rękopisami iluminowanymi, a także książką drukowaną z XV i XVI w. i jej dekoracją.

Obszarami badawczymi K.-K. był przede wszystkim Śląsk z Wrocławiem i Brzegiem oraz Pomorze Wsch. z Toruniem. Na terenie Wielkopolski głównie zajmowała się malarstwem gotyckim, ale także wiele opracowań poświęciła sztuce Poznania i ziemi kościańskiej, m.in. popularnonaukową monografię fary w Kościanie (1989), rycinom ze *Wspomnień Wielkopolskich* Edwarda Raczyńskiego (1992), studia o zamku w Kórniku (1968-74). Opracowała również teksty związane z odzyskaniem spizowych płyt

nagrobnych z Poznania i Szamotuł w 1990, począwszy od dwóch okolicznościowych broszur, przez materiały sympozjum naukowego, po zespołowe opracowanie z 1997. Tematowi temu poświęciła także międzynarodową konferencję naukową w 1999 pt. „Brazowe płyty nagrobne w Europie Środkowej od XIV do pierwszej połowy XVI wieku”. Była kierownikiem naukowym i pełnomocnikiem woj. konserwatora zabytków w Poznaniu ds. konserwacji spizowych płyt nagrobnych, pełniąc tę funkcję z ogromnym zaangażowaniem.

K.-K. miała również inne znaczące osiągnięcie w dziedzinie ochrony zabytków. Wychodząc z założenia, że działania na rzecz ochrony środowiska muszą uwzględniać także ochronę dziedzictwa kulturowego, wykreowała nowy kierunek badawczy – studia nad przestrzenią historyczną. Dzięki współpracy ze Stow. Konserwatorów Zabytków opracowała i opublikowała (1984) pierwszą mapę zespołów zabytkowych w Polsce uwzględniającą ich zagrożenia. W 1985 nowa problematyka doczekała się interdyscyplinarnej konferencji „Przestrzeń historyczna Polski”, a kolejne lata przyniosły znaczny postęp w tej dziedzinie.

W swej ponad 40-letniej karierze naukowej przygotowała 318 publikacji, w tym wiele znaczących dla historii sztuki monografii, poświęconych przede wszystkim ściennemu i miniaturowemu malarstwu średniowiecznemu, brązowym płytom nagrobnym w Europie Środkowej od poł. XVI w. oraz ochronie zabytków i dziedzictwa kulturowego. Odbyła wiele wyjazdów zagranicznych, które owocowały nowymi studiami, w tym poświęconymi włoskiej ikonografii kręgu franciszkańskiego (1980, 1988, 1998), twórczości Hieronima Boscha (1992), a także ikonografii średniowiecznych fresków serbskich (1989). Poruszała się w różnych regionach średniowiecznej sztuki polskiej, włoskiej, francuskiej, środkowoeuropejskiej. Była niestrudzoną organizatorką życia naukowego krajowych

i międzynarodowych konferencji. Równie aktywna w działalności społecznej. Przez wiele lat (od 1975) kierowała jako sekretarz naukowy Poznańskim Tow. Przyjaciół Nauk. Od 1996 była pierwszą w historii kobietą prezesem tego Towarzystwa, którego współzałożycielem w 1857 był jej pradziadek Maksymilian Studniarski. Przez wiele lat była członkiem Woj. Komisji Ochrony Zabytków w Poznaniu i konsultantem ds. zagospodarowania przestrzennego otoczenia katedry w Gnieźnie.

Była zamężna z dr. med. Tadeuszem Kamzą, z którym miała córkę Halinę i syna Pawła.

Zmarła 24 XI 1999 w Poznaniu, pochowana tamże na cmentarzu paraf. św. Jana Wianneya przy ul. Lutyckiej.

R. P i e c h o w i a k, *Bibliografia publikacji prof. dr hab. Alicji Karłowskiej-Kamzowej (1957-1994)*, w: *Kobieta w kulturze średniowiecznej Europy*, P. 1995, s. 9-22; P. K a m z a, *Strzelecka 8*, „Kronika Miasta Poznania” 1998, nr 2; *Alicja Karłowska-Kamzowa*, „Gazeta Wielkopolska” (dodatek do „Gazety Wyborczej”) 1999, nr 39 i nr 122; J. K o w a l s k i, *Uśmiechnięta Polka*, tamże 1999, nr 277; *Pozytywistka z pasją*, „Rzeczpospolita” 1999, nr 282; T. J a s i Ń s k i, *Głębokiej wiary i kryształowej duszy*, „Życie Uniwersyteckie” 2000, nr 1-2, s. 20-21; R. P i e c h o w i a k, *Bibliografia publikacji prof. dr hab. Alicji Karłowskiej-Kamzowej (1957-2000)*, w: *Artim Questiones*, P. 2001, s. 11-38.

Henryk Nowakowski

KEHL Jerzy Bolesław (1930-2004), chemik, konserwator zabytków metalowych.

Ur. 15 VI 1930 w Warszawie. Syn Bolesława, bankowca i prezesa Banku Spółdz., i Anieli z d. Jenke. Uczył się w Gimnazjum im. M. Reya w Warszawie, z przerwami spowodowanymi wojną; w 1950 zdał maturę. Wiosną 1943 został harcerzem 30. Warsz.

Drużyny Harcerskiej. W czasie powstania warszawskiego był łącznikiem w Biurze Informacji i Propagandy przy Delegaturze Rządu – Warszawa Powiśle. Posiadał stopień strzelca, miał pseudonim „Jeż”. Po upadku powstania na Powiślu ewakuowany z Warszawy wraz z ludnością cywilną. W l. 1951-55 studiował na Uniw. Warszawskim na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii i uzyskał w 1956 stopień magistra chemii. Pracę zawodową rozpoczął w listopadzie 1955 w Centralnym Laboratorium Chemicznym Centralnego Zw. Spółdz. Pracy na stanowisku asystenta. W l. 1957-61 był zatrudniony na Politechnice Warszawskiej w Zakładzie Technologii Organicznej na stanowisku st. asystenta. Następnie został przyjęty na 4-letnie studia doktoranckie w Polskiej Akademii Nauk w zakładzie Syntezy Organicznej Instytutu Chemii Organicznej. W 1965 uzyskał stopień doktora nauk przyrodniczych na podstawie rozprawy *Badania kondensacji formaldehydu do związków oksy-okso*. W l. 1965-77 pracował w Instytucie Chemii Organicznej Polskiej Akademii Nauk na etacie adiunkta. W tym czasie opublikował osiem artykułów w wydawnictwach chemicznych. W 1970 został członkiem Ogólnopolskiego Klubu Korzenioplastyków przy Spółdz. Domu Kultury Warsz. Spółdz. Mieszkaniowej. Zaczął rzeźbić, co rozwinęło jego zainteresowania sztuką, a w następnym okresie konserwacją sztuki. W 1972 odbył roczny staż we Włoszech na Politechnice w Mediolanie. W latach 70. współpracował z Muzeum Azji i Pacyfiku, dla którego zabezpieczył przed drewnojadami i przeprowadził konserwację wielu obiektów drewnianych. W l. 1977-82 był zatrudniony w Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków jako kierownik laboratorium – do końca 1981 w oddz. warszawskim, a następnie, do maja 1982, w Oddz. Badań i Konserwacji. Od czerwca 1982 do przejścia na emeryturę kierował pracą laboratorium w Muzeum Narodowym jako st. konserwator.

Miał wiele osiągnięć twórczych w zastosowaniu metod chemicznych w konserwacji. Opracował metodę usuwania produktów korozji miedzi i jej stopów; metoda ma zastosowanie również do usuwania grynszpanu z dawnych map. Zastosował tę metodę do konserwacji brązów antycznych będących własnością Muzeum Narodowego, np. kolekcji luster etruskich. Opracował metodę konserwacji przedmiotów zabytkowych wykonanych z ołowiu; zastosował tę metodę do konserwacji ok. 150 obiektów będących własnością MNW. Jest autorem receptur past: tiksotropowej do usuwania zniszczonej warstwy malarskiej na zabytkowych przedmiotach metalowych i tiksotropowej do usuwania rdzy. Badał kolorystykę metalowych ogrodzeń na cmentarzach warszawskich i sposoby dawnych zabezpieczeń antykorozyjnych, np. stwierdził cynowanie żelaza. Badał i odtwarzał patyny miedziane i autorskie na obiektach numizmatycznych.

W okresie prac nad przedstawionymi zagadnieniami opublikował artykuły: *Usuwanie produktów korozji miedzi i jej stopów* (Sprawozdania laboratorium OBiK PP PKZ, W. 1981), *Usuwanie grynszpanu z papieru* (OZ 1981, nr 1-2), *Brązy starożytne w Muzeum Narodowym w Warszawie. Problemy konserwacji, warunki magazynowe i ekspozycyjne* (BMOZ s. B, t. LXXX, 1984), *Usuwanie produktów korozji z miedzi i jej stopów* („Wiad. Numizm. i Konserwatorskie. Łódzkie Muz. Archeol. i Etnograf.”, 1986).

W 1986 otrzymał z Dep. Plastyki Min. Kultury i Sztuki prawo wykonywania zawodu artysty plastyka w dziedzinie konserwacji dzieł sztuki z metalu. Od tego roku współpracował ze Spółdz. Pracy Twórczej Artystów Konserwatorów „Ars Antiqua” i Spółdz. Pracy Artystów Plastyków „Wzór”, wykonując wiele konserwacji przedmiotów metalowych. Od 1989 współpracował także ze Spółdz. Pracy Twórczej Polskich Artystów Plastyków „Plastyka”. W latach 90. był członkiem redakcji kwartalnika „Ochro-

na Zabytków”. W tymże okresie, do końca swojej pracy zawodowej, prowadził zajęcia ze studentami z zakresu konserwacji metalu na Wydziale Konserwacji Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. Współpracował przy tworzeniu programu badawczego barwników z tkanin koptyjskich ze zbiorów MNW; jest współautorem publikacji *Chromatographic investigation of dyes extracted from coptic textiles from the National Museum in Warsaw* („Studies in Conservation” vol. 49, nr 2, 2004). Wykonał prace konserwatorskie dla klasztoru na Jasnej Górze, a także wiele prac w zakresie konserwacji elementów metalowych na cmentarzu ewangelicko-augsburskim, cmentarzu prawosławnym i cmentarzu żydowskim w Warszawie. W l. 1982-90 był aktywnym członkiem Grupy Roboczej Krajów Socjalistycznych ds. Konserwacji Zabytków Historii, Kultury i Muzealiów. Napisał skrypt *Wykaz związków i preparatów chemicznych stosowanych w konserwacji zabytków* (1985). Od 1991 był rzeczoznawcą zabytkowych maszyn rolniczych, włókienniczych oraz urządzeń chemicznych Polskiego Tow. Historii Techniki. W l. 1983-2004 – rzeczoznawcą w Min. Kultury.

Zainteresowania i działalność K. wykraczały poza sprawy zawodowe. W l. 1960-70 należał do Zw. Łowiectwa Polskiego. Był stałym współpracownikiem dwutygodnika „Łowiec Polski”, w którym drukował artykuły nt. przedstawień łowiectwa w sztuce. Wraz z Haliną Nehring napisał książkę *Łowiectwo oczami artystów* (1989). Jest autorem rozdziału *Łowiectwo od wczesnego średniowiecza do czasów współczesnych* (w: *Łowiectwo*, W. 1990). Był członkiem Koła Byłych Żołnierzy AK od 1976, aktywnym członkiem Stow. Miłośników D. Broni i Barwy od 1981, członkiem założycielem Solidarności w PP PKZ, a później przewodniczącym samorządu tamże. Należał do Stow. Konserwatorów Zabytków od 1981, do Światowego Zw. Żołnierzy AK. Był miłośnikiem książek i przez wiele lat człon-

kiem Tow. Przyjaciół Książki. Odznaczony w 1948 Medalem Wojska MON przez Rząd Emigracyjny w Londynie. W 1976 jako członek Szarych Szeregów otrzymał Krzyż Armii Krajowej.

Ożeniony z Barbarą z d. Kibortt, chemikiem, rzecznikiem patentowym. Syn Michał (ur. 1964) jest historykiem sztuki.

Zmarł w Warszawie 19 X 2004 i został pochowany na cmentarzu ewangelicko-augsburskim w Warszawie.

Teczka osobowa w Dziale Spraw Osobowych Muzeum Narodowego w Warszawie; informacje syna Michała Kehla (na podstawie dokumentów).

Iwona Pannenko

KŁĘSK Krystyna (1898-1977), etnograf, p.o. wojewódzkiego konserwatora zabytków i kierownik Muzeum Miejskiego w Zielonej Górze.

Ur. 7 IX 1898 w Krakowie jako córka lekarza Franciszka Romana Kłęska i Zofii z d. Wysockiej. Gimnazjum ukończyła we Lwowie, pobierając równocześnie lekcje gry na fortepianie. Podczas I wojny światowej, gdy ojciec dostał się do niewoli rosyjskiej, wyjechała z matką do Wiednia. Pracowała w kilku szpitalach jako sanitariuszka, za co odznaczona została Medalem Niepodległości. Po wojnie zamieszkała w Poznaniu, aktywnie pracując w różnych organizacjach społecznych, a także jako aktorka w Teatrze Polskim i spikerka w Polskim Radiu. Oprowadzała wycieczki po Targach Poznańskich, udzielając informacji w jęz. angielskim, francuskim, niemieckim i włoskim. Prowadziła naukę gry na fortepianie w szkołach powszechnych. Jako studentka Uniw. Poznańskiego uczyła na wykładach z historii sztuki, socjologii, psychologii i muzykologii. Pracę magisterską napisała z etnografii u prof. Edmunda Frankowskiego. W 1939 została wcielona do wojska jako

sanitariuszka. Okupację niemiecką spędziła w Poznaniu. Po wojnie została zatrudniona w Muzeum Wielkopolskim przy gromadzeniu zabytków etnograficznych.

Jesienią 1949 K. została delegowana do Zielonej Góry w związku z planowanym powołaniem woj. zielonogórskiego (formalnie istniejącego od 6 VII 1950). Została kierownikiem Muzeum Miejskiego (później Regionalne, ob. Ziemi Lubuskiej) z obowiązkiem pełnienia, w ograniczonym zakresie, funkcji konserwatora zabytków – do czasu powołania przez Centr. Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków Min. Kultury i Sztuki urzędu woj. konserwatora zabytków, co nastąpiło w 1953. Do tego czasu nadzór nad zabytkami ziemi lubuskiej sprawowali konserwatorzy poznański (T. Ruszczyńska) i wrocławski (J. Krzywobłocki). K. zapoznała się z planami ochrony dóbr kultury u obu ościennych konserwatorów i wystąpiła o środki finansowe w celu zrealizowania zamierzeń dla nowego województwa. Do 1952 nie przyznano żadnych funduszy z budżetu centralnego. Skromne środki terenowe przeznaczone były na prace organizacyjne i oświatowe. W celu rozeznania zabytków województwa K. zaprowadziła tzw. zeszyty powiatowe, w których umieszczała swoje spostrzeżenia z inspekcji terenowych – zarówno dotyczące kontaktów z władzami powiatowymi, jak i stanu technicznego ważniejszych obiektów w miastach. Struktura województwa wykryształizowała się ostatecznie w 1953. Stale jeszcze wprowadzano poprawki typu administracyjnego. W 1951 utworzono dodatkowo pow. sulechowski, a w 1953 przeniesiono władze pow. koźuchowski do Nowej Soli. Nie było możliwości odbudowy kamieniczek w Bytomiu czy Żarach, ale uchroniono je od przeznaczenia na cegłę dla odbudowującej się stolicy, czego niestety nie udało się dokonać we Wschowie, gdzie rozebrano jedną pierzeję rynkową. Aby powstrzymać działalność grabieżców, K. nawiązała współpracę z milicją i proku-

raturą, aczkolwiek nie na miarę wyobrażeń i postulatów konserwatorskich. Powołując się na względy bezpieczeństwa, wymogła zabezpieczenie klasztoru w Otyniu, kościoła farnego w Żarach i św. Mikołaja w Głogowie. Prowadziła i inne działania mające na celu ograniczenie zakazanych przez Wydz. Kultury Prezydium Woj. Rady Narodowej, lecz nagminnie prowadzonych prac rozbiórkowych. W porozumieniu z architektami powiatowymi sporządzała wykazy takich nielegalnych robót. Wskazywała także budynki pilnie wymagające choćby prowizorycznego zabezpieczenia przez zamurowanie otworów okiennych i drzwiowych. Ze względu na to, że dotyczyło to prawie wszystkich zniszczonych w czasie wojny miast, ograniczono się do najcenniejszych obiektów, takich jak kościół w Gubinie, zamek w Krośnie Odrzańskim, ratusz i teatr w Głogowie. Radziła sobie, jak mogła w tym trudnym pionierskim okresie, borykając się z brakami finansowymi i przy coraz mniejszej pomocy konserwatorów z Poznania i Wrocławia.

Po powołaniu urzędu woj. konserwatora zabytków pracowała w nim jeszcze przez pewien czas. Następnie zajmowała się sztuką ludową, tłumaczyła niemieckie kroniki, oprowadzała wycieczki. Działała w PTTK w zakresie szkolenia przewodników wycieczek. Założyła Tow. Przyjaciół Muzeum, oddział Tow. Ludoznawczego oraz Prehistorycznego. W porozumieniu z prof. Józefem Kostrzewskim planowała zorganizowanie w Zielonej Górze Muzeum Archeologicznego opierając się na terenowych wynikach badań. W 1969 otrzymała Złotą Odznakę PTTK.

Zmarła 2 I 1977 w Ługowie, wsi pod Zieloną Górą. Pochowana została na wiejskim cmentarzu w Raculi pod Zieloną Górą.

J. M u s z y ń s k i, *Rozmyślenia po północy*, „Pionierzy”, Czasopismo społ.-hist., ZG 1998, nr 1 (5), s. 20-22; A. C i o s k, *Postać niezwykła. O wystawie biograficznej Krystyny Klęsk*,

1898-1977, „Muzeum”, ZG 2002, nr 11, s. 25-26; korespondencja K. Klęsk z autorem noty z lat 70. XX w.

Jan Muszyński

KOHTE Julius Eduard Alexander (1861-1945), architekt, konserwator zabytków Prowincji Poznańskiej i Prowincji Pomorze, docent Politechniki Berlińskiej.

Ur. 13 XI 1861 w Berlinie jako syn kupca Alexandra i Hedwig Burg. Po otrzymaniu matury w jednym z miejscowych gimnazjów rozpoczął w 1880 studia w tamtejszej Akademii Budownictwa. Jeszcze w czasie trwania nauki, a także zaraz po jej ukończeniu w 1884, odbył dłuższe podróże studyjne do Włoch. Uzyskawszy w 1889 tytuł radcy budowlanego, objął stanowisko budowniczego rządowego w Koblencji. W 1890 pruski konserwator zabytków L. Persius zlecił mu wykonanie badań i restauracji kościoła NMP w Magdeburgu. Pozytywna ocena tych prac zapewniła pochlebną rekomendację K. na stanowisko wykonawcy topograficznej inwentaryzacji zabytków na obszarze Prowincji Poznańskiej. Sprawne i solidne wykonanie tego zadania, którego wyniki ogłoszone zostały szybko drukiem (*Verzeichniss der Kunstdenkmäler der Provinz Posen*, Bd. I-IV, Berlin 1895-1898), utorowało mu drogę do objęcia w 1898 stanowiska asystenta w biurze pruskiego konserwatora zabytków w Min. Wyznań Rel., Oświecenia Publ. i Zdrowia. W 1901 powierzono mu funkcję konserwatora zabytków Prowincji Poznańskiej. Na jej obszarze rozwinął szybko i energicznie wielostronną działalność. Spośród wielu przedsięwzięć, które inicjował, programował i nadzorował, wymienić należy przede wszystkim ucytelnienie przebiegu murów obronnych Poznania oraz restauracje wielu kościołów, m.in. klarysek w Bydgoszczy, św. Prokopa w Strzelnie, ewang. w Łabiszynie, św. Krzyża w Lesznie i NMP w Inowrocławiu. Na szczególną

uwagę zasługują badania i restauracja ratusza w Poznaniu – m.in. ze względu na rolę, jaką ich wyniki odegrały w rozwoju badań nad generalną problematyką historycznej kolorystyki zabytków architektury. Mimo prób interwencji nie udało mu się natomiast zapobiec radykalnej puryfikacji kaplicy Różańcowej przy kościele Dominikanów w Poznaniu, zniekształcającym przebudowom wielu tamtejszych domów mieszczańskich i zmianom obniżającym walory zabytkowe architektury i wyposażenia wnętrza kościoła w Kościanie. Po uzyskaniu w 1903 habilitacji na Politechnice Berlińskiej K. odszedł ze stanowiska konserwatora Prowincji Poznańskiej i w l. 1903-26 czynny był w tejże uczelni jako docent prywatny. Jednocześnie w l. 1904-24 uczestniczył w pracach ministerialnej Komisji Budownictwa i Finansów, zaś w l. 1916-18 oddelegowany został ponadto do pracy w Generalnym Gubernatorstwie w Warszawie, w charakterze rzeczoznawcy do spraw sztuki i ochrony zabytków na terenach b. zaboru rosyjskiego, podległych w czasie wojny tymczasowej administracji niemieckiej. W l. 1924-31 K. pełnił funkcję konserwatora zabytków Prowincji Pomorze. Długotrwały, powojenny kryzys gospodarczy i polityczny w Niemczech ograniczył tu znacząco jego działalność, której wyniki prezentował w corocznych sprawozdaniach publikowanych w formie odrębnych broszur (*Die Denkmalpflege in Pommern, Erforschung und Erhaltung der Kunstdenkmäler der Provinz Pommern*), w wersji skróconej zaś, w regionalnych czasopismach („Monatsblätter für Pommersche Geschichte” oraz „Unser Pommerland”). Spośród jego ważniejszych ówczesnych przedsięwzięć konserwatorskich, dotyczących obiektów usytuowanych na obszarach prowincji znajdujących się obecnie w granicach państwa polskiego, wymienić należy: opracowanie dokumentacji naukowej i założeń projektowych do restauracji i adaptacji zamku w Bytowie, restaurację elewacji zamku w Szczecinie, nadzory nad restauracjami elementów

wyposażenia wnętrz w kościołach NMP w Kołobrzegu i św. Jakuba w Szczecinie. Nie zdołał natomiast zapobiec m.in. rozbiórcze murów obronnych w Słupsku i wprowadzeniu zniekształcającej zabudowy do pierzei rynkowych w Białogardzie i Stargardzie. Mimo dużego obciążenia bieżącymi obowiązkami służbowymi, K. przejawiał imponującą aktywność naukową i publicystyczną. Opublikował ok. 200 prac, przeważnie w formie artykułów w czasopismach fachowych. Część z nich relacjonowała wyniki jego działalności na stanowisku inwentaryzatora a następnie konserwatora zabytków Prowincji Poznańskiej, część powstała przy okazji jego wojennej służby w Generalnym Gubernatorstwie, kolejne prezentowały pokłosie jego pracy na stanowisku konserwatora zabytków Prowincji Pomorze. Wśród jego publikacji znaleźć jednak można także cenne studia poświęcone ważnym przedsięwzięciom konserwatorskim w Europie (np. *Die Westfront des Domes in Mailand*, „Zentralblatt der Bauverwaltung“, 8, 1888; *Die Pflege der Kunstdenkmäler in Italien*, tamże, 18, 1898; *Vom Markusturm in Venedig*, tamże, 24, 1904), a także w Niemczech. Wśród tych ostatnich ważne miejsce zajmuje, opublikowana dopiero pośmiertnie, pierwsza biografia czołowego przedstawiciela niemieckiego i europejskiego konserwatorstwa, F. v. Quasta (*Ferdinand v. Quast [1807-1877], Konservator der Kunstdenkmäler des Preussischen Staates. Eine Würdigung seines Lebenswerkes*, „Deutsche Kunst und Denkmalpflege“, 35, H. 2, 1977).

K. był żonaty z Elsą Wolff, z którą miał pięcioro dzieci: Edith, Else, Wolfgang, Irma, Gisela.

Zmarł 14 XI 1945 w Mitwitz (Górna Frankonia RFN) i pochowany został w Berlinie Charlottenburgu (Alter Luisen-Friedhof).

Julius Kohte 70 Jahre alt (Red.), „Deutsche Wissenschaftliche Zeitschrift für Posen”, H. 21/23, 1931/ 32, s. 36 i n.; W. K o h t e, *Nachwort zur Publikation von Julius Kohtes*

Biographie des Konservators F. von Quast, „Deutsche Kunst und Denkmalpflege”, 35, H.2, 1977, s. 136 i n.; K. B a n d z i a k, *Romański kościół pw. NMP w Inowrocławiu – Problematyka architektoniczna i konserwatorska* (mpis pracy magisterskiej z 2005, archiwum UMK w Toruniu).

Marian Arszczyński

KOPERA Feliks (1871-1952), historyk sztuki, muzeolog, dyrektor Muzeum Narodowego w Krakowie, prof. Uniw. Jagiellońskiego, honorowy konserwator obwodu tarnowsko-rzeszowskiego.

Ur. w 12 V 1871 w Krakowie, syn Jana, palacza kolejowego, i Marii z Tokarskich. Po ukończeniu III Gimnazjum im. Jana III Sobieskiego w Krakowie odbył w l. 1891-96 studia filologiczne, historyczne i historii sztuki na Uniw. Jagiellońskim, zostając historykiem sztuki pod wpływem Mariana Sokołowskiego, pierwszego profesora tej dyscypliny na uniwersytecie krakowskim. Studia z zakresu historii sztuki, uwieńczone doktoratem w 1896, kontynuował w Bazylei (pod kierunkiem H. Wölffina), Berlinie, Florencji i Petersburgu. Po powrocie był w l. 1899-1901 kustoszem Muzeum Czapskich w Krakowie. W 1901 objął w drodze konkursu stanowisko dyrektora Muzeum Narodowego, jako następcę Władysława Łuszczkiewicza, pierwszego dyrektora i twórcy tej instytucji. Kierował MNK przez 49 lat, do 1950 (z przerwą w okresie okupacji 1939-45). Przeprowadził, wraz z Julianem Pagaczewskim, reorganizację Muzeum, powiększył zbiory o liczne kolekcje pozyskane m.in. od Erazma Huttena-Czapskiego, Feliksa Jasińskiego „Manghi” (świetny zespół dzieł sztuki japońskiej, liczne obrazy z okresu Młodej Polski, pasy polskie, kilimy, kobierce i różnorodne dzieła z zakresu rzemiosła artystycznego) oraz od Juliana Nowaka (przede wszystkim ceramika wschodnioazjatycka). Według jego

wytycznych powstał nowoczesny Nowy Gmach Muzeum, który w połowie został zbudowany w l. 1934-38 (w czasie okupacji kasyno niemieckie); całość ukończono po II wojnie światowej (1969-89). W budynku tym K. utworzył w 1938 galerię sztuki współczesnej im. S. Wyspiańskiego. W czasie okupacji zaangażowany w ratowanie zbiorów muzealnych, m.in. wielokrotnie przesłuchiwany przez gestapo, nie ujawnił miejsca ukrycia obrazu J. Matejki *Hold pruski*.

Równoległe z pracą muzealną prowadził działalność dydaktyczną i naukową. Od 1901 wykładał na UJ, początkowo jako docent, a od 1910 do 1950 jako profesor nadzwyczajny. Zajęcia z zakresu muzealnictwa dla studentów historii sztuki odbywały się w Muzeum Narodowym. Specjalista i autor publikacji w dziedzinie malarstwa, dziejów rzemiosła artystycznego, numizmatyki, muzeologii i historii kultury w Polsce oraz w Europie Wsch. Liczne publikacje K. dotyczą przede wszystkim polskiej sztuki z okresu średniowiecza i renesansu. Jest także autorem syntetycznych zarysów: *Kraków, jego kultura i sztuka* (1904), *Pomniki Krakowa* (t. I-III, 1904), *Dzieje malarstwa w Polsce* (t. 1-3, 1925-29), *Historia sztuki w Polsce* (w: *Polska, jej dzieje i kultura*, 1931).

Zaangażowany w ochronę zabytków był ich inwentaryzatorem i konserwatorem. Jako członek Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej pełnił w l. 1905-18 funkcję honorowego konserwatora obwodu tarnowsko-rzeszowskiego. Brał udział w dyskusji na temat zasad konserwacji katedry wawelskiej, która miała charakter metodologiczno-programowy, opowiadając się (odmiennie niż St. Tomkowicz) za silniejszą regotyżacją świątyni, w tym obniżeniem ambitu i eksponowaniem gotyckich łuków oporowych. Uczestniczył w pionierskiej na terenie Polski dyskusji dotyczącej opieki nad zabytkami urbanistyki, która odbyła się w 1907 na łamach czasopisma „Polski Kraków” w sprawie odnowienia i modernizacji Rynku krakowskiego, gdzie wypowiadał się obok

T. Stryjeńskiego, F. Mączyńskiego, W. Ekielskiego, J. Pagaczewskiego, J. Mehoffera i T. Talowskiego. Wraz z Leonardem Lepszym opublikował w 1916 pracę *Drewniane kościoły Galicji Zachodniej*, która jest cenną dokumentacją ginącego już wówczas typu architektury. W okresie I wojny światowej współpracował z konserwatorem krakowskim T. Szydłowskim w akcji inwentaryzacji i ratowania dzwonów sprzed 1600 (por. T. Szydłowski, *Dzwony starodawne*, 1922). Do inwentaryzacji zabytków powrócił, publikując wraz L. Lepszym w 1926 *Illuminowane rękopisy księgozbiorów oo. dominikanów i karmelitów w Krakowie*.

Współpracownik krakowskiej Akademii Umiejętności (Komisji Historii Sztuki od 1896), jej stypendysta w 1898, asystent od 1900, od 1918 członek PAU. Długoletni wiceprzewodniczący Tow. Przyjaciół Sztuk Pięknych, przewodniczący oddziału krakowskiego Zw. Historyków Sztuki, wieloletni członek Wydziału i członek honorowy Tow. Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, w l. 1930-50 przewodniczący Zw. Muzeów w Polsce. W l. 1921-22 K. był członkiem Komisji Rewindykacyjnej (powołanej na podstawie traktatu pokojowego zawartego w Rydze), której zadaniem było przejęcie od Rosji Sowieckiej polskich zabytków zagrabionych w okresie zaborów. Odznaczony Krzyżem Oficerskim, Komandorskim i Komandorskim z Gwiazdą Orderu Polonia Restituta.

Żonaty z Marią Kohnówną, miał dwóch synów: Zygmunta, lekarza rentgenologa, i Jerzego, adwokata.

Zmarł 27 III 1952 w Krakowie i został pochowany na cmentarzu Rakowickim.

T. Dobrowolski, *Zarys Historii Muzeum Narodowego w Krakowie*, „Muzeum Narodowe w Krakowie, Sprawozdania i rozprawy”, 1952, s. 45-50; K. Buczkowski, *Feliks Kopera, Wspomnienie pośmiertne*, BHS 1952, z.3, s. 95-98; A. Koppf, *Muzeum Narodowe w Krakowie. Historia i zbiory*, Kr. 1962; A. Bochena, *Kopera Feliks*, w: PSB,

t. XIII, 1967-1968, s. 636-638; J. Frycz, *Restauracja i konserwacja zabytków architektury w Polsce w latach 1795-1918*, W. 1975; H. Górska, *Restauracja katedry na Wawelu przez Sławomira Odrzywolskiego na przełomie XIX i XX*, w: „Studia Waweliana” 3, 1996.

Zbigniew Beiersdorf

KORNECKI Marian (1924-2001), prawnik, historyk – zabytkoznawca i inwentaryzator zabytków, specjalista od drewnianej architektury sakralnej, długoletni pracownik służby konserwatorskiej.

Ur. 25 III 1924 w Krakowie. Był synem Mariana i Janiny z Kowalskich. Ojciec, urzędnik Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych w Krakowie, zginął w obozie koncentracyjnym Auschwitz (1942). Po ukończeniu Szkoły Podstawowej im. G. Piramowicza w Krakowie, w l. 1937-39 rozpoczął naukę w III Państw. Gimnazjum Ogólnokształcącym im. Jana III Sobieskiego, którą po wybuchu II wojny światowej kontynuował na kursach przygotowawczych do szkół zawodowych stopnia wyższego (1940-42), w Szkole Przemysłu Artystycznego (kurs ogólny – 1942) oraz na kompletach tajnego nauczania (1944), gdzie uzyskał tzw. małą maturę. Równocześnie, w l. 1943-45 pracował w krakowskiej Dyrekcji Kolei Wschodniej (w Oddziale Handlowo-Taryfowym), a w l. 1945-47 w Biurze Kontroli Dochodów Dyrekcji Okr. Kolei Państwowych w Krakowie. Z pracy „na kolei” wyniósł m.in. świetną znajomość typów parowozów. W l. 1943-45 był żołnierzem Armii Krajowej w Zgrupowaniu „Żelbet”, w l. 1946-48 – drużynowym I. Krakowskiej Drużyny Harcerzy i zastępcą hufcowego Hufca Kraków III oraz w 1957 – instruktorem Komendy Hufców m. Krakowa. W marcu 1946 złożył egzamin dojrzałości w Państw. Liceum Ogólnokształcącym im. Adama Mickiewicza i w l. 1946-50 ukończył studia na Wydziale Prawa Uniw. Jagielloń-

skiego w Krakowie (dyplom magistra praw uzyskał 15 I 1951).

Po zakończeniu studiów prawnych, od 15 II 1951 rozpoczął pracę w Kierownictwie Odbudowy Zamków w Pieskowej Skale i Wiśniczu – z delegacją do biura woj. konserwatora zabytków w Krakowie, w którym rozpoczął pracę 15 VIII 1951. Od 1953 do 1975 był zastępcą woj. konserwatora zabytków, dr Hanny Pieńkowskiej. Jednocześnie, po utworzeniu w 1967 w strukturach urzędu konserwatorskiego Zespołu, a później Biura Dokumentacji Zabytków, objął kierownictwo tej jednostki i sprawował je do 1976. W następstwie reorganizacji terytorialnej kraju (1975) doszło do likwidacji d. woj. krakowskiego i K. po krótkim okresie (1975-76) sprawowania funkcji kierownika BDZ przy Wydziale Ochrony Zabytków Urzędu M. Krakowa odszedł do pracy w Oddz. Krakowskim PP Pracowni Konserwacji Zabytków. Od 1976 do czasu przejścia na emeryturę (30 VI 1990) kierował założoną przez siebie Pracownią Dokumentacji Naukowej i Ewidencji Konserwatorskiej.

Od 1954 współpracował z Pracownią Inwentaryzacji Zabytków Instytutu Sztuki PAN w Warszawie. Początkowo jako inwentaryzator zabytków, a od 1959 jako współredaktor, wraz ze swoim najbliższym przyjacielem prof. Tadeuszem Chrzanowskim (1926-2006), *Katalogu zabytków sztuki w Polsce*, dla województw opolskiego i bydgoskiego, a później tarnowskiego. Od 1976 do 1991 był pracownikiem IS PAN na stanowisku adiunkta (pół etatu). Z opracowanych powiatów ukazało się ponad 40 tomów katalogu, w tym w pełnym zakresie katalogi dla d. woj. opolskiego i bydgoskiego. W następstwie współpracy z Instytutem Historii Kultury Materialnej PAN (1961-63) opracował i wydał (wraz z prof. Januszem Bogdanowskim) dwa zeszyty *Katalogu zabytków budownictwa przemysłowego w Polsce*, dla pow. krakowskiego i myślenickiego. Pozostawił tysiące szkiców,

fiszek, kartotek i zdjęć o wielkich walorach dokumentacyjnych.

W l. 1977-78 ukończył studia podyplomowe z metodologii badań nad sztuką na UJ, a 16 XII 1988 uzyskał tamże doktorat nauk humanistycznych w zakresie historii na podstawie pracy: *Kościół drewniane w Małopolsce. Zagadnienia uwarunkowań oraz systematyki typów i form architektury (od średniowiecza do XX wieku)*. Od 1981 K. przez wiele lat był wykładowcą w Katedrze Etnografii Słowian UJ w zakresie budownictwa drewnianego i konserwatorstwa. Był redaktorem działu sztuki i ochrony zabytków miesięcznika „Ziemia” (1956-58), redagował wydawnictwo „Materiały i Sprawozdania Konserwatorskie Województwa Krakowskiego” (1968-75) oraz był członkiem zespołu redakcyjnego „Wiadomości Konserwatorskich Województwa Krakowskiego” (1993-98).

K. był aktywnym członkiem Zarządu Oddz. Krakowskiego Stow. Historyków Sztuki i przewodniczącym Sekcji „Kościół drewniane”. Wydał 105 zeszytów *Kościółów drewnianych* w ramach osobiście redagowanego biuletynu Sekcji SHS oraz Regionalnego Ośrodka Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego (dalej: ROSiOŚK) w Krakowie, którego był współpracownikiem. Popularyzacja wiedzy o zabytkowych kościołach drewnianych należała do głównych nurtów jego działalności obok animacji idei wszechstronnej opieki nad *drewnianym królestwem*. Wygłaszał odczyty oraz zamieszczał liczne artykuły w regionalnych czasopismach. Od 1991 był członkiem Prezydium oraz przewodniczącym Komisji Programowania i Oceny Realizacji Społ. Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa, wieloletnim członkiem Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS (w tym także członkiem Prezydium przez kilka kadencji) i SKZ (od 1989 – członkiem honorowym), rzeczoznawcą ministra kultury i sztuki oraz konsultantem naukowym Ośrodka Dokumentacji Zabytków w Warszawie, często zapraszany

do konsultowania wielu prac konserwatorskich, przede wszystkim w zakresie sakralnego budownictwa drewnianego.

Dużą wartością odznacza się jego monumentalna praca: *Kościół drewniane w Małopolsce* (Kr. 1999), będąca poszerzoną wersją pracy doktorskiej. Wspólnie z T. Chrzanowskim opublikował m.in. książki: *Sztuka Śląska Opolskiego* (Kr. 1974), *Sztuka Ziemi Krakowskiej* (Kr. 1982), *Złotnictwo toruńskie. Studium o wyrobach cechu toruńskiego od wieku XIV do 1832 roku* (W. 1988) i *Polskie pomniki w świątyniach Rzymu* (W. 1994). Wspólnie zaś z T. Chrzanowskim i Ryszardem Brykowskim – *Sztukę Rumunii* (Wr. 1979). W ostatnich miesiącach przed śmiercią wiele czasu i energii poświęcił przygotowaniu pełnej dokumentacji poprzedzającej wpis małopolskich kościołów drewnianych na Listę Światowego Dziedzictwa. Był głównym współautorem publikacji: *Kościół drewniane Małopolski*, będącej prezentacją dokumentacji opracowanej na zlecenie generalnego konserwatora zabytków w ROSiOŚK w Krakowie, zawierającej m.in. uzasadnienie wpisu kościołów drewnianych na Listę Światowego Dziedzictwa (Kr. 2000). Niestety, wymarzonego dnia, w którym zapadła stosowna decyzja UNESCO, nie doczekał.

K. był pierwszym laureatem nagrody SKZ im. Hanny Pieńkowskiej i Jerzego Łomnickiego (1985). W 1990 został odznaczony Krzyżem Zasługi dla ZHP z mieczami, w 1995 – Krzyżem Oficerskim Orderu Polonia Restituta. W 1999, z okazji 75-lecia urodzin, ODZ w Warszawie oraz ROSiOŚK w Krakowie ufundowały mu Księgę Jubileuszową pod tytułem: *Patientia et tempus*. W tym samym roku został też laureatem nagrody Ministra Kultury w dziedzinie ochrony dóbr kultury.

K. był żonaty z Felicją z d. Rejduch, pozostawił dwie córki: Annę i Ewę. Zmarł 31 XII 2001 w Krakowie i tamże został pochowany na cmentarzu Rakowickim, w grobowcu rodzinnym.

Zarząd Województwa Małopolskiego, uchwałą nr 21/03 z 23 I 2003, ustanowił *Nagrode Województwa Małopolskiego im. Mariana Korneckiego za wybitne osiągnięcia w dziedzinie ochrony zabytków architektury drewnianej Małopolski oraz ich promocji*.

S. K o ł o d z i e j s k i, *Bibliografia prac Mariana Korneckiego do roku 1998*, w: *Patientia et tempus. Księga jubileuszowa dedykowana doktorowi Marianowi Korneckiemu*, Kr. 1999, s. 9-25; T. C h r z a n o w s k i, *Na odejście Przyjaciela. Marian Kornecki 1924-2001*, w: „Biuletyn Społ. Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa” (dalej: Biuletyn SKOZK), Nr 48/2002, s. 46-49; t e n ż e, *Marian Kornecki (1924-2001). Wspomnienie o Przyjacielu*, w: „Renowacje i Zabytki” 2002, nr 2, s. 18-20; J. P. K a z u b o w s k i, *Strażnik drewnianego królestwa. Wspomnienie o śp. dr. Marianie Korneckim*, w: „Gość Niedzielny” z 27 I 2002, s. 24; B. K r a s n o w o l s k i, *Poglądy konserwatorskie Mariana Korneckiego*, w: „Biuletyn SKOZK”, Nr 48/2002, s. 50-63; t e n ż e, *Marian Kornecki (1924-2001)*, w: „Rocznik Krakowski” 2002, s. 221-227; R. M a r c i n e k i T. Ś l e d z i k o w s k i (oprac.), *Świat miniony. Architektura drewniana ze szkiców Mariana Korneckiego*, Kr. 2002 (tutaj także życiorys i bibliografia prac za l. 1998-2001); wspomnienia pośmiertne w prasie krakowskiej; archiwum rodzinne oraz ROBiDZ w Krakowie.

Andrzej Gaczol

KOZŁOWSKI Rudolf (1908-1977), art. malarz, konserwator i badacz struktury dzieł sztuki, gł. konserwator Państw. Zbiorów Sztuki na Wawelu.

Ur. 11 VII 1908 w Rakiszkach na Kowieńszczyźnie jako syn Rudolfa, doktora medycyny, i Tekli z d. Szulc. Po ukończeniu gimnazjum w Poniewieżu w 1927 przyjechał do Krakowa. W 1932 ukończył Państw. Szkołę Sztuk Zdobniczych i Przemysłu Artystycz-

nego w Krakowie. Jako uczeń był zaproszony do prezentacji swych obrazów na wystawie malarzy i nauczycieli. W 1935, będąc jeszcze studentem, podjął pracę w Państw. Zbiorach Sztuki na Wawelu; zajmował się urządzeniem wystaw i wykonywał prace konserwatorskie. W 1937 ukończył Akademię Sztuk Pięknych w Krakowie, a za pracę dyplomową w pracowni prof. Fryderyka Pautscha otrzymał nagrodę. W czasie okupacji niemieckiej, wraz z Adolfem Szyszko-Bohuszem i Karolem Dąbrowskim, brał czynny udział w akcji ratowania dzieł sztuki przed wywiezieniem, a po wyzwoleniu przygotowywał materiały do rewindykacji dzieł zrabowanych. W 1947 został kierownikiem Pracowni Konserwacji Malarstwa i Rzemiosła Artystycznego, a następnie mianowano go samodzielnym pracownikiem naukowym w PZS na Wawelu. Od 1956 pracował na stanowisku gł. konserwatora: kierował wym. pracownią oraz nadzorował wszystkie wawelskie pracownie konserwatorskie. K. przywrócił blask wielu zgromadzonym na Wawelu obrazom, m.in. *Portretowi młodzieńca* Łukasza Cranacha mł., *Damie w bieli* wiązanej z Palmą Vecchio, *Portretowi Michała Korybuta Wiśniowieckiego* Daniela Schul-tza. Prowadził też prace renowacyjne przy rzeźbach, w tym renesansowych głowach wawelskich z Sali Poselskiej. Był konserwatorem insygniów królewskich pochodzących z grobu Kazimierza Jagiellończyka. Restaurował również militaria, a wśród nich kolczugę Władysława IV. Przeprowadził badania technologiczne romańskiego kielicha i pateny z Tyńca oraz pastorałów pierwszych opatów tynieckich. Jego dużym osiągnięciem było unowocześnienie badań fizykochemicznych nad strukturą dzieł sztuki. Wykorzystując badania mineralogiczno-mikropaleontologiczne oraz metodę stereorentgenografii, uzyskiwał poszerzoną wiedzę o stanie zachowania zabytku przed rozpoczęciem konserwacji. Mikrosteriografia umożliwiała obserwację struktury

zabytku poprzez rozdzielenie na ekranie poszczególnych warstw dzieła. Tą metodą zbadał po raz pierwszy w Polsce obraz MB Częstochowskiej i wielu innych dzieł sztuki. Przeprowadził szczegółowe badania porównawcze obrazu jasnogórskiego z licznym materiałem zabytkowym hellenistyczno-egipskim i późnoantycznym. Sprawował opiekę konserwatorską nad obrazem MB Częstochowskiej oraz *Damą z lasicą* Leonarda da Vinci. Konserwował różnorodne obiekty należące do czołowych muzeów polskich i europejskich, o czym świadczą pozostałe w spuściźnie po nim pobrane próbki. Przeprowadził konserwację malowideł ściennych w kaplicach katedry krakowskiej: Świętokrzyskiej, królowej Zofii, Zygmuntowskiej, Wazów i Batorego. Kierował zespołem prowadzącym konserwację XIV-wiecznej polichromii w kościele paraf. w Czchowie. Nadzorował renowacje w opactwie Cystersów w Mogile.

Opublikował 28 prac z zakresu muzealnictwa, ochrony zabytków, konserwacji i budowy technologicznej dzieł sztuki. W artykułach ogłaszanych na łamach „Ochrony Zabytków” upowszechniał własne nowatorskie metody konserwatorskie, głównie dotyczące podobrazów drewnianych (m.in. był twórcą urządzenia do sklejania pękniętych i spaczonych podobrazów). Był członkiem The International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works. Prowadził wykłady z zakresu upowszechniania i ratowania zabytków w British Museum i we Włoszech. Jako członek wielu towarzystw naukowych i organizacji w kraju, w tym Stow. Historyków Sztuki w Krakowie, Tow. Naukowego w Lublinie, brał udział w kongresach i konferencjach, wygłaszając referaty dotyczące badania struktury dzieł sztuki. W 1958 został kierownikiem Katedry Technologii i Konserwacji Zakładu Konserwacji Zabytków na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Prowadził zajęcia ze studentami z zakresu metod konserwacji zabytków z drewna, metali, tkanin, kamienia oraz malowideł ścien-

nych. Był założycielem Sekcji Konserwatorskiej Zw. Polskich Artystów Plastyków w Krakowie, a w l. 1956-57 jej przewodniczącym. Został uhonorowany Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, nagrodą Ministra Kultury i Sztuki, złotą odznaką „Za pracę społeczną dla miasta Krakowa” i in.

Żonaty z Tatianą z Ławrynowiczów, był bezdzietny.

Zmarł 15 III 1977 w Krakowie, pochowany na cmentarzu Rakowickim.

Akta personalne Zamku Królewskiego na Wawelu; informacje współpracowników i rodziny.

Ewa Wilkojć

KRAUSS Adam (1924-1996), archeolog, konserwator zabytków archeologicznych woj. krakowskiego i pd.-wsch. Polski.

Ur. 18 IX 1924 we Lwowie. Syn urzędnika Uniw. Jana Kazimierza we Lwowie Józefa i Zofii z d. Jurenz. W czasie II wojny pracował w Instytucie Szczepionek prof. R. Weigla, gdzie wytwarzano szczepionkę przeciw tyfusowi plamistemu. Równocześnie uczył się na tajnych kompletach i ukończył IV klasę gimnazjum. Po śmierci ojca w obozie koncentracyjnym Gross Rosen razem z matką i siostrami zamieszkał w Krakowie. W 1945 podjął pracę w Instytucie prof. O. Bujwida, a następnie w Instytucie R. Weigla w Krakowie, aby wykonywać pracę zapoczątkowaną we Lwowie (tzw. strzykacza i karmiciela insektów). Równolegle kontynuował naukę i w grudniu 1946 zdał egzamin dojrzałości oraz rozpoczął studia w Akademii Handlowej w Krakowie. Wkrótce jednak, z powodu trudnej sytuacji materialnej rodziny (był jej jedynym żywicielem), został zmuszony do przerwania studiów i podjęcia stałej pracy zarobkowej. Do 1948 był zatrudniony w kilku krakowskich biurach w charakterze referenta.

W 1948 rozpoczął studia archeologiczne na Uniw. Jagiellońskim, zakończone w 1952 dyplomem magistra archeologii. Od 1 maja 1953 powołany został na stanowisko inspektora – rzeczoznawcy zabytków archeologicznych Min. Kultury i Sztuki, a więc objął obowiązki konserwatora zabytków archeologicznych. Terenem jego działalności był cały obszar pd.-wsch. Polski – ówczesne woj. krakowskie, katowickie i rzeszowskie. Siedzibą inspektora było Muzeum Archeologiczne w Krakowie. Opiekę konserwatorską nad woj. rzeszowskim K. pełnił do 1958, nad woj. katowickim do 1964, natomiast nad woj. krakowskim do 1986. Od początku działalności konserwatorskiej przejawiał niezwykle upór w pokonywaniu barier administracyjno-finansowych dla ratownictwa archeologicznego. Skutecznie zabiegał o fundusze na badania wykopaliskowe, współpracując z dyrekcjami dużych inwestycji przemysłowych. Dzięki jego staraniom w 1955 zrekonstruowano górną część Kopca Krakusa w Podgórzu, rozkopanego w okresie międzywojennym i pozostawionego bez odtworzonej partii wierzchołkowej. Jego zasługą było również pozyskanie pomieszczeń magazynowych na zabytki archeologiczne na terenie budowy Kombinat Metalurgicznego w Nowej Hucie. Aktywnie angażował się w badaniach archeologicznych na obszarze Tarnobrzесьkiego Zagłębia Siarki. W l. 1957-71 na terenie objętym budową odkrywkowych kopalni siarki odkryto i przebadano blisko 50 stanowisk archeologicznych, głównie dużych osad i cmentarzysk kultury łużyckiej i przeworskiej. Większość z tych obiektów przestała istnieć, ale dzięki corocznym, kilkumiesięcznym badaniom ratowniczym pozyskano wiele zabytków o dużej wartości naukowej i ekspozycyjnej. Najciekawsze z nich K. umieścił na stałej wystawie archeologicznej, zorganizowanej w renesansowym zamku w Baranowie Sandomierskim (ob. Muzeum Zagłębia Siarki).

Przez cały okres swej pracy konserwatorskiej organizował systematyczne poszukiwania powierzchniowe. Z jego inicjatywy od 1955 przeprowadzono także badania w dorzeczu Sanu, Dunajca i Szreniawy, a następnie penetrację okolic Pszczyny, Częstochowy i Kłobucka, a także terenów przeznaczonych pod budowę kopalni i zakładów przetwórczych siarki „Tarnobrzeg”. W późniejszych latach organizował badania powierzchniowe na linii planowanych inwestycji komunikacyjnych (budowa dróg szybkiego ruchu pomiędzy Krakowem a Myślenicami, Krakowem a Chrzanowem; budowa nowych linii kolejowych pomiędzy Krakowem a Miechowem), ciągów ciepłowniczych (Kraków – Skawina) i gazowych (Kraków – Olkusz) oraz kanałów rzecznych (Kraków – Łączany). Ponadto prowadził i organizował wiele akcji interwencyjnych na stanowiskach zagrożonych zabudową, kopalniami żwiru i innymi inwestycjami gospodarczymi. Zapoczątkował badania ratownicze na licznych stanowiskach, a wiele z nich badał osobiście przez szereg sezonów (Kraków – Kurdwanów, Jamno k. Częstochowy, Janowice i Pieczenięgi w woj. kieleckim, Kraków – Tyniec, opactwo Benedyktynów, Polanowice k. Miechowa, Baczyn gm. Liszki). Publikował wyniki swoich badań głównie w czasopismach fachowych, m.in. „Materiały Archeologiczne”, „Wiadomości Numizmatyczne”, „Silesia Antiqua”, częściowo wraz z żoną Janiną.

Podsumowaniem jego wieloletniej działalności badawczej i konserwatorskiej, szczególnie w odniesieniu do stanowisk związanych z kulturą łużycką, była praca doktorska pt. *Wczesna faza kultury łużyckiej w południowo-wschodniej Polsce*, obroniona na Wydziale Humanistycznym Uniw. M. Kopernika w Toruniu (publ. Kraków – Przemysł 1982).

Na oddzielne i specjalne potraktowanie zasługuje działalność oświatowa K. Propagowanie ochrony zabytków archeologicznych prowadził poprzez organizowanie ak-

cji odczytowych. O jego aktywności w tej dziedzinie może świadczyć fakt, że w 1954 wygłosił ponad 100 prelekcji i pogadanek, a większość z nich miała miejsce poza głównymi ośrodkami nauki i kultury. Inną formą popularyzacji ochrony zabytków było wydanie w 1954 ulotki *Ochrona zabytków archeologicznych w ramach ośrodka szkolenego*, a 10 lat później folderu *Każdy zabytek archeologiczny przyczynia się do poznania historii narodu*. Opracował ankietę dotyczącą występowania zabytków archeologicznych w terenie, skierowaną do młodzieży szkół podstawowych i średnich. Akcję rozprowadzania ankiety i zbierania danych połączył z prezentacją na specjalnie do tego celu przygotowanej wystawie oraz pogadankami na temat ochrony zabytków. Z wystawą tą odwiedzał szkoły woj. krakowskiego. W 1960 i 1963 zorganizował w Muzeum Archeologicznym dwie wystawy czasowe pt. „Nowe odkrycia archeologiczne” oraz wystawę objazdową „Gród kultury łużyckiej w Biskupinie”. W l. 1966-67 przygotował scenariusz i zrealizował stałą wystawę archeologiczną w podziemiach zamku w Baranowie Sandomierskim. K. dążąc do objęcia akcją edukacyjną jak najszerszych grup młodzieży, starał się wprowadzić do ekspozycji ówczesne nowinki techniczne. Efektem tych dążeń był projekt wystawy audiowizualnej. Zamierzenie to zostało zrealizowane częściowo w 1977 w wystawie „Opactwo w Tyńcu”.

Od początku swej kariery archeologicznej i konserwatorskiej brał czynny udział w działalności Polskiego Tow. Archeologicznego (później PTAiN), pełniąc od 1953 funkcję w zarządzie oddziału krakowskiego. Statutowe obowiązki starał się realizować we współpracy z Polskim Tow. Turystyczno-Krajoznawczym (był członkiem Okręgowej Rady Muzealnej PTTK) oraz Tow. Opieki nad Zabytkami (m.in. pełnił funkcję przewodniczącego krakowskiego oddziału TONZ w l. 1977-78). Został uhonorowany odznaczeniami: „Zasłużony Dzia-

łącz Kultury” (1980), „Za zasługi dla Ziemi Krakowskiej” (1978), a także Srebrnym Krzyżem Zasługi (1979) i medalem 40-lecia PRL (1984). W pamięci małopolskich archeologów i konserwatorów zapisał się jako aktywny badacz i konserwator, muzealnik, szczególnie życzliwy dla młodych archeologów, ponadto popularyzator archeologii i ochrony zabytków.

Ożeniony z Janiną Prokopowicz, archeologiem. Miał córkę.

Zmarł 30 VII 1996 w Krakowie, pochowany tamże.

M. Z a i t z, *Adam Krauss, 18 IX 1924 – 30 VII 1996*, „Materiały Archeol.”, t. XXIX, 1996, s. 111-115 [tu także wykaz publikacji]; Archiwum Muz. Archeol. w Krakowie, zbiór: sprawy personalne.

Marta Zaitz

KRYSMAN Kazimierz (1936-2001) sztukator, mistrz budowlany.

Ur. 8 I 1936 w Rakoniewicach, był synem Stanisława, robotnika, i Heleny z d. Maciołek. W l. 1951-53 uczył się w dwuletniej Szkole Kolejowej w Zaganiu. Następnie podjął naukę w zawodzie sztukatorskim, pracując w Spółdz. Pracy Sztukatorów w Poznaniu w l. 1953-56. W okresie tym jako uczeń wykonywał prace sztukatorskie i stiukowe we wnętrzach zabytkowych obiektów Poznania: Bibliotece Raczyńskich, pałacu Działyńskich i przy odbudowie niektórych wnętrz kamienic Starego Rynku (restauracja Pod Koziołkami, SARP, pracownia fotograficzna) oraz nowo budowanym kościele Dominikanów i kościele w Krobii. Służbę wojskową odbył w l. 1956-58, po czym rozpoczął pracę w Poznańskim Przeds. Robót Elewacyjnych jako sztukator, wykonując prace we wnętrzach: prawego skrzydła Zamku Cesarskiego w Poznaniu, hotelu w Kaliszu, sali widowiskowej w Pile przy ul. Staszica oraz sali obrad Prez. Rady Narodowej

w Zielonej Górze. W trakcie pracy w PPRE podjął w 1964 naukę w Szkole Mistrzów Budowlanych przy Poznańskim Zjedn. Budowlanym, którą ukończył 24 VI 1966 uzyskując tytuł majstra budowlanego. Od 1967 prowadził nadzory budowlane jako majster przy pracach elewacyjnych budynków na osiedlach mieszkaniowych w Poznaniu oraz woj. poznańskim i zielonogórskim. Od 1 V 1964 został zatrudniony jako st. majster robót sztukatorskich w Przeds. Państw. Pracowni Konserwacji Zabytków w Poznaniu, z którym związał się do końca swej pracy zawodowej. W pierwszej połowie l. 70 wykonywał prace sztukatorskie razem z Marcelem Mireckim i Tadeuszem Skrzypackiem na elewacjach pałacu w Miłosławiu. Pracował także, wraz z innymi sztukatorami (Stefan Grajewski, Henryk Minta, Mieczysław Palacz, Henryk Tomiak), w następujących obiektach: Kołaczkowo – dwór (elewacje, posadzki, roboty kamieniarskie), Łagów Lubuski – zamek (elewacje, posadzki, roboty kamieniarskie i malarskie), Gułtowy – pałac (roboty sztukatorskie, roboty tynkarskie i stiuki), Siedlec – pałac (elewacje, stiuki, prace tynkarskie), Lewków – pałac (prace sztukatorskie), Srebrna Góra – pałac (prace sztukatorskie i malarskie).

W 1972 ukończył zorganizowany przez Zarząd PP PKZ w Warszawie kurs konserwatorski dla mistrzów. Ważnym zadaniem w jakim uczestniczył w 1976, były prace sztukatorskie, malarskie i kamieniarskie w gmachu Konsulatu Generalnego Polski w Nowym Jorku w ramach konserwatorskich prac prowadzonych tam przez poznański oddział PP PKZ. Natomiast w l. 1977-81 brał czynny udział, z przerwami, w odbudowie Zamku Królewskiego w Warszawie, sprawując nadzór nad kompleksowymi pracami prowadzonymi w salach Rady i Koncertowej. Równocześnie w drugiej połowie l. 70 i w pierwszej połowie l. 80 nadzorował przebieg prac restauracyjno-konserwatorskich w sali balowej zamku w Rydzynie (rekonstrukcja sztukaterii), sali balowej zamku

w Żaganiu (sztukaterie), Łoży Masońskiej w Poznaniu (prace sztukatorskie i kamieniarskie), pałacu w Czempiniu (prace elewacyjne, sztukatorskie, kamieniarskie i malarzkie), pałacu w Będlewie (prace sztukatorskie, stiukowe i kamieniarskie), bibliotece pałacu w Rogalinie (prace sztukatorskie). Nadzorował również prace elewacyjne kamienic przy Rynku w Zamościu.

Od 1980 często wyjeżdżał za granicę w ramach kontraktów realizowanych przez PP PKZ. Początkowo do RFN, gdzie wykonywał prace elewacyjne i sztukatorskie, m.in. w Monchengladbach, w pałacach w Modrah i Bensberg k. Kolonii oraz roboty sztukatorskie i stiuki w gł. barokowej klatce schodowej i sali muzycznej pałacu Brühl-Augustusburg. 29 XI 1984 otrzymał tytuł honorowy mistrza PKZ w zawodzie sztukator. W 1981, w ramach realizowanej przez oddział poznański PP PKZ kompleksowej restauracji i konserwacji pałacu Neue Kammern w parku Sanssouci w Poczdamie, wykonywał prace sztukatorskie i stiuki, kierując zespołem sztukatorów. W drugiej połowie l. 80 i latach 90, aż do przejścia na emeryturę w 2001 jako główny specjalista do spraw wykonawstwa konserwatorskiego, cały czas pracował w Niemczech. W ramach PP PKZ i PKZ Sp. z o.o. nadzorował prace w Neues Palais w parku Sanssouci w Poczdamie (rekonstrukcja i restauracja rzeźb kamiennych na tarasach i attyce), klasztorze w Obermedlingen (stropy i sztukaterie), Alt Madlitz – kościół, pałac i budynki mieszkalne (elewacje i prace remontowe), Steinhöfel – budynek biblioteki (roboty konstrukcyjne zabezpieczające, elewacje i tarasy kamienne), Poczdam – oranżeria w parku Sanssouci (prace zabezpieczające i sztukatorskie), Belweder w Poczdamie (sztukaterie). Niezwykle odpowiedzialnym konserwatorsko był transfer stiuków i ich ponowny montaż na zniszczonej i po rozbiórce ponownie odbudowanej Bibliotece Gotyckiej w Poczdamie. Nadzorował także prace elewacyjne i związane z nimi roboty sztukatorskie w zabytko-

wych kamienicach w Poczdamie (20 obiektów), Berlinie (5 obiektów) i Brandenburgii (5 obiektów).

Działał społecznie w Izbie Rzemieślniczej w Poznaniu początkowo jako ławnik, a później zastępca przewodniczącego komisji egzaminacyjnej czeladników i mistrzów w zakresie sztukatorstwa. W dowód uznania za osiągnięcia w pracy otrzymał złotą odznakę „Za Opiekę nad Zabytkami” (1977), Złoty Krzyż Zasługi (1979), Honorową Odznakę m. Poznania, Srebrną i Złotą Odznakę Pamiątkową PP PKZ (1981 i 1984) i medal pamiątkowy z okazji XXXV-lecia PP PKZ (1986) oraz dyplom za wkład i osobiste zaangażowanie w odbudowę Zamku Królewskiego w Warszawie (1979).

Był żonaty z Reginą Chęćką i miał córkę Alicję (ur. 1964) oraz syna Roberta (ur. 1968).

Zmarł 23 X 2001 w Poznaniu i został pochowany na cmentarzu Junikowskim.

Archiwum PP PKZ w Poznaniu; informacje własne i od rodziny.

Henryk Kondziela

KRZYWOBŁOCKI Aleksander (1901-1979), architekt, z-ca okręgowego konserwatora zabytków we Lwowie, wojewódzki konserwator zabytków we Wrocławiu.

Ur. w 1901 we Lwowie. Po ukończeniu szkoły średniej we Lwowie rozpoczął w 1920 studia architektoniczne na Politechnice Lwowskiej. W czasie studiów był asystentem prof. Jana Sas-Zubrzyckiego w Katedrze Historii Architektury, brał udział w badaniach i pomiarach obiektów budownictwa na Spiszu i Orawie (1926) oraz w wycieczce studialnej do Włoch (1927). W 1928 uzyskał absolutorium i rozpoczął pracę w Wydz. Technicznym Zarządu Miejskiego Lwowa. W lipcu 1930 przeszedł do pracy w okręgowym urzędzie konserwatorskim, obejmującym woj. lwowskie, tarnopolskie i stanisła-

wowskie. Został kierownikiem referatu ds. architektoniczno-konserwatorskich i z-cą konserwatora, którym był dr Zbigniew Horning. Prowadził inwentaryzacje pomiarowe budowli zabytkowych we Lwowie, Sidorowie, Jazłowcu, Buczaczu, Białym Kamieniu, Złotym Potoku, Czortkowie, Jagielnicy i in. Opracował wiele projektów remontów i konserwacji, m.in. zamku w Czortkowie, kamienicy rynkowej w Przemyślu, kamienic w Jarosławiu, kościoła w Gródku Jagiellońskim. Równolegle prowadził działalność artystyczną, był członkiem awangardowej grupy artystycznej Artes, przedstawicielem surrealizmu w sztuce polskiej, wystawiał m.in. fotomontaże. Brał udział w konkursach architektonicznych i rzeźbiarskich; za projekt pomnika *Wolność* w Nowym Bytomiu otrzymał I nagrodę (1924), za projekt podobnego pomnika w Poznaniu wyróżnienie (1928). Projekt budynku starostwa w Lubaczowie otrzymał I nagrodę i przeznaczony został do realizacji (1928). Projektował również rozbudowę liceum krzemienieckiego i kościół Opatrzności Bożej w Baranowiczach, a w 1929 realizował pawilon lwowski na Powsz. Wystawie Krajowej w Poznaniu.

W czasie II wojny nadal działał w ochronie zabytków (nie mógł brać udziału w walce przeciw okupantom z powodu inwalidztwa). W l. 1939-42 pracował jako architekt i konserwator zabytków w okręg. Komitecie Ukraińskiej SSR we Lwowie, a w l. 1942-44 w biurze technicznym niemieckiego Zarządu Miejskiego Lwowa. Projektował m.in. przebudowę ratusza lwowskiego, kolorystykę elewacji kamienic przy Rynku, prowadził rejestrację zabytków całego okręgu (tj. Ukrainy Zach.). W czerwcu 1946 został repatriowany do Wrocławia i w lipcu podjął pracę we Wrocławskiej Dyrekcji Odbudowy, zajmując się m.in. zabezpieczaniem zrujnowanych lub uszkodzonych w czasie wojny obiektów zabytkowych. 1 listopada tegoż roku przeszedł do urzędu woj. konserwatora zabytków. Był nieformalnym zastępcą ds. architektury i budownictwa dwóch

kolejnych konserwatorów: Jerzego Güttlera i Henryka Cieśli. Opracowywał projekty zabezpieczania zabytków (m.in. zespołu pobernardyńskiego we Wrocławiu, Mauzoleum Piastów w Legnicy), nadzorował prace budowlane, pomagał w organizacji urzędu. Zajął się również pracą społeczną: był współzałożycielem Komisji Historii Sztuki Wrocławskiego Tow. Naukowego, wygłaszał popularyzatorskie odczyty. 1 VI 1955 (po odejściu H. Cieśli) został mianowany woj. konserwatorem zabytków. W październiku tegoż roku udało mu się doprowadzić do powołania Brygady Wykonawczej Robót Konserwatorskich, zatrudniającej etatowo cztery osoby (w urzędzie kons. była tylko jedna osoba na etacie i dwie na pracach zleconych). Mimo to trudności się piętrzyły, m.in. lokalowe, lokomocyjne. W dodatku, z uwagi na brak środków finansowych, narastała presja miejscowych władz na „skatalogowanie” zabytków, tj. wybranie najcenniejszych przeznaczonych do ochrony i pozostawienie bez opieki pozostałych. W 1956 lokalne władze w Lubaniu doprowadziły do wysadzenia zrujnowanego kościoła gotyckiego. Zgłoszenie przez K. sprawy do prokuratury nie tylko nie przyniosło rezultatu, lecz nasiliło niechęć do środowiska konserwatorskiego. Nie pomogła również opinia powołanej przez K. Rady Konserwatorskiej. Jeszcze w tym roku K. z kilku konserwatorami sąsiednich województw, w których sytuacja była podobna, odbyli nieformalne spotkanie z arcybiskupem wrocławskim kard. Bolesławem Kominkiem nt. odbudowy i remontów zabytkowych kościołów archidiecezji wrocławskiej. Po tym spotkaniu, o którym dowiedziała się służba bezpieczeństwa, sytuacja K. jako pracownika administracji państwowej uległa pogorszeniu. Odszedł ze stanowiska woj. konserwatora zabytków 1 XI 1958. Został pracownikiem technicznym Woj. Pracowni Urbanistycznej. Po pewnym czasie opuścił Wrocław i przeniósł się do Krakowa. W 1969 przeszedł na emeryturę. Zniechęcony i schorowany, zrezygnował

z działalności konserwatorskiej, publicystycznej i społecznej. Poświęcił więcej czasu swoim zamiłowaniom artystycznym, zwłaszcza fotografice i fotomontażom.

Odnaczony Złotym Krzyżem Zasługi (1957), Odznaką 15-lecia Dolnego Śląska i złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami” (1965).

Żonaty, miał syna Wojciecha (ob. mieszka w Austrii), art. plastyka.

Zmarł w 1979 w Krakowie.

M. P r z y ł ę c k i, *Organizacja i działalność służby konserwatorskiej w latach 1945-1968*, w: *Prace konserwatorskie na terenie województwa wrocławskiego w latach 1945-1968*, Wr. 1970, s. 9; t e n ż e, *Organizacja i uwarunkowania działalności wojewódzkiego konserwatora zabytków na Dolnym Śląsku w latach 1945-1975*, w: *Ochrona i konserwacja dóbr kultury w Polsce 1944-1989*, Wyd. SKZ, W. 1996, s. 89; O. C z e r n e r, wystąpienie w dyskusji na konferencji SKZ w Kazimierzu Dolnym 11 XI 1994, publ. jw., s. 317; A. K r z y w o b ł o c k i, *Prace konserwatorskie od 1946-1958 r. Wrocław województwo*, mpis uzup. rkpis, ok. 1960; t e n ż e, *Czas przebiegu działalności konserwatorskiej*, mpis, 1966; informacja W. Skórczyńskiego, b. kierownika Wyd. ds. Wyznań Prez. WRN we Wrocławiu (z 1996).

Mirosław Przylęcki

KRZYŻANOWSKI Andrzej Stanisław Piotr (1908 -1997), architekt.

Ur. 8 V 1908 w Krakowie, był synem Jana, dyrektora Miejskiej Izby Obrachunkowej w Krakowie, i Marii z d. Hablińskiej. Studia architektoniczne odbył na Wydziale Architektury Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, pod kierunkiem Adolfa Szyszko-Bohusza, w l. 1926-32. Jego profesorami byli m.in. Wł. Ekielski, B. Treter, J. Struszkiewicz, L. Chwistek, F. Szczęsny Kowarski, T. Gałęzowski. W ostatnim roku studiów

1931/32 był immatrykulowany na Politechnice Warszawskiej, gdzie pod kierunkiem prof. Gałęzowskiego uzyskał dyplom mgr. inż. architekta w 1932. W l. 1932-33 był asystentem w Katedrze Budownictwa Wyższej Szkoły Przemysłowej w Krakowie. W tym czasie projektował pensjonat „Przedwiośnie” w Zakopanem. W okresie 1933-38 był referentem zastępcą kierownika Oddz. Projektowania Wydziału Budownictwa w Zarządzie Miejskim w Krakowie. W 1933 zaprojektował (z udziałem E. Kreislera) schronisko Brata Alberta w Krakowie, w 1934 szkołę podstawową na Grzegórkach, w 1935 park Zwierzyniec w Lesie Wolskim. Brał wówczas (1935-37) udział w licznych pracach konserwatorskich na terenie Krakowa prowadzonych pod kierunkiem ówczesnego woj. konserwatora Bogdana Tretera, m.in. projektując remont Barbakanu, Bramy Floriańskiej i murów obronnych, Sukiennic, hełmu wieży wyższej – „Hejnalicy” kościoła Mariackiego oraz budynków poklasztornych d. szpitala duchaków przy pl. Św. Ducha (dom pod Krzyżem, adaptowanym wówczas na pierwszą siedzibę Zw. Polskich Artystów Plastyków, przeniesioną po 1935 do własnego Domu Plastyków przy ul. Łobzowskiej). Realizował szeroko zakrojona akcję konserwatorską B. Tretera przy odsłanianiu zabytkowych portali w kamienicach staromiejskich, dla których wykonywał projekty rekonstrukcji. W l. 1938-39 prowadził samodzielną działalność projektową związaną z budową luksusowych kamienic czynszowych: dom własny przy ul. Chopina 10, domy – ul. Friedleina 28, ul. Sereno-Fenna, ul. Pędzichów Boczna (Wróblewskiego) oraz willi jednorodzinnych w Krakowie na osiedlu „Cichy Kącik”, w Bochni i w Zakopanem. Okres II wojny światowej (1939-45) spędził z rodziną w Rumunii, mieszkając w Bukareszcie (gdzie był wykładowcą w Polskim Liceum i Gimnazjum), w Kluż Craiovej (projektował fabrykę makaronów i młyn) i w mieście Deva (był zatrudniony w dziale technicznym prefektury, wyko-

nał liczne projekty obiektów użyteczności publicznej: domów kultury, łaźni, urzędów gminnych oraz osiedla robotniczego dla fabryki „Revita”).

Po powrocie do Krakowa, w l. 1945-51 pracował jako st. asystent na Wydziale Architektury (Katedra Kompozycji I), zorganizowanym w ramach wydziałów politechnicznych przy Akademii Górniczej w Krakowie. Równolegle w l. 1947-48 prowadził samodzielne biuro budowlane, a po 1948 podjął obowiązki kierownika działu w Centralnym Biurze Projektów Przemysłu Węglowego i zastępcy dyrektora (1948-52) oraz gł. inżyniera – specjalisty w Biurze Projektów Górniczych i Naftowych w Krakowie (1952-54). W l. 1950-52 zaprojektował biurowiec Biura Konstrukcji Maszyn Górniczych w Gliwicach (zrealizowany) oraz biurowiec Energoprojektu w Katowicach (zrealizowany), biurowiec Wyższego Urzędu Górniczego w Katowicach (niezrealizowany) oraz hale technologiczne Gł. Instytutu Górnicztwa w Katowicach. W okresie powojennym prowadził także samodzielną działalność projektową i konserwatorską, związaną głównie z budową lub remontami kościołów. W l. 1946-49 projektował odnowienie obu kaplic pod wieżami kościoła Mariackiego oraz kierował restauracją wnętrza tego kościoła, sprawując nadzór techniczno-konserwatorski przy montażu ołtarza Wita Stwosza po zakończeniu jego konserwacji i ekspozycji na Wawelu. W 1947 wykonał projekt kościoła w Węgrzcach, w 1948 plebanii w Michałowicach, w 1949 projekty budowy kościołów w Słupcu (pow. Mielec), w Górkach, w Filipowicach oraz projekt wnętrza kościoła w Nasielsku. Na początku lat 60. podjął pracę w Pracowni Projektowej Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków, Oddz. w Krakowie, gdzie zatrudniony był do czasu przejścia na emeryturę. W PKZ brał udział w konserwacji wielu obiektów, w tym m.in. opracował projekty zabezpieczenia tzw. półbaszty w zespole miejskich murów

obronnych w Tarnowie (1969), remontu zamku w Sanoku, program konserwacji i adaptacji na obiekt muzealny karczmy drewnianej w Sławkowie (1970), zaprojektował rekonstrukcję studni drewnianej na rynku w Sławkowie (1971), pełnił nadzór architektoniczno-konserwatorski przy Barbakanie Bramy Floriańskiej w Krakowie (1971/72). Od połowy lat 60. do końca swej aktywności zawodowej związany był z konserwacją zabytków Biecza. Zaprojektował tam: w l. 1965-67 detale konserwowanego wówczas ratusza, w 1967 aranżację otoczenia domu Kromera wraz z pomnikiem Kromera (rzeźba Z. Langmana), w 1969 częściową odbudowę barbakanu i murów obronnych (odcinki: zach. i pn.-zach. z Basztą Kowalską) na podstawie wyników badań Janusza Bogdanowskiego z l. 1964-66 (realizacja do 1986), w 1969 adaptację na muzeum miejskie tzw. domu z Basztą Barianów-Rokickich (z rekonstrukcją attyki i górnych partii baszty). K. w zespołowej strukturze Pracowni Proj. PKZ koncentrował się na fazie koncepcyjnej, niekiedy łączył projekty konserwatorskie z własną analizą badawczą obiektu. Sprawował solidne konserwatorskie nadzory autorskie, wykazując świetną znajomość technik budowlanych, opartą na dłużejletnich doświadczeniach i młodzieńczej praktyce u wybitnych specjalistów.

W l. 1933-38 brał udział w Radzie Artystycznej miasta Krakowa. Był członkiem SARP (od 1932), pełniąc funkcje w zarządzie Oddz. Krakowskiego i Zarządu Gł. (członek 1948-50). Przez wiele lat był przewodniczącym Komisji Konserwatorskiej Oddz. Krakowskiego. Z tego tytułu organizował m.in. w 1963 wraz z Min. Kultury i Sztuki oraz Prezydium MRN w Krakowie konferencję konserwatorską „Zabytkowe ośrodki staromiejskie na przykładzie Krakowa”, na której wygłosił referat wprowadzający. Należał także do Polskiego Zw. Inżynierów i Techników Budownictwa NOT, do Tow. Miłośników Historii i Zabytków Krakowa (w l. 1937-38 wygłaszał cykl odczytów

o zabytkach miasta i ich odnowie) oraz do Krakowskiego Tow. Fotograficznego (swe prace eksponował na kilku wystawach).

Z małżeństwa zawartego w 1933 z Jadwigą Żarnecką (ur. 1912) pozostawił syna Jana i córkę Katarzynę.

Zmarł 26 VII 1997 i pochowany został na cmentarzu Rakowickim w Krakowie, w grobowcu rodzinnym, który sam zaprojektował.

Zabytkowe ośrodki staromiejskie na przykładzie Śródmieścia Krakowa, Materiały z konferencji konserwatorskiej 3-5 V 1963, BMiOZ, seria B, t. VII, 1963; T. S ł a w s k i, *O renowacji i konserwacji zabytków w Bieczu*, Biecz 2006; spis prac PKZ Kraków; karta ewidencyjna członka SARP (archiwum SARP Oddz. Kraków); materiały rodzinne.

Zbigniew Beiersdorf

KWAŚNY Zdzisław (1919-1979), architekt, miejski konserwator zabytków w Gdańsku, wykładowca Politechniki Gdańskiej.

Ur. 12 VIII 1919 w Nowym Mieście (pow. dobromilski, ob. Ukraina) jako syn robotnika budowlanego Franciszka i Bronisławy Ekiert. Wykształcenie średnie odebrał w Przemyślu i Grudziądzu (matura 1938). Od 1939 w Wojsku Polskim (w Grudziądzu i Kołomyi). Został ranny w kampanii wrześniowej. Po ucieczce z niewoli przyjechał do Przemyśla, gdzie pracował jako robotnik przeładunkowy (1939-41), następnie jako pomoc biurowa w warsztatach samochodowych (1941-43) i fotograf uliczny (1943-44). Równocześnie służył w szeregach Armii Krajowej. Na początku 1945 wstąpił ochotniczo do wojska i został skierowany do Oficerskiej Szkoły Saperów (do maja tegoż roku).

Po wojnie osiedlił się w Gdańsku, gdzie w l. 1945-50 pracował jako technik budowlany w Dziale Budynków Dyrekcji Okr. Kolei Państwowych. Pierwszym zajęciem związa-

nym z zabytkami było sporządzanie (prywatnie) fotograficznej dokumentacji zniszczeń Gdańska. W 1948 rozpoczął studia na Wydz. Architektury Wieczorowej Szkoły Inżynierskiej Politechniki Gdańskiej, uzyskując w 1952 dyplom inż. architekta. Wcześniej rozpoczął współpracę z ówczesnym woj. konserwatorem zabytków Janem Borowskim. 1 VI 1950 podjął działalność w Państw. Pracowni Konserwacji Zabytków (przy woj. konserwatorze), w której ramach m.in. sprawował nadzór konserwatorski nad pracami przy Wielkiej Zbrojowni, baszcie Jacek i Ratuszu Głównego Miasta. Po likwidacji w marcu 1951 pracowni przy konserwatorze, przeszedł do tworzonego wówczas zakładu (później oddział) Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków, gdzie pracował do sierpnia 1953. Prócz nadzoru konserwatorskiego na terenie Gdańska i województwa sprawował także nadzór budowlany przy obiektach zabytkowych (m.in. kościoły św. Bartłomieja i Katarzyny, Ratusz Głównego Miasta, Dwór Artusa, zamek malborski). Ponadto podejmował prace projektowe dotyczące m.in. detalu kościoła Mariackiego, rekonstrukcji kamienic przy ul. Na Piaskach 1-4 i rekonstrukcji wnętrza kamienicy przy Długiej 45.

W l. 1952-57 pracował na Wydziale Architektury PG, najpierw jako kontraktowy wykładowca, a następnie jako asystent. W tym czasie był jednym z sygnatariuszy (wraz z J. Ciemnołońskim, J. Habelą, R. Massalskim, R. Sołtysem, J. Stankiewiczem) ostrej polemiki skierowanej przez środowisko historyków architektury na PG przeciw zasadzie tzw. rekonstrukcji twórczej w odbudowie Gdańska (*O nowy, piękny, narodowy w swej dawnej formie a socjalistyczny w treści Stary Gdańsk*, „Dziennik Bałtycki” z 29-30 XI 1953). Autorzy obszernego artykułu o charakterze deklaracji programowej wskazali na mglistość samego pojęcia „rekonstrukcji twórczej”, następnie zaś poddali krytyce praktykę projektową z tym pojęciem związaną. Za najpoważniejszy

mankament odbudowy kamienic Długiej i Długiego Targu uznano ich niezgodność z historycznymi pierwowzorami. Wedle autorów wadliwa praktyka projektowa niosła zagrożenie nie tylko w zakresie oryginalności formy, ale i autentyczności substancji zabytkowej. Problemy odbudowy Gdańska podejmował K. także w licznych odczytach publicznych (m.in. w Muzeum Pomorskim w Gdańsku).

W 1955 objął utworzone wówczas stanowisko miejskiego konserwatora zabytków. Do jego obowiązków należało m.in. zatwierdzanie projektów architektonicznych odbudowywanych kamienic Głównego Miasta. Funkcje tę pełnił do 1961. Później pracował jako gł. specjalista do spraw zabytków

w Okr. Dyrekcji Inwestycji Miejskich nr 1. W l. 1964-70 był pełnomocnikiem do spraw odbudowy Głównego Miasta. W 1976 przeszedł na rentę.

Ożeniony z Heleną Ochalik. Miał dwoje dzieci: Bogusława i Martę.

Zmarł 4 XII 1979. Pochowany w Gdańsku na cmentarzu Srebrzysko.

Wspomnienia z odbudowy Głównego Miasta, zebr. i oprac. I. T r o j a n o w s k a, Gd. 1978, s. 40-53; Archiwum Państw. w Gdańsku, zespół nr 1153 (DBOR, tu projekty z poprawkami i decyzjami K.); Archiwum Politechniki Gdańskiej: 193/5.

Jacek Friedrich

LEMCKE Hugo Karl Heinrich (1835-1925), filolog klasyczny, historyk, nauczyciel gimnazjalny, konserwator zabytków prowincji Pomorze.

Ur. 5 XII 1835 w Pasewalk (Meklemburgia) jako syn drobnego przemysłowca Johanna Ernesta i Augusty Sehmdorf. W 1850 podjął naukę w gimnazjum w Szczecinie i w 1855 uzyskał maturę. Następnie w Lipsku, Bonn i Greifswaldzie studiował historię, germanistykę i języki starożytne. Po studiach pracował początkowo jako nauczyciel w Bytowie, od 1860 zaś w Szczecinie, w tamtejszym gimnazjum, którym następnie kierował jako dyrektor. Tutaj rozpoczął też swoją działalność naukową, początkowo na polu filologii klasycznej, niebawem także historii regionu. W 1873 wszedł na stałe w skład zarządu Pomorskiego Tow. Historycznego i Starożytniczego (*Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Altertumskunde*). W 1875 towarzystwu temu powierzono zadanie opracowania topograficznego inwentarza zabytków Pomorza Zachodniego. Jego realizacją zajął się osobiście L., pełniący wówczas funkcję prezesa. Wyniki jego działalności były tak imponujące, że w 1894 zaproponowano mu objęcie stworzonego wówczas od nowa stanowiska konserwatora zabytków prowincji Pomorze. Na tym stanowisku, mimo przejścia w 1906 na nauczycielską emeryturę, pracował do 1924. W ramach swych obowiązków kontynuował prace nad topograficznym inwentarzem zabytków pt. *Die Bau- und Kunstdenkmäler des Regierungsbezirks Stettin*. W ślad za opublikowanym w 1898 pierwszym tomem (powiat Demmin) do 1914 ukazało się kolejnych

dziesięć tomów tego opracowania. Mimo dużego obciążenia pracą inwentaryzacyjną, L. nie zaniedbywał bieżących działań na rzecz ochrony i restauracji zabytków. Z ich przebiegu składał skrupulatnie roczne sprawozdania (*Jahresberichte der Kommission zur Erhaltung und zur Erforschung der Denkmäler in der Provinz Pommern*), publikowane od 1894 drukiem w aneksie do czasopisma „*Baltische Studien, Neue Folge*”. Spośród licznych działań podejmowanych z jego inicjatywy i pod jego kierownictwem wymienić można: próby zapobiegania rozbiórkom obwarowań miejskich (m.in. w Słupsku), badania i restauracje kościołów, m.in. św. Jakuba oraz Piotra i Pawła w Szczecinie, Mariackiego w Starogardzie. Na szczególne podkreślenie zasługuje nieczęsta w jego czasach dbałość o zabytki niematerialne, m.in. o zachowanie historycznego nazewnictwa ulic w Szczecinie. W uznaniu jego zasług na polu badań historii regionu i ochrony zabytków uniwersytet w Greifswaldzie nadał mu w 1898 doktorat honorowy.

L. był ożeniony z Antoniną Giese. Zmarł 8 VIII 1925.

J. K o h t e, *Hugo Lemcke zum Gedächtniss*, „*Denkmalpflege und Heimatschutz*“ 1926, s. 26 i n.; M. W e h r m a n n, *Hugo Lemcke*, w: *Pommersche Lebensbilder*, red. A. Hofmeister, Bd. 1., Stettin 1934, s. 266 i n.

Marian Arszyński

LENART Bonawentura (1881-1973), konserwator ksiąg zabytkowych i grafik, art.

introligator, grafik, liternik, prof. Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie.

Ur. 8 VII 1881 w Oświęcimiu, syn Marii Lenart. Po ukończeniu 5-klasowej szkoły ludowej podjął w 13. roku życia naukę zawodu w Fabryce Wyrobów Introligatorskich Marcelego Żencykowskiego we Lwowie. W 1899 został wyzwolony na czeladnika introligatorskiego. Po rocznej pracy w warsztacie introligatorskim K. Wójcika w Krakowie rozpoczął 10-letnią, ze względu na brak środków, pieszą wędrówkę, pracując jako czeladnik w zagranicznych pracowniach: Wiedeń 1900-02, St. Gallen 1902, Zurych 1902-05, Akwizgran 1905, München-Gladbach, Lipsk 1905-06, ponownie Zurych 1906-08. Po pracy dokształcał się na kursach wieczorowych – 1903-05 w Szkole Przemysłowej w Zurychu, a następnie ukończył 3-letnią Szkołę Przemysłu Artystycznego (Kunstgewerbe Schule) w Zurychu, w której zajęcia prowadził Jan Smits z Harlemu, wykładowcy metody mistrza Thomasa J. Cobden-Sandersona, najslawniejszego artysty introligatora przełomu XIX i XX w. W 1908 otrzymał L. wyróżnienie w konkursie ogłoszonym przez Zw. Muzeów Szwajcarskich za projekt i wykonanie w materiale teki *Briefmappe*, w tymże roku opublikował pierwszy artykuł: *Sztuka introligatorska w XIX stuleciu* („Polski Poradnik Graficzny” 1908, z. 3-4). Dalsze dokształcanie to ukończony w 1909 w Wiedniu kurs Gewerbebeförderungs Amt. Po otrzymaniu stypendium wyjechał w 1910 do Londynu, gdzie studiował w Camberwell School of Arts and Crafts. Uczęszczał na kurs prowadzony przez Georga Sutcliffe’a, pracując jednocześnie w znanej pracowni Edgara Greena, a wolny czas spędzał na badaniach dawnych ksiąg w British Museum. W 1914 studiował w Akademii für Graphische Künste und Buchgewerbe w Lipsku. W 1909 powołany został na stanowisko instruktora kursów majsterskich przy Instytucie Sztuki Rzemiosł w Krakowie (do 1914) oraz w latach 1910-19 był kierownikiem pierwszego

wzorcowego warsztatu w Miejskim Muzeum Techniczno-Przemysłowym. Podjął pracę nad ujednoczeniem polskiego słownictwa introligatorskiego. W tym celu Muzeum Techniczno-Przemysłowe rozesłało 1000 egz., drukowanej w 1911 u Anczyca, a opracowanej przez L. ankiety, do warsztatów introligatorskich w trzech zaborach. Terminologia ta została wykorzystana w *Słowniku Technicznym polsko-niemieckim* wyd. przez Stadtmüllera.

W czasie pobytu w Krakowie brał czynny udział w życiu artystycznym. Należał do utworzonego w 1911 Związku ARMAR (Architektura, Rzeźba, Malarstwo, Rzemiosło) i uczestniczył w Pierwszej Wystawie Współczesnej Sztuki Kościelnej, otwartej w Pałacu Sztuki, na której wystawił mszał żałobny. Należał do członków założycieli Stow. Warsztaty Krakowskie, pełniąc w nim różne funkcje, wchodząc m.in. w skład komisji kwalifikacyjnej (obok W. Jastrzębowski i H. Kunzeka), która miała decydować o poczynaniach artystycznych Stowarzyszenia. Przez współczesnych uważany był za wzór osobowości twórcy, łączącego w sobie zdolności artystyczne z kunsztem rzemieślniczym i posiadającego rozległą wiedzę z dziedziny materiałoznawstwa i nauk humanistycznych. W 1913 wygłosił referat na I Krajowym Wiecu Introligatorów odbytym w Krakowie 15-17 sierpnia, który został wydrukowany pt. *O przyszłości zawodu introligatora* („Przegląd Rękodzielniczy” 1913, z. 9). Rok później wziął udział w Międzynarodowej Wystawie Sztuki Graficznej w Lipsku. Otrzymał na niej najwyższą nagrodę: „I – Grosser Preis” za prace introligatorskie i „Bewertet” za prace graficzne. W katalogu tejże wystawy, w dziale austriackim wydrukowany był jego artykuł *Moderner Einband und guter Bucheinband* („Österreich Katalog der Internationalen Ausstellung für Buchgewerbe und Graphik in Leipzig”, Wien 1914).

Od początku utworzenia Legionów podjął w nich służbę trwającą do 1916. W 1919

został powołany na kierownika artystycznego Pracowni Doświadczalnej przy Wydziale Sztuk Pięknych Uniw. Stefana Bato-rego w Wilnie, w którym pracował do 1929. Prowadził tam wykłady i ćwiczenia z zasad drukarstwa, introligatorstwa i liternictwa. Zajęcia odbywały się według autorskiego programu L. i były pierwszymi wprowadzonymi w takim zakresie na Uniw. Wileńskim. Wprowadzony przez L. termin *liternictwo* wszedł na stałe do języka polskiego. W roku akademickim 1925/26 był delegowany przez Min. Wyznań Rel. i Oświec. Publicznego do zapoznania się z bibliotekami zagranicznymi i konserwacją zbiorów. Na Międzynarodowej Wystawie Sztuk Dekoracyjnych w Paryżu w 1925 otrzymał: „Diplôme des Grand Prix” za oprawy oraz „Diplôme d’Honneur” za grafikę i wyklejki. W tymże roku w uznaniu osiągnięć zawodowych Cech Introligatorów w Krakowie przyznał mu dyplom honorowy. L. uważany był za najwybitniejszego polskiego artystę-introligatora. Cechą jego opraw było nie tylko staranne wykonanie techniczne, ale przede wszystkim indywidualne i niepowtarzalne kompozycje artystyczne. Będąc świadom, że celem oprawy książki jest jej ochrona, opracował wzorce kilkunastu typów opraw. Od oprawy stosowanej przy szczególnie cennych zabytkach piśmiennictwa, przez typ oprawy bibliotecznej, trwałej i zabezpieczającej książkę przed zniszczeniem przy częstym używaniu, po wzorce opraw książki popularnej. Wykonywał m.in. oprawy egzemplarzy specjalnych dla wydawnictwa J. Mortkowicza, oprawił część książek z biblioteki J. Lenartowicza. Do 1932 wykonywał bądź projektował oprawy, m.in. dyplomu honorowego m. Świątany ofiarowanego marszałkowi J. Piłsudskiemu, dyplomu doktoratu h.c. nadanego przez Senat Uniw. Wileńskiego L. Żeligowskiemu. Wykonywał też wyklejki do książek i pierwszy wprowadził w polskim introligatorstwie tkaniny batikowane.

Zainteresowanie zagadnieniami konserwacji zabytków piśmiennictwa datuje

się od 1910. Jednak dopiero na II Zjeździe Bibliofilów Polskich w 1926 w Warszawie wygłosił dwa referaty: *Konserwacja książki zabytkowej i jej oprawy* oraz *Trwale i liche materiały konserwatorskie*. Pierwszy z referatów pod tym samym tytułem został wydany w Wilnie (1926). Na tym zjeździe Rada Biblioteczna wręczyła mu Dyplom Honorowy, wysoko oceniając jego działania nad estetycznym wyglądem książki. W tymże roku Koło Miłośników Książki wydało *Rzecz Bonawentury Lenarta o konserwacji książki (z roku 1789) ze zbiorów Władysława Frankiewicza* (Kr. 1926). Ukazała się również wnikliwa recenzja *Oprawy książek na Międzynarodowej Wystawie Sztuki Dekoracyjnej w Paryżu* („Grafika Polska” 1926, z. II). Koniec roku przyniósł L. „Srebrny Wawrzyn” przyznany przez Polską Akademię Literatury. W lutym 1927 rozpoczął wykłady i ćwiczenia z liternictwa i introligatorstwa w Szkole Sztuk Pięknych w Warszawie, które kontynuował przez kolejne lata akademickie do 1939. W 1928 ukazały się publikacje: *Dzisiejsza „oprawa” i dobra oprawa* („Praca ręczna w szkole” 1928, nr 1), *Piękna książka jako zespół czynników materialnych: papieru, czcionek, ilustracji światłoczułych, druku i oprawy* (Wil. 1928) oraz *Liternictwo* („Grafika Polska” 1928, z. 4).

W 1929 powołany został na kustosa konserwatora Biblioteki Narodowej w Warszawie. Stworzył pracownię konserwacji zabytków piśmiennictwa i grafiki, czynnie w niej pracując. Prowadził szczegółową dokumentację wykonywanych prac, gromadząc receptury stosowanych środków konserwatorskich, a także badał ich wpływ na traktowane nimi materiały i zachowanie się z upływem czasu. W tej stojącej na wysokim poziomie placówce, w której stworzył podstawy nowoczesnej, popartej badaniami konserwacji starych druków i grafiki, pracował do sierpnia 1944. Od podjęcia pracy w Bibliotece zajmował się głównie konserwacją zabytków, niekiedy tylko projektując exlibrisy (np. dla Józefa Ujejskiego 1937).

W 1929 powrócił ponownie do spraw terminologii artykułem: *Słownictwo introligatorskie* („Polska Gazeta Introligatorska” 1929, z. 2-3). W trosce o jakość polskiej książki, jeden z głównych celów jego działań, napisał artykuł *O trwałości papieru książkowego* („Przegląd Biblioteczny” 1936, z. 4). Do ważniejszych prac z okresu zatrudnienia w BN należą konserwacje: XVI-wiecznego rękopisu Statutu Mazowieckiego ze zbiorów d. Biblioteki Żałuskich, pergaminowy rękopis Wojciecha z Brudzewa, Psalterz Floriański, Kazania Świętokrzyskie, kilkadziesiąt opraw diariuszy sejmów polskich z XVII i XVIII w., Ewangelia Srebrny ks. Anasztazy z XII w. W 1937 uzyskał z Funduszu Kultury Narodowej stypendium na 6-tygodniowe studia we Francji i Włoszech z zakresu literatury i konserwacji rękopisów.

W czasie okupacji, oprócz prac konserwatorskich w BN (wykonał konserwację 300 woluminów najcenniejszych rękopisów z okresu XVI-XVIII w., a także oprawił rękopisy nutowe 24 preludii op. 28 Fryderyka Chopina), prowadził tajne nauczanie. Przygotował do wydania trzy książki: *Literarnictwo* – studium nad literą uwzględniające historyczne narzędzia i znaki, ale przede wszystkim rękopisy z czasów ostatnich Jagiellonów oraz tradycje skrybów ławniczych i wójtowskich polskiego Odrodzenia (aneksem do tego studium-podręcznika był wybór opracowanych przez jego studentów kartonów ze zgromadzonych ponad 2000), *Oprawa książki* (2 tomy – technologia, technika), *Konserwacja zabytkowych opraw i grafik*. Suma doświadczeń, przemyśleń i wiedzy zdobytej w ciągu 40 lat pracy zawarta w tych książkach spłonęła w czasie powstania warszawskiego wraz z księgozbiorem liczącym 4200 pozycji literatury światowej z dziedziny konserwacji, literatury i bibliofilstwa.

Po wyzwoleniu Warszawy w 1945 otrzymał nominację na kierownika Państw. Pracowni Konserwacji Zabytków Grafiki przy Nacz. Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabyt-

ków. Zorganizowana przez L. pracownia umieszczona została w budynku Zachęty. Mimo trudności, zwłaszcza materiałowych, rozpoczęła działalność, konserwując zabytki najbardziej zagrożone i uszkodzone złymi warunkami przechowywania w czasie wojny. M.in. zakonserwowany został cykl akwarel Z. Vogla z widokami Warszawy, cykl *Wojna* A. Grotgera, kilkadziesiąt rysunków C. Norwida i album rysunków tegoż z więzienia w Berlinie, rękopisy C. Norwida i S. Żeromskiego. Po rozwiązaniu Pracowni przy NDMiOZ przeszedł do utworzonego Przedsięb. Państw. Pracowni Konserwacji Zabytków, pełniąc nadal funkcję kierownika do 1957. W okresie pracy w PP PKZ L. zakonserwował: *Constitutie Seymu Walnego* (starodruk z 1589 dla Biblioteki Sejmowej); rękopisy nutowe J. Elsnera m.in. *Muzyka na wyprowadzenie zwłok ks. Józefa Poniatowskiego* (1814) i marsz nr 1 dla Gwardii Narodowej dla Warszawskiego Tow. Muzycznego, rysunki J.P. Norblina *Bitwa pod Zieleńcami* (sepia), B.G. Casanovy *Bitwa pod Raszynem* (tusz, dla Muzeum Wojska Polskiego), wiele grafik, rysunków i akwareli. Wspólnie z T. Tuszewskim i E. Pilawą *Atlas Ptolemeusza z planszami miedziorytowymi z 1508*, Falmierza *O ziołach i mocy ich* (1534), Tomasz z Akwinu *Opera* (T. XII 1593).

W 1945 należał do zespołu pedagogów i organizatorów reaktywowania działalności Miejskiej Szkoły Sztuk Zdobniczych i Malarstwa (późniejsza Wyższa Szkoła Sztuk Plastycznych) w budynku przy ul. Myśliwieckiej. Po upaństwowieniu szkoły 2 I 1948 został zatrudniony jako profesor kontraktowy introligatorstwa i kultury książki. Po połączeniu się obu uczelni warszawskich w 1950 od września wykładał introligatorstwo na Wydziale Grafiki. Dekretem prezydenta z 11 IV 1951 został mianowany profesorem zwyczajnym konserwacji grafiki. Pracownią tą kierował w ASP do przejścia na emeryturę w 1961.

Poza dydaktyką w ASP i pracami konserwatorskimi wciąż bezskutecznie zabiegał

o utworzenie w Polsce średnich szkół o specjalności introligatorskiej, kształcących pracowników do wykonywania prawidłowych opraw dla bibliotek i zajmujących się podstawową profilaktyką konserwatorską. Opublikował po wojnie: *Rozważania konserwatorskie nad zbiorem obiektów papierowych* („Przegląd Biblioteczny” 1953, nr 2), *Instrukcja sposobów wykonywania montażu obiektów graficznych, objaśniona wykresem na 7 planszach* („Biul. Konserwatorski” 1954, nr 1), *Montowanie rysunków i rycin na wolnym zapleczu* („Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie” 1958).

Niewątpliwą zasługą L. było wprowadzenie do polskiej praktyki konserwatorskiej zapisu dokumentacyjnego, zawierającego opis stanu zachowania dzieła, próby ustalenia przyczyn destrukcji, opracowanie programu działań i wyszczególnienie dokonanych prac oraz użytych metod i środków. Był zwolennikiem współpracy z chemikami i biologami, a także specjalistami przemysłu papierniczego i garbarskiego dla doskonalenia metod konserwacji. W dążeniu do rozwoju i unowocześnienia sposobów konserwacji zachowywał daleko idącą ostrożność w szerszym stosowaniu nowych proponowanych środków chemicznych, zanim nie wytrzymały one próby czasu. Zabiegał również w swoich działaniach o profilaktykę konserwatorską, upatrując również złego stanu zbiorów w przechowywaniu w nieodpowiednich warunkach o niewłaściwej wilgotności, sprzyjającej rozwojowi mikroorganizmów, a także w złym składowaniu na nieodpowiednich regałach. Będąc uznanym twórcą w dziedzinie opraw i grafiki, przestrzegał przed zbyt daleką ingerencją w czasie konserwacji. Wyraził to m.in. przy okazji konserwacji książki z 1789: „Książka pochodzi z innego okresu artystycznego, którego nie należy odtwarzać, bo nawet w najlepszym wyniku będzie to wydobycie pozorów rzeczy, a nie wynik rzeczy samej w sobie”.

Był członkiem Stow. Historyków Sztuki i Zw. Polskich Artystów Plastyków. Wielo-

krotnie odznaczony. W 1933 Krzyżem Niepodległości, stojącym wysoko w hierarchii odznaczeń, przyznawanym osobom, które zasłużyły się czynnie dla odzyskania niepodległości. Za osiągnięcia artystyczne, za zasługi dla szkolnictwa i konserwacji zabytków uhonorowany był: Złotym Krzyżem Zasługi (1935), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1938), Krzyżem Oficerskim OOP (1947), Sztandarem Pracy II kl. (1949), Krzyżem Komandorskim OOP (1955), złotą odznaką „Za Zasługi dla Warszawy” (1957). W 1950 otrzymał Państw. Nagrodę Artystyczną III stopnia, a w 1957 nagrodę m.st. Warszawy w dziedzinie plastyki.

W 1921 poślubił Paulinę z d. Dederko, córkę Sotera, powstańca 1863, pamiętnikarza; jej brat Marian był znanym fotografikiem, pedagogiem i publicystą, twórcą techniki fotonit. Miał dwóch synów. Jana (ur. 16 XI 1921, poległ 28 VIII 1944 w Warszawie na ul. Franciszkańskiej 1, ps. „Jaś, podharcistrz, podporucznik, dwukrotnie odznaczony Krzyżem Walecznych) oraz Wojciecha (ur. 20 VII 1924, poległ 18 IX 1944 w Warszawie na ul. Książęcej 1, ps. „Michał”, podporucznik, odznaczony Krzyżem Walecznych). Obaj walczyli w powstaniu warszawskim w Zgrupowaniu „Radosław”, Grupa „Broda 53”, Batalion harcowski „Zośka”, Kompania „Rudy”, Pluton „Alek”.

Zmarł 9 IV 1973, pochowany na cmentarzu Wojskowym na Powązkach w Warszawie.

J. D o b r z y c k i, *Introligatorstwo krakowskie ostatnich lat pięćdziesięciu*, Kr. 1926, s. 14, 17, 19; K. W i t k i e w i c z, *Warsztat introligatorski Bonawentury Lenarta*, „Rzeczy Piękne” 1931, s. 91-106 i odbitka rozszerzona o katalog 1932, 24, s. 35 il.; *Czy wiesz kto jest kto* (red. St. Łoza), W. 1938, s. 417; *Pamiętnik żołnierzy baonu „Zośka”* (wybór i red. T. Gumiński), 1957 (lista poległych s. 509-510); A. O l s z e w s k i, *Bonawentura Lenart*, „Projekt” 1957, nr 5(7), s. 13-15; *Bonawentura Lenart* – wywiad, „Stolica” z 16 I 1958, nr 4 (595),

s. 8; *Słownik Artystów Plastyków. Artysci Plastyści Okręgu Warszawskiego ZPAP 1945–1970*, W. 1972, s. 309-310; *Katalog dokumentacji i prac konserwatorskich Przedsiębiorstwa Państwowego Pracowni Konserwacji Zabytków 1951-1971. Miasto Warszawa. Cz. II Konserwacja zbiorów* (oprac. K. Glapińska, M. Urbanowski), W. 1973, s. 48, 54, 56, 70, 72, 78; I. H u m l, *Warsztaty Krakowskie*, W. 1973, s. 41, 42, 43, 50, 52, 64, 87, 88, 103, 111, 166, 178; t e n ż e, *Polska Sztuka Stosowana XX wieku*, W. 1978, s. 48, 49, 54; St. B r o n i e w s k i, J. B. D e c z k o w s k i, *Lenart Jan*, w: PSB t. XVII, s. 36-37; A. O l s z e w s k i, *O profesorze Lenarcie*, „Rocznik ASP w Warszawie” 1975/76, s. 147; E. P i l a w a, *Bonawentura Lenart*, tamże, s. 148; H. V o l l m e r, *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler des XX Jahrhunderts*, Leipzig 1976, t. III, s. 210; *Słownik Pracowników Książki Polskiej. Suplement* (red. H. Tadeusiewicz, J. Treidel), W. 1986, s. 117-118; K. Z a k r z e w s k a, *Państwowa Wyższa Szkoła Sztuk Plastycznych w Warszawie*, w: *Polskie życie artystyczne w latach 1945–1960*, (red. A. Wojciechowski), 1992, s. 156-158; W. W ł o d a r c z y k, *Historia Wydziału Konserwacji Warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie*, w: *Wydział Konserwacji i Restauracji Dziel Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie 1947-1997*, W. 1997, s. 5, 6, 7, 9, 10, 11; *Nad złotem droższe Skarby Biblioteki Narodowej* (red. N. Tchórzewska-Kabata), W. 2000, s. 194; *Wielka Encyklopedia PWN*, W. 2003, t. 15, s. 445; K. P i w o c k i, *Historia Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie 1904-1964*, W. 2004, s. 123, 130, 133, 135, 148, 237; Archiwum akt Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie; relacja Szymona Dederko, zam. w Warszawie.

Piotr Rudniewski

LEWANDOWSKI Stanisław (1947-1980), archeolog.

Ur. 21 VI 1947 w Sanoku, jako syn Bronisława i matki NN. Po uzyskaniu matury w gimnazjum w Sanoku rozpoczął studia na

Wydz. Filozoficzno-Historycznym Uniw. Jagiellońskiego, które ukończył w 1976, uzyskując tytuł magistra archeologii (w zakresie archeologii Polski). Wezniejszej, w l. 1971-72, pracował w Woj. i Miejskiej Bibliotece Publicznej w Rzeszowie, w l. 1972-76 w Muzeum w Jarosławiu, a w l. 1976-77 w Muzeum Okręgowym w Przemyśle w charakterze st. asystenta. 15 XI 1977 rozpoczął pracę w oddz. rzeszowskim Przedsięb. Państw. Pracowni Konserwacji Zabytków jako kierownik organizowanej przez siebie Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej. Podczas pracy w muzeach w Jarosławiu i Przemyśle prowadził badania archeologiczne, m.in. w Jarosławiu, zaś w okresie pracy w PP PKZ kierowana przez niego Pracownia uczestniczyła w interdyscyplinarnych badaniach konserwatorskich, prowadząc m.in. badania wykopaliskowe na terenie Starego Miasta w Rzeszowie, przy ul. Mickiewicza oraz XVII-wiecznych obwarowań miejskich. Był autorem i uczestnikiem tych badań. Pracownia zaangażowała się również w program powszechnej ewidencji i inwentaryzacji stanowisk archeologicznych pn. Archeologiczne Zdjęcie Polski na obszarze woj. rzeszowskiego i sąsiednich. Prace te prowadził m.in. przy współpracy z Wyższą Szkołą Pedagogiczną w Rzeszowie w ramach Problemu Międzyresortowego III/5 (zadanie I.1.3), w związku z planowaną budową autostrady wschód-zachód, będąc równocześnie zatrudniony w PP PKZ. Był autorem wielu publikacji, sprawozdań z prowadzonych badań i in. W związku ze stanem zdrowia L. od 31 XII 1979 zrezygnował z kierownictwa Pracownią i zatrudniony został na stanowisku zastępcy kierownika.

Zmarł 16 I 1980 w Rzeszowie.

Archiwum Polskich Pracowni Konserwacji Zabytków w Warszawie, zbiór: archiwum spraw pracowniczych Oddziału Rzeszowskiego PP PKZ.

Jan Gromnicki

LUTECKI Władysław (1882-1968), ksiądz, art. malarz, konserwator dzieł sztuki, dyrektor Muzeum Diecezjalnego w Przemyślu, diecezjalny wizytator ds. artystycznych i ochrony zabytków diecezji przemyskiej.

Ur. 29 XI 1882 w Krasnem k. Rzeszowa, syn pracownika dworskiego Józefa i Józefy Luteckich. Egzamin maturalny zdał w 1903. W l. 1903-07 odbył studia teologiczne w Seminarium Duchownym rz.-kat. w Przemyślu i 16 VI 1907 otrzymał święcenia kapłańskie. Następnie był wikarym, a roczne przeważnie pobyty w parafiach w Sieniawie, Samborze, Zgłobniu, Krasiczynie i dłuższy w Bieżdziejczy wykorzystywał na zaznajomienie się z zabytkami terenu. Obdarzony wrażliwością artystyczną, zajmował się fotografią artystyczną i dokumentalną oraz malarstwem akwarelowym. W 1918 studiował w szkole malarskiej w Zakopanem, zaś w l. 1918-20 w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Od 1 VIII 1920 jako wikary paraf. w Jasieniu był katechetą w Ustrzykach Dolnych, gdzie wykonał dekorację ścienną w tamtejszej kaplicy cmentarnej. W l. 1927-32 pracował jako katecheta w Lesku. W związku z chorobą gardła przeszedł 1 I 1933 na wcześniejszą emeryturę, mieszkając nadal jeszcze przez pewien czas w Lesku i współpracując z Polskim Tow. Krajoznawczym, dla którego napisał esej *Historie niektóre Ziemi Sanockiej* (wyd. 1938) ilustrowany własnymi akwarelami oraz fotografiami obrazów. Urlopy i wakacje szkolne wykorzystywał na podróże zagraniczne, zwiedzając muzea i galerie sztuki w Austrii, Niemczech, Danii, Szwajcarii i Włoszech. Znał również większość zabytków polskich i polskie muzea sztuki. Uprawiał też malarstwo monumentalne. M.in. wspólnie z art. plastykiem Marianem Stroińskim malował wnętrza kościoła paraf. w Zagórzcu (polichromia niezachowana) oraz odnawiał wnętrza i wyposażenie barokowego kościoła paraf. w Majdanie Królewskim.

W 1927 powołany został na członka diecezjalnej komisji artystycznej. Wkrótce

otrzymał tytuł kanonika honorowego. W poł. lat 30. zamieszkał w Jarosławiu. Nadal z M. Stroińskim wykonywał polichromie w kościołach diecezji przemyskiej, a wraz z innymi członkami diecezjalnej komisji artystycznej opiniował plany budowy kościołów oraz urządzeń wnętrz, malarstwu sztalugowemu stawiając wysokie wymagania. Na wniosek dyr. Muzeum Diecezjalnego w Przemyślu, ks. dr. Stefana Momidłowskiego, został powołany 6 VIII 1948 na kustosza. Fatalny stan zachowania eksponatów spowodował, że w 1947 odbył studia konserwatorskie na ASP w Krakowie, a w 1948 stał w pracowni Muzeum Narodowego w Krakowie. 30 XI 1949 został mianowany dyrektorem Muzeum Diecezjalnego w Przemyślu. Wkrótce też objął wykłady historii sztuki w Diecezjalnym Instytucie Teologicznym w Przemyślu. 5 III 1951 otrzymał nominację na stanowisko diecezjalnego wizytatora do spraw artystycznych i ochrony zabytków, będąc od roku 1943 degelatem biskupim w sprawach artystycznych kościołów. Został mianowany szambelanem Ojca św. Jana XXIII i ponownie w 1959 szambelanem Ojca św. Pawła VI.

Od 1936 wraz z M. Stroińskim pracował przy renowacji kaplicy Najśw. Sakramentu w katedrze przemyskiej i odnawiał freski. Na większą skalę prace konserwatorskie przy eksponatach Muzeum Diecezjalnego L. rozpoczął w 1948, naprawiając głównie obrazy, bo tych najczęściej ulegało destrukcji. Również konserwował kilka rzeźb (m.in. Polejowskiego z XVIII w.), a z Jarosławia figurę z wieży kościoła Dominikanów i figurę z kościoła w Radymnie. W Muzeum portrety Branickich (mal. Augustyn Mirys) z kościoła w Tyczynie oraz kilka ikon. Konserwował również i odnawiał obrazy z kościołów diecezji, m.in. w 1925 gruntownie odnowił (wykonując całkowicie nową polichromię) drewniany gotycki posąg Matki Boskiej w sanktuarium w kościele paraf. w Tarnowcu k. Jasła, w 1929 obraz MB z Dzieciątkiem w otoczeniu aniołów oraz obraz św. Mikołaja z kościoła paraf. w Lubli,

w 1950 ikonę MB Rudeckiej z 1. poł. XVI w. przechowywaną w kościele paraf. w Jasieniu (obraz zrabowany), a w 1955 gotycki posąg drewniany MB z Dzieciątkiem z kościoła paraf. w Krzemienicy. W 2. poł. lat 50. konserwował obraz MB malowany na tynku w płycinie na elewacji d. szkoły katedralnej w Przemyślu. Także z diecezji poznańskiej odnowił w 1956 cudowny obraz MB Boreckiej z Borku pod Gostyniem. Całą dokumentację opisową i fotograficzną wykonywał sam. W pracy konserwatorskiej unikał stosowania nowych środków chemicznych, jako źle wiążących się ze starym spoiwem. Stosował jedynie materiały naturalne (unikając syntetycznych), nawet werniksy sam fabrykował, nie ufając wyrobom nawet re-

nomowanych firm. Do końca życia pracował jako konserwator, dyrektor muzeum i wykładowca historii sztuki. Starania, by wykształcić konserwatora – swego następcę – nie przyniosły rezultatu.

Zmarł w Przemyślu 31 VIII 1968 i został pochowany na cmentarzu głównym tamże.

M. D z i u r z y ń s k a, *Wspominki ustrzyckie*, „Bieszczady” 1997 t. 4; *Wywiad z Franciszkiem Krukiem*, „Rzeszowska Teka Konserwatorska” 1999, t. I, s. 197-198 i 200-201; *Schematismus dioces. rit. lat. premisiliensis 1904-1934*; Archiwum Metropolitarne Przemyśl (dane osobowe).

Krzysztof Wolski

ŁEPKOWSKI Ludwik (1829-1905), art. malarz, konserwator malarstwa.

Ur. 24 VIII 1829 w Krakowie. Był synem Franciszka, komendanta Milicji Obyw. Wolnego Miasta Krakowa, i Agnieszki z Podgórskich, bratem Józefa Aleksandra, archeologa, konserwatora zabytków, rektora UJ. Uczęszczał od 1843 do Gimnazjum św. Anny, a od 1845 do Instytutu Technicznego Krakowskiego i Szkoły Sztuk Pięknych, gdzie uczył się rysunku i malarstwa, m.in. u W.K. Statlera, A. Płonczyńskiego i J.N. Głowackiego. W l. 1852-1853 z bratem podróżował po Galicji, odnajdując i inwentaryzując rysunkowo zabytki architektury i rzemiosła artystycznego. Podobne zadania realizował w Królestwie Polskim na zlecenie namiestnika J. Paskiewicza i w Wiedniu w 1859 i 1867, gdzie dokumentował polonice w tamtejszych zbiorach. W 1867 wykonał rysunkową inwentaryzację domów w Wiśniczu, dokumentując stan miasta przed pożarem (teka w Muz. Narod. w Krakowie). Ł. jest autorem albumu Kalwarii Zebrzydowskiej i albumu zamków polskich. Dla wydawnictw z zakresu sztuki i historii wykonał setki rysunków i akwarel inwentaryzacyjnych, zamieszczonych we *Wzorach Sztuki średniowiecznej Aleksandra Przeździeckiego* i Edwarda Rastawieckiego czy *Wizerunkach książąt i królów polskich od XVI do XVIII w.* wydanych przed N. Fajansa. Na zlecenie ks. Władysława Czartoryskiego wykonał album wizerunków i pamiątek rodziny Czartoryskich oraz dokumentację insygnii królewskich wydobytych z grobu Kazimierza Wielkiego. Dla L. Siemińskiego namalował akwarele z reprodukcjami portretów biskupów krakowskich z kruz-

ganków klasztoru Franciszkanów w Krakowie. Dla Centralnej Komisji do Badania i Ochrony Zabytków Sztuki w Wiedniu wykonał inwentaryzację 50 drewnianych kościołów w Galicji oraz akwarele z przedstawieniem grobowca bpa Oleśnickiego w Gnieźnie. Dokumentował akwarelami witraże z kościołów krakowskich, których opis przygotowywał jego brat Józef. Konserwował obrazy z kościoła Mariackiego, katedry na Wawelu, kościoła św. Katarzyny i klasztoru na Bielanach.

Ożeniony z Ludwiką nieznanego nazwiska. Brak wiadomości o potomstwie.

Zmarł 8 VIII 1905 w Młodzieszynie k. Warszawy.

„Sprawozdania Komisji do Badania Hist. Sztuki w Polsce”, t. VII, Kr. 1906, s. 294; „Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej” II, 1908, s.309; J. D u ż y k, A. T r e i d e r o w a, *Zagadnienie opieki nad zabytkami w działalności Tow. Nauk. Krakowskiego*, „Rocz. Bibl. PAN”, Kr. 1959, s. 254-255; E. Ł e p k o w s k i, *Łepkowski Ludwik*, w: PSB t. XVIII/2, 1973, s. 344 – 345.

Zbigniew Beiersdorf

ŁOTOCZKO Olgierd (1937-1976), historyk sztuki, poeta, bieszczadzki konserwator zabytków.

Ur. 13 VI 1937 w Radomiu. Syn aptekarza Ignacego, z litewskich Polaków i Marii z d. Charków, Lwowianki. W Liceum im. Jana Kochanowskiego w Radomiu uzyskał maturę. Po próbach studiowania zootechniki i leśnictwa ostatecznie podjął studia hi-

storii sztuki na Uniw. Wrocławskim, które ukończył w 1962. Otrzymał magisterium na podstawie pracy: *Gotycka polichromia w kościele w Kalkowie*, napisanej pod kierunkiem doc. dr Jadwigi Orosz. We Wrocławiu opiekował się nim prof. Marian Morelowski, do którego wpływu odwoływał się w późniejszej pracy. W okresie studiów Ł. zajmował się także teatrem studenckim; był założycielem teatru „Plama”. Reżyserował i pisał utwory dramatyczne. Podejmował także inne formy literackiej wypowiedzi. W połowie 1963 podjął pracę w Zielonej Górze na stanowisku zastępcy woj. konserwatora zabytków. Od 1964 pracował jako pow. konserwator zabytków w Przemyślu. Pracę tę zakończył ostry konflikt z kierownikiem Wydziału Kultury, w następstwie którego Ł. podjął pracę jako bieszczadzki konserwator zabytków w Lesku. Żle oceniany przez władze polityczne, niechętnie staraniom konserwatorskim mającym na celu chronienie świątyń (kościółów, a przede wszystkim cerkwi), został zmuszony do opuszczenia tego stanowiska w 1968. Pozostał w Bieszczadach, prowadząc studenckie schronisko na Łopienniku. W tym okresie uzyskał niewielkie fundusze na zabezpieczenie, jako trwałe ruiny, resztek kamiennych cerkwi w dolinie Łopienki. Na ten cel poświęcił także skromne zasoby własne. Prowadząc schronisko, nie zaprzestał pracy w zawodzie: wykonywał karty ewidencyjne oraz inne drobne zlecenia. Inwentaryzacja łemkowskiej kamieniarki powstała w związku z przeprowadzoną w 1965 akcją zabezpieczenia kilku najbardziej wartościowych egzemplarzy kamiennych krzyży na cmentarzu cerkiewnym w Kotani. W l. 1969-71, wspólnie z architektem Tomaszem Turczynowiczem, opracował projekt wioski skansenowej w Łopience. Mimo że projekt, w którego przyszłe wykonanie angażowało się Zrzeszenie Studentów Polskich, otrzymał wiele pozytywnych opinii, jego realizacja nie doszła do skutku z przyczyn politycznych. W 1975 autorzy projektu

otrzymali nagrodę Ministra Kultury i Sztuki. Przez niecały rok (1975) zatrudniony był jako gł. konsultant w Przedsięb. Państw. Pracowni Konserwacji Zabytków w Rzeszowie. Na wiosnę 1976 podjął prowadzenie Domu Pracy Twórczej i Muzeum Zamku w Niedzicy. Rozpoczął prace nad stworzeniem niewielkiego muzeum budownictwa drewnianego na pobliskim terenie.

Opracowania konserwatorskie Ł. pozostają w maszynopisach. Są to: *Katalog Zabytków Sztuki. Województwo koszański* (1967, Instytut Sztuki PAN w Warszawie), *Zabytkowa zabudowa Kalwarii Pałacowskiej. Dokumentacja naukowo-historyczna* oraz *Muzeum Zamku w Niedzicy. Program. Koncepcja pracy* (w zbiorach Zarządu Gł. Stow. Historyków Sztuki), *Dwór w Jasionce koło Rzeszowa* (w zbiorach Delegatury Służby Ochrony Zabytków w Rzeszowie), *Kamienica w Przemyślu przy Rynku nr 2* oraz *Kamienica w Przemyślu przy Rynku nr 7* (w zbiorach Służby Ochrony Zabytków Podkarpackiego Konserwatora Zabytków w Przemyślu). Nie wiadomo, gdzie jest przechowywany projekt wioski skansenowej w Łopience. Opracował także karty ewidencyjne zabytków ruchomych w bazylice Bernardynów w Leżajsku i karty ewidencyjne kamieniarki łemkowskiej z terenu d. pow. jasielskiego i gorlickiego. Opublikował kilka wierszy w prasie codziennej oraz w miesięczniku „Twórczość” (1963), w którym także ukazała się (1969) jego jednoaktówka *Rawenna*. Zajmował się również fotografią; wykonał wiele pięknych krajobrazów i portretów.

W 1972 ożenił się i miał syna Olgierda.

Zginął 13 IX 1976 w trakcie wędrowki po Himalajach w pobliżu Naranu w Kaszmirze.

R. B r y k o w s k i, *Olgierd Łotoczko – „Oki” – wspomnienie*, OZ 1982, nr 3-4, s. 251-252; informacje własne.

Barbara Tondos

MACH Janusz Józef (1943-1981), architekt, urbanista.

Ur. 1 I 1943 w Staromieściu (ob. dzielnica Rzeszowa) jako syn Franciszka i Katarzyny Buczek. Po ukończeniu w 1959 I Lic. Ogólnokształcącego im. ks. Stanisława Konańskiego w Rzeszowie, studiował w l. 1960-67 na Wydz. Architektury Politechniki Krakowskiej, gdzie w Katedrze Historii Architektury Polskiej specjalizował się w dziedzinie konserwatorstwa oraz historii architektury i urbanistyki pod kierunkiem prof. Wiktora Zina. Napisał pracę dyplomową nt. rekonstrukcji i rewitalizacji wieży zamku piastowskiego (Wieży Piastowskiej) w Opolu. W ostatnich latach studiów pracował jako instruktor inwentaryzacji pomiarowych na wakacyjnych obozach studenckich. W 1967 (po studiach) jako stypendysta Prez. Woj. Rady Narodowej w Rzeszowie podjął pracę w Pow. Zespole Urbanistyki przy Wydz. Budownictwa, Architektury i Urbanistyki w Strzyżowie. W 1969 został kierownikiem tego zespołu. W tym okresie wykonał m.in. projekt urbanistyczno-architektoniczny nowej zabudowy przy drodze do Glinnika Średniego, uwzględniający ochronę krajobrazu i substancji zabytkowej. Udało mu się również utworzyć grupę prywatnych inwestorów, którzy rozumieli i podzielali jego troskę o zachowanie układu przestrzennego Frysztaka i okolic. W 1972 przeprowadził się do Rzeszowa, gdzie do 1975 pracował jako urbanista i architekt w Wydz. Budownictwa i Architektury PWRN. Uczestniczył m.in. w pracach nad Szczegółowym Planem Zagospodarowania Przestrzennego m. Rzeszowa.

Od 1975 związał się z rzeszowskim oddz. Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji

Zabytków. Jako pracownik Zespołu Architektury i Urbanistyki Pracowni Projektowej opracował szereg studiów historyczno-urbanistycznych, m.in. Zamościa, Jarosławia i Sieniawy, przeważnie współpracując z Andrzejem Piątkiem. W l. 1978-80 odbył studia podyplomowe na Wydz. Konserwacji Zabytków Architektury i Urbanistyki PK. Pod kierunkiem prof. W. Zina przygotował pracę dyplomową: *Studium historyczno-urbanistyczne Starego Miasta w Przemyślu*, które, wraz z dołączonymi wnioskami konserwatorskimi, do dziś jest podstawą działań konserwatorskich w Przemyślu. W 1978 został kierownikiem zespołu badań urbanistyczno-architektonicznych w Pracowni Dokumentacji Naukowo-Historycznej PKZ w Rzeszowie. W dalszym ciągu opracowywał projekty rewitalizacji miast zabytkowych, m.in. Przemyśla i Krosna. Kierował także wieloma zespołami interdyscyplinarnymi powoływanymi w PDNH. Niektóre opracowania uzyskiwały nagrody i wyróżnienia w konkursach i rankingach konserwatorskich.

Opracowując konserwatorskie programy rewitalizacji zabytkowych miast, opierał się na wcześniej wykonywanych szczegółowych studiach historycznych, które bazowały na wynikach pełnej kwerendy dostępnych źródeł drukowanych, pisanych, ikonograficznych (m.in. wykorzystywał fotografie lotnicze) i kartograficznych, opracowanych i usystematyzowanych w postaci studiów naukowo-historycznych. Wielką wagę przykładął również do wyników terenowych badań archeologicznych i architektonicznych, jakie niekiedy specjalnie podejmowano na potrzeby danego studium. Wyniki tych badań weryfikował przeważnie osobiście w trakcie

szczegółowej penetracji terenu w obrębie rewaloryzowanego obiektu. Udoskonalał dotychczasowe metody oraz opracowywał nowe, własne metody planistycznej analizy fizjografii terenu. Proponował również nowe metody graficznego oznaczania ustaleń oraz wniosków historycznych i konserwatorskich na planach i mapach.

Był członkiem Stow. Architektów Polskich i Tow. Urbanistów Polskich. Odznaczony za zasługi dla woj. rzeszowskiego.

W 1967 ożenił się z Zofią Rymarz. Miał syna Macieja oraz córki Joannę i Annę.

Zmarł 13 VII 1981 w Rzeszowie. Pochowany został na cmentarzu Staromieście w Rzeszowie.

Informacje rodziny i własne.

Jacek Kawalek

MACUR Kazimierz (1915-2001), architekt.

Ur. 17 II 1915 w Łuczaju na Wileńszczyźnie. Syn kolejarza Józefa i Sabiny z d. Sinica. W 1932 ukończył wydział budowlany Państw. Szkoły Technicznej im. Józefa Piłsudskiego w Wilnie. Do czasu powołania do wojska pracował w Szefostwie Fortyfikacji w Baranowiczach. Ukończył kurs podchorążych rezerwy przy 77. pułku Strzelców Kowieńskich. Rozpoczęte w 1938 studia na Wydziale Sztuk Pięknych Uniw. Stefana Batorego w Wilnie przerwał wybuch II wojny światowej. Brał udział w kampanii wrześniowej. Po powrocie do okupowanego przez ZSRR Wilna wstąpił do Zw. Walki Zbrojnej (później Armii Krajowej). W l. 1939-41 pracował w Muzeum Sztuki, następnie w urzędzie konserwatorskim w Wilnie. Po repatriacji (1945) wyjechał do Grudziądza, a w 1946 przeniósł się do Gdańska na zaproszenie prof. Jana Borowskiego, u którego wcześniej pracował w Wilnie i w Trokach. W utworzonym gdańskim urzędzie konserwatorskim był prawą ręką profesora, piastując funkcję

referenta ds. architektury zabytkowej od 17 lipca 1946. Inwentaryzował, zabezpieczał, rekonstruował najcenniejsze zabytki Gdańska. Nie przerywając pracy, kontynuował studia na Wydziale Architektury Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Gdańsku, którą ukończył dyplomem inż. architekta w 1952. Później pogłębiał wiedzę na poddyplomowym kursie konserwatorskim na Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu. Z chwilą utworzenia w Gdańsku zakładu Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków (1951) został gł. projektantem, zajmując się zabytkami w Gdańsku i pn. Polsce.

M. zostawił po sobie b. bogaty dorobek w postaci opracowań (m.in. inwentaryzacji i badań architektonicznych) oraz projektów odbudowy i remontów zabytków i zespołów architektury (łącznie ponad 300 tomów). W okresie wileńskim, tj. w l. 1936-41, pracował przy kilku obiektach zabytkowych, głównie wykonując inwentaryzację w Wilnie, Dobrołanach, Łuczaju i Trokach. W okresie gdańskim wykonał prace przy 133 obiektach, w tym 98 zlokalizowanych w Gdańsku. Wobec takiej liczby opracowań wymienić można tylko niektóre działania (prowadzone w różnym czasie w ciągu 50 lat) przy najcenniejszych zabytkach Gdańska, przede wszystkim w obrębie Głównego Miasta. Wykonał zatem m.in. prace związane z odbudową Ratusza Gł. Miasta, jak inwentaryzacja fasad, projekt rekonstrukcji hełmu, inwentaryzacje i projekty rekonstrukcji wnętrza oraz detali. Brał udział w projektowaniu odbudowy Dworu Artusa (łącznie ze słynnym piecem). Wykonał projekty odbudowy Wielkiej Zbrojowni, Zielonej Bramy, zespołu bramowego ul. Długiej, Żurawia, Domu Przyrodników (Muz. Archeologiczne) z Bramą Mariacką, zespołu spichlerzy dla Muzeum Morskiego, baszt i bram miejskich. Prace projektowe poprzedzały zwykle szczegółowe inwentaryzacje konserwatorskie, a także często badania architektoniczne i gromadzenie ikonografii. Był autorem inwent-

ryzacji i projektów odbudowy kilkudziesięciu kamienic gdańskich w tym zespołu kamienic dla Muzeum Archeologicznego przy ul. Dziaanej 8-11 i Długie Pobrzeże 10-13. Ważnym i odpowiedzialnym zadaniem była praca przy rekonstrukcji sklepień kościoła Mariackiego oraz projekty rekonstrukcji narożnych wież kościelnych. Równolegle trwały prace przy zabezpieczeniu, inwentaryzacji i przygotowaniu projektu odbudowy kaplicy Królewskiej łącznie z przylegającymi doń kamieniczkami. M. brał udział w projektowaniu odbudowy, a przede wszystkim był samodzielnym projektantem rekonstrukcji hełmów wież kościołów: św. Barbary, św. Brygidy, św. Katarzyny, sygnaturki kościoła św. Jana oraz Wieży Więziennej. Poza Gdańskiem na terenie Polski północnej wykonał projekty odbudowy poprzedzone inwentaryzacjami zamków w Lidzbarku Warmińskim, Gniewie, Działdowie i Kętrzynie, spichlerza w Braniewie, młyna zamkowego w Słupsku; kościołów św. Mikołaja i św. Bartłomieja (wieże i hełmy) oraz kilkunastu kamienic w Elblągu. Wykonał także inwentaryzację zamku w Malborku (odcinek murów z basztą Szarysz).

Pracę zawodową godził z działalnością społeczną w SARP-ie, Zw. Zawodowym Pracowników Kultury, PTTK i SKZ, także jako ławnik Sądu Rejonowego. Był członkiem Diecezjalnej Komisji ds. Sztuki Sakralnej i Budownictwa Kościelnego. Za zasługi w pracy zawodowej i społecznej został odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Armii Krajowej, odznakami Zasłużony dla Gdańska i dla Warmii i Mazur, odznaką 1000-lecia. W 1980 otrzymał honorowy tytuł „Gdańszczanina 35-lecia”.

W 1941 ożenił się z Heleną Prusakowską, z którą miał czworo dzieci: Andrzeja, Krystynę, Annę i Elżbietę.

Zmarł 30 I 2001 w Gdańsku i został pochowany na cmentarzu Łostowickim.

J. Stankiewicz, B. Szermer, *Gdańsk, rozwój urbanistyczny i architektoniczny...*, W. 1959; L. Krzyżanowski, *Gdańsk, Sopot, Gdynia. Przewodnik*, W. 1970; F. Mamuszka, *Droga Królewska w Gdańsku*, Wr. 1972; M.A. Szypowscy, *Gdańsk*, W. 1978; *Konserwator i zabytek. In memoriam Jerzego Remera*, wyd. SKZ, W. 1991, s. 157; Z. Jakrzeska - Śnieżko, *Przewodnik po Starym Gdańsku*, Gd. 1991; S. Klimek, L. Krzyżanowski, *Gdańsk. Architektura i historia 997-1997*, Tor. 1997; *Wspomnienia z odbudowy Głównego Miasta*, zebrał i oprac. I. Trójano wska, Gd. 1997, t. I-II; materiały udostępnione przez syna Andrzeja Macura.

Tadeusz Chrzanowski

MAJCHEROWICZ Zbigniew Andrzej (1931-1993), art. malarz, konserwator malarstwa.

Ur. 9 XI 1931 w Warszawie, jako syn Konstantego i Elżbiety z d. Gorczyńskiej. Rodzice byli nauczycielami w Raszynie pod Warszawą, przy czym ojciec pracę zawodową łączył z działalnością społeczną i patriotyczną. Syn wrażliwy na atmosferę szacunku do polskiej historii i wartości narodowych. Do 1946 – a więc w okresie przedwojennym, okupacji hitlerowskiej oraz przez krótki okres powojenny – mieszkał w Raszynie. Na przełomie l. 1946/1947 przeprowadził się z rodzicami na Śląsk do Kóz pod Bielskiem (od 1951 po połączeniu dwóch miast: Bielsko-Biała), gdzie uczęszczał do szkoły średniej. W 1950 zdał maturę, a na jesieni rozpoczął studia z zakresu historii sztuki na Wydziale Humanistycznym Uniw. Jagiellońskiego. Po trzech latach studiów uzyskał dyplom I stopnia i przeniósł się na Wydział Konserwacji (ob. Wydział Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki) Akademii Sztuk Plastycznych (d. i ob. Akademii Sztuk Pięknych) w Krakowie. Studia te zostały uwieńczone w czerwcu 1957 dyplomem i tytułem art. plastyka w zakresie

konserwacji malarstwa. Już na początku tego roku, a więc równoległe do przygotowywanej pracy dyplomowej, podjął pracę zawodową w Przedsiębiorstwie Państwowym Pracowni Konserwacji Zabytków w Krakowie, łącząc umiejętnie obydwie te zajęcia. W 2. poł. 1957 oraz w 1958 pracował samodzielnie w Cieszynie jako kierownik tamtejszego domu kultury, prowadząc jednocześnie na ogólnodostępnych kursach wykłady z zakresu historii sztuki oraz kurs rysunku dla utalentowanej młodzieży. W 1959 wyjechał do Warszawy, rozpoczynając pracę w Pracowni Malarstwa PKDS (Pracowni Konserwacji Dzieł Sztuki wchodzące w skład PP PKZ) w Warszawie. Jego rodzice powrócili w 1960 ze Śląska, aby zamieszkać i pracować w Piasecznie pod Warszawą. Dwa lata później M. wraz z rodziną przeniósł się na stałe do Raszyna do własnego domu, gdzie mieszkał do końca swoich dni. W Pracowni Malarstwa PKZ pracował najpierw na stanowisku konserwatora, następnie st. konserwatora i wreszcie gł. konserwatora, pełniąc jednocześnie funkcję kierownika zespołu konserwatorskiego. Uzyskawszy stypendium polskiego Min. Kultury i Sztuki odbył kurs konserwatorski w Istituto Centrale del Restauro w Rzymie. Ten pracowity i owocny pobyt we Włoszech przyniósł uznanie nie tylko samemu stypendyście, ale także całemu polskiemu środowisku konserwatorskiemu. Na spotkaniu słuchaczy i wykładowców biorących udział w uroczystym zakończeniu kursu jego uczestnicy, pochodzący z różnych krajów, dzielili się swoimi uwagami odnośnie do wyniesionych korzyści, potrzeb ochrony zabytków we własnym kraju i w ogóle o samym kraju, z którego przybyli. M. zaprezentował Polskę inaczej: zaśpiewał najstarszą polską pieśń, określając tylko jej czas powstania i rolę, jaką spełniała w życiu narodu – była to pieśń *Bogurodzica Dziewica*. Na uczestnikach spotkania wywarła ona wielkie wrażenie. Rozległy się oklaski, posypały słowa uznania. W 1971 na zlecenie UNESCO wyjechał do Rumunii, aby – wy-

korzystując nabytą wiedzę praktyczną i teoretyczną – pomóc w ratowaniu cennych malowideł ściennych w tamtejszych cerkwiach. Wyjazd i praca z międzynarodową grupą wybitnych fachowców była dużym wyróżnieniem dla Polaka.

Dorobek konserwatorski M. – biorąc pod uwagę różnorodność, rangę i wielość obiektów – jest tak bogaty, że nie sposób byłoby omówić go w całości, tym bardziej, że równoległe do prac konserwatorskich posiadał pasję malowania. Tworzył barwne, nasycone kolorem kompozycje. Nie było to malarstwo przedmiotowe ani realistyczne – treść i formę budował kolorem, który przede wszystkim pozostaje w pamięci odbiorcy. Jego twórczość malarska została pokazana dopiero w siedem lat po jego śmierci na wystawie Okręgu Warszawskiego ZPAP w 2001.

W l. 1959-69 pracował m.in. przy klastycystycznych malowidłach ściennych M. Montiego (transfer plafonu) we dworze w Surchowie, w Oleśnicy na zamku książąt oleśnickich przy renesansowych i barokowych sztukateriach, w kościele paraf. w Ziębicach przy gotyckich malowidłach ściennych, w romańsko-gotyckim kościele paraf. w Koprzywnicy przy gotyckiej polichromii ściennej, w Pałacu Wilanowskim przy malowidłach ściennych (Gabinet Barokowy „al fresco malowany”, plafon M. Palloniiego w Galerii Północnej, Sale Chińskie w pd. skrzydle pałacu – wiek XIX i in.), przy malowidłach ściennych w Łazienkach (pałac na Wodzie, Biały Domek), przy ściennej dekoracji malarskiej na zamku w Książu (rekonstrukcja plafonu w sali balowej – XVIII/XIX w.), barokowych malowidłach ściennych w d. opactwie Cystersów w Lubiążu, przy gotyckiej polichromii ściennej w kościele filialnym w Strzelnikach. W l. 1967-70 pracował z przerwami przy drewnianych polichromowanych stropach renesansowo-barokowych na zamku w Łące Prudnickiej, a w l. 1970 i 1971 przy malowidłach ściennych w barokowym pałacu w Starym Otwocku. W 1972 wraz z Franciszkiem Kędzi-

rem prowadził prace konserwatorskie przy późnobarokowej polichromii ściennej T. Żebrowskiego w d. kościele Bernardynów w Ostrołęce. Efekt tych prac został, niestety, w bardzo dużym stopniu zniszczony przez pożar w 1984 – najprawdopodobniej nieprzypadkowy. W 1974 brał udział w przygotowaniu obrazu Jana Matejki *Grunwald* na wystawę w Moskwie. Jednocześnie został wydelegowany do Moskwy jako konserwator odpowiedzialny za bezpieczny transport dzieła i jego ekspozycję. Powierzenie mu tej funkcji było dużym wyróżnieniem. W 1978 podjął odpowiedzialną pracę na stanowisku kierownika Pracowni Pożłotniczo-Dekoratorskiej PKZ w Warszawie w ramach trwającej odbudowy Zamku Królewskiego i rekonstrukcji jego wnętrza. W 1980 brał udział w pracach konserwatorskich prowadzonych w katedrze w Limburgu przy ściennych malowidłach romańskich.

W l. 1982-84 wykonał według własnego projektu ścienną polichromię w kaplicy kościoła paraf. w Raszynie. W poł. lat 80. przeprowadził konserwację neoklasycystycznego ołtarza z przełomu XIX i XX w. w kościele paraf. w Górze Kalwarii. W tym samym czasie pracował ponownie przy zachowanych szczerunkowo malowidłach ściennych T. Żebrowskiego w Ostrołęce. W l. 1985-87 wykonał konserwację Stacji Męki Pańskiej w kościele fil. (ob. paraf.) św. Józefa w Pułtuskach. W latach 1988 i 1989 był członkiem trzyosobowego Zespołu Naukowo-Konserwatorskiego ds. polichromii, złocen i sgraffit. Zespół ten wchodził w skład ogólnego Zespołu ds. Rewaloryzacji Obiektów Staromiejskich w Warszawie. Bodajże ostatnią liczącą się jego pracą była ponowna konserwacja ściennej dekoracji malarskiej w Łazienkach, w tzw. Altanie Białego Domku. Był to rok 1992, w którym jeszcze – jako wieloletni rzeczoznawca MKiS w zakresie konserwacji malarstwa i rzeźby polichromowanej – brał udział w komisjach konserwatorskich.

Wzbogacał swoją wiedzę licznymi podróżami zagranicznymi ukierunkowanymi

na poznanie zabytków, zwłaszcza malarstwa ściennego, ich ochrony i konserwacji. W 1964 zwiedził Pragę i okolice, a w 1965 wyjechał do ówczesnego ZSRR, interesując się zbiorami muzealnymi w Moskwie i Leningradzie, monasterami i cerkwiami w Zagorsku, Jarosławiu nad Wołgą i Nowogrodu. W czasie pobytu we Włoszech poznał nie tylko Wieczne Miasto, ale także fascynował się zabytkami Florencji, Wenecji, Padwy, Asyżu, Rawenny, Neapolu i wielu innych. Ze starożytnych miast w szczególnej pamięci zachował Pompeje i Herculanium. W l. 1977-79 zwiedził Niemcy Zachodnie, poznając tamtejsze środowiska konserwatorskie i angażując się do różnych prac konserwatorskich.

Do końca życia był podziwiany przez środowisko za samozaparcie w pracy, twórczą pasję oraz – mimo postępującej choroby – trzeźwe i logiczne rozumowanie, za którym zawsze stały cenne uwagi i rady konserwatorskie.

W grudniu 1954 ożenił się z Zofią z Lipków (ze Śląska Cieszyńskiego), którą poznał w czasie studiów. Ich pierwszy syn Tomasz, ur. w 1958, jest operatorem kamery telewizyjnej (TV Polska). Młodszy syn Łukasz, ur. w 1965, jest art. malarzem i pracownikiem dydaktycznym ASP w Warszawie.

Zmarł 22 XII 1993 w Raszynie. Pochowany został na tamtejszym cmentarzu parafialnym.

Słownik Artystów Plastyków, Okręg Warszawski ZPAP, W. 1972, s. 340; *Katalog wystawy, Malarstwo – Zbigniew Majcherowicz 1931-1993*, Galeria DAP Okr. Warsz. ZPAP, W. 2001; dokumentacje konserwatorskie; informacje żony Zofii Majcherowicz.

Stanisław Stawicki

MANIEWSKI Jerzy (1909-1988), rysownik, konserwator grafiki.

Ur. 22 XII 1909 w Łowiczu jako syn Stanisława i Zofii z Góreckich. Uczył się, pra-

cował i mieszkał do końca życia w Warszawie. W l. 1921-27 uczęszczał do gimnazjum Zw. Nauczycieli Polskich Szkół Średnich. Po jego ukończeniu kontynuował naukę w Szkole Rysunkowej przy Muzeum Rzemiosł i Sztuki Stosowanej, którą ukończył w 1933, z dwuletnią przerwą na odbycie służby wojskowej w 20. p. Pruzany, dokąd został powołany 25 X 1930 i przebywał do 20 II 1932. W l. 1933-35 pracował dorywczo jako dekorator. Od 1936 do wybuchu wojny zatrudniony był w polskiej YMCA, gdzie zajmował się dekoracją sal i wystaw. W czasie okupacji pracował w firmie budowlanej E. Zatorski, a następnie od 1940 do wybuchu powstania warszawskiego w AG. Haberbush & Schiele SA jako kontroler. Brał udział w powstaniu warszawskim, działając w Zgrupowaniu AK „Waligóra”. Po upadku powstania został wywieziony do obozów Lamsdorf i Memmingen w Niemczech. Wyzwolony przez Amerykanów trafił do II Korpusu WP gen. Władysława Andersa we Włoszech, potem do Anglii. Po powrocie do kraju, 1 IX 1947, podjął pracę w Muzeum Narodowym jako kreślarz i rysownik. Jednocześnie studiował w l. 1951-56 na Akademii Sztuk Pięknych Konserwację Grafiki i Książki u Bonawentury Lenarta. Po otrzymaniu dyplomu uzyskał stanowisko konserwatora. W 1955 zorganizował w MNW Pracownię Konserwacji Grafiki, którą prowadził do 1976 – do czasu przejścia na emeryturę. Od 1955 prowadził zajęcia z zakresu konserwacji ze studentami historii sztuki. Za zgodą dyrekcji MNW opiekował się zbiorami rycin Muzeum im. A. Mickiewicza. W okresie od 1 I do 1 IX 1971 pracował w Bibliotece Narodowej, współtworząc tam pracownię konserwacji, po czym powrócił do Muzeum Narodowego. W 1960 wyjechał na trzymiesięczne stypendium do pracowni konserwatorskich w Moskwie i Leningradzie. W 1965 przebywał w Chińskiej Republice Lud., gdzie prowadził odczyty na temat konserwacji dzieł sztuki, a na przełomie l. 1970/71 szkolił na Kubie tamtejszych

konserwatorów. Współpracował z Muzeum Wojska Polskiego, Muzeum Historycznym, Muzeum Lenina, konserwował obiekty dla wielu muzeów i gabinetów rycin na terenie całego kraju. Był członkiem Zw. Polskich Artystów Plastyków i rzeczoznawcą w zakresie konserwacji dzieł sztuki (od 1956 działał w sekcji konserwacji Okręgu Warsz., a od 1969 w Zarządzie Gł.), należał do Stow. Historyków Sztuki, Zw. Zawod. Pracowników Kultury i Sztuki oraz ZBoWiD. Od 1967 był członkiem Ogólnopol. Komisji Ocen Min. Kultury i Sztuki. Odznaczony Medalem za Wolność i Demokrację, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Orderem Odrodzenia Polski, Odznaką Tysiąclecia, Krzyżem Partyzanckim, Odznaką Grunwaldu, złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami”, złotą odznaką ZPAP.

Żonaty z Anną z Mostowców, był ojcem trzech synów: Mariana (ur. w 1941, zm. w 1981), Władysława (ur. w 1943) i Antoniego (ur. w 1945).

Zmarł 5 VIII 1988, pochowany na cmentarzu Komunalnym Północnym w Warszawie.

Słownik Artystów Plastyków Okręgu Warszawskiego ZPAP, W. 1972, s. 349; Akta personalne Muz. Narod. w Warszawie; Informacje syna Władysława zam. w Warszawie.

Wanda Głowacka

MIŁOBĘDZKI Jerzy Adam (1924-2003), architekt, historyk architektury, sztuki, kultury, prof. Uniw. Warszawskiego.

Ur. 17 VII 1924 w Warszawie. Ojciec, Tadeusz Benon Miłobędzki był chemikiem, pierwszym rektorem Szkoły Gł. Gospodarstwa Wiejskiego, profesorem Uniw. Poznańskiego i Politechniki Warszawskiej. Matka, Zofia Perkowska – polonistka, autorką podręczników szkolnych. Od 1936 uczył się w Państw. Gimnazjum i Liceum im. Stefana Batoiego w Warszawie, maturę zdał na tajnych kompletach w 1942 (w dwóch

profilach – humanistycznym i ścisłym). Następnie studiował na konspiracyjnym Wydz. Architektury PW oraz w legalnej za okupacji (dającej zaliczenia) Szkole Architektury Wnętrz (w obu uczyli ci sami profesorowie: R. Świerczyński, R. Gutt, T. Tołwiński, Z. Kamiński, Z. Mączyński). W 1949 uzyskał dyplom mgr. architekta na Wydz. Architektury PW i tamże w 1951 dr. nauk technicznych na podstawie rozprawy *Polski dach łamany*. Jednocześnie z rozpoczęciem studiów podjął w 1942 działalność w konspiracyjnym Zakładzie Architektury Polskiej PW, w l. 1944-45 wykonywał prace zlecone (przy prof. J. Zachwatowiczu). Po wojnie związał się z prof. B. Guerquinem, którego uważał za swego mistrza i przyjaciela; był w l. 1945-46 jego asystentem na Wydziale Architektury działającym wówczas w ramach wydziałów politechnicznych Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie. Następnie wrócił do Zakładu Architektury Polskiej PW i kolejno był: 1947-52 asystentem, 1952-55 st. asystentem, 1955-71 docentem; przez dwie kadencje (1966-68) pełnił funkcję prodziekana. Od 1971 do końca życia pracował w Instytucie Historii Sztuki Wydz. Historycznego Uniw. Warszawskiego, w którym uprzednio prowadził wykłady i konwersatoria zlecone (przeniesienie służbowe z PW na UW z inicjatywy prof. J. Białostockiego). Do 1974 był docentem, w 1974 uzyskał tytuł prof. nadzwyczajnego, w 1982 prof. zwyczajnego. W l. 1973-75 sprawował funkcję wicedyrektora Instytutu. Wykładał również jako *visiting professor* w USA: Seattle University of Washington (1980), Kent State University (1985-86).

Po przejściu na emeryturę (1993) M. nadal wykładał na UW: w Instytucie Historii Sztuki, na Międzywydziałowych Studiach Humanistycznych, w Ośrodku Badań nad Tradycją Antyczną (którego był współtwórcą i przewodniczył Radzie Naukowej). Wykładał na Studium Podyplomowym Badań Zabytków przy Wydz. Architektury PW, a w Wyższej Szkole Humanistycznej im. Aleksandra

Gieysztorą w Pułtuską – do końca życia. Problemy ochrony zabytków podejmował głównie w instytucjach pozaakademickich, m.in. w Międzynarodowym Centrum Kultury w wykładach na *College for New Europe*. Niezwykle cenił dydaktykę dla własnej pracy badawczej, był nauczycielem kilku pokoleń architektów, historyków sztuki i konserwatorów. Poza macierzystymi uczelniami prowadził liczne wykłady, konwersatoria i działalność popularyzatorską w zakresie wiedzy o sztuce. Wygłaszał referaty na sesjach Stow. Historyków Sztuki i Międzynarodowego Komitetu Historii Sztuki (CIHA). Odnotowywał swój czynny udział na konferencjach, sympozjach, prowadził wykłady, referaty na zagranicznych uniwersytetach (gł. angielskojęzycznych), odczyty podczas stypendiów, staży, *fellowships*.

Badania architektoniczno-archeologiczne *in situ* (ciesielstwo, zamki małopolskie) M. rozszerzył w latach 60. XX w. na zainteresowanie całym dziedzictwem („pokryciem”) kulturowym Europy, obejmującym nie tylko zjawiska kultury wysokiej, ale także masowej. Od ostatniej dekady XX w. do końca życia refleksja M. nad kulturą zbliżała się ku temu, co określane jest „historią idei”. I z tego horyzontu podejmował problematykę konserwatorską, ale teraz bardziej z punktu widzenia teoretycznego, ugruntowanego w jego wiedzy historyczno-socjologicznej. Kontynuował poniekąd badania, którymi kierował w latach 70. w ramach tematu „Sztuka nowożytna Rzeczypospolitej XVI-XVII w., jej miejsce w sztuce europejskiej i związki z krajami sąsiednimi” (międzyresortowy problem węzłowy).

M. jest autorem ok. 200 publikacji, w tym 10 książek (bibliografia prac – BHS 2003, nr 3-4). Są to przede wszystkim: reedycja najstarszego polskiego traktatu architektonicznego z 1659 *Krótką nauką budowniczą Dworów, Pałaców, Zamków podług nieba i zwyczaju polskiego* (1957); *Zarys dziejów architektury w Polsce* (1963 + 6 wydań) – pierwsza obszerna synteza architektury pol-

skiej, który służył jako podręcznik pokole-
niom studentów; *Architektura polska XVII w.*
(1980), wg Z. Świechowskiego „najważniej-
sze dzieło na temat architektury polskiej
jakie kiedykolwiek powstało”, nagrodzone
Nagrodą Państwową I stopnia i docenione
także poza granicami Polski; *Architektura
ziem Polski. Rozdział europejskiego dziedzic-
twa* (1994, 1998). Najbardziej chyba nośny
społecznie jest *Atlas zabytków architektury
w Polsce*, oprac. z J.Z. Łozińskim (1967,
cztery mutacje językowe), nazywany za sformu-
łowaniem recenzenta prof. S. Rusockiego
„niezbędnikiem”. M. był też współautorem
zeszytów *Katalogu Zabytków Sztuki w Pol-
sce* (woj. łódzkie, kieleckie) wyd. w Instytucie
Sztuki PAN pod red. J.Z. Łozińskiego.
Poglądy M. zawarte są też w kilkadziesiątu
jego recenzjach doktorskich, habilitacyj-
nych i profesorskich (archiwum rodziny).
Problemy konserwatorskie M. podejmował
szczególnie w ok. 20 publikacjach (v. bi-
bliografie) i wypowiedziach z ostatnich lat
życia na temat miejsca i funkcji historycz-
nych zabytków we współczesnym świecie.
Ich zwieńczeniem była jego historyczno-te-
oretyczna wypowiedź na Kongresie Kultury
Polskiej 2000, forum dyskusyjnym *Ochrona
dziedzictwa kultury w Polsce*, które odby-
ło się 7 XII 2000 w Pałacu Prezydenckim
w Warszawie (skrótowa wersja w OZ 2001,
nr 1). Jego głos w sprawach konserwacji za-
bytków podjęła również ostatnia wydana za
życia M. książka (2003), dzięki inicjatywie
Jarosława Krawczyka, z jego tekstami i wy-
powiedziami (A. Miłobędzki, J. Krawczyk,
K. Chmielewski, *Kazimierz odnowiony.
Jego zabytki i krajobraz kulturowy*).

Wkład M. w dzieło ochrony i konser-
wacji dóbr kultury był dwojakiej natury:
praktycznej i teoretycznej. W zakresie prak-
tycznym jego ekspertyzy (ok. 100; archi-
wum rodzinne) i badania wielu obiektów
architektonicznych, zespołów zabytkowych
w ramach Zespołu Badań nad Polskim Śred-
niowieczem – m.in. zamków w Sandomie-
rzu (1959), Pińczowie (1960-62), Ossolinie

(1967), Szydłowie (1980) – stanowiły podsta-
wę działań konserwatorskich. Od 1948 dora-
dzał władzom i instytucjom zajmującym się
ochroną zabytków i miejsc historycznych.
Był powoływany do konsultowania reno-
wacji i rekonstrukcji zabytków. Przez wiele
lat bezpośrednio włączał się w prace konser-
watorów wojewódzkich, muzeów oraz
Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji
Zabytków, nie tylko opiniując, ale i same-
mu wykonując badania *in situ*, wykopaliska,
projekty rekonstrukcji, dokumentacje
historyczne. Do końca życia był czynnym
członkiem Rady Ochrony Zabytków przy
Ministrze Kultury i Sztuki, był członkiem
wielu rad przy woj. konserwatorach zaby-
tków, od 1962 stałym rzeczoznawcą PP PKZ,
konsultantem wojewody mazowieckiego,
członkiem Komisji Ochrony Zabytków przy
Zarządzie Gł. SHS.

Wśród oceniających zasługi M. dla konser-
wacji i ochrony zabytków uważa się, że naj-
większe znaczenie miały jego refleksje teore-
tyczno-metodologiczne, tyżące się ogólnych
problemów konserwatorstwa, uświadamiają-
ce praktykom tej dziedziny jej historyczno-
-ideologiczne uwikłania [M., *Monuments,
Politics and Society: Polish Experiences
(1945-1995)*, cyt. jw.; wykłady w krakowskim
Centrum Kultury (w komputerze); M., *Za-
bytki, Polityka, Kultura*, „Arche” 9:1995]. M.
negatywnie oceniał tzw. polską szkołę konser-
watorską (*Polska szkoła konserwatorska*,
„Arche”, cyt. jw.; *Polska szkoła konserwacji?*
w: *Kazimierz odnowiony*, cyt. jw.). Poddawał
ostrej krytyce polityczne zainfekowanie konser-
watorstwa w posttotalitarnych państwach
„bloku sowieckiego”, dyspozycyjność wobec
propagandy władzy i w efekcie – niemoralne
praktyki. Polska była wg niego najbardziej in-
struktywnym tego przykładem w światowej
historii konserwatorstwa. Konserwatorstwo
M. pojmował nie jako odrębną dyscyplinę na-
ukową, ale bardzo szeroką dziedzinę posłu-
gującą się metodami różnych „stosowanych”
nauk społecznych, przyrodniczych, praktyk
technicznych i artystycznych, które wieńczy

wszakże korona ideologiczna (filozoficzno-światopoglądowa, socjologiczna, ekonomiczna, legislacyjna). Konserwatorstwo wymaga więc osadzenia w ramach ogólnoswiatowych procesów kulturowych.

Był członkiem: Polskiej Akademii Umiejętności, Comité International d' Histoire de l'art (jedyński polski członek tytułarny, z wyboru, i przewodniczący Polskiego Komitetu Narodowego), członkiem honorowym Society of Antiquaries w Londynie (jedyński z Polaków), Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS, Komitetu o Sztuce PAN, Komitetu Architektury i Urbanistyki PAN, wielu rad naukowych. Należał do organizacji zawodowych. W Stow. Historyków Sztuki pełnił wiele funkcji organizacyjnych, m.in. prezesa Oddz. Warszawskiego, wiceprezesa Zarządu Gł., był członkiem kilku komisji. Jako członek Stow. Architektów Polskich uczestniczył w konferencjach, inicjatywach naukowych (m.in. w Kole Krytyki). Był członkiem ZAIKS-u. Odznaczony m.in. Srebrnym Krzyżem Zasługi (1948), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1975), trzykrotnie złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami”.

Żonaty dwukrotnie. Z pierwszą żoną, Joanną Kąkolewską miał syna Macieja, architekta, i córkę Annę, romanistkę. Z drugą żoną, Elżbietą Gieysztor – córkę Ewelinę, socjologa, która wolą ojca jest spadkobierczynią jego praw autorskich.

Zmarł w Warszawie 6 XII 2003, pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

Z. B[an]ia, „Podług nieba i zwyczaju polskiego” w *sześćdziesiątą rocznicę urodzin Adama Miłobędzkiego*, BHS 1984, nr 2-3, s. 326-328; J. P[utk]owska, *Bibliografia prac Adama Miłobędzkiego*, w: „Podług nieba i zwyczaju polskiego”. *Studia z historii architektury, sztuki i kultury ofiarowane Adamowi Miłobędzkiemu*, W. 1988, s. 11-15; M. L[ęś]niakowska, *Adam Miłobędzki (1924-2003) i jego historia architektury (zarys problematyki)*. *Nota biograficzna. Bibliografia prac*

Adama Miłobędzkiego, BHS 2003, nr 3-4, s. 589-610 [i polemiczna odpowiedź na ten artykuł]: E. Gieysztor-Miłobędzka, *W sprawie „nekrologu” Adama Miłobędzkiego autorstwa Marty Leśniakowskiej*, BHS 2005, nr 1-2, s. 211-214; J. Krawczyk, *Prof. Adam Miłobędzki (1924-2003)*, „Mówią Wieki” 2004 (styczeń), s. 7; M. Brykowska, *Jerzy Adam Miłobędzki (1924-2003)*, „Wiad. Konserw.” 2004, nr 15, s. 138-141; *taż*, *Jerzy Adam Miłobędzki (1924-2003)*, „Barok. Historia-Literatura-Sztuka” XI/2: 2004 (22), s. 265-268; „Rocznik Historii Sztuki” XXX:2005 [poświęcony] *pamięci profesora Adama Miłobędzkiego (1924-2003)*; Z. Bania, *Czytając Adama Miłobędzkiego*, *tamże*, s. 5-14; M. Poprzeczka, *Jerzy Adam Miłobędzki (1924-2003)*, „Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności” r. 2003/4: 2005, s. 234-236; A. Małkiewicz, *Adam Miłobędzki (1924-2003)*, „Folia Historiae Artium. Seria Nowa” X: 2005, s. 173-175; informacje ustne Marii i Kazimierza Macieja Piechotków.

Elżbieta Gieysztor-Miłobędzka

MOSKWA Kazimierz (1935-1983), archeolog, konserwator zabytków archeologicznych woj. rzeszowskiego.

Ur. 13 I 1935 w Woli Małej pow. Łańcut. Był synem rolnika Władysława i Józefy z d. Czado. Po uzyskaniu matury w gimnazjum ogólnokształcącym w 1952 podjął studia na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniw. Jagiellońskiego, sekcji Historii Kultury Materialnej, łączącej dziedzinę archeologii antycznej, polskiej i etnografii. Ukończył je w 1956, uzyskując tytuł magistra ze specjalnością w kierunku archeologii polskiej. W 1957 rozpoczął pracę jako asystent w Muzeum Okr. w Rzeszowie, w którym pracował do 1979, przechodząc kolejne szczeble. W 1967 objął kierownictwo Działu Archeologii. Od 1959 sprawował ponadto funkcję konserwatora zabytków archeologicznych przy Wydziale Kul-

tury Woj. Rady Narodowej w Rzeszowie, na obszar ówczesnego woj. rzeszowskiego (pozostając na etacie muzealnym). W 1974 obronił tytuł doktora nauk humanistycznych w dziedzinie archeologii na UJ na podstawie pracy *Kultura łużycka w widłach Wisły i Sanu*, którą to tematyką zajmował się szczególnie w całej swej działalności naukowej. W wersji poszerzonej opublikował ją w wydawnictwie Muzeum Okr. w Rzeszowie pt. *Kultura łużycka w południowo-wschodniej Polsce* (1976). Prowadził wiele prac wykopaliskowych o charakterze zarówno naukowo-badawczym, jak ratowniczym (konserwatorskim), publikując wyniki na łamach czasopism fachowych, głównie regionalnych, jak „Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego” czy „Rocznik Województwa Rzeszowskiego”, lecz również ogólnopolskich – „Wiadomości Archeologiczne”, a także popularnonaukowych – „Z Otchłani Wieków” i dodatku do gazety „Nowiny Rzeszowskie” („Nowiny Tygodniowe”), przywiązywał bowiem dużą wagę do szerzenia wiedzy o archeologii i wynikach jej badań. Oprócz wspomnianej monografii kultury łużyckiej jest autorem innych wydawnictw książkowych, także popularyzujących osiągnięcia archeologii, jak: *Pradzieje powiatu rzeszowskiego* (1964), *O badaniach i ochronie zabytków archeologicznych w Rzeszowskiem* (1960) oraz artykułów w opracowaniach zbiorowych, jak *Pradzieje Rzeszowszczyzny* (1963), czy w księdze pamiątkowej poświęconej prof. Józefowi Kostrzewskiemu (1963).

Najważniejsze wieloletnie prace badawcze M. objęły cmentarzyska kultury łużyckiej: w Grodzisku Dolnym pow. Leżajsk (publ. 1963), Budach Głogowskich pow. Rzeszów, Piskorowicach pow. Leżajsk, Rudniku pow. Nisko (1964), Gorzycach pow. Tarnobrzeg (1959) oraz szczególnie ważne odkrycia późnołużyckich zabytków z cmentarzyska w Trzęsówce pow. Kolbuszowa, posiadających częściowe nawiązania w kulturze scytyjskiej. Odkrył także i zadokumentował wie-

le innych stanowisk, z których część została wpisana do rejestru zabytków. Wyniki jego badań weszły i zapisały się trwale w literaturze fachowej, były też przedmiotem wielu wystąpień i referatów ich autora wygłaszanych podczas zjazdów i konferencji naukowych i konserwatorskich, jak również w ramach działalności Polskiego Tow. Archeologicznego i Archeologiczno-Numizmatycznego, których był aktywnym członkiem, uczestnicząc we władzach i kierując jako przewodniczący Oddziałem Rzeszowskim. Jednym z istotnych celów statutowych Towarzystwa była popularyzacja wiedzy o archeologii.

Po ponad 20 latach pracy muzealnej oraz konserwatorskiej w 1979 podjął działalność w oddz. rzeszowskim Przedsięb. Państw. Pracowni Konserwacji Zabytków jako kierownik Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej, którą zarządzał do przedwczesnej śmierci. Zespół archeologów zatrudnionych w Pracowni prowadził wówczas interdyscyplinarne prace badawczo-konserwatorskie w dużej liczbie obiektów i zespołów zabytkowej architektury, m.in. na obszarze Starego Miasta w Rzeszowie, murów obronnych i pałacu biskupiego w Krośnie, zamków w Sanoku, Żywcu i Przemyślu, jak również zakrojone na szeroką skalę prace ewidencyjno-inwentaryzatorskie stanowisk archeologicznych w pd.-wsch. Polsce w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski. Zapoczątkował program AZP w tym regionie (pierwszy obszar tutaj badany w 1979 to nr 102-77).

Ożeniony z Zofią z d. Węgiel; miał córkę Beatę.

Zmarł nagle w miejscu pracy w Rzeszowie 1 III 1983, pochowany został na cmentarzu w Łańcucie.

Archiwum Polskich Pracowni Konserwacji Zabytków w Warszawie, zbiór: sprawy pracownicze oddz. rzeszowskiego PP PKZ; informacja Muzeum Okręg. w Rzeszowie.

Jan Gromnicki

NARĘBSKI Stefan (1892-1966), architekt, prof. Uniw. Stefana Batorego w Wilnie, wojewódzki konserwator zabytków w Toruniu.

Ur. 23 I 1892 w Grozным (Czeczenia), jako syn Józefa i Konstancji z Karnickich. Po śmierci ojca (lekarza wojskowego w stacjonującym tamże kozackim Kizlaro-Grebienkim Pułku Konnym) rodzina przeniosła się w 1900 do Wilna, gdzie N. uczęszczał do szkoły realnej. Języka i historii Polski uczył się na tajnych kompletach, angażował się w tajną działalność niepodległościową. Szkołę średnią ukończył w Wilnie w 1911, następnie rozpoczął studia architektoniczne w Instytucie Inżynierów Cywilnych w Petersburgu. W czasie studiów wziął udział w konkursie na projekt dwóch pawilonów wodociągów w Wilnie. W maju 1916 zgłosił się do wojska, skierowany do Galicji jako technik Organizacji Hydrrotechnicznej Frontu Południowo-Zachodniego, do prac saperских w rejonie Brodów na Wołyniu. W strefie przyfrontowej przebywał przez ponad rok, przeniesiony w 1917 do Zarządu Kwaterunkowego Dyneburskiego Okręgu Wojskowego w Witebsku. Wiosną 1918, korzystając z chaosu rewolucyjnego, przedostał się do majątku rodzinnego Wazgieniszki, a następnie do Wilna i Warszawy. W 1919 podjął studia na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej. W tym czasie wprowadzono do programu studiów przedmiot „konserwacja zabytków” wykładany przez Jarosława Wojciechowskiego. W czasie studiów pracował w l. 1920-21 w Budownictwie Wojskowym w Warszawie. W 1923 uzyskał dyplom architekta. Następnie wyjechał do Włocławka, gdzie pracował wspólnie z teściem, inż. Antonim Olszakowskim. Żywo zajmował

się przeszłością miasta i publikował artykuły związane z jego zabytkami. Działając w Sekcji Regionalistycznej Polskiego Tow. Krajoznawczego, współredagował miesięcznik „Życie Włocławka i Okolicy”, poświęcony sprawom społecznym, ekonomicznym i oświatowym. Działął także w Szkolnej Radzie Powiatowej. W r. szkolnym 1925/26 uczył rysunku w Gimnazjum im. Długosza. W 1927 został architektem miejskim. W 1926 wykonał projekt budynku Muzeum Ziemi Kujawskiej (zrealizowany). Projektował też m.in. Dom Lekarza, kiosk wystawowy dla Warszawskiego Syndykatu Rolniczego. W 1928 przeniósł się do rodzinnego Wilna, gdzie został powołany na stanowisko architekta miejskiego i funkcję tę pełnił do 1937. Zaznaczył twórczo swój udział w kształtowaniu oblicza architektonicznego międzywojennego Wilna. Był wielokrotnie prezesem wileńskiego oddziału Stow. Architektów Rzeczypospolitej Polskiej. Z tego czasu pochodzi wiele projektów architektonicznych i ich realizacji w Wilnie i okolicy, m.in. projekty wiejskich dworów w Bielnakoniach i Podweryczkach. Wysoko oceniane były jego projekty drewnianych kościołów zrealizowane m.in. w Połukini (nie istnieje), Kolonii Wileńskiej (ob. Pavilnys), a szczególnie w Krewie (przebudowany). Dom własny przy Zaułku Montwiłłowskim 4/6 (ob. ul. Savickio) zaprojektował w 1929 z dbałością o najdrobniejsze szczegóły wyposażenia. Na przełomie l. 1930/31 wykonał funkcjonalno-modernistyczny projekt monumentalnej, bliźniaczej szkoły powszechnej na wileńskim Antokolu. Innym przejawem jego twórczości była koncepcja urbanistyczna regulacji pl. Katedralnego.

Od 1935 prowadził na Wydziale Sztuk Pięknych Uniw. Stefana Batorego w Wilnie wykłady z zakresu konserwacji zabytków jako profesor kontraktowy. Został nominowany 14 IX 1937 profesorem nadzwyczajnym projektowania i dekoracji wnętrz. W 1938/39 prowadził wykłady z zakresu budownictwa wiejskiego na Wydziale Rolniczym USB. Jako członek Wileńskiego Tow. Artystów Plastyków od 1929, wystawiał obok projektów architektonicznych akwarelowe studia wnętrz oraz pastelowe i rysunkowe portrety. Poza portretami, niezliczone kartki pokrywał karykaturami osób, z którymi stykał się codziennie w pracy i przy kawiarnianym stoliku – profesorów uniwersytetu, przedstawicieli elity intelektualnej i kulturalnej Wilna, a potem Torunia. Został członkiem Rady Wileńskich Zrzeszeń Artystycznych (Erwuzy), powstałej na przełomie 1932/33. Powołany do „Bandy Cyganów” klubu „Smorgonia” był tam stałym bywalcem. Udzielał się w sekcji Historii Sztuki przy Wileńskim Tow. Przyjaciół Nauk i z prof. Morelowskim badał dzieje sztuki wileńskiej. Najbliższa mu była architektura barokowa, rokokowa i klasycystyczna; prowadził studia nad malarstwem oraz zajmował się meblami i ich historią – szczególnie meblami wileńskimi z I. poł. XIX w. W okresie wileńskim (dzięki przyjaźniom, dyskusjom, obcowaniu ze środowiskiem konserwatorskim) ukształtowały się jego poglądy głoszone i stosowane przy opracowywaniu projektów i prowadzeniu prac przy zabytkach.

Po wybuchu II wojny i zamknięciu uniwersytetu pracował w wileńskim „Promprojekcie”, dla którego zaprojektował kombinat metalurgiczny w Landwarowie. W 1941, po zajęciu Wilna przez Niemców, razem z Witoldem Kieszkowskim i Odonem Klassą pracował w antykwaracie, w którym odbywało się tajne nauczanie oraz zebrania członków ruchu oporu. W 1943 został uwięziony jako zakładnik w karnym obozie pracy gestapo w Parwieniskach pod Kownem. Zwolniony, walki o Wilno przeżył w piwnicy swo-

jego domu, następnie 14 XII 1944 aresztowany przez NKWD, przebywał w więzieniu na Łukiszkach. Po zwolnieniu z więzienia wyjechał w końcu 1945 do Łodzi, a potem do Torunia, do tworzącego się uniwersytetu. Powstanie Uniw. Mikołaja Kopernika spowodowało osiedlenie się tutaj dużej grupy profesorów byłego USB w Wilnie. N. był od początku jednym z organizatorów Wydziału Sztuk Pięknych. W l. 1946-48, 1950-52 i 1960-62 był jego dziekanem, a w 1948-50 prodziekanem. 23 VIII 1946 nominowany na profesora zwyczajnego, w 1953 otrzymał tytuł doktora nauk o sztuce. W 1956 wygłosił wykład inauguracyjny *Zagadnienia konserwatorskie Torunia*, będący pierwszym po II wojnie programem konserwatorskim dla toruńskiego zespołu staromiejskiego. Do przejścia na emeryturę w 1962 kierował Katedrą Projektowania Wnętrz, oprócz tego wykładał konserwację architektury i historię mebla na Studium Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa.

Od 1945 współtworzył z Józefem Kozłowskim Spółdz. Pracy Artystów Plastyków „Rzut”, w której był pierwszym przewodniczącym Rady Nadzorczej. W l. 1947-49 był zastępcą woj. konserwatora zabytków, a na przełomie 1949/50 konserwatorem. Zmuszony do wyboru między uczelnią a stanowiskiem konserwatora, wybrał ważniejszą dla niego dydaktykę. W 1951 współpracował przy organizacji toruńskiego oddziału Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków, w którym początkowo pełnił funkcję kierownika Pracowni Projektowej, później konsultanta. Wszystkie dokumentacje architektoniczne powstałe w l. 1951-60 w toruńskim oddziale PKZ stanowią w znacznym stopniu jego dzieło – jako jedyny architekt w zespole nadawał kierunek powstającym projektom. Wśród wielu jego realizacji architektonicznych tego okresu są: projekt gmachu Collegium Physicum dla UMK (1948), udział w projekcie Filharmonii w Bydgoszczy (nagroda zespołowa II stopnia Komisji ds. Urbanistyki i Archi-

tektury) oraz pomnik bitwy pod Płowcami (1961).

Najwcześniejszą znaną pracą N. przy obiektach we wnętrzach zabytkowych jest udział w l. 1919/20 w projektowaniu przebudowy Pałacu Namiestnikowskiego w Warszawie na siedzibę Rady Ministrów; wiadomo że pracował pod kierunkiem prof. Mariana Lalewicza przy wystroju wnętrz. Szerzej udokumentowana działalność konserwatorska pochodzi z okresu wileńskiego. Jako miejski architekt brał udział w komisjach konserwatorskich, a działalność adaptacyjno-konserwatorską rozwinął po objęciu przez Stanisława Lorentza w 1929 funkcji konserwatora okręgowego. Początkowo projektował wyposażenie do obiektów zabytkowych, m.in. ołtarze do kościołów, meble, żyrandole, kraty. Był autorem prestiżowego projektu tego okresu w Wilnie – trumien na prochy króla Aleksandra, królowej Barbary i Elżbiety do mauzoleum w wileńskiej katedrze. W 1933 adaptował na potrzeby klubu Erwuzy „Smorgonia” (wraz ze Stanisławem Lorentzem i Ludomirem Śleńdzińskim) celę Konrada. Był autorem przebudowy i adaptacji czynszowej kamienicy przy pl. Katedralnym na pałac arcybiskupi (1932-35). W 1935 wykonał projekt aranżacji kaplicy św. Piotra w katedrze na mauzoleum biskupa Bandurskiego (wraz z projektem pomnika bpa). Od tego roku prowadził na Wydziale Sztuk Pięknych wykłady z zakresu konserwacji zabytków (po Stanisławie Lorentzu i Janie Borowskim). Od 1937, kiedy konserwatorem był Ksawery Piwocki, prowadził konserwację wnętrz ratusza wileńskiego. W 1938 następca Piwockiego, Witold Kieszkowski, powierzył mu kierownictwo prac konserwatorskich na zamku wileńskim. Brał udział w przebudowie gmachu głównego USB z salą senatu, tzw. Białą Salą (projekt kominka ze Stefanem Batorym). W czasie wojny nie przerwał pracy artystyczno-naukowej i pedagogicznej. Zbierał materiały do dziejów meblarstwa i architektury wileńskiej, pro-

wadził konspiracyjne zajęcia ze studentami. Okres przerwy w praktyce konserwatorskiej przyjął ukształtowaniu podstaw i założeń teoretycznych. Znalazły one swój wyraz w szeroko prowadzonej działalności konserwatorskiej po wojnie. Międzywojenny okres wileński działalności stanowił drogę od projektów dla zabytkowych wnętrz, poprzez adaptację obiektów zabytkowych – do konserwacji. Okres powojenny, toruński, charakteryzuje zdecydowana przewaga działalności konserwatorskiej w teorii i praktyce. Realizacje N. z tego okresu to przede wszystkim: współudział w restauracji oraz projekt architektoniczny prezbiterium kościoła św. Janów w Toruniu (1949), prace przy farze w Nieszawie, rekonstrukcja ganku Gdaniska i dachu baszty Monstrancja w Toruniu, projekt wstępny odbudowy kościoła pokatedralnego w Chełmży, projekt adaptacji zamku w Golubiu, badania i wstępny projekt odbudowy kościoła romańskiego w Inowrocławiu, projekt koncepcyjny odbudowy, konserwacji i adaptacji klasztoru Benedyktynek w Grudziądzu na cele muzealne, współudział w projekcie adaptacji arsenału artyleryjskiego na potrzeby Muzeum Etnograficznego, prace przy gospodzie Pod Modrym Fartuchem, realizacje w kamienicach – przy ul. Rabińskiej 24 i ul. Franciszkańskiej 12, konserwacja i adaptacja ratusza staromiejskiego w Toruniu, aranżacja wnętrz pałacu w Lubostroniu. Ponadto liczne projekty adaptacyjne i konserwatorskie do kościołów (m.in. Grudziądz, Chojnice, Więcbork, Bydgoszcz, Stargard Szczeciński, Radziejów). Katalog jego wystawy pośmiertnej zawiera: prace architektoniczne i konserwatorskie – 95 pozycji, artykuły i prace drukowane – 57 pozycji, prace niedrukowane – 32 pozycje.

Brał czynny udział w odbudowie życia artystycznego po II wojnie światowej. Był aktywnym członkiem: Stow. Historyków Sztuki, SARP, Zw. Polskich Artystów Plastyków, Bydgoskiego Tow. Naukowego (redagował „Prace Komisji Sztuki”), Tow.

Naukowego w Toruniu, a także rad kolegiálních: Ochrony Dóbr Kultury w Toruniu, woj. bydgoskim i olsztyńskim, rzeczoznawców PSP, Komisji Zakupów Muzealiów Muzeum Okręgowego w Toruniu, Komisji Opiniodawczych Biura Projektów i Komisji Architektury i Urbanistyki PWRN w Bydgoszczy oraz spółdz. wydawniczej „Książka”. Za swą wszechstronną działalność projektową, naukową, konserwatorską i społeczną wielokrotnie odznaczany i nagradzany. Szczególnie cenil otrzymane przed wojną Odznakę Honorową „Za Walkę o Szkołę Polską” i Medal Niepodległości. Po wojnie jego zasługi uhonorowano Krzyżem Oficerskim i Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Złotą Odznaką PTTK, Medalem za Szczególne Zasługi dla Rozwoju Województwa Bydgoskiego.

Ożeniony z Zofią Natalią Olszakowską, miał dzieci: Barbarę (grafika), Wojciecha (geologa petrografa, prof. UJ w Krakowie) i Juliusza (lekarza neurofizjologa, prof. UMK w Toruniu i AM w Bydgoszczy).

Zmarł w Warszawie 16 XI 1966, pochowany w Toruniu na cmentarzu św. Jerzego przy ul. Gałczyńskiego.

Księga Pamiątkowa Inżynierów Cywilnych Polaków wychowanków Instytutu Inżynierów Cywilnych w Petersburgu, W. 1937; J. F r y c z, *Profesor Stefan Narębski (1892-1966)*, „Architektura” 1967, nr 8, s. 336; t e n ż e, *Profesor Stefan Narębski (1892-1966)*, katalog wystawy, Tor. 1967; K. G ó r s k i, *Stefan Narębski – architekt, humanista*, „Pomorze” 1967, nr 23, s. 6; K. P i w o c k i, *Stefan Narębski*, BHS 1967, nr 2, s. 224-226; B. R y m a s z e w s k i, *Wspomnienie pośmiertne, Stefan Narębski (1892-1966)*, OZ 1967, nr 2, s. 57-58, J. F r y c z, Narębski Stefan, w: PSB, t. XXII, 1977, s. 540-542; t e n ż e, *Stefan Narębski (1892-1966), architekt, profesor UMK*, w: *Toruńscy twórcy nauki i kultury (1945-1985)*, red. M. Biskup, A. Giziński, W.P.Tor. 1989, s. 235-240; M. A r s z y ń s k i, *Toruńska szkoła konserwatorska w 50-lecie istnienia*, OZ 1995, nr 2;

J. G r z e l u k, *Stefana Narębskiego „Uwagi o meblarstwie wileńskim”*, „Kwartalnik Hist. i Kult. Materialnej” 1996, nr 4.

Lech Narębski

NEUGEBAUER Jadwiga (1903-1994), art. plastyk, konserwator malarstwa.

Ur. 15 I 1903 w Warszawie jako córka Konrada Rafała Ossowskiego, urzędnika w Tow. Ubezpieczeń w Warszawie, i Romany Cezaryny z d. Póltawskiej, siostry Adama Póltawskiego, grafika i drukarza. Mieszkała i pracowała w Warszawie. W 1924 ukończyła szkołę średnią, zdając maturę w gimnazjum Zw. Nauczycieli Szkół Średnich. Od 1926 uczęszczała do Miejskiej Szkoły Sztuk Zdobniczych i Malarstwa, której świadectwo ukończenia otrzymała w 1930. Całe jej życie zawodowe związane było z Muzeum Narodowym (44 lata). W 1933 zatrudniona została przez ówczesnego dyrektora płk. Bronisława Gembarzewskiego na etacie rysownika (pracownia mieściła się przy ul. Podwale 15). W czasie okupacji niemieckiej uczestniczyła w konspiracyjnej ochronie eksponatów przed zniszczeniem i wywiezieniem do Niemiec. Od października 1947 rozpoczęła działalność w Pracowni Konserwacji Malarstwa, kierowanej kolejno przez Bohdana Marconiego, Stanisława Pawłowskiego, Gabrielę Szumską-Lipkową. Początkowo była asystentem, następnie adiunktem, z-cą konserwatora i konserwatorem. Na emeryturę przeszła w 1971, lecz nadal, do 1977, pracowała na pół etatu. W okresie powojennym brała udział w intensywnie prowadzonych w Muzeum pracach zabezpieczających przy rewindykowanych i zniszczonych w czasie wojny dziełach sztuki. Mieszkała wówczas, jak wielu innych pracowników Muzeum, w podziemiach gmachu, w których magazynowano konserwowane eksponaty (w zburzonej Warszawie była to ich jedyna „noclegownia”). W 1947 podjęła studia (pracując cały czas w Muzeum) w nowo utworzonym i kierowanym przez prof.

B. Marconiego Studium Konserwacji (później Wydział Konserwacji) Akademii Sztuk Pięknych. W 1952 otrzymała dyplom art. plastyka w zakresie konserwacji. W latach 60. wyjeżdżała do Szwajcarii, Włoch, Francji, Czech i Rosji. W pracowni konserwatorskiej malarstwa nowożytnego, zorganizowanej po 1968 w dużych salach na parterze gmachu, wykonywała, jak i w dawnej pracowni, prace przy konserwacji malarstwa nowożytnego, przygotowując obrazy na ekspozycje stałe i czasowe wystawy. Pracowała przede wszystkim przy uzupełnianiu warstw malarskich i rekonstrukcjach. Wykonała m.in. rekonstrukcję obrazu *Mojżesz depcze koronę faraona* G. Diziani da Bellino (XVII w.), konserwację *Kwiatów* L. Garstiaena (XVII w.), *Chrztu Chrystusa* J. Tintoretta, *Wojny kokoszej* H. Rodakowskiego, *Bachanaliów* C. Van Haarlema (XVII w.). Należała do Stow. Historyków Sztuki i Zw. Polskich Ar-

tystów Plastyków. Odznaczona została Złotym Krzyżem Zasługi.

Zamężna dwukrotnie. Jej pierwszym mężem był Adam Wolff. Ze związku z drugim mężem Kazimierzem, lekarzem, oficerem rezerwy, jeńcem w Starobielsku, zamordowanym w Charkowie w 1940, miała dwie córki: Annę Marię (ur. 1936) biologą, zamężną Vitale, zamieszkałą za granicą, i Marię Janinę (ur. 1939), z męża Chełkowską, art. konserwatora malarstwa.

Zmarła 27 VI 1994, pochowana na cmentarzu Powązkowskim.

Słownik Artystów Plastyków. Artyści plastycy Okręgu Warszawskiego ZPAP 1945-1970, W. 1972;teczka personalna w archiwum Muz. Narodowego w Warszawie; informacje córki Marii Chełkowskiej.

Joanna Wysińska-Prosnak

ODRZYWOLSKI-NAŁĘCZ Sławomir (1846-1933), architekt, prof. Szkoły Przemysłowej w Krakowie.

Ur. 23 XII 1846 w Zakrzówku w pow. radomskim. Syn Ludwika i Konstancji. Ukończył szkołę realną w Krakowie i tamże w l. 1864-69 studiował w Szkole Technicznej pod kierunkiem Filipa Pokutyńskiego. Studia kontynuował w Berlinie w Akademii Sztuk Pięknych i w Muzeum Artystyczno-Przemysłowym. Pracę zawodową rozpoczął w Berlinie; w 1872 kierował budową poselstwa wirtemburskiego, w l. 1875-78 praktykował przy przebudowie pałacu przy Wilhelmstrasse na siedzibę Urzędu Kanclerskiego i budowie willi Zimmermanna w Tiergarten. W l. 1876-77 odbył podróż studyjną do Włoch. Powrócił do Krakowa w 1878 i objął stanowisko profesora w Szkole Przemysłowej. Jako architekt projektujący blisko 50 lat przeszedł ewolucję twórczą od historyzmu, poprzez secesję, do modernizmu. W duchu historyzmu projektował neorenesansowe kamienice w Krakowie z dekoracją sgraffitową: ul. Studencka 17 (własna) i sąsiednie przy ul. Studenckiej 21 i 23 (1885-87) oraz przy ul. Basztowej 23 i 24 (1889-90). Nieco później kamienice w stylu malowniczego historyzmu: bliźniacze przy ul. Wolskiej 32 i 34 (1891-92) i neobarokową przy ul. Wolskiej 16. Projektował też kościoły neogotyckich, m.in. w Rabce oraz w Markowej i Brzeziu (oba k. Łańcuta) i w Równym k. Krosna (wspólnie z Janem Sas-Zubrzyckim). Odejście od historyzmu nastąpiło ok. 1903. Zaprojektował w 1905 secesyjny Dom Technika w Krakowie przy ul. Straszewskiego, w 1910 secesyjną kamienicę Z. Małachowskiego przy ul. Wolskiej

36, a w 1907-12 monumentalną Szkołę Przemysłową przy al. Mickiewicza 5. Następnie w l. 1909-10 zaprojektował (wspólnie z Władysławem Kaczmarskim) i zrealizował wczesnomodernistyczny Dom Tow. Rolniczego w Krakowie przy pl. Szczepańskim. W duchu zmodernizowanego klasycyzmu w 1928 (wspólnie z W. Krzyżanowskim) gmach Akademii Górniczej (ob. AGH) przy al. Mickiewicza w Krakowie.

Równocześnie z nowymi projektami podejmował zadania z zakresu konserwacji zabytków, stając się z czasem autorytetem w tej dziedzinie. W 1887 wszedł w skład Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej. Podjął współpracę z Komisją Hist. Sztuki Akademii Umiejętności. W 1880, jako współpracownik T. Prylińskiego, rozpoczął inwentaryzację zamku na Wawelu, a wyniki badań opublikował w pracy *Dawny zamek królewski na Wawelu*. W l. 1886-88 wykonał inwentaryzacje i badania architektoniczne katedry na Wawelu, której potem stał się głównym konserwatorem. W 1888 opracował dla katedry projekt neogotyckiego ołtarza głównego (niezrealizowany), w l. 1891-94 kierował konserwacją kaplicy Zygmuntońskiej (z wymianą okładziny ciosowej na elewacjach i uzupełnieniem dekoracji wnętrza), w 1892 przygotował projekt konserwacji katedry z propozycją jej częściowej regotytywacji. Proponował budowę neogotyckiego hełmu Wieży Srebrnych Dzwonów na wzór hełmu Hejnalicy kościoła Mariackiego (niewykonany), a przede wszystkim obniżenie ambitu katedry i wyeksponowanie łuków oporowych, w czym zyskał poparcie Jana Matejki, Tadeusza Wojciechowskiego (monografisty zabytku),

Mariana Sokołowskiego, Leonarda Lepsego i Feliksa Koperę oraz sprzeciwi Ludwika Puszcza, Klemensa Bąkowskiego, Józefa Muczkowskiego, Karola Lanckorońskiego, których stanowisko zwyciężyło w imię nowej doktryny: konserwacji historycznej, sformułowanej przez Stanisława Tomkowicza. Prace konserwatorskie w katedrze realizowane przez O. w l. 1895-1904 objęły remont kapitalny z korektą hełmu dzwonnicy (nowy, neomanierystyczny, inspirowany widokiem Krakowa G. Brauna i F. Hogenberga z 1603-05) oraz wprowadzenie (pomimo początkowej niechęci) „nowej sztuki” do wnętrza, m.in. secesyjnej dekoracji w przegrodzie między prezbiterium a ambitem, secesyjnych polichromii w kaplicy królowej Zofii (W. Tetmajer, J. Mehoffer), Skarbcu (J. Mehoffer), kaplicy Szafranców (J. Mehoffer). Również w barokowych bramkach ogrodu katedry zaprojektował secesyjne kraty dekorowane motywem kasztanowca.

Poza Krakowem prowadził prace konserwatorskie: w l. 1891-1900 w farze w Bieczu (gruntowny remont, polegający na rekonstrukcji szczytu nawy, rozebraniu i wykonaniu nowego sklepienia w prezbiterium, wymianie gzymsów prezbiterium i zakrystii z ceglanych na kamienne, rekonstrukcji okien i budowie chóru muzycznego); w 1894 w kaplicy św. Jacka przy kościele poddominikańskim w Oświęcimiu; w 1900

w kościele paraf. w Myślenicach (nadbudowa wieży-dzwonnicy o dwie kondygnacje); w l. 1909-13 w farze w Olkuszu (remont kapitalny i budowa wolno stojącej wieży-dzwonnicy, zrealizowana w 1913).

Opublikował następujące prace: *Zabytki przemysłu artystycznego w Polsce* (1894), *Renesans w Polsce* (1899), *Zamek w Baranowie* („Sprawozd. Komisji Hist. Szt. AU” t. V), *Dawny zamek królewski na Wawelu* (1880-82), *Restauracja katedry na Wawelu* („Architekt” 1901).

Ożeniony z Anielą z Napieralskich, miał syna Stanisława i córkę Halinę Poźniakową. Zmarł 3 IV 1933 w Krakowie, pochowany na cmentarzu Rakowickim.

S. T o m k o w i c z, *Rozpoczęcie robót restauracyjnych w katedrze na Wawelu*, „Kalendarz Krakowski Józefa Czecha”, Kr. 1892, s. 51-55; „Tekka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej”, t. I Kr. 1900, t. II Kr. 1906; „Architektura i Budownictwo” [nekrolog], 1933, nr 129; Ł o z a, *Architekci*; M. R o ż e k, *Odrzywolski Sławomir*, w: PSB t. XXIII, 1978, s. 567-570; H. G ó r s k a, *Rekonstrukcja katedry na Wawelu przez Sławomira Odrzywolskiego...* „Studia Waweliana” 1994, t. 3, s. 123-141; T. Ś l a w s k i, *O renowacji i konserwacji zabytków w Bieczu*, Biecz 2006.

Zbigniew Beiersdorf

PAGACZEWSKI Julian (1874-1940), historyk sztuki, prof. Uniw. Jagiellońskiego, członek Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej i Centralnej Komisji do Badania i Ochrony Zabytków w Wiedniu.

Ur. 14 I 1874 w Krakowie jako syn właściciela browaru Juliana i Michaliny z Zarewiczów. W 1893 ukończył Gimnazjum im. Jana III Sobieskiego w Krakowie i w tym samym roku rozpoczął na UJ studia – początkowo historii, a po krótkim czasie historii sztuki pod kierunkiem prof. Mariana Sokołowskiego, które ukończył w 1901. Następnie podjął pracę w krakowskim Muzeum Narodowym na stanowisku zast. kustosza, a od 1903 kustosza. Wraz z dyr. Feliksem Koperą, którego był najbliższym współpracownikiem, przeprowadził reorganizację Muzeum, polegającą na wzbogaceniu zbiorów o dział sztuki barokowej i rokokowej oraz bogaty zbiór rzemiosła artystycznego i grafiki, a nawet sztuki ludowej (eksponaty te przejęło potem Muzeum Etnograficzne). W 1911 zrezygnował z pracy muzealnej, poświęcając się wyłącznie karierze uniwersyteckiej. Stopień doktora uzyskał jeszcze pracując w muzeum w 1908, a habilitację w 1909, po czym odbył stypendialną podróż naukową do Niemiec, Francji, Szwajcarii i Włoch. Profesorem nadzwyczajnym UJ został nominowany w 1917, zwyczajnym w 1921, a w 1933, po likwidacji jego katedry, przeszedł na emeryturę. Jego wybitnymi uczniami byli późniejsi profesorowie A. Bochnak, K. Estreicher, T. Dobrowolski, J. Szablowski, J. Dutkiewicz (twórca pierwszego Wydziału Konserwacji Dzieł Sztuki ASP w Krakowie). Z inspiracji M. Sokołowskiego podjął już od 1896 współpracę z Ko-

misją Historii Sztuki AU, której członkiem formalnie został w 1902, po ukończeniu studiów uniwersyteckich. W l. 1904-09 był sekretarzem tej Komisji. W „Pracach Komisji Historii Sztuki” publikował liczne komunikaty, a później obszernie rozprawy naukowe (m.in. o gobelinach). W 1927 został członkiem korespondentem PAU, a w 1933 objął funkcję prezesa Komisji Historii Sztuki PAU. W 1934 obdarzony został godnością członka czynnego PAU.

Był zaangażowany w ochronę i konserwację zabytków. Tuż po ukończeniu studiów w 1902 został członkiem Wydziału Tow. Opieki nad Polskimi Zabytkami Sztuki i Kultury. Jego wiceprezesem był w l. 1920-39. Uczestniczył w pionierskiej na terenie Polski dyskusji dotyczącej opieki nad zabytkami urbanistyki, która odbyła się w 1907 na łamach czasopisma „Polski Kraków” w sprawie odnowienia i modernizacji krakowskiego Rynku, gdzie wypowiedział się obok T. Stryjeńskiego, F. Mączyńskiego, W. Ekielskiego, F. Koperę, J. Mehoffera i T. Talowskiego. Od 1911 był członkiem korespondentem Komisji Centralnej dla Badania i Ochrony Zabytków Sztuki w Wiedniu, od 1917 członkiem Krajowej Rady Konserwatorskiej Galicji Zachodniej. W 1932 został prezesem Komitetu Parafialnego kościoła NPM w Krakowie. Komitet zaangażowany był w sprawę prowadzonej wówczas konserwacji kościoła Mariackiego przez F. Mączyńskiego, pod nadzorem Komitetu Odnowienia Kościoła Mariackiego, kierowanego przez kolejnych prezesów: S. Tomkowicza i J. Muczkowskiego. W 1934 zajmował się ochroną wikarówki kościoła Mariackiego, broniąc jej przed wyburzeniem i całkowitą

likwidacją, która była zamierzona w imię odsłonięcia widoku na prezbiterium tego kościoła. Wystąpieniami na łamach krakowskiego dziennika „IKC” przyczynił się do odbudowy wikařówki w dotychczasowym miejscu. Konserwatorski autorytet P. wynikał z jego pozycji naukowej i rozległego pola badań, obejmującego sztukę wszystkich epok (z wyjątkiem starożytności i najnowszej). Jego dorobek obejmował architekturę, rzeźbę, malarstwo, a szczególnie rzemiosło artystyczne.

Był członkiem założycielem Tow. Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, a od 1899 pełnił funkcję członka Wydziału (zarządu), którym pozostał do końca życia, otrzymując w 1937 godność członka honorowego. Publikował wiele swych prac w wydawanym przez TMHiZH „Roczniku Krakowskim”.

Ożeniony z Adolfiną z Tillów, miał siedmioro dzieci. Po wybuchu II wojny światowej opuścił Kraków i zamieszkał w Cieżkowicach k. Tarnowa. Tam zmarł 13 XI 1940 i został pochowany.

A. B o c h n a k, *Julian Pagaczewski*, „Prace Komisji Hist. Sztuki” VIII, Kr. 1939-46; t e n ż e, *Historia sztuki w Uniwersytecie Jagiellońskim*, w: *Studia z dziejów Wydziału Filozof.-Hist. UJ*, „Zeszyty Nauk. UJ” nr 139, Kr. 1967; t e n ż e, *Pagaczewski Julian*, w: PSB t. XXV/1, 1980, s. 16-19; *Encyklopedia Krakowa*, Kr. 2000, s. 718.

Zbigniew Beiersdorf

PASIERB Janusz Stanisław (1929-1993), ksiądz, kaznodzieja, pisarz, poeta, prof. nauk humanistycznych Uniw. Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Warszawie.

Ur. 7 I 1929 w Lubawie (ob. woj. warmińsko-mazurskie) w rodzinie nauczycielskiej. Ojciec Jan był filologiem klasycznym, matka Janina z Tomaszewskich. Do września 1939 rodzina mieszkała w Tczewie. Po dramatycz-

nej ucieczce przed frontem matka wraz z P. dotarła do domu rodzinnego w Żabnie k. Tarnowa. Dołączył do nich ojciec, który uniknął w Tczewie rozstrzelania wraz z innymi nauczycielami. P. ukończył w 1942 szkołę powszechną w Żabnie. Następnie przeniesiono go do Szkoły Handlowej w Tarnowie, gdzie uczęszczał na tajne komplety kursu gimnazjalnego. Nie zapobiegło to wezwaniu (17 II 1943) pismem do Arbeitsamtu, co wspominał w dzienniku. W 1945 rozpoczął normalną naukę w tarnowskim I Gimnazjum. Wrócił do Tczewa. Mając lat 16, wspólnie z grupą kolegów gimnazjalnych z Tczewa ekshumował w Pelplinie szczątki zamordowanych *in gremio* w październiku 1939 członków kapituły chełmińskiej w Pelplinie. Maturę Liceum Ogólnokształcącego w Tczewie uzyskał w 1947. W tymże roku podjął studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym w Pelplinie. Ukończył je i otrzymał święcenia kapłańskie 29 IX 1952. Jak większość polskich rówieśników dorastał w atmosferze żywej pamięci II wojny. O tym etapie życia napisał: „Pelplin, tu zdarzyło się literalnie wszystko, co było ważne w moim życiu”. I choć kontynuował studia na uczelniach krajowych i zagranicznych, odbywał liczne wyjazdy studialne, zasiadał w międzynarodowych gremiach, głosił Słowo (tak zwięźle określał swe posłannictwo kaznodziei) na różnych kontynentach, pielęgnował starannie i z szacunkiem kontakty ze swą *Alma Mater*.

Tytuł magistra teologii w zakresie archeologii chrześcijańskiej i historii sztuki sakralnej Akademii Teologii Katolickiej (ob. Uniw. Kardynała Stefana Wyszyńskiego) w Warszawie uzyskał w grudniu 1955. Zajęcia nie przeszkodziły mu w zaocznych studiach krakowskich. Wspominał studia u ks. Tadeusza Kruszyńskiego, egzamin z preromantyzmu w mieszkaniu Juliusza Klajnera. Nie było wówczas w kraju trafniej wybranego miejsca poszerzania horyzontów młodego kapłana i humanisty. Kościół rozpoznał, docenił i wsparł dążenia P. do ogar-

nięcia szerokich perspektyw nauk humanistycznych. Doktorat w 1957 w warszawskiej ATK, zajęcia dydaktyczne w Pelplinie i Warszawie otworzyły mu drogę do Rzymu. Wczesną wiosną 1958 podjął dalsze studia w Papieskim Instytucie Archeologii Chrześcijańskiej, kontynuowane w szwajcarskim Katolickim Uniw. we Fryburgu, uwieńczone doktoratem z archeologii chrześcijańskiej. Rok później habilitował się na ATK w Warszawie pracą z zakresu historii sztuki i uzyskał docenturę, w 1972 otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1982 godność profesora zwyczajnego nauk humanistycznych.

Gdy Katolicki Uniw. we Fryburgu organizował w 1988 sympozjum wspólne z Radą Europy i UNESCO, poświęcone kulturze Europy, P. wygłosił referat w Dniu Polski (5 maja). Treść wystąpienia, poetycka, *Katedra symbol Europy*, wywołała entuzjastyczną reakcję międzynarodowego gremium. W 1990 mówił o symbolu Europy na Uniwersytecie w Bonn, 31 V 1993 w Polskim Pen Clubie w Warszawie. Dziesięciolecie zgonu P. uhonorowano piękną edycją tekstu polskiego. Jego otwartość na kontakty międzyludzkie, gotowość głoszenia Słowa sprzyjały liczным podróżom po trzech kontynentach. Znalazły miejsce w tomie *Gałęzie i liście*, wypełnionym zapiskami z dzienników, refleksjami, esejami (w jednym z esejów – najważniejszy zapis autobiograficzny, motywacje działania). Od 1961 uczestniczył w pracach Komisji Episkopatu ds. Sztuki, organu Konferencji Episkopatu Polski. Gdy Stolica Apostolska ustanowiła Papieską Komisję ds. Ochrony Patrymonium Artystycznego i Historycznego Kościoła (1989), nie zabrakło w niej P. – prałata honorowego Jego Świątobliwości Jana Pawła II.

Bibliografia prac P., o czym informuje polska publikacja *Katedra symbol Europy*, obejmuje ponad 400 pozycji, w tym tomy esejów, 16 zbiorów poetyckich. Działalność w dziedzinie ochrony i konserwacji zabytków to w pierwszej mierze skrypt ATK

Ochrona zabytków sztuki kościelnej (1968). Wydanie drugie (1971) zostało wzbogacone ilustracjami i uzupełnieniami tekstu. Wydanie trzecie, poprawione i uzupełnione przez Jerzego Żmudzińskiego, ukazało się w Bibliotece Tow. Opieki nad Zabytkami (1995), w twardych okładkach, bogato ilustrowane. Ważnymi jego częściami są *Posłowie Mariana Korneckiego* oraz *Wskazówki bibliograficzne* rzeczowo wprowadzające w dość skomplikowany świat publikacji. *Dominus Conservator Ecclesiae. Zagadnienia konserwacji dzieł sztuki w historii Kościoła* to tytuł referatu P. wprowadzającego do konferencji „Ars sacra et conservatio” 5-7 XII 1991 na Jasnej Górze (red. Jerzy Kowalczyk, wyd. SKZ 1992). Jest to pierwsze publikowane teologiczne uzasadnienie profesji konserwatora. Drugi referat wygłoszony przez P. na tej konferencji nosi tytuł *Ochrona zabytków jako przedmiot wykładowy w seminarium duchownym* i stanowi praktyczne podsumowanie jego wieloletnich wykładów na uczelniach kościelnych w Polsce.

Był honorowym członkiem Stow. Konserwatorów Zabytków i Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS.

Zmarł 15 XII 1993 w Warszawie. Zgodnie z własną wolą pochowany został w Pelplinie.

J. St. P a s i e r b, *Gałęzie i liście*, Pelplin 1993; W. F i j a ł k o w s k i, *Książdz Profesor Janusz Stanisław Pasierb*, OZ 1993, nr 4, s. 36; J. St. P a s i e r b, *Katedra symbol Europy. La Cathédrale Europe* (red. M. Wilczek), Pelplin 2003; informacje Bartłomieja Gutowskiego z Uniw. Kard. Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Lech Krzyżanowski

PAWŁOWSKI Stanisław (1903-1972), art. malarz, konserwator dzieł sztuki.

Ur. 14 V 1903 w Irkucku na Syberii, jako syn Henryka, zesłańca za udział w powsta-

niu 1963, i Lidii Bohuszat, wnuczki zesłańca. Ukończył I Irkucką Szkołę Realną. W 1922 przyjechał do Polski. Będąc bez środków na utrzymanie, podejmował dorywcze prace zarobkowe. W 1927 wstąpił do Miejskiej Szkoły Sztuk Zdobniczych w Warszawie, którą ukończył w 1931. Rok wcześniej rozpoczął pracę jako rysownik w Muzeum Narodowym (pracownia mieściła się wówczas przy ul. Podwale), którą zaproponował mu Jan Kauzík, profesor Miejskiej Szkoły Sztuk Zdobniczych i członek Komisji Muzealnej. P. był już obywatelem polskim – w 1929 zrzekł się obywatelstwa b. imperium rosyjskiego. W Muzeum włączony był również w akcję oświatową, oprowadzając po galeriach grupy zwiedzających. Od 1937 pracował już w Pracowni Konserwacji Malarstwa pod kierunkiem Bohdana Marconiego jako pomocnik konserwatora, a od 1939 jako mł. konserwator. Uczestniczył od 1938 w przenoszeniu zbiorów do wykończonych nowych skrzydeł w gmachu Muzeum w Al. Jerozolimskich i urządzaniu Pracowni na II piętrze skrzydła I. W okresie wojny od 1939 brał czynny udział w zabezpieczaniu dzieł sztuki przed zniszczeniem i ukrywaniu ich przed wywiezieniem do Niemiec. Te zakonspirowane działania obejmowały również demontowanie ocalałych fragmentów dekoracji i wyposażenia z Zamku Królewskiego – z myślą o możliwości rekonstrukcji w przyszłości. Po powstaniu warszawskim i po wojnie stan zachowania zbiorów w muzeum bardzo się pogorszył. Od kwietnia 1946 rozpoczęto rewindykację dzieł wywiezionych przez Niemców. Zwożono je i magazynowano w podziemiach gmachu i w ocalałych salach. Stan zachowania wielu obiektów był bardzo zły. Do Pracowni Konserwacji należało porządkowanie zbiorów i ochrona przed dalszą dewastacją, co przy niewielkim składzie osobowym było bardzo trudnym zadaniem. Na wniosek Bohdana Marconiego we wrześniu 1945 P. awansował na stanowisko konserwatora. W l. 1951-68 (w 1968 przeszedł na emeryturę) kierował

Pracownią (w 1950 Bohdan Marconi objął stanowisko kierownika pracowni malarstwa w Państw. Pracowniach Naczelnej Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków). W l. 1948-51 P. podjął studia na Wydziale Sztuk Pięknych Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu, które ukończył i uzyskał dyplom w 1951. Kierując Pracownią, wykonał m.in. konserwację obrazów L. Cranacha *Alegoria odkupienia*, C. Fabrituisa *Wskrzeszenie Łazarza*, J. Jordansa *Triumf Fryderyka* i *Sielanka pasterka*, P. Rubensa *Madonna z Dzieciątkiem*. W Pracowni kierował przygotowaniem obrazów na ekspozycje stałe i wystawy czasowe. Zajmował się również studentami Wydziału Konserwacji ASP odbywającymi praktyki w Pracowni Konserwacji w Muzeum. Był członkiem Zw. Polskich Artystów Plastyków. Odznaczony Srebrnym i Złotym Krzyżem Zasługi oraz Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Ożeniony w 1936 z Janiną Karasińską urodzoną w Ołowiannej na Syberii, miał troje dzieci: córkę Barbarę (ur. 1940), syna Bogdana (ur. 1945, zm. tragicznie w 2002 w Kanadzie) i syna Michała (ur. 1951).

Zmarł w Warszawie 4 I 1972, pochowany został na cmentarzu w Skolimowie.

Słownik Artystów Plastyków. Artyści plastycy Okręgu Warszawskiego ZPAP 1945-1970, W. 1972;teczka personalna w archiwum Muz. Nar. w Warszawie; informacje przekazane przez córkę Barbarę Pawłowską.

Joanna Wyszynska-Prosnak

PIĄTEK Andrzej (1939-1990), architekt.

Ur. 18 I 1939 w Krakowie. Liceum ogólnokształcące ukończył w Tuchowie, a w 1963 Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej, gdzie pod kierunkiem prof. Z. Wzorka uzyskał dyplom mgr inż. architekta. W 1969 został absolwentem Podyplomowego Studium Urbanistycznego również na Wydz. Architektury. Pracował w Rzeszo-

wie. W l. 1963-65 w Wydziale Architektury Prez. Miejskiej Rady Narodowej, w 1965-70 w Woj. Pracowni Urbanistycznej, a w 1970-75 na stanowisku projektanta w Zakładzie Projektowania Inwestycji przy Woj. Zw. Gminnych Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”. Następnie, w l. 1975-86, był kierownikiem zespołu projektowego w oddz. rzeszowskim PP Pracowni Konserwacji Zabytków, gdzie działał jako architekt, urbanista i konserwator zabytków. W tym okresie zrealizował najbardziej znaczące w jego twórczości opracowania projektowe, a zwłaszcza plany szczegółowe rewaloryzacji i zagospodarowania przestrzennego takich miast, jak: Zamość, Przemyśl, Jarosław i Leżajsk. W zespole współpracowali z nim przede wszystkim: arch. Janusz Mach, Wojciech Sobek, Teresa Piątek, Stanisław Wiercioch. Syntezy swoich opracowań (wyraźnie czytelnych ze względu na metodologię) publikował w czasopiśmie naukowych oraz w opracowaniach zbiorowych, takich jak *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce. Odbudowa i konserwacja, I. Miasta historyczne* (pr. zbior. pod. red. W. Kalinowskiego, 1986), w którym zaprezentował swoje projekty dotyczące Jarosławia, Przemyśla i Zamościa. Plan Zamościa opublikowany został też w 1980 przez UNESCO (w jęz. angielskim i francuskim). Uczestniczył czynnie w wielu seminariach krajowych i zagranicznych o tematyce konserwatorsko-urbanistycznej (Paryż, Bolonia), a w 1978 prowadził na Kubie konsultacje z zakresu rewaloryzacji dla Hawany, Santiago de Cuba, Cienfuego i Trynidadu.

Jest autorem siedmiu planów ogólnych zagospodarowania przestrzennego miast i siedmiu planów szczegółowych (nagrada III stopnia Min. Budow. i Przemysłu Mat. Budowlanych w 1968 za miejscowy plan szczegółowy zagospodarowania przestrzennego dzielnicy przemysłowo-skladowej w Ropczycach opracowany wraz z M. Mermonem i F. Kawalcem) oraz kilku planów osiedli budownictwa jednorodzin-

nego (w tym najważniejsze w Stalowej Woli i Sędziszowie), projektów architektonicznych budynków usługowo-produkcyjnych, gastronomicznych i administracyjnych na potrzeby spółdzielczości rolniczej. Jest także autorem projektu kościoła pw. św. Józefa Kalasancjusza w Rzeszowie i Pijarów przy ul. Lwowskiej na Wilkowyi, św. Judy Tadeusza przy ul. Wita Stwosza na osiedlu Kmity oraz nowego kościoła paraf. w Krasnem, kościoła w Nawisu i kaplicy w Leszczawce. Od 1986 roku prowadził samodzielną działalność projektową. Był członkiem i działaczem Stow. Architektów Polskich, Tow. Urbanistów Polskich i Stow. Konserwatorów Zabytków.

Ożeniony z Teresą nieznanego nazwiska. Brak wiadomości o potomstwie.

Zmarł 27 VIII 1990 w Rzeszowie.

Informacja własna.

Jan Malczewski

PILAWA Eugeniusz Gilbert (1925-1994), konserwator starych druków i grafiki.

Ur. 24 III 1925 w Longville (Francja) jako syn polskiego emigranta Jana i Czesławy z d. Świat. Maturę zdał po wojnie i podjął studia w Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. Był jednym z pierwszych studentów twórcy polskiej szkoły konserwacji obiektów na podłożu papierowym – Bonawentury Lenarta. Studiował wraz z Zygmuntem Zjawieńskim i Jerzym Maniewskim. W 1956 uzyskał dyplom art. plastyka ze specjalnością konserwatora grafiki – w tym czasie mało jeszcze rozpowszechnioną na świecie. Jako młody adept pracował m.in. z Tadeuszem Tuszewskim, późniejszym profesorem ASP, przy konserwacji b. zniszczonych rękopisów Stefana Żeromskiego. Jeszcze jako dyplomant podjął pracę w założonej przez B. Lenarta Pracowni Konserwacji Grafiki i Książki Zabytkowej przy ul. Senatorskiej. Po upaństwowieniu Pracownia

weszła w skład Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków. W 1971 został kierownikiem Pracowni (po prof. Tadeuszu Tuszewskim). Konserwował wiele zabytkowych dzieł, m.in. *De revolutionibus orbium coelestium* Kopernika z 1543, rysunki Kościuszki (dla Muz. Wojska Polskiego), autografy Żeromskiego (dla Muz. Literatury), cykl *Wojna* Grottgera (dla Muz. Narodowego), akwarele Kossaka, *Caprichos* Goi, *Skarby Sezamu* Wyspiańskiego (dla Muz. Narodowego), akwarele Orłowskiego (dla Muz. Wojska Polskiego), *Sonatę g-moll op. 65* (autograf) Chopina oraz zeszyt do kaligrafii i rozkład godzin lekcyjnych 10-letniego Fryderyka, *Nova illustrissimi Principatus Pomeraniae descriptio* – mapę ścienną z 1618 Lubinusa, *Przywilej opatowski* – rękopis na pergaminie z XVI w. (dla kolegiaty w Opatowie), grafiki chińskie z XIX w. (dla pałacu w Wilanowie), plafon w Muz. Oręża Polskiego w Kołobrzegu.

W 1974, ze względu na znaczne pogorszenie warunków pracy (przede wszystkim lokalowe), P. podał się do dymisji. Wkrótce objął kierownictwo Pracowni Konserwacji Książki w Bibliotece Narodowej (z siedzibą w pałacu Krasińskich), przechodzącej kryzys po odejściu Jerzego Maniewskiego. Dzięki wiedzy, doświadczeniu, pracy i wielkiej pasji udało się mu w stosunkowo krótkim czasie odbudować świetność Pracowni. W ciągu lat konserwowane tu były dziesiątki obiektów ze zbiorów Biblioteki: stare druki, grafiki, rękopisy, mapy itp. W 1980, ze względu na poważną chorobę serca, przeszedł na rentę; został konsultantem tej placówki. Prowadził też prywatną praktykę konserwatorską.

Poza pracą zawodową działał społecznie w Zw. Polskich Artystów Plastyków. Pełnił również funkcję rzeczoznawcy z zakresu konserwacji starych druków i grafiki w Min. Kultury i Sztuki. Otrzymał Odznakę Pamiątkową PKZ (1968), Medal Pamiątkowy z okazji XX-lecia działalności PKZ (1972), złotą odznakę ZPAP (1973), odznakę

„Zasłużony Działacz Kultury” (1977), Złoty Krzyż Zasługi (1978).

Ożeniony z Ireną Gałęcką, miał córkę Marzenę Chyrczakowską, konserwatora starych druków i grafiki.

Zmarł nagle 7 II 1994, pochowany na cmentarzu Bródnowskim w Warszawie.

„Przegląd Biblioteczny” (fragmenty biografii), IV, 1994; informacje własne.

Marzena Chyrczakowska

POREJKO Władysław (1900-1966), art. rzeźbiarz, p.o. wojewódzkiego konserwatora zabytków we Wrocławiu.

Ur. 17 VI 1900 w Warszawie, syn Dominika i Marianny. Tu ukończył gimnazjum i w l. 1923-28 studiował rzeźbiarstwo pod kierunkiem prof. Tadeusza Breyera w Szkole Sztuk Pięknych. Przez dwa lata był prezesem studenckiej Bratniej Pomocy (tzw. Bratniaka). Po ukończeniu studiów pogłębiał wiedzę w trakcie podróży do Włoch, Francji i Austrii. W l. 30. XX w. pracował w urzędzie generalnego konserwatora zabytków (jako jego asystent), którym był wówczas Jerzy Remer. Następnie, do 1939, był konserwatorem rzeźb w Państw. Zbiorach Sztuki. W czasie okupacji niemieckiej przez pewien czas pracował w fabryce, później ukrywał się w okolicach Warszawy. We wrześniu 1944 został aresztowany przez gestapo i wywieziony do obozu we Wrocławiu. Tu przeżył oblężenie i kapitulację (6 V 1945). Natychmiast po zajęciu płonącego jeszcze Wrocławia przez Armię Czerwoną, zgłosił się do pełnomocnika Min. Oświaty. Skierowano go do grupy muzealno-zabytkowej Jana Ciałowicza, który przybył do Wrocławia 10 maja, a od 11 maja do 8 czerwca był pierwszym nieoficjalnym polskim konserwatorem zabytków Wrocławia i Dolnego Śląska. Brał udział w ratowaniu z gruzów i pożarów zbiorów bibliotecznych i dzieł sztuki, m.in. podpalonego

13 maja i spłodrowanego przez oddziały sowieckie muzeum w d. pałacu królewskim. Po ucieczce zagrożonego aresztowaniem przez UB Jana Ciałowicza przejął po nim 10 czerwca kierownictwo Referatu Muzeów i Ochrony Zabytków. Z jego inspiracji powstał obywatelski Komitet Opieki nad Zabytkami Wrocławia, w którego skład wchodził: naczelnik Wydz. Kultury i Sztuki Urzędu Miasta mgr Jochelson, dyrektor Wrocławskiej Dyrekcji Odbudowy inż. arch. J. Rybicki, architekci M. Bukowski i E. Kaliski oraz delegat Administratora Apostolskiego Archidiecezji Wrocławskiej ks. Niebdała. 1 XII 1946 sprawy ochrony zabytków oficjalnie przejął Urząd Wojewódzki. P. został kierownikiem Oddz. Ochrony Zabytków Historycznych w nowo utworzonym Wydz. Kultury i Sztuki (nie był mianowany woj. konserwatorem zabytków, lecz pełnił jego obowiązki). Rozpoczął walkę z szabrownikami i wandalami oraz ratownicze wyprawy do Trzebnicy i Oleśnicy w celu zwózki zagrożonych zniszczeniem lub kradzieżą zabytków ruchomych do organizowanych przez siebie powiatowych zbiornic. P. i jego 4-osobowy zespół wspomagał od lutego 1946 S. Styczyński, delegowany przez Min. Kultury i Sztuki do zabezpieczania zbiorów zabytkowych. Styczyński miał upoważnienie podporządkowujące mu posterunki Milicji Obywatelskiej. P. jako pracownik Urzędu Woj. też czasem dostawał eskortę wojskową. Warunki pracy służby ochrony zabytków były charakterystyczne dla pierwszych powojennych miesięcy na Dolnym Śląsku. Jak pisał przyjaciel P. Karol Stobiecki: „...to był ogrom zadań i odpowiedzialności przy całkowitym niemal braku środków [...] funduszy, brakowało fachowców, szaleli szabrownicy, waliły się ruiny, często wybuchaly pożary...”. W tych skrajnie trudnych warunkach pracy konserwatorskiej P. wytrwał do grudnia 1946. 1 XII 1946 objął stanowisko naczelnika Wydz. Kultury i Sztuki UW, przekazując swoją funkcję mianowanemu już oficjalnie woj. konserwatorowi

zabytków Jerzemu Güttlerowi (podlegającemu Wydziałowi Kultury i Sztuki). W 1949 został dyrektorem Państw. Ogniska Kultury Plastycznej we Wrocławiu, gdzie pracował 17 lat, niemal do ostatnich chwil życia.

Zmarł 27 X 1966 we Wrocławiu.

W. Ż u k r o w s k i, *Partyzanci kultury*, „Odra” 1946, nr 45-46/56-57, s. 4; M. P r z y ł ę c k i, *Organizacja i działalność służby konserwatorskiej w latach 1945-1968*, w: *Prace konserwatorskie na terenie województwa wrocławskiego w latach 1945-1968* (oprac. zbior.), Wr. 1970, s. 9; t e n ż e, *Ochrona zabytków Dolnego Śląska w latach 1945-74*, w: *Kultura na Dolnym Śląsku* (oprac. zbior.), W.-Wr. 1977, s. 421; W. P o r e j k o, *Działalność na stanowisku Kierownika Referatu Zabytków przy Zespole Pełnomocnika Ministerstwa Oświaty na Dolnym Śląsku*, rpis 1965; K. S t o b i e c k i, *Władysław Porejko (1900-1966)*, mpis.

Mirosław Przyłęcki

PRZYPKOWSKI Tadeusz Konrad (1905-1977), historyk sztuki i nauki, gnomonik – znawca i projektant zegarów słonecznych, kolekcjoner, bibliofil, twórca ekslibrisów, artysta fotografik.

Ur. 12 VII 1905 w Jędrzejowie jako syn lekarza, astronoma i kolekcjonera Feliksa i nauczycielki Zofii z Horstów. Ukończył IV Gimnazjum im. Henryka Sienkiewicza w Krakowie, a następnie studia historii sztuki na Uniw. Jagiellońskim. Jako student był członkiem Koła Historyków Sztuki i współorganizatorem naukowych wyjazdów zagranicznych do Pragi, Wiednia, Budapesztu i Drezna; już wówczas zajmował się fotografią artystyczną oraz dokumentacyjną, a także gnomoniką – pod kierunkiem ojca wykonał w 1924 pierwszy zegar słoneczny. W 1929 otrzymał doktorat na UJ na podstawie pracy *Jan Pfister* (maszynopis bogato ilustrowany zdjęciami autora w posiadaniu rodziny w Jędrzejowie, streszczenie: „Biu-

letyn PAU” 1931). Także w 1929 zrekonstruował na kościele Mariackim w Krakowie zniszczony zegar słoneczny z 1752. W l. 1929-30 współpracował z Tadeuszem Szydłowskim przy inwentaryzacji zabytków pow. nowotarskiego oraz fotografował zabytki Krakowa, także w l. 1932-35, kiedy był referentem propagandy kulturalno-artystycznej przy prezydencie miasta. W 1933 otrzymał stypendium Funduszu Kultury Narodowej na podróże studyjne po Francji, Belgii, Holandii i Niemczech, gdzie zbierał materiały do pracy habilitacyjnej *Bohdan i Krzysztof Lubienieccy* („Prace Komisji Historii Sztuki PAU” 1939, t.8), do obrony nie doszło z powodu wybuchu wojny.

W l. 1935-39 był referentem propagandy kulturalno-artystycznej Warszawy, powołany na to stanowisko przez prezydenta Stefana Starzyńskiego, równocześnie był także: sekretarzem generalnym Komitetu Budowy Pomnika Marszałka Piłsudskiego, gdzie zajmował się projektem urbanistycznym uporządkowania zabudowy Pola Mokotowskiego, sekretarzem Komisji Opieki nad Zabytkami Stolicy, prowadząc wraz z Janem Zachwatowiczem i Stanisławem Lorentzem odbudowę murów obronnych i pałacu Blanka, w l. 1938-39 szefem propagandy i konserwacji zabytków Centralnego Okręgu Przemysłowego. Fotografował zabytki stolicy, wydawał cykl albumowy *Piękno Warszawy* (1935-38, I-VI) oraz m.in. *Jesteśmy w Warszawie* (W. 1937, wraz z W. Hulewiczem) i *Mury obronne Warszawy* (1938, wraz z J. Zachwatowiczem). Podróżował wielokrotnie za granicę (Włochy, Hiszpania, Portugalia, Maroko, Anglia, Francja, Egipt, Turcja) oraz w granicach ówczesnej Rzeczypospolitej (Lwów, Polesie, Wilno). Na szczególną uwagę zasługuje obszerna dokumentacja fotograficzna zabytków wileńskich. We wrześniu 1939 początkowo brał udział przy cywilnej obronie Warszawy, potem został oddelegowany do Lublina, a podczas zawieruchy wojennej znalazł się w Lucku, pod okupacją sowiecką.

W grudniu 1939 powrócił do Jędrzejowa, gdzie do 1945 pracował w szpitalu jako laborant rentgenologiczny, równocześnie w domu ojca zajmując się zabezpieczaniem, ukrywaniem i opracowywaniem zbiorów kolekcji rodzinnej. Prowadził także wówczas badania historyczne, szczególnie dotyczące ekslibrisologii, genealogii i heraldyki, utrzymywał fachową korespondencję m.in. z takimi naukowcami jak Aleksander Birkenmajer, Zbigniew Bocheński, Edward Chwalewik, Aleksander Gieysztor, Władysław Semkowicz czy Michał Walicki. Znaczą część tej korespondencji, jak również pozostawione w maszynopisach obszerne opracowania *Księgoznaki Radziwiłłów* oraz *Księgoznaki Potockich* przekazał po wojnie do zbiorów Ossolineum we Wrocławiu. W latach wojny zaprojektował i wykonał w technice linorytu barwnego kilkadziesiąt ekslibrisów (szczególnie dla zabytkowych bibliotek dworskich), które drukował w znacznej liczbie egzemplarzy i rozsyłał dla wklejania ich do książek. Akcja ta okazała się pożyteczna przy zabezpieczeniu tychże bibliotek w 1945. Zbierał także wówczas materiały do katalogu zabytków, również po zakończeniu działań wojennych, prowadził dokumentację fotograficzną zabytków Kielecczyny.

W maju 1945 został powołany na stanowisko naczelnika wydziału rewindykacyjnego Naczelnej Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków; w objęciu tego urzędu przeszkodziła mu ciężka choroba. Do zdrowia powrócił w listopadzie i wkrótce został wydelegowany za granicę jako komisarz wystawy „Warszawa oskarża” eksponowanej w Londynie i Paryżu. Za otrzymane tam honoraria zakupił do zbiorów w Jędrzejowie wiele zabytkowych eksponatów, w tym zespół rokokowych kurdybanów oraz kilkanaście zegarów słonecznych. W l. 1946-47 inwentaryzował zabytki we Wrocławiu i na Dolnym Śląsku, publikując m.in. *Nagrobki Piastów Śląskich i związane z nimi problemy dynastycznej heraldyki Piastowskiej* („Sprawozdania PAU” 1948, t. 49). Od 1946

był członkiem założycielem Zw. Polskich Artystów Fotografików (leg. nr 14).

W 1948, wraz z ojcem, zrekonstruował instrumentarium obserwacyjne Mikołaja Kopernika: sferę armilarną, trikwetrum i kwadrant słoneczny na podstawie opisów w *De revolutionibus orbium coelestium*. Z inicjatywy i przy współdziałaniu P. powstało w tymże roku Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, gdzie znalazły miejsce owe instrumenty. Drugi ich komplet wykonano dla Collegium Maius (Muzeum UJ), gdzie w 1953 została zrealizowana wg scenariusza P. wystawa kopernikowska. Na potrzeby tej wystawy przeprowadzono wówczas pod jego kierunkiem konserwację (z rekonstrukcją brakujących elementów) najcenniejszych zabytków nauki w Polsce: globusa astronomicznego z 1480 i torquetum z 1487 Marcina Bylicy z Olkusza.

Od śmierci ojca w 1951 do końca 1961 samodzielnie prowadził i utrzymywał prywatne muzeum w Jędrzejowie, opracowywał zbiory i sporządził wraz z matką pierwszą księgę inwentarzową. Poprzez nowe nabytki powiększał kolekcję przyrządów do pomiaru czasu i bibliotekę starodruków. Pozwalały mu na to honoraria za prace zlecane, publikacje fotografii, artykuły do czasopism naukowych i książki popularnonaukowe: *O Mikołaju Koperniku* (1953), *Dzieje myśli kopernikowskiej* (1953, 1972, 1973), *Po drodze w kosmos* (1961). W wydawanym przez Instytut Sztuki PAN „Katalogu zabytków sztuki w Polsce” opracował powiat jędrzejowski i kielecki (1957 t. III, z. 3 i 4) oraz był współautorem opracowania pow. sandomierskiego (1962 t. III, z. 11) i włoszczowskiego (1966 t. III, z. 12). Projektował, wykonując własnoręcznie w technice sgraffito, zegary słoneczne przeznaczone dla zabytkowych budowli, m.in. kościołów w Płońsku, Wodzisławiu, Św. Trójcy i Bł. Wincentego Kadłubka w Jędrzejowie, Mariackiego w Krakowie (nowa realizacja 1954), kamienicy na Zapiecku w Warszawie, ratuszy w Bieczu i Sandomierzu, zamku w Baranowie. Jako

współpracownik Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN prowadził badania z dziedziny historii astronomii, w 1958 otrzymał stypendium naukowe na wyjazd do Francji, wielokrotnie brał udział w międzynarodowych sympozjach i kongresach z zakresu historii nauki, a także ekslibrisu i bibliofilstwa wyjeżdżając do krajów zachodnioeuropejskich oraz ZSRR i USA.

W l. 1962-76 był dyrektorem Państw. Muzeum im. Przytkowskich w Jędrzejowie, które powstało z jego inicjatywy w wyniku przekazania państwu zbiorów rodzinnych. Doprowadził do znacznego powiększenia nieruchomości muzeum poprzez wykupienie sąsiedniej posesji z zabytkową kamienicą, w l. 1964-69 prowadził budowę nowego pawilonu wystawowego i ogrodu z zespołem dekoracyjnych basenów, jak też rekonstrukcję osiemnastowiecznych piwnic i altany ogrodowej, założył działającą przy Muzeum drukarnię – oficynę wydawniczą. Wydatnie powiększył zbiory muzeum poprzez liczne zakupy eksponatów w kraju i za granicą. W 1965 habilitował się w Instytucie Historii Kultury Materialnej PAN na podstawie pracy *Naukowe pojęcie deklinacji magnetycznej w Polsce XVII wieku* („Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” S.C. 1963, z. 6).

Odnaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami”.

Ożeniony ze Stefanią z Ossowskich Hulewiczową, miał syna Piotra Macieja (ur. 1947, historyk sztuki) i córkę Agnieszkę (ur. 1952).

Zmarł w Jędrzejowie 17 XII 1977, pochowany tamże na cmentarzu parafialnym Św. Trójcy.

Autobiografia i działalność naukowa Tadeusza Przytkowskiego z Jędrzejowa, mpis w zbiorach Muzeum im. Przytkowskich nr inw. B 3636; informacje rodzinny.

Piotr Maciej Przytkowski

PUGET (Tomicka, Puget-Paździor) **Wanda** (1925-2004), historyk sztuki, badacz i dokumentalista, bibliotekarz, redaktor.

Ur. 25 VII 1925 w Warszawie jako córka pochodzącego z rodziny francuskiej Tadeusza Pugeta, współwłaściciela firmy poligraficzno-introligatorskiej specjalizującej się w luksusowych wyrobach, i Janiny Siennickiej. Całe życie mieszkała w Warszawie. Uczęszczała do Państw. Liceum im. Aleksandry Piłsudskiej, prowadzącego w czasie okupacji niemieckiej tajne nauczanie; w 1944 otrzymała świadectwo dojrzałości. Była czynną uczestniczką działalności konspiracyjnej w szeregach AK. Od 1943 służyła jako łączniczka Sztabu V Rejonu VI Obwodu na Pradze. Brała udział w powstaniu warszawskim na Starym Mieście jako sanitariuszka patrolowa 104. Kompanii Zw. Syndykalistów Polskich. Pod koniec walk w tym rejonie, po masakrze 2 września wypędzona przez Niemców wraz z rannymi ze szpitala powstańczego przy ul. Długiej 7, zdołała uciec po drodze z transportu do obozu w Pruszkowie.

Po wojnie rozpoczęła studia na Uniw. Warszawskim. W 1953 uzyskała tytuł magistra filozofii w zakresie historii sztuki oraz absolutorium z filologii angielskiej. Następnie podjęła pracę zawodową. W l. 1953-63 była konsultantem w Pracowni Dokumentacji Historycznej oddz. warszawskiego Przedsięb. Państw. Pracowni Konserwacji Zabytków, zajmując się pracą badawczo-studialną. Potem przez rok pełniła funkcję kierownika Działu Naukowo-Badawczego w Muzeum Kultury Fizycznej i Turystyki. W l. 1963-68 zajmowała stanowisko kierownika, jako adiunkt naukowo-badawczy, Zakładu Dokumentacji w Instytucie Architektury i Urbanistyki. Przez kolejne lata (1968-77) kierowała biblioteką Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej. W tym czasie (1972-73) odbyła dwuletni kurs dokumentacji i informacji naukowej organizowany przez Ośrodek Dokumentacji i Informacji Naukowej PAN. W l. 1977-

-81 sprawowała funkcję sekretarza redakcji czasopisma „Architektura”. Niezależnie od tych prac od 1958 była członkiem Komitetu Redakcyjnego „Kwartalnika Architektury i Urbanistyki”, początkowo jako sekretarz redakcji, od 1970 jako zastępca redaktora naczelnego, którym był Jan Zachwatowicz, a po śmierci profesora – jako redaktor prowadzący.

P. pozostawiła po sobie znaczną spuścizną naukową: liczne opracowania studialne, artykuły i inne publikacje, opracowania redakcyjne, inwentaryzacje zabytków. Opracowane dla oddz. warszawskiego PP PKZ studia pozostają w maszynopisie (częściowo publikowane w skrótach) i przechowywane są w archiwum Polskich Pracowni Konserwacji Zabytków w Warszawie (instytucji powstałej z PP PKZ). Dotyczą przede wszystkim architektury rezydencjonalnej i obronnej na terenie pd.-zach. Mazowsza i woj. łódzkiego. Są to: *Renesansowy zameczek w Działoszynie* (1956, publ. w skrótach), *Zameczek w Majkovicach* (1957, publ. w skr.), *Renesansowy dwór w Kamionce* (1958), *Pałac w Nowym Mieście n. Pilicą* (1958, publ. w skr.), *Zamek w Bykach* (1959, publ. w skr.), *Zamek w Kurzętniku* (1960, publ. w skr.), *Zamek w Łęczycy* (1961, publ. w skr.), *Dwór w Chorzenicach. XVII w.* (1961, publ. w skr.), *Zamek w Biesiekierach* (1964), *Zamek w Łowiczu. Rezydencja arcybiskupia* (1965, publ. w skr.), *Zespół pałacowy arcybiskupów gnieźnieńskich w Skierniewicach – kwerenda archiwalna* (1971). Jedną pozycją, przygotowaną z Marią Kossakowską, dotyczy obiektu sakralnego – *Kościół i klasztor Dominikanek w Piotrkowie* (1956). Kilka opracowań to studia urbanistyczne: *Staszowa* (1954), *Wolborza* (1960, publ. w skr.), *Lubawy* (1960), *Kurzętnika* (1963).

Jest autorką kilkudziesięciu rozpraw, artykułów (niektórych obszernych) i komunikatów publikowanych najczęściej w „Ochronie Zabytków” i „Kwartalniku Architektury i Urbanistyki”, ale także w „Biuletynie Historii Sztuki” i innych czasopismach oraz

opracowaniach zbiorowych. Jako pierwsza drukiem ukazała się rozprawa *Ogrody księcia Poniatowskiego w Warszawie* (OZ 1958, nr 4), będąca skrótem pracy magisterskiej pisanej pod kierunkiem prof. Stanisława Lorentza. Kolejne publikacje poświęcone są przede wszystkim architekturze obronnej i rezydencjonalnej na interesującym ją terenie centralnej Polski. Są to m.in. *Odkrycia na zamku w Bykach* (OZ 1959, nr 3/4), *Zamek w Oporowie* (OZ 1963, nr 1), *Kościół i klasztor Bernardynek w Wieluniu* (KAiU 1963, z. 1), *Dzieje budowlane zamku w Łęczycy* (BHS 1965, nr 1), *Dzieje zamku w Szydłowcu* („Roczn. Świętokrz.” 1966/67), *Wolbórz, dzieje miasta i rezydencji biskupów kujawskich* (w: „Sarmatica Artistica”, W. 1968), *Zameczek w Majkovicach. Historia siedziby szlacheckiej* (KAiU 1979, z. 4), *Zespół jezuicki w Łęczycy* (KAiU 1987, z. 1). Pisała również o obiektach z innych terenów, a także poruszała różne problemy, np. *Zamek lubelski w XIX w.* (OZ 1954, nr 3), *Kazimierza Wielka* (w: „Studia z historii budowy miast polskich”, W. 1957), *Gdy Petersburg stał się Leningradem* („Architektura” 1977, nr 11/12), *Łęczycza. Przemiany urbanistyczne centrum miasta i rozwój infrastruktury od końca XVIII wieku* (KAiU 1990, z. 1-2), *Zamek prymasowski w Łowiczu po „Poptopie”. Odbudowa i dalsze dzieje w świetle dokumentów* (Łowicz 1991), *Cmentarz Powązkowski w Warszawie. Przewodnik* (oprac. zbior., W. 2002). Autorstwa P. jest również ok. 10 opracowań i komunikatów dot. badanej przez nią tematyki, opublikowanych w materiałach sesji i seminariów naukowych organizowanych przez Stow. Historyków Sztuki (l. 1959-2001) oraz sesji Tow. Opieki nad Zabytkami (1996). W l. 60. i na początku 70. wykonywała na zlecenie woj. konserwatorów zabytków oraz Instytutu Sztuki PAN ewidencję zabytków ruchomych w 17 powiatach, jest też współautorką (wraz z mężem Marianem Paździorem) zeszytu „Katalogu Zabytków

Sztuki w Polsce” (wyd. IS PAN) pt. *Włocławek i okolice* (1988).

Duży rozdział w działalności zawodowej P. stanowią opracowania redakcyjne. Oprócz długoletniej redakcji (1958-98) „Kwartalnika Architektury i Urbanistyki” była redaktorem tomów od V (1965) do XIX (1992) „Studiów i Materiałów do Teorii i Historii Architektury i Urbanistyki” (wyd. PWN) oraz dwóch tomów „Materiałów do dziejów rezydencji w Polsce” wyd. przez Stow. Historyków Sztuki – *Województwo sieradzkie* (1990) oraz *Pałace i dwory w dawnym województwie rawsko-mazowieckim* (1995). Redagowała również, wydawane przez Zarząd Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Parkowych (później Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu), cztery pozycje dotyczące cmentarzy z I wojny światowej (1993-95) oraz serię „Zabytkowe cmentarze i mogiły w Polsce” (osiem tomów wojewódzkich, wyd. 1991-97). Była redaktorem opracowania zbiorowego *Restytucja Zamku Królewskiego w Warszawie* (2001).

Wszystkie swoje prace, zarówno naukowe i autorskie, jak i redakcyjne, dokumentacyjne czy bibliotekarskie wykonywała profesjonalnie, niezwykle rzetelnie i z wielkim zaangażowaniem. Potwierdzają to pisemne opinie jej przełożonych – prof. prof. Jana Zachwatowicza, Zygmunta Świechowskiego czy doc. Czesława Krassowskiego.

Równie aktywna i zaangażowana była w działalność społeczną. Od 1955 należała do Stow. Historyków Sztuki, w którym od 1956 działała w Sekcji Samokształceniowej, w l. 1991-94 sprawowała funkcję wiceprezesa Oddz. Warszawskiego i redaktora serii „Materiały do dziejów rezydencji w Polsce”, a w l. 1994-99 przewodniczącej Komisji Rewizyjnej. Od 1990 była aktywnym członkiem Komitetu Opieki nad Starymi Powązkami; co roku brała udział w organizowanej 1 i 2 listopada kweście na renowację zabytkowych nagrobków. Ponadto należała do: Świątowego Zw. Żołnierzy Armii Krajowej (od 1992), Tow. Przyjaciół Ciechanowca (od

PUGET WANDA

1992), oddz. łączycznego Tow. Naukowego Płockiego (od 1995), Tow. Opieki nad Zabytkami (od 1996) i Stow. b. Pracowników Zakładów Philipsa (od 1997; organizacja związana z działalnością konspiracyjną w czasie okupacji).

Odznaczona: złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami” (1978), odznaką „Zasłużony Działacz Kultury (1981), Warszawskim Krzyżem Powstańczym (1987), Krzyżem Armii Krajowej (1994), Odznaką Weterana Walk o Niepodległość (1995), Złotym Krzyżem Zasługi (1996), Krzyżem Partyzanckim (1996), Odznaką 36 pp. Legii Akademickiej (1996), Medalem za Warszawę 1939-1945 (1997). W 2003 awansowana przez ministra obrony narodowej na stopień porucznika.

Zameżna dwukrotnie. Pierwszym mężem był architekt Tadeusz Tomicki. Z drugim, historykiem sztuki Marianem Paździo-rem (zm. 1998), miała córkę Martę Józefinę Paździor (ur. 1973).

Zmarła 17 XI 2004 w Warszawie. Pochowana w grobie rodzinnym na cmentarzu Powązkowskim.

H. S z w a n k o w s k a, *Pamięci Wandy Puget*, „Kron. Warszawy” 2004, nr 4, s. 7-9; archiwum rodzinne w posiadaniu córki Marty Paździor zam. w Warszawie.

Hanna Krzyżanowska

QUAST Alexander **Ferdinand** Wilhelm Robert, von (1807-1877), architekt, badacz architektury, pierwszy państwowy konserwator zabytków Królestwa Pruskiego.

Ur. 23 VI 1807 w rodzinie ziemiańskiej, w rodowej posiadłości Radensleben (k. Neuruppin, Brandenburgia), jako syn Wilhelma i Charlotte von Rohr. Po maturze, uzyskanej w 1825 w gimnazjum w Neuruppin, studiował na uniwersytecie w Berlinie teologię, ekonomię i historię sztuki, nadto brał udział w zajęciach artystycznych w tamtejszej Akademii Sztuk Pięknych. Niebawem poświęcił się jednak wyłącznie studiom w Akademii Budownictwa, gdzie uczestniczył w zajęciach prowadzonych przez K.F. Schinkla. W 1827 Q. zdał egzamin państwowy dający uprawnienia geodety, kończąc w ten sposób proces instytucjonalnie zorganizowanej nauki. Od 1828 pracował sporadycznie jako kierownik prac budowlanych, uzupełniając jednocześnie wiedzę drogą samokształcenia oraz w ramach zagranicznych podróży edukacyjnych (Włochy, Francja, Belgia, Holandia). Dużą rolę w tej mierze odegrały też osobiste kontakty z czołowymi przedstawicielami przodujących środowisk naukowych i artystycznych (w kraju – K.F. Schinkel, J.H. Strack, A.F. Stüler; we Francji – A. de Caumont, P.L.F. Fontain, Ch. Percier). W 1836 Q. uzyskał uprawnienia budowniczego. W 1843, w randze radcy budowlanego, powołany został z rekomendacji A.F. Stülera do Ministerstwa Wyznań Religijnych, Szkolnictwa i Zdrowia na utworzone wówczas zupełnie od nowa stanowisko konserwatora zabytków Królestwa Prus, spełniającego jednak tylko funkcję rzeczoznawcy i opiniodawcy

organu władzy, którym był minister. Tylko on i podlegli mu nadprezydenci prowincji władni byli w sprawie zabytków wydawać decyzje o mocy stanowiącej. Do głównych obowiązków konserwatora, obok wspomnianych funkcji doradczych i opiniodawczych, należało wszechstronne rozpoznanie zasobu zabytkowych obiektów na obszarze monarchii, nadzór nad stanem ich zachowania, informowanie władz o ich zagrożeniach oraz konsultowanie decyzji dotyczących rozbiórek, przebudów czy restauracji. Spełnianie tych obowiązków wymagało przede wszystkim odbywania corocznych, wielotygodniowych podróży inspekcyjnych, które stwarzały także okazję do zbierania materiałów do jego różnorodnych przedsięwzięć dokumentacyjnych i naukowych.

Wymienione formy jego aktywności obejmowały także obszary objęte obecnie granicami Polski. Uczestnicząc w działaniach dot. znajdujących się tu zabytków występował na rzecz ich zachowania, dokumentował w piśmie i rysunkach ich stan, dostarczał szkiców i projektów do prowadzonych przy nich prac i drogą konsultacji próbował wpływać na ich przebieg. Wielokrotnie zajmował się różnymi problemami dotyczącymi m.in. zamków w Szczecinie, Malborku, Kwidzynie, Olsztynie i Gniewie; katedr w Kwidzynie i Fromborku; kościołów w Poznaniu, Kruszwicy, Inowrocławiu, Chełmży i Stargardzie Szczecińskim; ratusza w Toruniu; klasztoru franciszkanów w Gdańsku. Liczne były też jego interwencje na rzecz ratowania zabytków przed rozbiórką czy zniekształcającą przebudową. Część z nich zakończyła się powodzeniem (m.in. Mysia Wieża w Kruszwicy, romański

kościół w Inowrocławiu, romańska rotunda w Strzelnie), część fiaskiem (m.in. obwarowania miejskie lub ich fragmenty w Toruniu, Chełmnie, Nowem n. Wisłą, Oleśnicy, Słupsku, Legnicy). W czasie wszystkich tych działań dał się poznać jako zwolennik powściągliwych metod postępowania i zdecydowany przeciwnik rekonstrukcji i puryzmu. Zasługą Q. było też wprowadzenie w pole uwagi badaczy i konserwatorów wielu wybitnych, dotąd nieznanych zabytków, m.in. tzw. Linie Obserwacyjne Kopernika w zamku w Olsztynie, epitafium Boreschowa w katedrze we Fromborku, malowidła ścienne w katedrze w Kwidzynie. Jego wielkim osiągnięciem było także podjęcie prac nad jednym z pierwszych w Europie topograficznym inwentarzem zabytków. Postać wydawniczą uzyskał on niestety tylko w części obejmującej Warmię – *Die Baukunst in Preussen nach Provinzen geordnet, Bd. I. Das Ermland* (Berlin 1852-60). Znaczną część materiałów rysunkowych i opisowych przygotowanych już dla innych obszarów wykorzystywali jednak autorzy ukazujących się później inwentarzy zabytków Prus i Wielkopolski (A. Bötticher, J. Heise, J. Kohte). Równoległe do pełnienia swoich podstawowych obowiązków służbowych Q. rozwinął ożywioną i wszechstronną działalność naukową, której część stworzyła podstawy do rozwoju badań nad architekturą ziem Polski północnej. Opublikował: *Beiträge zur Geschichte der Baukunst in Preussen* („Neue Preussische Provinzialblätter” 9, 1850 oraz 11, 1851), *St. Jakob in der Neustadt Thorn*, („Zeitschrift für Bauwesen” 1, 1851), *St. Marien in Thorn* (tamże).

Od 1839 był żonaty z Marią von Diest, z którą miał czterech synów i dwie córki.

Zmarł 11 III 1877 i pochowany został w Radensleben.

R. B e r g a u (nekrolog), „Deutsche Bauzeitung” 12, 1878, s. 86-88; „Allgemeine Deutsche Biographie” 27, 1888, s. 26-31; J. K o h t e, *Ferdinand von Quast – zu seinem hundertsten Geburtstag*, „Die Denkmalpflege” 1907, s. 57; H. L e z i u s, *Das Recht der Denkmalpflege in Preussen*, Berlin 1908; G. G r u n d m a n n, *Die schlesischen Zeichnungen des ersten preussischen Staatskonservators v. Quast*, „Schlesische Heimat” 1, 1935, s. 52; F. Q u a s t, w: „Altpreussische Biographie”, Marburg 1941–1967, s. 526; J. K o h t e, F. v. *Quast (1807-1877)*, „Deutsche Kunst und Denkmalpflege” 2, 1977, s. 114; E. B ö r s c h – S u p a n, *Berliner Baukunst nach Schinkel 1840-1870*, „Studien zur Kunst des XIX Jahrhunderts” Bd. 25, München 1977, s. 654; F. B u c h, *Ferdinand von Quast und die Inventarisierung in Preussen*, w: „Kunstverwaltung, Bau- und Denkmalpolitik im Kaiserreich”, Berlin 1981, s. 361-382; t a ż, „*Unser Geist verlangt in solchen Dingen keine Täuschung, sondern Wahrheit...*”, „Denkmalpflege in Baden Württemberg” 1983, s. 43-46; t a ż, *Studien zur Preussischen Denkmalpflege am Beispiel konservatorischer Arbeiten Ferdinand von Quasts*, „Manuskripte zur Kunstwissenschaft...”, 30, Worms, 1990; *Widoki z Warmii. Ferdynand von Quast i początki konserwatorstwa zabytków w Prusach i na Warmii*. Katalog wystawy w Poczdamie i Olsztynie, opr. Christopher Hermann, Andrzej Rzempełuch, Münster-Olsztyn 2006; F. v o n Q u a s t, *Tagebücher*, Plansammlung der Technischen Universität Berlin (zachowane fragmentarycznie); F. J a h n, *Der erste Konservator der Kunstdenkmäler des Preussischen Staates von Quast* (mpis), tamże.

Marian Arszczyński

R

RÓŻA Karol (1926-1979), architekt, wojewódzki konserwator zabytków w Opolu.

Ur. 15 VI 1926 w Stryju (ob. Ukraina) jako syn Stanisława, ślusarza specjalisty, pracownika PKP, i Magdaleny z d. Biel. Po repatriacji w 1945 zamieszkał z rodzicami na Górnym Śląsku. W 1947 ukończył Lic. Ogólnokształcące dla Pracujących w Zabrzu. W tym samym roku podjął studia w Wyższej Szkole Handlowej we Wrocławiu. Równocześnie pracował na stanowisku kierownika artystyczno-propagandowego w Miejskiej Bibliotece Publicznej. Rok później przeniósł się na Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej. Studia ukończył w 1953, uzyskując tytuł inż. architekta. Nakazem Min. Szkolnictwa Wyższego został skierowany do pracy w Prezydium Woj. Rady Narodowej w Opolu. Tu w Wydziale Kultury i Sztuki obejmował kolejno stanowiska: od 1953 zastępcy konserwatora, od 1954 woj. konserwatora i kierownika Oddziału Ochrony i Konserwacji Zabytków, od 1955 woj. konserwatora zabytków; w l. 1958-60 miał tytuł gł. konserwatora zabytków. Na skutek splotu wielu nieprzychylnych okoliczności odszedł ze służby konserwatorskiej i podjął pracę architekta – w l. 1963-64 w Państw. Przedsięb. „Reklama”, a w l. 1964-67 w Prezydium Pow. i Miejskiej Rady Narodowej w Opolu. Po uzyskaniu uprawnień budowlanych o specjalności architektonicznej przeniósł się w 1967 do Pracowni Projektowej WSS „Społem”, gdzie pracował do 1979.

W nowo powołanym woj. opolskim zorganizował od podstaw służbę konserwatorską, uwzględniając specyfikę regionu. Zarejestrował i wykonał dokumentację

fotograficzną 150 zabytków drewnianych – wiatraków, młynów, spichlerzy, kościołów, zwłaszcza w pow. opolskim i kluczborskim. Utworzył kartotekę 680 obiektów drewnianych i murowanych. Do 1958 opracował kartoteki 1600 zabytków. Zmierzył się z trudnym problemem ocalenia pojedynczych zabytków i całych miast zniszczonych w 30 do 90 procentach. Wspólnie z Dyrekcją Budowy Osiedli Robotniczych konsekwentnie prowadził odbudowę zespołów miejskich Opola, Nysy, Raciborza, Prudnika i in. Powstawały przy jego aktywnym udziale i konsultacjach pierwsze projekty urbanistyczne Brzegu, Kluczborka, Koźła, Wołczyna. W l. 1952-56 zabezpieczył najbardziej zagrożone obiekty – zamki w Brzegu, Głogówku, Rogowie; w Nysie – kościoły średniowieczne św. Jakuba St. i św. Barbary, renesansowy budynek Starej Wagi, pałac biskupi, dwór biskupi, barokowe zabudowy ulic Biskupa Jarosława, Brackiej, Bankowej; ratusze renesansowe w Byczynie i Głogówku. Do końca l. 50. zabezpieczył i odbudował z funduszy konserwatorskich, przy znacznym udziale finansowym DBOR, 124 obiekty. Przy współpracy z Komisją Ekonomiczną Woj. Komisji Planowania Gospodarczego opracował plan aktywizacji miast, koncentrując uwagę na miasteczkach bez zaplecza przemysłowego. W planie ujęty został m.in. Paczków. Czynił nieustanne starania o właściwe zagospodarowanie zabytków. Powodowany koniecznością objęcia szeroką i skuteczną ochroną zagrożonych obiektów wystąpił z inicjatywą utworzenia jednostek interwencyjnych – Brygady Robót Konserwatorskich i Pracowni Inwentaryzacyjno

-Projektowej. Obie jednostki powołano uchwałą Prezydium WRN w 1955, a następnie rozwiązano w 1960. Placówki te pozostawały pod jego bezpośrednim kierownictwem i nadzorem. Z katedrą Etnografii Uniw. Jagiellońskiego podjął rozpoznanie obiektów budownictwa ludowego i drewnianego z myślą objęcia ich opieką muzealną typu parku etnograficznego. Należał do grona inicjatorów utworzenia Muzeum Wsi Opolskiej. Do 1956 objął remontami 16 kościołów drewnianych, m.in. w Bąkowie, Lasowicach Małych, Rożnowie, Gierałcicach, Starym Oleśnie. W końcu l. 50. dokonał z cieślą Alojzym Piontkiem ze Szczepanka przeniesienia kościoła drewnianego z 1668 z Polskiej Nowej Wsi na jego własne pole. Transfer i prace budowlane wykonał cieśla Piontek przy pomocy merytorycznej i finansowej woj. konserwatora w formie zakupu nowego drewna. Kościół jest osobistym wotum wdzięczności Alojzego Piontka dla NMP za ocalenie życia w I wojnie światowej. Jest realizacją złożonego przyrzeczenia, że za uratowanie życia zbuduje kościół poświęcony Matce Bożej.

W l. 1956-57 przeprowadził R. konserwację tryptyku *Koronacja NMP* z XIV w. w kościele w Bąkowie k. Kluczborka oraz konserwację polichromii z XIV w. *Ukrzyżowanie* w grobowcu księżniczki Elżbiety Łokietkówny w podziemiach kościoła franciszkańskiego w Opolu. Zlecił wstępne rozpoznanie polichromii w prezbiterium kościoła w Strzelnikach, które zainicjował prof. Józef Dutkiewicz z Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Był członkiem Stow. Historyków Sztuki i Stow. Architektów Polskich.

Ożeniony z Danutą, miał dwóch synów.

Zmarł 19 VI 1979, pochowany na cmentarzu komunalnym w Opolu-Półwsi.

K. W i c h e r - J e s i o n o w s k a, *Pamięci inż. arch. Karola Róży*, „Opolski Inform. Konserw.”, Op. 1987, s. 166-168; J. P r u s i e w i c z, *Dorobek konserwatorski na Dolnym Śląsku w latach 1945-1995*. Mat. seminarium Oddz. Wrocław. SKZ, Wr. 1995, s. 45-48.

Janusz Prusiewicz

S

SACHOWICZ Jacenty (1813-1875), art. malarz, konserwator malarstwa.

Ur. 17 VIII 1813 w Hły (wówczas guberni radomskiej) jako syn Józefa i Katarzyny ze Śliwińskich, brat Grzegorza, fotografika i miniaturzysty. Już jako uczeń liceum warszawskiego pod rektorstwem S.B. Lindego wykazał talent i zamiłowanie do rysunku. Następnie studiował malarstwo na Oddziale Sztuk Pięknych Uniw. Warszawskiego pod kierunkiem Antoniego Blanka i Antoniego Brodowskiego. Po zamknięciu uniwersytetu przez władze carskie w 1831, w l. 1832-36 był prywatnym uczniem A. Blanka. W 1837 wyjechał do Drezna, gdzie przez cztery lata „studiował sztukę” w bogatej tamtejszej galerii. Tam też zetknął się z problematyką konserwacji dzieł starych mistrzów. Po powrocie do kraju w 1840 malował portrety i obrazy religijne w różnych kościołach w kraju i podejmował się konserwacji obrazów. Restaurował obrazy z galerii Ogińskich i Radziwiłłów w Nieborowie i liczne dzieła z kościołów warszawskich i ze zbiorów wiedeńskich i berlińskich. W ówczesnych czasopiśmie „Kłosa” i „Kurier Warszawski” publikowano artykuły poświęcone dokonaniom konserwatorskim S., m.in. w katedrze (ob. archikatedra) w Warszawie. Obraz z ołtarza gł. przypisywany Palma Veccio Mł., o którym pisano, że „z ciemnej nocy przemienił się na jasny dzień. Artysta usunął wiekowe brudy, niedołączone restauracje i przemalowania zupełnie niepotrzebnych niektórych części – wybiegłe szramy i mnóstwo drobnych uszkodzeń zreperował tak umiejętnie i z taką troskliwością, że w niczym charakterem oryginalności nie nadwerżył”. Poza tym wymieniano konserwacje obrazów:

Chrystus na Krzyżu z poł. XVIII w. dla kościoła Wszystkich Świętych, *Ukrzyżowanie Trevisanna* z ołtarza wielkiego kościoła Św. Krzyża, jak też obrazy galeryjne ze zbiorów prywatnych – *Talmudystę* przypisywaną Rembrandtowi, *Portret starca* van Horsta, pejzaż holenderski Berentrotena. Większość obrazów konserwowanych przez S. była fotografowana, nawet duże ołtarzowe. W tym zakresie współpracował ze swoim bratem Grzegorzem, który był właścicielem renomowanego atelier fotograficznego. 1 I 1863 został S. mianowany pierwszym kustoszem i konserwatorem Muz. Sztuk Pięknych pod dyrekcją Justyniana Karnickiego. Muzeum mieściło się na terenie uniwersytetu w gmachu Szkoły Sztuk Pięknych (w pawilonie po lewej stronie dziedzińca). Jako kustosz i konserwator nawiązał kontakty zawodowe z galeriami drezdeńską i berlińską, jeździł też służbowo w 1867 na Wielką Wystawę Światową do Paryża. Do swojej śmierci był kustoszem i konserwatorem w Muz. Sztuk Pięknych. Według słów Justyniana Karnickiego był „pierwszym znawcą i najlepszym restauratorem na ziemi naszej”. W „Tygodn. Ilustrowanym” 1875 (*Nekrologia półroczna* w poświęconym S. wspomnieniu) wymieniono liczbę ponad 2000 obrazów odrestaurowanych przez niego. Jako wybitnemu znawcy malarstwa zlecano mu również szacowanie zbiorów. Sporządził w 1859 katalog obrazów galerii Tomasza Zielińskiego w Kielcach. W zbiorach Muzeum Narodowego znajduje się olejny sygnowany autoportret S. z 1850, ofiarowany przez Bohdana Marconiego, o czym świadczy mosiężna tabliczka przytwierdzona do ramy.

Był żonaty i miał dzieci.

Zmarł w Warszawie 14 II 1875, został pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

„Tygodnik Ilustrowany” 1865, t. I, s. 90, 1866, t. I, s. 76, 1875, t. II, s. 279 (nekrolog); „Kurier Warszawski” 1866, nr 41, 1867, nr 244, 1868, t. I, s. 5, 1875, t. II, s. 297 (nekrolog); *Polska encyklopedia powszechna* S. Orgelbranda, t. XIII, 1902, s. 243; E. S z c z a w i ń s k a, *Sachowicz Jacenty*, PSB t. XXXIV/2, z. 141, 1992, s. 264; A. M a s ł o w s k a, *Kronika wystaw Muz. Narod. w Warszawie 1862-2002*, t. I, W. 2002; IS PAN: materiały *Słownika artystów*.

Joanna Wyszynska-Prosnak

SAWICKI Olgierd (1925-2002), architekt, urbanista.

Ur. 16 IX 1925 w Staropolu k. Skiernewic jako syn warszawskiego architekta Waclawa Lecha i Haliny z d. Rabek oraz wnuk znanego lekarza. Uczęszczał do Gimnazjum im. Stefana Batorego, a następnie podczas okupacji niemieckiej na tajne komplety organizowane przez środowisko nauczycieli tej szkoły, uzyskując „podziemną” maturę w 1944. W l. 1943-44 brał udział w działalności podziemnej w Armii Krajowej oraz w powstaniu warszawskim, jako członek Kompanii Ochrony Sztabu (KOSZ-TA). Po upadku powstania znalazł się w niewoli niemieckiej i przebywał w obozach, m.in. w Łambinowicach (Lamsdorf) oraz Wolfsberg. Wkrótce po zakończeniu wojny powrócił do kraju, aby podjąć studia na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej, które ukończył w 1952, uzyskując dyplom inżyniera architekta i magistra nauk technicznych. W 1949, jak wielu studentów architektury w tym czasie, rozpoczął pracę jako projektant w Biurze Urbanistycznym Warszawy, którego zadaniem było opracowywanie planów koordynacyjnych, realizacyjnych oraz urbanistycznych, głównie dla odbudowującej się Warszawy. Stała się ta

tematyka przedmiotem jego głównego zainteresowania i działań zawodowych w przyszłości. Jednak wkrótce po uzyskaniu dyplomu, w l. 1953-57, zmuszony był podjąć pracę na stanowisku st. projektanta w Biurze Studiów i Projektów Typowych Budownictwa Przemysłowego, wykonując projekty także indywidualne, zarówno budynków jak i np. architektury mostów (na Żeraniu w Warszawie).

Z początkiem 1957 powrócił do dziedziny urbanistyki w ramach Wojewódzkiej Pracowni Urbanistycznej w Warszawie. Był współautorem i autorem takich opracowań, jak: *Plan przestrzenny pasa osiedli południowych* (Warszawy), *Plan koordynacyjny osiedla mieszkaniowego Raszyn Poduchowny*, *Plan ogólny m. Piaseczna*, *Plan ogólny Góry Kalwarii*, a także plany uzdrowiska Skolimów oraz miasta Garwolina. Od 1959 rozpoczął pracę na analogicznym stanowisku gł. projektanta w biurze projektów Miastoprojekt „Stolica Wschód”, tworząc tam wraz z zespołem m.in. założenia projektowe dla śródmieścia Piaseczna oraz opracowując wiele projektów budynków mieszkalnych i komunalnych, w 1963 zaś podjął działalność w ramach Zespołu Gł. Urbanisty w Komitecie Budownictwa, Urbanistyki i Architektury Min. Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych. Pełnił tam opiekę nad pracownikami urbanistycznymi w kilku województwach oraz prowadził opracowania miejscowych, szczegółowych planów zagospodarowania przestrzennego, w tym kilku nadmorskich miejscowości turystycznych. Z kolei po trzech latach, tj. w 1966, przeniósł się do Pracowni Urbanistycznej Dzielnicy Żoliborz w Warszawie, obejmując stanowisko kierownika i uczestnicząc w tworzeniu planu miejscowego dzielnicy i wielu planów szczegółowych na potrzeby jej władz. W l. 1972-74 pracował na stanowisku kierownika Pracowni Północ w Biurze Planowania Rozwoju Warszawy, uczestnicząc również oraz kierując opracowaniem wielu planów szczegółowych, w l. 1974-76 zaś

kierował pracownią w Biurze Projektów Budownictwa WARCENT, uczestnicząc jako gł. projektant w opracowaniach dotyczących wschodniego rejonu centrum Warszawy, m.in. studium przekształcenia ciągu ulicy Towarowej, jak też planów szczegółowych.

Działalność w ramach struktur konserwatorskich rozpoczął w oddz. warszawskim Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków. Następnie pracował w Kierownictwie Odbudowy Zamku Królewskiego – w pracowni projektowej „Zamek” stworzył zespół urbanistyczny, w 1983 rozbudowany i zorganizowany w samodzielną Pracownię Rewaloryzacji Zespołów Zabytkowych (głównie miejskich), z którą w 1985 przeszedł do Oddziału Badań i Konserwacji PP PKZ w Warszawie. Wkrótce zespół pracowni liczył 30 osób, w tym kilku doświadczonych projektantów oraz specjalistów z różnych dziedzin i branż związanych szczególnie z urbanistyką. Zespół (następnie pracownia) podjął mnóstwo ambitnych tematów studialnych i projektowych z zakresu urbanistyki w aspekcie rewaloryzacji i konserwacji, szczególnie mniejszych miast, jednak o istotnych wartościach zabytkowych. Wiele z nich to prace wieloletnie, polegające na pogłębianiu lub poszerzeniu przedmiotu opracowania w ramach kolejnych etapów i tematów badawczo-projektowych. Jako przykłady warto przytoczyć opracowania wykonane pod jego kierunkiem dla Góry Kalwarii, były to *Studium systemu zabudowy strefy konserwatorskiej – stadium 1* (1976), *Założenia do planu rewaloryzacji* (1977), *Zabudowa stref konserwatorskich – stadium 2 – koncepcja osiedli* (1977), *Studium stanu istniejącego* (1978), *Plan rewaloryzacji – część I* (1978). Natomiast dla takich średnich miast zabytkowych jak Łomża wykonano pod kierunkiem S. i G. Rekirowicza: *Założenia rewaloryzacji Łomży* (1980), *Studium stanu istniejącego* (1982), *Ustalenia konserwatorskie* (1982), *Plan szczegółowy i rewaloryzacji śródmieścia* (1984). Ponadto wiele planów koncepcyjnych i projektów

poszczególnych obiektów użyteczności publicznej, dla działalności gospodarczej i mieszkalnych, wkomponowanych w zabytkową strukturę miasta. Podobne opracowania o charakterze konserwatorskim wykonane zostały dla Łowicza, obejmowały one m.in.: *Założenia do planu rewaloryzacji* (1978), *Studium stanu istniejącego śródmiejskiej części miasta* (1979), *Studium programowo-przestrzenne śródmieścia* (1979), *Studium urbanistyczno-architektoniczne bloku zespołu staromiejskiego w Łowiczu* (1980), *Wytyczne konserwatorsko-urbanistyczne do planu rewaloryzacji śródmieścia Łowicza* (1980), *Konserwatorskie studium przekształcenia ulicy Mickiewicza w Łowiczu* (1982), *Koncepcja programowo-przestrzenna śródmieścia Łowicza* (1983), *Miejscowy plan szczegółowy i rewaloryzacji zagospodarowania przestrzennego śródmieścia Łowicza* (1984). Opracowania takie zazwyczaj – choć nie zawsze – kończące się przygotowaniem planu urbanistycznego i rewaloryzacji, podejmowane były również dla innych zespołów miejskich, w tym m.in. dla Płocka, dla którego wykonano cykl studiów i opracowań do planu rewaloryzacji tego cennego zespołu zabytkowego, prace inwentaryzacyjne stanu istniejącego, założenia do planu rewaloryzacji, koncepcję programowo-przestrzenną miasta, analizę i koncepcję programowo-przestrzenną zespołu staromiejskiego, a także studia, wytyczne i koncepcje architektoniczno-konserwatorskie poszczególnych bloków staromiejskich. Założenia do planów rewaloryzacji oraz plany wykonano w pracowni również dla takich miast, jak Biała Podlaska, Bielsk Podlaski, Biezuń, Bodzanów, Bolesławów, Czersk (tu studia i kolejne etapy zakończone zostały opracowaniem planu szczegółowego oraz rewaloryzacji z wytyczeniem stref konserwatorskich oraz przykładowymi rozwiązaniami architektonicznymi), Czerwińsk, Kłodzko, Piątek, Piotrków Trybunalski (oprócz założeń do planu rewaloryzacji opartego na studium konserwatorsko-urbanistycznym, opraco-

wano też koncepcję rewaloryzacji i prac konserwatorskich w rejonie rynku), Serock, Szczuczyn i Tarczyn. Pracami w zakresie studiów i planów przestrzennych oraz rewaloryzacji objęto też wiele ośrodków gminnych, w tym: Czerwińsk, Dobrzelin, Drobin, Gąbin, Karczew, Łanięta, Paradyż, Radziłów, Serock, Sulejów-Podklasztorze, Szczuczyn i inne. Dla obszaru Warszawy oraz miasta wykonywane były w Pracowni opracowania m.in. dla Parku Etnograficznego w Granicy w gm. Kampinos, terenu d. fabryki Norblina w Warszawie, synagogi Nożyka oraz zespołu Starego Miasta, dla którego opracowano w wyniku wieloletnich prac studium rewaloryzacji, obejmując zarówno problemy ogólne, jak i szczegółowe wytyczne dla poszczególnych bloków i budynków, mające na celu właściwe zachowanie tego ważnego obszaru stołecznego. Interesującym opracowaniem w skali województwa były wykonane w Pracowni pod kierunkiem S. i G. Rekwirowicza *Wytyczne konserwatorskie dla województwa łomżyńskiego*, obejmujące takie zagadnienia, jak układ przestrzenny, problemy konserwatorskie (zabytków architektury i innych), krajobrazu, komunikacji, kultury ludowej i jej relikwów, sieci osadniczej oraz zabudowy wsi i osiedli (1985).

Wiele tych opracowań otrzymało nagrody i wyróżnienia, w tym nagrodę Ministra Kultury i Sztuki (II stopnia) za studium metody opracowania planu rewaloryzacji (1979) i (I stopnia) za studium programowo-przestrzenne fabryki Norblina w Warszawie. Stały się też przedmiotem publikacji na łamach pism konserwatorskich, tj. „Ochrony Zabytków” (1978), „Spotkań z Zabytkami” (1985), „La architecture et vie Liège” (1984), wydawnictw PP PKZ i in. Problemy teoretyczne i zasady tworzenia oraz przedstawiania planów i projektów rewaloryzacji były przedmiotem wystąpień i referatów wygłaszanych podczas konferencji i seminariów konserwatorskich, zaś kwestie szczegółowe prezentował zazwyczaj S. wraz z współpra-

cownikami na posiedzeniach komisji i rad konserwatorskich. Nie ukończył pracy doktorskiej, podjętej na Wydziale Architektury PW; jej tematem były metody opracowania planów rewaloryzacji, natomiast założenia opublikował w osobnej broszurze, podobnie jak omówienie dorobku 10 lat Pracowni, zamieszczone w odrębnej publikacji wydanej sumptem Pracowni (1986). Uczestniczył w działaniach społecznych, radach pracowniczych Przedsiębiorstwa i Oddziału Badań i Konserwacji. Współpracował czynnie z władzami samorządowymi dzielnicy śródmiejskiej Warszawy oraz samorządem lokalnym Starego i Nowego Miasta, którego był mieszkańcem oraz czuł się obywatelem. Był członkiem ICOMOS-u.

W 1957 zawarł związek małżeński z Zofią Poraj-Rozecką, architektem, uczestniczką odbudowy Starego Miasta w Warszawie. Był ojcem dwojga dzieci: Zuzanny, inż. rolnika, i Tytusa, konserwatora malarstwa, docenta Wydz. Konserwacji ASP w Warszawie.

Zmarł 20 III 2002 w Warszawie i pochowany został w grobie rodzinnym na cmentarzu Powązkowskim.

X lat Pracowni Rewaloryzacji Zespołów Zabytkowych, W. 1986 (wydawn. okolicznościowe, powielane, w: Archiwum KOBiDZ, zbiór – wydawn. PP PKZ); Archiwum Polskich Pracowni Konserwacji Zabytków w Warszawie, zbiór: sprawy pracown. oddz. warsz. PP PKZ; informacja żony Zofii Sawickiej zam. w Warszawie.

Jan Gromnicki

SCHINKEL Karl Friedrich (1781-1841), architekt, malarz, scenograf.

Ur. 15 III 1781 w Neuruppin (Brandenburgia) jako syn pastora Johanna i Doroty Rose. Od 1792 uczęszczał do miejscowego gimnazjum, zaś po przeniesieniu się owdowiałej matki do Berlina, do jednego z tamtejszych gimnazjów. W 1798, po uzyskaniu

„małej matury” (Obersekundareife), podjął naukę zawodu budowniczego w pracowni Dawida Gilly, pod opieką jego syna Fryderyka. Pozostając nadal przez jakiś czas uczniem w pracowni Gilly’ego, rozpoczął w 1799 studia w Akademii Budownictwa, której kierownictwo wyróżniło go w 1800 tytułem prymusa. W ramach podróży edukacyjnej (1803-05) zwiedził Austrię, Włochy i Francję. Po powrocie do Berlina kierował dorywczo pracami budowlanymi, zarabiał jednak głównie jako malarz, grafik i twórca widowisk dioramicznych. Od 1808 znalazł zatrudnienie przy odnawianiu i rozbudowie berlińskich rezydencji królewskich, dzięki czemu zbliżył się do stołecznych elit artystycznych i intelektualnych. Ułatwiło mu to niewątpliwie pozyskanie w 1810 pracy w Wyższej Technicznej Deputacji Budowlanej (Technische Oberbaudeputation), której urzędnikiem, a od 1830 dyrektorem pozostał do końca życia. W urzędzie tym, będącym najwyższym organem doradczo-nadzorczym rządowej administracji budowlanej, S. odpowiedzialny był za stronę artystyczną projektów budowy, a także przebudowy obiektów architektury monumentalnej, dodatkowo zaś także za stan zachowania pomników i budowli historycznych. Takie kompetencje sprawiły, że mógł zastąpić w pewnym stopniu nieistniejącą jeszcze służbę konserwatorską. Zgodnie z pragmatyką służbową działania na rzecz ochrony zabytków zajmować winny w ramach jego rozległych obowiązków pozycję marginalną. Jednak S. z własnej inicjatywy poświęcał im dużo uwagi. W 1815 złożył obszerny memoriał w sprawie organizacji ochrony zabytków w państwie pruskim (Erhaltung alter Denkmäler und Altertümer unseres Landes), w którym postulował m.in., by ochronę zabytków uznać oficjalnie za obowiązek władzy państwowej realizowany przez wyspecjalizowane służby. Wystąpienie to stało się ważnym załącznikiem późniejszego rozwoju niemieckiej myśli konserwatorskiej. Na-

tomiast doraźnie władze zignorowały jego główne tezy, ograniczając się jedynie do wydania aktów prawnych tworzących dość nikłe, lecz mimo to przydatne podstawy do działań na rzecz ochrony zabytków (m.in. ustanowienie w 1815 obowiązku uzgadniania z Deputacją prac mogących spowodować istotniejsze zmiany w wyglądzie budynków publicznych i zabytków, w 1823 obarczenie władz prowincji odpowiedzialnością za stan zabytków znajdujących się na ich terenie, w 1830 nakaz wzmożenia pieczy nad zabytkami itd.). Równie istotne były jego zasługi w zakresie praktycznych działań na rzecz ochrony i restauracji zabytków. Dla obiektów położonych na obszarach objętych obecnie granicami Polski duże znaczenie miała jego podróż inspekcyjna odbyta w 1834 na trasie prowadzącej m.in. przez Kostrzyń, Poznań, Gniezno, Toruń, Bydgoszcz, Koronowo, Chełmno, Grudziądz, Kwidzyn, Gniew, Susz, Braniewo, Giżycko, Sztynort, Malbork, Pelplin, Gdańsk, Koszalin, Kołobrzeg do Szczecina. Dała ona okazję do podjęcia po drodze licznych interwencji w sprawach stanu zachowania zabytków, wydawania odnośnych orzeczeń, a także poleceń odnoszących się do sposobu ich przebudowy czy restauracji (m.in. ratuszy w Poznaniu i Chełmnie, kościołów w Toruniu, kościoła pocysterskiego w Koronowie, zamków w Świeciu, Radzynie i Rynie, katedry i zamku w Kwidzynie). Spośród zabytków, których stan skłonił go już wcześniej do ingerencji w projekty ich restauracji wymienić można przykładowo kościół Mariacki w Elblągu i wieżę wodociągową we Fromborku. Jego inicjatywie zawdzięcza również ocalenie unikatowa fasada kamienicy gdańskiej, przeniesiona z tamtejszej ul. Chlebnickiej na Wyspę Pawią w Poczdamie. Szczególnie duży wpływ wywarł jednak S. na przebieg pierwszego etapu restauracji zamku w Malborku. Po dokonaniu szczególnych oględzin w 1819, współdziałał w stopniu znaczącym w ustaleniu metod badań sondażowych struktury

i substancji tego zabytku. Następnie uczestniczył w opracowaniu założeń do projektów restauracji i wyposażenia artystycznego. Część projektów wykonał zresztą osobiście lub też w sposób znaczący wpłynął na ich ostateczny kształt (m.in. blankowane zwieńczenie Pałacu Wielkich Mistrzów, posadzka, portal i stolarka Letniego Refektarza, większość okien witrażowych).

Wszechstronne zasługi S. nagrodzone zostały kolejnymi awansami, aż po osiągnięcie w 1838 najwyższej z możliwych rang urzędniczych (Geheimer Oberlandesbaudirektor). Został też wyróżniony członkostwem krajowych i zagranicznych prestiżowych gremiów naukowych i artystycznych, m.in. w 1811 Królewskiej Akademii Sztuki w Berlinie, w 1832 Bawarskiej Akademii Sztuki, w 1835 Royal Institute of British Architects, w 1936 Akademii Sztuki w Wiedniu i Petersburgu.

Był żonaty z Zuzanną Berger, z którą miał czworo dzieci.

Zmarł 9 X 1841 w Berlinie i pochowany został na ewangelickim cmentarzu paraf. tamtejszej dzielnicy Dorotheenstadt.

H. L e z i u s, *Das Recht der Denkmalpflege in Preussen*, Berlin 1908; P. O. R a v e, *Schinkel als Beamter*, „Zentralblatt der Bauverwaltung”, 62, 1932, s. 88-94; t e n ż e, K. F. S c h i n k e l, w: „Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler”, Bd. 30, Leipzig 1936, s. 77-83; t e n ż e, *Karl Friedrich Schinkel Lebenswerk, Bd. II, Berlin. T.1, Bauten für Kunst, Kirchen, Denkmalpflege*, Berlin 1941; t e n ż e, *Karl Friedrich Schinkel*, München 1953; *Karl Friedrich Schinkel (1781-1841)*, „Ausstellungskatalog”, Berlin 1961; H. B o o c k m a n n, *Das ehemalige Deutschordensschloss Marienburg 1772-1945*, w: „Geisteswissenschaft und Vereinswesen im 19. Jh. Veröffentlichungen des Max Planck Instituts für Geschichte”, Göttingen 1972, s. 99 i n.; H. G. P u n d t, *Schinkels Berlin*, Frankfurt 1981; M. A r s z y Ń s k i, *Działalność Karola Fryderyka Schinkla na ziemiach Pomorza i Wielkopolski*, „Zapiski

Historyczne”, t. XLIX, z. 3, 1984, s. 51-106; t e n ż e, *Karl Friedrich Schinkels Dienstreisebericht vom Jahre 1834 – eine wichtige Quelle zur Geschichte der Denkmalpflege*, w: „Schinkelstudien”, Leipzig 1984, s.136-142; E. B ö r s c h – S u p a n, Z. O s t r o w s k a – K ę b ł o w s k a, *Karl Friedrich Schinkel Lebenswerk. Bd. XVIII, Die Provinzen Ost-und Westpreussen und Grossherzogtum Posen*, Berlin 2003.

Marian Arszynski

SCHUSTEROWA Anna Zofia (1908-1948), historyk sztuki, konserwator dzieł sztuki, art. malarz.

Ur. 10 V 1908 w Krakowie jako córka inż. geodety Aleksandra Skrachy i Marii ze Śmieszków. Ukończyła Gimnazjum Koedukacyjne im. Ks. Stanisława Konarskiego w Oświęcimiu w 1927. Studia na Uniw. Jagiellońskim na Wydziale Filozoficznym ze specjalnością historii sztuki rozpoczęła w 1927, a ukończyła w 1931, pisząc pracę maderską *Jakub Sokołowski 1784-1837*. Równocześnie uczęszczała do Szkoły Malarstwa i Rysunku Alfreda Terleckiego w Krakowie w l. 1930-31 oraz na prywatne kursy malarstwa do Alfonsa Karpińskiego. W l. 1934-36 odbyła Kursy Techniki Malarskich ze specjalnością konserwacji malowideł, prowadzonych na Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie przez prof. Jana Hoplińskiego, które ukończyła egzaminem końcowym z wyróżnieniem. W okresie I IV-1 X 1935 odbyła bezpłatną praktykę w Muzeum Narodowym w Krakowie, gdzie następnie pracowała do śmierci (1948). Była konserwatorem obrazów i rzeźb, a potem kierownikiem Pracowni Konserwatorskiej i kustoszem Działu Malarstwa. W 1939 nadzorowała zabezpieczanie i pakowanie obrazu Jana Matejki *Hold pruski* przed wywiezieniem i ukryciem go w Zamościu. W listopadzie tegoż roku obraz powrócił do Krakowa i został ukryty w Muzeum im. Czapskich, gdzie pozostawał do końca wojny. Po przewiezieniu skrzyń do Su-

kiennic w poł. marca 1945, S. nadzorowała rozwinięcie obrazu, a następnie, przy udziale I. Bobrowskiej i M. Gąseckiego, wykonała konserwację (prace trwały do poł. sierpnia 1945). Ponadto konserwowała dzieła sztuki z Galerii i magazynów MN, które były ukrywane przed okupantem niemieckim i uległy zniszczeniu, m.in. epitafium Wierzbiety z Branic, rzeźbę Madonny z Dzieciątkiem z Krużłowej, obrazy *Czwórka* Chełmońskiego, *Pochodnie Nerona* Siemiradzkiego. Konserwowała też obrazy należące do Komendy Miasta „Pod Baranami”, np. *Na swojską nutę* Wodzianowskiego czy *Spotkanie na drodze wiejskiej* Brandta. Zakonserwowała wiele obrazów ze zbiorów prywatnych (np. prof. E. Brzezickiego, książąt Pusłowskich) i muzealnych (Muz. Śląskie w Katowicach, Muz. Okręgowe w Łucku na Wołyniu).

Po wojnie wyszedł drukiem jej artykuł *Nieznany obraz Massysa „Wenus” w zbiorach Pusłowskich w Krakowie* (BHS 1949, nr 3/4). S. była również czynną malarką portrecistką. Namalowała kilkadziesiąt portretów olejnych na płótnie, drewnie i tekturze oraz ok. 100 portretów miniaturowych na kości słoniowej i pergaminie w technice gwaszowej, a także martwe natury i pejzaże. Do wybitniejszych należą portrety: Zofii Jaroszewskiej jako Beatrix Cenci (w Teatrze im. Słowackiego w Krakowie), Feliksa Kopy, dyr. MN (zbiory prywatne), prof. Brzezickiego (zbiory prywatne), prof. Dobrzyckiego (zbiory prywatne).

W czasie okupacji niemieckiej była żołnierzem AK. Przed wojną należała do Stow. Historyków Sztuki i Zw. Muzeów w Polsce.

W 1936 wyszła za mąż za Juliusza Schustera, inż. górnik. Miała troje dzieci: Małgorzatę – konserwatora malarstwa, Łukasza – fotografa dzieł sztuki i Andrzeja – inż. hutnika.

Zmarła 21 XII 1948 w Krakowie, pochowana na cmentarzu Rakowickim.

Informacje własne.

Małgorzata Schuster-Gawłowska

SEREDYN Marianna (1949-1993), konserwator-zabytkoznawca.

Ur. 1 VIII 1949 we wsi Teodorów, w pow. Kozienice. Córka rolnika Władysława i Heleny z d. Mroczek. W 1968 otrzymała świadectwo dojrzałości w Państw. Liceum Sztuk Plastycznych w Nałęczowie. Od lipca tegoż roku do września 1969 pracowała jako dekorator w PSS „Społem” w Radomiu, a następnie w Wielkop. Spółdz. Pracy Rękodzieła Artystycznego, w którym przez kilka miesięcy (II-IX 1970) zajmowała stanowisko malarza tkanin. W 1971 rozpoczęła studia na Wydz. Sztuk Pięknych Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu. W czasie studiów pracowała dorywczo w Muzeum Okręgowym jako instruktor plastyk i przewodnik. Studia ukończyła w 1977, uzyskując tytuł mgr. zabytkoznawcy-konserwatora. W l. 1977-79 przebywała we Francji, gdzie pracowała w antykwaracie i ukończyła École Internationale de Langue et Civilisation Français, uzyskując Certificat de Français Parle. Po powrocie do kraju zatrudniła się w 1980 w Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków w Poznaniu jako mł. restaurator, awansując później na stanowisko st. restauratora. Wykonywała w zespołach prace konserwatorskie, do których należą: barokowe polichromie ścienne w kościele pofranciszkańskim w Pyzdrach (1980-81), gotyckie polichromie ścienne w kościele św. Jana w Gnieźnie (1980) i w Przyczynie Górnej k. Wschowy (1981), trzy gotyckie obrazy pasyjne z ołtarza gł. kościoła farnego w Kościanie. W l. 1983-86 pełniła funkcję gł. dokumentalisty prac konserwatorskich 15 wewnątrz pałacu Neue Kammern w Poczdamie. Efektem była licząca 700 stron maszynopisu monografia obejmująca wszystkie aspekty wykonywanych prac. Niezależnie od działań na terenie NRD, była w l. 1984-89 członkiem zespołu konserwującego siedem wewnątrz pałacu Czartoryskich w Gołuchowie oraz kaplicy Izabeli Czartoryskiej tamże. W pałacu mieści się ob. Muzeum Kultury Leśnej. W 1990 uczestniczyła w konserwa-

cji barokowych polichromii na sklepieniach pałacu myśliwskiego książąt elektorów w Kaputh k. Poczdamu oraz w l. 1989-90 polichromii na drewnie w Osieku k. Kościana (ekspozycja tych polichromii ob. w Trzebnicach k. Leszna). W 1992 zakończyła pracę w PKZ (w tym czasie PKZ Sp. z o.o.). W l. 1991-93 wykonywała prace konserwatorskie na zlecenie woj. konserwatorów zabytków w Poznaniu, Kaliszu i Lesznie oraz dla Muz. Narodowego w Warszawie. Do ciekawszych prac tego okresu zaliczyć należy konserwacje: renesansowej ambony z 1599, fundacji prymasa St. Karnkowskiego, z kościoła pojezuickiego w Kaliszu (1990-93); renesansowego obrazu na desce z ok. 1590-1600 *Madonna adorowana przez dominikanów* (zlecenie Muz. Narodowego w Warszawie); barokowych polichromii ściennych na stropach dwóch sal pałacu w Konarzewie, woj. poznańskie.

S. była niezamężna. 17 II 1993 w drodze do pracy w Kaliszu stała się ofiarą wypadku drogowego w Gołuchowie. W wyniku obrażeń zmarła 26 II 1993 w Poznaniu.

Informacje własne.

Krzysztof Powidzki

SIEROSZEWSKI Władysław (1900-1996), prawnik.

Ur. 30 XII 1900 w Warszawie, syn pisarza Wacława i Stefanii z Mianowskich. W l. 1906-10 przebywał z rodzicami w Zakopanem, następnie w Paryżu (1910-14), gdzie uczęszczał do Lycée Montaigne. W przededniu I wojny światowej wrócił do Warszawy. Kontynuował naukę i w 1919 zdał egzamin maturalny w gimnazjum humanistycznym im. Mikołaja Reja. Następnie wstąpił na Wydz. Prawa i Nauk Ekonomicznych Uniw. Warszawskiego. Po ukończeniu studiów w grudniu 1924 i odbyciu aplikacji sądowej, rozpoczął pracę w prokuraturze, przechodząc kolejno wszystkie szczeble aż

do stanowiska prokuratora Sądu Najwyższego (1939).

Wcześniej, w 1920, odbył służbę wojskową, częściowo na froncie, potem w szkole podchorążych. Po stażu został awansowany na podporucznika. Następnie odbył jeszcze trzy przeszkolenia wojskowe i w przededniu II wojny mianowany został porucznikiem z przeniesieniem do służby sprawiedliwości. Z chwilą wybuchu wojny był ewakuowany wraz z Min. Sprawiedliwości do Dubna, lecz odmówił dalszego wyjazdu do Rumunii i udało mu się przedostać do Warszawy. Z początkiem 1940 wstąpił w szeregi Zw. Walki Zbrojnej (późniejszej Armii Krajowej) i został przewodniczącym Sądu Okręgu (potem Obszaru) Warszawskiego. Jego pseudonimy konspiracyjne to „Pawel”, później „Sabała”. Zorganizował służbę sprawiedliwości w Obszarze i pełnił swą funkcję do wybuchu powstania warszawskiego. W tym czasie Sąd Obszaru rozpatrzył ok. 200 spraw. 25 VII 1944 został mianowany kapitanem. Odcięty od służby w chwili wybuchu powstania, brał czynny udział w kierowaniu obroną Reduty Wawelskiej (odcinek obrony u zbiegu ulic Wawelskiej i Uniwersyteckiej). Ranny 10 sierpnia, w tym samym dniu zorganizował przejście grupy obrońców Reduty w liczbie ponad 70 chłopców i dziewcząt kanałami do Śródmieścia. Przejście odbyło się bez strat. Po wyleczeniu rany objął 18 sierpnia stanowisko szefa służby sprawiedliwości powstania, a po przejściu Komendy AK do Śródmieścia – także obowiązki szefa służby sprawiedliwości AK. Po upadku powstania został wywieziony do obozu w Bergen-Belsen, następnie do Sandbostel, skąd 10 IV 1945 uciekł wraz z czterema towarzyszami i 26 kwietnia dotarł do wojsk brytyjskich. W sierpniu 1945 wrócił do Polski.

W kraju, ze względu na przeszłość AK-owską, nie mógł (a zapewne również nie chciał) pracować w wymiarze sprawiedliwości, w związku z czym podjął działalność jako radca prawny w dziedzinie mało istotnej z punktu widzenia ówczesnego reżimu. Wy-

brał ochronę zabytków, problematykę dotąd mało sobie znaną, w której jednak z biegiem czasu stał się ekspertem. Do 1950 brał czynny udział jako radca prawny w pracach Biura Odbudowy Stolicy, przekształconego później w Biuro Urbanistyczne Warszawy. W l. 1950-70 pracował w Instytucie Urbanistyki i Architektury. Jednocześnie był radcą prawnym w Nacz. Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków (po kolejnych zmianach nazwy od 1959 Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków) Min. Kultury i Sztuki, gdzie w ciągu 30 lat pracy (1950-80) wyspecjalizował się w zagadnieniach prawnych dot. ochrony zabytków architektury i urbanistyki (sprawy ochrony zabytków ruchomych i muzealnictwa były domeną Stanisława Łazarowicza, drugiego prawnika w ZMiOZ). Do zadań S. należało nie tylko przygotowywanie zarządzeń i pism prezentujących stanowisko ZMiOZ, ale również udzielanie porad woj. konserwatorom zabytków. Aby ułatwić pracę służbie konserwatorskiej dwukrotnie zestawił, opracował i opublikował *Zbiór przepisów odnoszących się do ochrony i konserwacji zabytków* („Biul. Inform. CZMiOZ” nr specjalny 1957 oraz BMiOZ seria B, t. II, 1960). Możliwości ochrony prawnej w okresie powojennym, oparte na przedwojennym rozporządzeniu Prezydenta RP z 6 III 1928 o opiece nad zabytkami, były wysoce niewystarczające w zmienionych warunkach (sprzyjających dewastacji i wyburzaniu budowli zabytkowych).

Od 1958 S. brał udział we wstępnych działaniach nad przygotowaniem nowego aktu prawnego, a w miarę postępu prac, w późniejszym etapie, był członkiem zespołu prawnego przy Gabinetie Ministra powołanego do tego zadania. W rezultacie została uchwalona przez Sejm ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i o muzeach. Jest współautorem (ze Stanisławem Łazarowiczem) obszernego opracowania *Przepisy prawne dotyczące ochrony dóbr kultury oraz muzeów*. W dwóch edycjach publikacji (BMiOZ seria B, t. XX,

1967 oraz tamże t. XXVIII, 1970, wyd. II poprawione i uzupełnione) autorzy zebrali wszystkie obowiązujące wówczas przepisy prawne (w wyd. II 132 pozycje, łącznie z przepisami związkowymi i pracowniczymi) i opatrzyli je praktycznymi komentarzami. Zbiór ten przez długie lata stanowił nieodłączną pomoc w pracy osób zajmujących się ochroną zabytków i muzealnictwem. Jest również autorem tomów: *Wybór zagranicą wydanych przepisów dotyczących ochrony zabytków* (BMiOZ seria B, t. I, 1960) i *Ochrona prawna dóbr kultury w Polsce* (tamże t. XXX, 1971), a także artykułów: *Jeszcze w sprawie rozróżniania pojęć „zabytku” i „dobra kultury”* („Biul. Inform. ZMiOZ” 1972, nr 101) oraz *Czy ustawa o ochronie dóbr kultury i o muzeach dojrzała do nowelizacji* (OZ 1971, nr 3).

W latach 60. zajął się ponadto, w ramach działalności w ZMiOZ (zainspirowany przez Mieczysława Ptaśnika, dyr. ZMiOZ), rewindykacją dzieł sztuki oraz, na dużą skalę, problematyką międzynarodowej ochrony prawnej zabytków. W 1963 brał udział jako radca prawny w akcji rewindykacji polskich dzieł sztuki przemieszczonych w czasie II wojny do Czechosłowacji (uczestniczył w rokowaniach prowadzonych w Pradze i Warszawie). W dniach 11-20 III 1968 brał udział, jako członek polskiej delegacji, w sesji UNESCO poświęconej działaniom na rzecz ochrony zabytków w przypadku konfliktu zbrojnego. Opublikował wiele artykułów w „Ochronie Zabytków”: *Działalność UNESCO w dziedzinie dóbr kultury* (z M. Ptaśnikiem, 1969, nr 4), *Zagadnienia walki z nielegalnym eksportem i importem dóbr kultury na forum UNESCO* (1970, nr 3), *Nowe inicjatywy UNESCO w dziedzinie dóbr kultury* (1971, nr 1), *Międzynarodowe spotkanie w sprawie ochrony i rewindykacji dzieł sztuki* (1972, nr 2), *Konwencja Haska z 1954 r. a konflikt na Bliskim Wschodzie* (1973, nr 3), a także dwa tomy poświęcone tym zagadnieniom: *Ochrona prawna dóbr kultury na forum międzynarodowym*

w *świeśle legislacji UNESCO* (BMiOZ seria B, t. XXXV, 1974) i *Ochrona dóbr kultury w ustawodawstwie UNESCO* (tamże t. LIV, 1978, wyd. II uzup.). Jego pamięci poświęcony został numer „Biuletynu Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS” pt. *Vademecum konserwatora zabytków. Międzynarodowe normy ochrony dziedzictwa kultury* (red. M. Konopka i K. Pawłowski, W. 1996). Ponadto opublikował wiele opracowań nt. planowania przestrzennego oraz historii wymiaru sprawiedliwości Polski Podziemnej.

Działal społecznie w wielu stowarzyszeniach, m.in. w Tow. Urbanistów Polskich i w dziale polskim Société Européenne de Culture. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim i Oficerskim Polonia Restituta, Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Krzyżem Walecznych, Krzyżem Armii Krajowej, medalem honorowym Société Européenne de Culture. Był członkiem honorowym TUP i Tow. Opieki nad Zabytkami.

Ożeniony z Barbarą Wrzoskówną, miał dwie córki: Małgorzatę Sieroszewską-Sobocką, architektka, i Barbarę Sieroszewską-Borowską, plastyka.

Zmarł 6 VIII 1996 w Warszawie, pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

Życiorys dostarczony przez córkę Małgorzatę Sieroszewską-Sobocką, zam. w Warszawie; informacja Mieczysława Ptaśnika, wicedyrektora w l. 1955-62 i dyrektora w l. 1962-72 Zarządu Muzeów w Ochrony Zabytków MKiS, zam. w Warszawie.

Hanna Krzyżanowska

SKAWIŃSKI Karol (1870-1959), architekt, zarządca zamku i inspicjent robót budowlanych na Wawelu oraz kierownik prac przy jego odnowie.

Ur. 1870. Po odbyciu kilkuletniej praktyki zawodowej (także w zakresie murarstwa) studiował w l. 1894-98 w CK Wyższej Szkole Technicznej w Krakowie. Przez trzy

lata przebywał w Charlottenburgu, studiując architekturę na politechnice i pracując w biurach architektonicznych, a także konstrukcyjnych („dla konstrukcji żelazno-betonowych”). Pod kierunkiem Sławomira Odrzywolskiego przez trzy lata prowadził prace przy restauracji katedry na Wawelu (jako kierownik budowy). W 1904 założył we Lwowie własne biuro architektoniczne jako koncesjonowany budowniczy. W okresie od 1 IV 1910 do 31 VIII 1919 pełnił z ramienia Wydziału Krajowego, tj. lokalnego rządu Galicji, a następnie władz polskich funkcję zarządcy zamku na Wawelu i inspicjenta robót budowlanych przy odnowie zamku, obejmując nadzór nad pracami Kierownictwa Odnowienia Zamku na Wawelu. Od 19 IX 1914 do 14 III 1915 zastępował w prowadzeniu prac nieobecnego w tym czasie kierownika odnowienia zamku Ignacego Sowińskiego. Po rezygnacji Sowińskiego 29 II 1916 objął kierownictwo biura restauracji zamku, a 8 marca został mianowany przez Wydział Krajowy „tymczasowym kierownikiem prac technicznych”. Funkcję tę pełnił do sierpnia 1916, tj. do czasu objęcia kierownictwa prac w zamku przez Adolfa Szyszko-Bohusza. W okresie swej działalności na Wawelu m.in. kontynuował badania architektoniczne w zach. skrzydle zamku, zapoczątkowane przez Zygmunta Hendla. Zmarł 29 XII 1959 i został pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

F. F u c h s, *Z historii odnowienia wawelskiego zamku 1905-1939*, Kr. 1962; P. D e t l o f f, M. F a b i a Ń s k i, A. F i s c h i n g e r, *Zamek królewski na Wawelu. Sto lat odnowy (1905-2005)*, Kr. 2005; Archiwum Zamku Królewskiego na Wawelu.

Piotr Stepień

SKIBIŃSKI Sławomir Andrzej (1948-2000), chemik, konserwator elementów i detali architektonicznych, adiunkt Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Ur. 30 XI 1948 w Żarach (woj. lubuskie). Syn Leonarda, historyka, ppłk. WP, i Marianny z Ostrowskich. W 1958 zamieszkał w Toruniu, gdzie ukończył II Liceum Ogólnokształcące, a następnie w 1971 chemię na Wydziale Mat.-Fiz. UMK. Po studiach rozpoczął pracę jako nauczyciel chemii i materiałoznawstwa w Technikum Mechaniczno-Elektrycznym w Toruniu. W 1973 podjął pracę w zakładzie Konserwacji Elementów i Detali Architektonicznych Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa UMK. Na uczelni prowadził wykłady i ćwiczenia z chemii, chemii konserwatorskiej i technologii tworzyw architektonicznych oraz ceramiki dla kierunków konserwacja i restauracja dzieł sztuki oraz archeologia. W 1984 uzyskał tytuł doktora nauk humanistycznych w zakresie konserwacji elementów i detali architektonicznych za rozprawę *Zastosowanie elektrodializy membranowej do odsalania kamiennych obiektów zabytkowych*. W l. 1990-94 prowadził wykłady w Podyplomowym Studium Konserwacji Zabytków Urbanistyki i Architektury Politechniki Krakowskiej. Był promotorem wielu prac magisterskich z zakresu technologii sztucznych zapraw do uzupełniania ubytków w kamieniu oraz odsalania porowatych obiektów zabytkowych. Współpracował ze studentami z Egiptu i Hiszpanii przygotowującymi swoje prace doktorskie na UMK i Uniw. Warszawskim.

Równoległe z pracą dydaktyczną aktywnie uczestniczył w programach badawczych. Początkowo zajmował się problematyką badań materiałoznawczych z zastosowaniem metod analizy fizykochemicznej i instrumentalnej do badań składu fazowego i struktury tworzyw na potrzeby konserwacji obiektów zabytkowych. W l. 1974-84 brał udział m.in. w pracach zespołu do badań romańskiego założenia pobenedyktynskiego w Mogilnie, a później m.in. pomnika Św. Trójcy w Bańskiej Szczawnicy (Słowacja) i świątyń wieżowych Czamów (Wietnam). Prowadził badania w zakresie

instrumentalnej analizy soli rozpuszczalnych w wodzie występujących w kamiennych obiektach zabytkowych. Rozwijał konserwatorskie metody odsalania zabytkowych murów poprzez opracowanie nowatorskiego urządzenia z zastosowaniem membran jonoselektywnych, które później stało się podstawą jego pracy doktorskiej. Urządzenie i metoda zostały opatentowane. W l. 1988-90 uczestniczył w realizacji Resortowego Programu Badań Podstawowych RPBPI.11 finansowanego przez Min. Edukacji Narodowej pt. „Naukowe podstawy ochrony i konserwacji zabytków”. Koordynatorem tego projektu był Instytut Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa UMK. W ramach ww. programu kontynuował wcześniejsze badania zapraw budowlanych na przykładzie romańskich budowli Wielkopolski i Kujaw: w Mogilnie, Strzelnie, Łeknie, Lubiniu i Ostrowie Lednickim. Zajmował się również problematyką przyczyn niszczenia cegieł murów obronnych Torunia oraz zamku krzyżackiego w Toruniu. Na potrzeby tak dużego obiektu opracował nowatorską, nieniszczącą metodę wyznaczania optymalnych miejsc pobierania próbek do badań diagnostycznych, opartą na analizie statystycznej całkowitej zawartości w murach soli rozpuszczalnych w wodzie, przy użyciu specjalnie skonstruowanej sondy konduktometrycznej oraz nową metodę oceny stanu zachowania murów za pomocą kamery VHS i analizy komputerowej tych obrazów w różnych zakresach VIS. Wyniki badań prowadzonych w ramach tego projektu przez przeszło 360 naukowców z różnych ośrodków badawczych w Polsce zostały wydane przez UMK w formie pracy zbiorowej, której sekretarzem naukowym był S. wspólnie z prof. dr hab. A. Strzelczyk. W 1990 został członkiem powołanej przez Min. Kultury i Sztuki komisji opiniodawczej ds. rewitalizacji i konserwacji relikwów pierwszej budowli romańskiej na Ostrowie Lednickim. Problematyka badań materiałoznaw-

czych tworzyw architektonicznych, a przede wszystkim analiza soli rozpuszczalnych w wodzie, ich udział w procesach niszczenia obiektów zabytkowych oraz sposoby ograniczania ich działalności, były mu bliskie do końca życia.

W 1986 nawiązał współpracę z Andyjską Misją Archeologiczną Instytutu Archeologii Uniw. Warszawskiego, kierowaną przez dr. M. Ziółkowskiego oraz Włoskim Centrum Badań Prekolumbijskich prowadzącym międzynarodowy program badawczy „Proyecto Nazca” (kierownik projektu prof. G. Oreffici, CISRAP, Brescia, Włochy). W 1987 przeprowadził pierwsze terenowe badania stanu zachowania i pomiary odsłoniętych przez archeologów fragmentów murów centrum ceremonialnego Kultury Nazca w Cahuachi na płaskowyżu Nazca w Peru. Na podstawie uzyskanych wyników, już w Polsce, opracował szczegółowy program prac konserwatorskich i sposób ich wykonania. Program ten został z sukcesem zrealizowany w trakcie następnego pobytu w Peru, w 1988. Brał również udział w pierwszych pracach badawczych i zabezpieczających kosztowności i wyposażenie grobowca w Sipún należącego do Kultury Mochica, tuż po jego odkryciu przez ekipę kierowaną przez Waltera Alvę. Podczas trzeciego pobytu w Peru, w 1990, otrzymał, wspólnie z Tomaszem Wilde – zabytkoznawcą i dokumentalistą kultur prekolumbijskich, zaproszenie Narodowego Muzeum Archeologicznego Chile do odbycia podróży naukowej w rejonie płaskowyżu de Atacama w okolicach Antofagasty, a następnie do Tumor, gdzie przeprowadził pomiary i badania budowli obronnych oraz obiektów o dużym znaczeniu dla Kultury Pucara – „calianki”. Do Peru na stanowisko w Cahuachi powrócił jeszcze raz w następnym roku. W l. 1987-90 był kierownikiem programu pt. „Badania nad rozpoznaniem możliwości konserwacji cegły suszonej na słońcu (adobe)”, finansowanego przez Min. Edukacji Narodowej.

Wyniki badań i prac nad konserwacją murów z cegły suszonej na słońcu prowadzone na terenie obiektu Monticulo I w zespole centrum ceremonialnego Kultury Nazca w Peru zostały zaprezentowane w formie indywidualnej wystawy „Konserwacja budowli Kultury Nazca w Peru – stan obecny i perspektywy” w 1989 w Klubie Międzynarodowej Prasy i Książki w Toruniu oraz w 1990 w Muzeum Archeologicznym w Warszawie, następnie w muzeach archeologicznych w Głogowie i we Wrocławiu. Wygłosił też cykl wykładów na ten temat na zaproszenie władz Wydz. Archeologii Katolickiego Uniwersytetu w Limie. Wyrazem uznania dla jego osiągnięć w tej dziedzinie było również zaproszenie, w 1990, do udziału w międzynarodowej konferencji poświęconej konserwacji budowli z cegły suszonej na słońcu „Adobe 90” w Las Cruces, organizowanej przez The Getty Conservation Institute w USA. Jego książka pt. *Problemas de conservacion de monumentos arqueologicos de piedra en el Peru y Ecuador* wydana przez UMK pod patronatem UNESCO w 1991 z okazji pięćsetnej rocznicy „Spotkania się Dwóch Światów”, jako pierwsza publikacja na świecie poruszała problem zachowania i konserwacji zabytków kultur prekolumbijskich. W następnych latach materiał dotyczący badań prowadzonych w Peru został wydany na CD-ROM-ie. W owym czasie opracowanie książki naukowej w formie elektronicznej było rozwiązaniem nowatorskim.

W 1991 otrzymał pierwszy na UMK grant Komitetu Badań Naukowych (KBN) pt. „Zastosowanie multispektralnej komputerowej analizy obrazów na potrzeby konserwacji zabytków”. Już w l. 80. uczestniczył, na uczelni, w pracach zespołu nad zastosowaniem technik informatycznych pod kątem ochrony i konserwacji zabytków poprzez udział w przygotowaniu projektu „Komputerowy system informacji naukowo-technicznej KONZAB”, stanowiącego bazę danych o materiałach i metodach sto-

sowanych w konserwacji zabytków. Potem już sam, we współpracy z informatykiem Lechem Jagodzińskim, przeprowadzał pierwsze próby analizowania obrazu wczytanego do pamięci komputera. W ramach grantu metoda ta została udoskonalona poprzez wprowadzenie standardu super VHS i zbudowanie stanowiska umożliwiającego wczytywanie obrazów również w podczerwieni i luminescencji wzbudzonej ultrafioletem. Dostrzegał większe możliwości uzyskiwania informacji z raz wczytanego do pamięci komputera obrazu badanego obiektu techniką wideo w porównaniu z tradycyjną techniką fotograficzną; możliwość nie tylko dokumentowania stanu zachowania obiektów zabytkowych, ale również prowadzenie badań analizy stanu zachowania i określenia przyczyn zniszczeń, a także łatwość tworzenia dokumentacji np. dużej liczby obiektów, dostępność i łatwość przesyłania danych i ich przechowywania. Z jego inicjatywy powstały dedykowane programy komputerowe, np. *Stratygrafia warstw* do dokumentowania warstw technologicznych zabytków ruchomych, programy *Pas* i *Dendryt* – tzw. analizy skupień do interpretacji wyników badań zapraw pochodzących z obiektów architektonicznych na potrzeby archeologii, *Odsalanie* – program do symulacji różnych procesów odsalania kamiennych rzeźb i detali architektonicznych.

W l. 80. był współzałożycielem i wiceprezesem firmy budowlano-konserwatorskiej „Renbud”, a następnie, po odejściu z UMK w 1995, założył własną firmę Pracownie Badań i Konserwacji Zabytków, w której stworzył bogato wyposażone laboratorium chemiczne i konserwatorskie. W firmie rozwijał też i doskonalił komputerowe techniki diagnostyki stanu zachowania obiektów zabytkowych oraz dokumentacji. Zbudował prototypowe stanowisko mikroskopii komputerowej do analizy przekrojów warstw malarskich umożliwiające obserwowanie ich na ekranie monitora i łatwe dru-

kowanie w celu wykonywania ekspertyz lub dokumentacji. Stanowisko to, wraz ze specjalnie napisanym w PBiKZ oryginalnym oprogramowaniem, na zamówienie urzędów probierczych w Warszawie i Krakowie zostało przystosowane do celów identyfikacji cech probierczych. Poszukiwał ciągle nowych, nieniszczących metod oceny stanu zachowania obiektów zabytkowych poprzez m.in. wykorzystanie fal ultradźwiękowych. W 1996, w trakcie prac badawczo-konserwatorskich na fragmencie fasady Starego Ratusza w Poznaniu prowadzonych przez jego firmę, zaistniała konieczność udokumentowania niezwykle obszernego materiału fotograficznego, wyników prac badawczo-poszukiwawczych oraz licznych ekspertyz. Do pięciu tomów tradycyjnej, z konieczności skróconej, dokumentacji powykonawczej dołączył opracowaną w PBiKZ pełną wersję badań i ogromną liczbę zdjęć na CD-ROM-ie w formie multimedialnej dokumentacji konserwatorskiej pt. *Konserwacja fasady Ratusza Starego w Poznaniu*. Było to pionierskie rozwiązanie w sposobie opracowania dokumentacji konserwatorskiej. Wykonywał liczne ekspertyzy przyczyn zawilgoceń budynków oraz przeprowadzał prace związane z ich osuszaniem. Opracował własną, wielokrotnie sprawdzoną w praktyce, metodę osuszania zawilgoconych murów za pomocą iniekcji preparatami hydrofobowymi i porowatą zaprawą osuszającą. Stosowane przez S. techniki pomiarowe i osuszania zastosowane zostały m.in. w obiektach nagrodzonych w 1994 i 1995 przez prezydenta m. Torunia w konkursie „Obiekt Roku”.

Aktywnie działał w Stow. Konserwatorów Zabytków. Pełnił funkcję wiceprezesa, a w l. 1995-2000 prezesa Zarządu Oddz. Toruńskiego SKZ. W 1996 został członkiem Komisji Kwalifikacyjnej Zarządu Głównego. Z ramienia Oddz. Toruńskiego SKZ zorganizował w tym samym roku, we współpracy z Instytutem Archeologii Uniw. Warszawskiego, międzynarodową konferencję naukową pt. „Archeologia i Konserwacja”

z udziałem archeologów i konserwatorów zabytków z rejonu Ameryki Łacińskiej (Peru, Chile, Ekwadoru i in.) poświęconą problematyce konserwacji budowli z adobe. Konferencja sponsorowana przez KBN, Andyjską Misję Archeologiczną Instytutu Archeologii UW oraz Urząd Miasta Torunia odbyła się w Muz. Okręgowym w Toruniu. Równoległe z konferencją zorganizowane zostały tygodniowe warsztaty konserwatorskie dla słuchaczy w Chile.

Uczestniczył w wielu prestiżowych konferencjach naukowych w kraju i za granicą, m.in. w Szwajcarii, Niemczech, USA i we Włoszech. Jedną z ostatnich było II Forum Konserwatorów (Toruń 1999), gdzie prezentował wyniki prowadzonych przez siebie badań w zakresie problematyki badawczej i konserwatorskiej podbudów kamiennych nawierzchni ulic i placów ośrodków historycznych. Ze względu na ciężką chorobę nie zdążył już szerzej rozwinąć tego tematu. Był autorem licznych publikacji w specjalistycznych wydawnictwach polskich i zagranicznych. Brał udział w pracach zbiorowych, m.in. pod red. prof. dr. hab. W. Domańskiego – *Profilaktyczna konserwacja kamiennych obiektów zabytkowych* oraz pod red. Z. Kobyłańskiego – *Pierwsza pomoc dla zabytków archeologicznych*. Od 1993 jako rzeczoznawca Min. Kultury i Sztuki uczestniczył lub sprawował nadzory nad pracami konserwatorskimi. Był członkiem wielu organizacji i towarzystw naukowych: Polskiego Tow. Badań Nieniszczących, Stow. Inżynierów i Techników Mechaników Polskich, Stow. Inżynierów i Techników Przemysłu Chemicznego, Polskiego Stow. Filmu Naukowego, International Group for the Conservation of Monuments in the Mediterranean Basin., Tow. Karl-Friedrich – Schinkel – Gesellschaft e.V.

W 1979 otrzymał Brązowy Krzyż Zasługi za osiągnięcia dydaktyczne i naukowe. Jego realizacje konserwatorskie zostały uhonorowane nagrodą prezydenta m. Torunia „Obiekt roku 1994” i „Obiekt

roku 1995”. Otrzymał też wyróżnienie Międzynarodowych Targów Pomorza i Kujaw w Toruniu, w ramach II Targów Konserwacji Zabytków i Renowacji Miast „Conservatio '96”, za stanowisko ds. komputerowej mikroskopii oraz w 1999 wyróżnienie gen. konserwatora zabytków za pracę *Konserwacja fasady Starego Ratusza w Poznaniu* (multimedialna dokumentacja).

Obok pracy naukowej jego największą pasją była muzyka. Jako dziecko pobierał lekcje gry na fortepianie, a potem w okresie studenckim był członkiem zespołu muzycznego (gitara basowa). Zorganizował domowe studio nagraniowe, w którym eksperymentował z muzyką elektroniczną. Odpoczywał, grając lub komponując.

Żonaty dwukrotnie. Pierwszą żoną była Danuta Małecka, drugą Alina Gabriel, konserwator malarstwa, z którą miał dwóch synów: Konrada i Marcina.

Zmarł 3 VII 2000 w Toruniu; pochowany został na cmentarzu Nowym w dzielnicy Podgórz przy ul. Poznańskiej.

P. P o ł o m, *Wystawa – Sławomir Skibiński – Konserwacja budowli Nasca w Peru – stan obecny i perspektywy*. Katalog wystawy, Tor. 1989, s. 4-6; W. S t r e i c h, jw., tamże s. 7-10; *Towarzystwo Polska – Ameryka Łacińska, Sławomir Skibiński*. Publik. okoliczn. Esperanza Ziemia Toruńska – Ameryka Łacińska, Tor. 1995, s. 8; t e n ż e, *Pierwszy grant KBN w Toruniu*, „Promocje Toruńskie”, luty 1995, s. 17; t e n ż e, *Granty powinny procentować szybciej niż pieniądze w banku*, „Głos Uczelni” styczeń 1995, s. 6; H. P o n i a t o w s k a, *Protokół z XII Walnego Zjazdu Sprawozdawczo-Wyborczego Delegatów SKZ Kazimierz Dolny, 22-23 listopada 1996 roku*, „Wiad. Kons.” 1997, s. 49, 53; W. S t r e i c h, *Multimedialna praca naukowa*, „Głos Uczelni” luty 1997, s. 17; t e n ż e, *Dr Sławomir Skibiński*, tamże, lipiec-sierpień 2000, s. 23; P. P o ł o m, *Sławomir Skibiński*, OZ 2001, nr 1, s. 115.

Alina Skibińska

SŁONECKI Marian (1886-1969), art. malarz, konserwator dzieł sztuki, prof. Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie.

Ur. 29 XI 1886 we Lwowie, syn Franciszka, urzędnika Namiestnictwa we Lwowie i Zofii Dziubińskiej. W l. 1900-02 uczęszczał do IV i V klasy c.k. Gimnazjum Złoczowskiego im. Jana III Sobieskiego. Maturę zdał we Lwowie w V gimnazjum w 1906. W tym samym roku rozpoczął studia na Wydz. Architektury Politechniki Lwowskiej. Jego zainteresowania, bardziej malarskie niż architektoniczne, spowodowały, że jednocześnie studiował rysunek i malarstwo w prywatnej szkole sławnego malarza lwowskiego Stanisława Kaczora Batowskiego. Wówczas zainteresował się również zabytkami sztuki. W 1911 był słuchaczem prywatnym Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, malując w pracowni Jacka Malczewskiego. Studia przerwała mu I wojna światowa. Służył w armii austriackiej, lecz nie jako żołnierz liniowy. Jego uzdolnienia plastyczne spowodowały skierowanie do specjalnej jednostki, wyposażonej w malarski sprzęt polowy. Jej członkowie mieli obowiązek przebywania jak najbliżej I linii frontu, wykonując ilustracje dokonań armii. Często wspominał o tym okresie, opisując, w jaki sposób wykonywał ilustracje wojenne, często z narażeniem życia. Dopiero w 1922 ukończył służbę, już w wojsku polskim.

Do 1930 przebywał w Wilnie jako asystent Wydziału Sztuk Pięknych Uniw. Stefana Batorego. Tam miał możliwość pogłębiania swoich umiejętności malarskich w pracowni prof. Ferdynanda Ruszczyca. Następnie sam uczył rysunku w szkołach średnich i brał czynny udział w pracach wileńskiego Tow. Artystów Plastyków, wystawiając swoje prace również na wystawach w Poznaniu i Warszawie. Wykonał też pierwsze prace konserwatorskie – w kościele Ostrobramskim. Jego zainteresowanie się tą dziedziną spowodowało, że w 1930 został wysłany jako stypendysta do Austrii i Włoch na specjalne studia konserwator-

skie. Po powrocie rozpoczął pracę w najlepszej w tym czasie w Polsce pracowni konserwatorskiej na Zamku Królewskim w Warszawie. Tam pełnił funkcję zastępcy kierownika pracowni. Specjalizował się w konserwacji malarstwa sztalugowego i wykonywał wiele prac przy cennych obrazach na terenie całej Polski, m.in. w zamku w Olesku i w pałacach warszawskich, jak malowidła ścienne w pałacu Paca, plafony Plersza (?) i obrazy Baciarellego w pałacu w Łazienkach oraz plafony Plersza na Mariensztacie. Cały okres II wojny światowej pracował nad ratowaniem zbiorów dzieł sztuki polskiej, głównie z Zamku Królewskiego i Muzeum Narodowego. Jako konserwator zabezpieczył ogromną liczbę zagrożonych w czasie działań wojennych zbiorów sztuki w Warszawie.

Bezpośrednio po wojnie S. został delegowany do Krakowa w celu zorganizowania Państw. Pracowni Konserwatorskiej na Wawelu dla ochrony najcenniejszych zabytków rewindykowanych w tym czasie z Niemiec. Zaczął się najważniejszy okres w jego karierze konserwatorskiej. Dostał polecenie prowadzenia prac konserwatorskich przy odzyskanym ołtarzu Mariackim Wita Stwosza. Była to w tym czasie prestiżowa i najważniejsza praca konserwatorska w Polsce. Jednocześnie prowadził prace konserwatorskie w całym prezbiterium kościoła Mariackiego w Krakowie, m.in. przy polichromii projektu Jana Matejki. Został na stałe w Krakowie i odtąd cała jego działalność związana była z tym miastem. Przede wszystkim rozpoczął od września 1947 pracę w Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych, a potem od 1951 Akademii Sztuk Pięknych, gdzie w 1951 został profesorem kontraktowym i był współzałożycielem Wydziału Konserwacji Dzieł Sztuki. W pierwszym dziesięcioleciu działalności Wydziału większość absolwentów wykonała prace dyplomowe pod jego kierunkiem. Przez cały okres swojej działalności na uczelni był kierownikiem katedry Konserwacji Ma-

lowideł Sztalugowych, od 1956 jako prof. nadzwyczajny, a od 1958 – prof. zwyczajny. Wielu jego uczniów w następnych latach stanowiło podstawową kadrę konserwatorów dzieł sztuki, głównie na terenie Polski południowej. Jego zasadniczą działalnością była praca w stworzonym przy jego udziale w 1951 oddz. krakowskim Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków. Był gł. konserwatorem – faktycznym organizatorem i pierwszym kierownikiem wielkiej Pracowni Konserwacji Dzieł Sztuki. Zatrudniała ona większość absolwentów krakowskiej uczelni i wykonywano w niej prace konserwatorskie o charakterze ratunkowym przy wielu najwybitniejszych dziełach malarstwa i rzeźby drewnianej. Były to obiekty uratowane z zawieruchy II wojny światowej, na ogół w bardzo złym stanie zachowania. Praca w PP PKZ obfitowała też w liczne prace terenowe przy konserwacji wystrojów wewnątrz wielu zabytków, głównie kościołów. 30 września 1961 przeszedł na emeryturę.

Otrzymał Nagrodę Państwową III stopnia, Nagrodę Miasta Krakowa, Złoty Krzyż Zasługi i Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski.

Ożeniony z Ireną Lenkiewicz, nauczycielką szkół średnich.

Zmarł 10 IX 1969. Pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

W. Ś l e s i ń s k i, *Marian Słonecki 1886-1969 – wspomnienie pośmiertne*, OZ 1970, nr 1, s. 66; W. Z a l e w s k i, *Wspomnienie o prof. Marianie Słoneckim. 125-lecie Gimnazjum Złoczowskiego 1873-1998*, „Bibl. Złoczowska”, Kr. 2001.

Władysław Zalewski

SMOLAREK Przemysław Leon (1925-1991), historyk, twórca muzealnictwa morskigo w Polsce, dyrektor Centralnego Muzeum Morskigo w Gdańsku.

Ur. 30 VI 1925 w Łodzi jako syn Leona, nauczyciela szkoły powszechnej, i Marii z Matczyńskich. W czasie wojny wysiedlony wraz z rodziną, zamieszkał w Krakowie. Tu na tajnych kursach zdał maturę, a następnie podjął konspiracyjne studia historyczne na Uniw. Jagiellońskim. Od 1942 był żołnierzem AK w zgrupowaniu „Żelbet”, używał pseudonimów Charlie i Lechita. Po wojnie represjonowany. Studia ukończył w 1948, w 1950 uzyskał stopień doktora historii, a w 1970 na Uniw. Łódzkim dr. habilitowanego za pracę *Studia nad sztuknictwem Pomorza Gdańskiego w X-XIII wieku*. Pracę zawodową rozpoczął w 1947 jako asystent na UJ. W l. 1950-51 był st. asystentem na UŁ, który musiał opuścić ze względu na przekazywanie studentom treści nietolerowanych przez ówczesny reżim. Następnie uczył w liceum ogólnokształcącym w Świnoujściu, lecz po kilku miesiącach zmuszony był do rezygnacji. Przeniósł się do Szczecina, gdzie w l. 1952-58 pracował na stanowisku kustosa działu morskigo w Muzeum Pomorza Zachodniego. Wkrótce wystąpił z inicjatywą powołania Muzeum Morskigo w Gdańsku. Projekt został zrealizowany; na wniosek Muzeum Techniki NOT organizację i kierownictwo tej nowej placówki powierzono S. w 1960. Początkowo był to oddział gdańskiego Muzeum Narodowego. Samodzielne Muzeum Morskie zostało powołane 1 I 1962, w 1972 przekształcone w Centralne Muzeum Morskie, a S. od początku do 1991 był jego dyrektorem, pełniąc również rolę konserwatora zabytków nautologicznych. Pierwsza siedziba Muzeum w Gdańskim Żurawiu powiększyła się o kolejne obiekty do niego przyległe, następnie o trzy zabytkowe spichrze: Miedź, Panna i Oliwski na wyspie Ołowiance. Wraz z oddawanymi Małą i Dużą Dąbrową stworzyły największy kompleks muzealny na Pomorzu. Wkrótce powołał nowe oddziały: Muzeum Latarnictwa w Rozewiu, Muzeum Rybołówstwa w Helu i Muzeum Wisły

w Tczewie, a duże jednostki morskie „Dar Pomorza” i „Soldek” powiększyły bazę muzealną, same będąc unikatowymi eksponatami. Utworzył własną (muzealną) grupę do badań podwodnych. Zapoczątkował systematyczne poszukiwania nautologiczne w Zatoce Gdańskiej, otwierając nowy rozdział podlegający ochronie konserwatorskiej – archeologię morza. Zlokalizowano ponad 30 zabytkowych wraków. Eksploracja zatopionych statków towarowych dostarczyła setek eksponatów wyjątkowej wartości, a wydobyte ze szwedzkiego okrętu „Solen” (zatopionego w czasie bitwy pod Oliwą w l. 1627-56) najstarszych dział szwedzkich, polskich i rosyjskich rozslawilo CMM na cały świat.

S. był cenionym badaczem historii budownictwa okrętowego oraz żeglugi Polski i krajów nadbałtyckich. Stworzył dwie stałe serie wydawnictw muzealnych: „Prace Muzeum Morskiego w Gdańsku” i „Publikacje Muzeum Morskiego w Gdańsku”. Wydał drukiem 10 pozycji monograficznych, w tym: *Z dziejów polskiej floty* (1957), *Dawne żaglowce* (1963), *Zabytki szkutnictwa skandynawskiego* (1963), *Studia nad szkutnictwem Pomorza Gdańskiego w X-XIII wieku* (1969), *History of Polish Shipping* (1974), *Stocznia Gdańsk w XX-leciu*. Napisał ponad 150 artykułów, w tym także w periodykach naukowych zagranicznych, wiele recenzji i komunikatów. Odegrał zasadniczą rolę w kształtowaniu myśli konserwatorskiej w nowej dziedzinie – zabytków nautologicznych; był autorytetem w zakresie konserwatorstwa morskiego. Przez kilka kadencji pełnił funkcję wiceprzewodniczącego Woj. Rady Dóbr Kultury w Gdańsku. Był członkiem Międzynarod. Stow. Muzeów Transportu (IATM), przez dwie kadencje pełnił funkcję prezydenta, w l. 1973-89 redaktora naczelnego wydawnictw IATM oraz redaktora głównego organu, tj. rocznika „Transport Museums”. Był jednym z inicjatorów reaktywowania w 1981 Ligi Morskiej, przewodniczył jej komitetowi organizacyjnemu,

a w l. 1981-82 pierwszym prezesem Zarządu Głównego.

Aktywnie uczestniczył w działaniach opozycji antykomunistycznej – od grudnia 1980 był członkiem Komitetu Ochrony Więzionych za Przekonania, członkiem zarządu Klubu Myśli Politycznej im. Konstytucji 3 Maja. 27 V 1990 wybrany na radnego Rady Miejskiej Gdańska, aktywnie pracował, piastując funkcje kierownicze związane z gospodarką morską. Należał do Gdańskiego Tow. Naukowego, był prezesem oddz. gdańskiego Tow. Opieki nad Zabytkami.

Otrzymał wiele odznaczeń: Brązowy Krzyż Zasługi z Mieczami (1944), Medal Wojska (Londyn, 1948), Złoty Krzyż Zasługi (1964), Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski (1981), Krzyż Armii Krajowej (1981), złote odznaki – „Zasłużony Pracownik Morza”, „Za Opiekę nad Zabytkami”, „Zasłużony Działacz Kultury”, „Zasłużony Działacz Ziemi Gdańskiej”. W 1988 laureat Nagrody Prezydenta Gdańska.

Zonaty z Danutą z d. Smolarek, miał córkę Hannę (ur. 1959) i syna Bolesława (ur. 1961). Zmarł 18 VI 1991 w Gdańsku, pochowany na cmentarzu Łostowickim.

C. C i e s i e l s k i, *Smolarek Przemysław Leon*, w: Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego, Suplement I, Gd. 1998, s. 282-283; t e n ż e, *Smolarek Przemysław Leon*, w: PSB t. XXXIX/II, 1999, s. 248-249; [więcej publikacji o S. zawierają ww. pozycje]; Dział Dokumentacji CMM w Gdańsku.

Tadeusz Chrzanowski

SOWIŃSKI Ignacy Stanisław (1858-1917), architekt, współkierownik i kierownik odnowienia zamku na Wawelu.

Ur. 31 VIII 1858 w Krakowie, syn Jana i Heleny ze Słociaków. Uczył się w Gimnazjum Św. Anny i Wyższej Szkole Realnej w Krakowie. W l. 1877-81 studiował na politechnice w Wiedniu. Po studiach

proceedził w Wiedniu praktykę architektoniczną i brał udział w licznych konkursach, zyskując wiele nagród. Jego najważniejszą realizacją tamże była rezydencja arcyksięcia Leopolda Salwatora na Wilhelminenbergu (współprojektant R. Frauenfeld). W Krakowie zrealizował wspólnie z Władysławem Kaczmarem dom dla Towarzystwa Lekarskiego i pałacyk L. Mańkowskiego przy ul. Topolowej. 4 VII 1913 został powołany przez Wydział Krajowy, tj. lokalny rząd Galicji, do udziału w kierownictwie prac przy odnowie zamku na Wawelu, na wniosek lokalnego (krakowskiego) Komitetu Restauracji Zamku, przy rekomendacji architekta dworu wiedeńskiego Fryderyka Ohmanna. 1 IX 1913 formalnie objął współkierownictwo prac. Do rezygnacji Zygmunta Hendla (16 II 1914) kierował wraz z nim, następnie do 30 VI 1914 (tj. do złożenia stanowiska przez Hendla) w praktyce samodzielnie kierował pracami przy odnowie zamku. 1 VII 1914 został formalnie powołany przez Wydział Krajowy na kierownika odnowienia zamku na Wawelu. Po wybuchu I wojny światowej 5 VIII 1914 wstrzymał roboty budowlane, a 18 IX wyjechał do Wiednia, pozostawiając nadzór nad zamkiem Karolowi Skawińskiemu. Kierowanie pracami na Wawelu podjął ponownie 15 III 1915. Projekty dekoracji stropów II piętra zamku, przedłożone przez niego w październiku 1915, zostały krytycznie ocenione na kilku posiedzeniach przez krakowski Komitet Restauracji Zamku, a Komitet Krajowy nie zajął jednoznacznego stanowiska (sposób odtworzenia tych stropów był już przed objęciem funkcji przez S. przedmiotem kontrowersji). Wobec zastrzeżeń Komitetu także do działalności biura restauracji zamku S. złożył rezygnację z funkcji i na mocy decyzji Wydziału Krajowego z 11 II 1916 przekazał ją Karolowi Skawińskiemu.

Zmarł 19 lub 20 VII 1917 w Krakowie i został pochowany na cmentarzu Rakowickim.

F. F u c h s, *Z historii odnowienia wawelskiego zamku 1905-1939*, Kr. 1962; M. Z a g ó r n i a k, *Sowiński Ignacy*, w: PSB t. XL, z. 167, 2001, s. 637-639; P. D e t l o f f, M. F a b i a ń s k i, A. F i s c h i n g e r, *Zamek królewski na Wawelu. Sto lat odnowy (1905-2005)*, Kr. 2005; Archiwum Zamku Królewskiego na Wawelu.

Piotr Stępień

STEFAŃSKI Andrzej Roman (1937-1995), historyk sztuki, konserwator dzieł sztuki, art. malarz i rysownik, st. wykładowca na Wydziale Konserwacji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie.

Ur. 19 I 1937 w Krakowie jako syn Franciszka, maszynisty kolejowego, i Julii ze Skotnickich. Technikum Mechaniczne ukończył w 1955 w Krakowie, następnie studiował na Wydziale Mechanicznym Politechniki Krakowskiej w l. 1956-58. Studiów politechnicznych nie ukończył, natomiast w 1959 podjął studia historii sztuki na Uniw. Jagiellońskim, którą ukończył w 1964. Od 1964 studiował konserwację dzieł sztuki na Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Drugi fakultet ukończył w 1967. Jako wyróżniający się i wybitnie uzdolniony student został zatrudniony na Wydziale Konserwacji Dzieł Sztuki przez prof. Józefa E. Dutkiewicza. Następnie od 1974 pełnił funkcję asystenta, a dwa lata później st. asystenta u boku prof. Zofii Medweckiej. Od 1990 pracował samodzielnie jako st. wykładowca w Katedrze Konserwacji Malowideł Sztalugowych i Rzeźby Polichromowanej. W 1993 Rada Wydziału, w uznaniu jego kwalifikacji naukowych i pedagogicznych, powierzyła mu samodzielne prowadzenie prac magisterskich. W trakcie pracy na ASP uczestniczył aktywnie w życiu naukowym, biorąc udział w zjazdach, sympozjach i specjalistycznych konferencjach. Ostatnim przygotowanym przez niego (na międzynarodowe sympozjum w Kopenhadze w 1994) był artykuł napisany ze swoistym nerwem

o problemach estetycznych w konserwacji malarstwa nowoczesnego. W ostatnim okresie życia, oprócz pracy dydaktycznej na krakowskiej ASP, prowadził wykłady z dziedziny technologii malarstwa w Prywatnej Szkole Malarstwa i Rysunku Zbyluta Grzywacza w Krakowie.

Poza pracą na uczelni prowadził aktywną działalność konserwatorską. Jego dorobek dotyczy przede wszystkim konserwacji malowideł ściennych oprócz konserwacji malarstwa sztalugowego i rzeźby drewnianej. Działał przeważnie na terenie Krakowa, Małopolski i Kielecczyzny. Ważniejsze realizacje konserwatorskie, wykonane na ogół w zespołach, to w Krakowie: konserwacja i przeniesienia na nowe podłoże malowideł ściennych – z XVI/XVII w. w kamienicy przy Małym Rynku 7 (1968-69) oraz z XVIII/XIX w. w kamienicy przy Małym Rynku 4 (1968-71), konserwacja dekoracji ściennej XIX w. w sali frontowej na I p. w kamienicy przy ul. Szczepańskiej 5 (1969-70); prace konserwatorskie przy malowidłach ściennych w krużgankach klasztoru Franciszkanów – gotyckich *Stygmatyzacja Św. Franciszka* i *Chrystus w Tłoczni Mistycznej* (1972 i 1976-80) oraz *Adoracja Matki Boskiej* i portrety biskupów krakowskich XV w. (1992-94); prace konserwatorskie przy malowidłach ściennych w krużgankach klasztoru Augustianów – *św. Augustyn*, *Scala salutis*, *św. Augustyn nadający regułę*, *Ukrzyżowanie* oraz dekoracji ściennej w refektarzu klasztoru (1991-94); prace konserwatorskie przy drewnianych polichromowanych renesansowych „głowach wawelskich” na stropie Sali Poselskiej Zamku Królewskiego na Wawelu; konserwacja barokowych obrazów sztalugowych na płótnie Zachariasza Dzwonkowskiego z kościoła św. Katarzyny i klasztoru Augustinianów: *Nawrócenie i chrzest Św. Augustyna* oraz *Konsekracja Św. Augustyna* (1994).

Przykłady prac poza Krakowem: w Rytwianach w zespole pokamedulskim – kon-

serwacja i rekonstrukcja dekoracji stiukowej Falconiego (przed 1637) w klasztorze i w Eremie Andrzeja Tęczyńskiego (1969-71); w Baranowie Sandomierskim – konserwacja i rekonstrukcja dekoracji malarskiej XVII w. na elewacji dziedzińca i na fasadach zamku; w Szydłowcu – konserwacja malowideł ściennych XV-XVIII w. (1979-80 i 1985-88); w Pleszowie k. Krakowa – konserwacja polichromii kościoła paraf. i tryptyku *Św. Anna Samotrzcę*.

S. podejmował również prace zagranicą. Są to: konserwacja i rekonstrukcja rokokowej stiukowej dekoracji sali na I p. zamku Hinneburg w Brakel w Niemczech (1978); konserwacja rokokowej boazerii w Dregerhaus w Lubece w Niemczech (1979); odsłonięcie oraz konserwacja malowanego zegara słonecznego XVII w. na fasadzie dziedzińca prałatów w d. klasztorze kartuzów w Garming w Austrii (1990).

Podczas prac konserwatorskich realizowanych w zespołach odgrywał główną rolę zarówno w rozwiązywaniu spraw artystycznych, jak i technologicznych oraz technicznych. Poza pracą w zespołach dużo realizacji wykonywał indywidualnie, zwłaszcza obrazów sztalugowych na drewnie (bardzo dużo ikon), na płótnie oraz rzeźb drewnianych polichromowanych. Jako ceniony konserwator był często powoływany do licznych komisji, m.in. przez urzędy konserwatorskie i muzea. Był rzeczoznawcą Ministra Kultury i Sztuki. Stale doskonalił swą wiedzę i umiejętności, był stypendystą rządu włoskiego i rządu d. Czechosłowacji.

Wielką pasją S. poza pracą konserwatorską była twórczość malarska i rysunkowa. Rysował ciągle, nie rozstawał się nigdy ze szkicownikami i kompletem najcieńszych ołówków. Brał udział w kilku wystawach zbiorowych oraz miał kilka wystaw indywidualnych. W 1978 w Düsseldorfie, w 1990 w Galerii Pik w Nowej Hucie, w 1993 w Galerii M w Nowej Hucie, w 1994 w Galerii M przy ul. Św. Jana 11 w Krakowie oraz w 1994 w Galerii Kuźnia w Nowej Hucie.

Działal również społecznie. W l. 1972-77 pełnił funkcję przewodniczącego krakowskiego Zarządu Sekcji Konserwacji Dzieł Sztuki ZPAP, w l. 1974-77 równocześnie obowiązki wiceprezesa Zarządu Okręgu ZPAP w Krakowie. W tym okresie został również wybrany na członka Rady Artystycznej Sekcji Konserwacji przy Zarządzie Gł. ZPAP. W przełomowym okresie przeobrażeń politycznych i społecznych w kraju był czynnie zaangażowany w ruch solidarnościowy. Pod koniec lat 80. był jednym z inicjatorów reaktywowania rozwiązanego w stanie wojennym ZPAP. Po reaktywowaniu związku (1989) przez dwie kadencje sprawował funkcję członka Gł. Komisji Rewizyjnej ZPAP w Warszawie.

Odnznaczony srebrną odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami” (1975) oraz Nagrodą Rektora ASP w Krakowie za całokształt pracy pedagogicznej na Uczelni (1993).

Ożeniony, a następnie rozwiedziony z Haliną Mikosz, bezdzietny.

Zmarł 24 VIII 1995, pochowany został na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Katalog wystawy: *Andrzej Roman Stefański, rysunek Galeria M, Kraków ul. Św. Jana 11, 1994; I. P ł u s k a, Andrzej Roman Stefański 1937-1995, „Biul. Inform. Konserwatorów Dzieł Sztuki”, 1995, No 3-4, s. 39; P. S k r z y n e c k i, „Dziennik Piwnicy pod Baranami, „Dziennik Polski”, z 17 12 1995.*

Renata Leszczyńska

SUCH Stanisław (1946-1992), konserwator dzieł sztuki.

Ur. 24 III 1946 w Brzezówce k. Tarnowca (pow. Leżajsk). Syn Józefa i Bronisławy z d. Lula. Po ukończeniu w 1964 lic. ogólnokształcącego w Jedliczach, przez rok studiował farmację na Uniw. Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie i przez kolejny rok pracował jako konduktor w oddz. PKS w Jaśle. W l. 1966-73 studiował konserwację

dzieł sztuki (przede wszystkim malarstwa i obiektów kamiennych) na Wydziale Sztuk Pięknych Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu, pod kierunkiem Zbigniewa Brochwicza. Studia kontynuował w l. 1973-75 na Wydziale Konserwacji Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie pod kierunkiem Władysława Ślesińskiego. Przedmiotem jego pracy dyplomowej była renowacja elementów kamiennych attyki krakowskich Sukiennic. W trakcie jej przygotowywania przeprowadził systematyczne badania i analizę zanieczyszczeń stanowiących zagrożenie dla wolno stojących zabytków Krakowa. W l. 1976-78, wraz z art. malarzem Wojciechem Sarneckim, wykonał prace konserwatorskie w klasztorze Reformatów w Bieczu (polichromia, Droga Krzyżowa). Od roku 1976 był zatrudniony w rzeszowskim oddz. Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków. Do jego indywidualnych prac należy m.in. konserwacja kamiennego pomnika Tadeusza Kościuszki w Jaśle (z 1901, autorstwa Tadeusza Błotnickiego ze Lwowa) oraz renowacja oryginału i kopii gotyckiego zwornika sklepiennego z kościoła Św. Ducha (zw. szpitalem św. Jadwigi) w Bieczu. Wraz z kierowanym przez siebie zespołem przeprowadził w l. 1978-83 kompleksową renowację zespołu rzeźb ogrodowych w secesyjnym parku d. dworu w Siarach k. Gorlic. W ramach działalności eksportowej PP PKZ pracował w l. 1984-87 w Tallinie, gdzie wraz z zespołem wykonał konserwację XVI-wiecznych stali w ewang. katedrze. W l. 1988-90 pracował jako konserwator w Kielcach. W 1991 przeprowadził konserwację sztukatorskiej dekoracji stropów w Akademii Muzycznej w Baden-Baden (Szwajcaria).

Uprawiał malarstwo sztalugowe. W procesie preparowania swoich obrazów wykorzystywał wiedzę technologiczną i umiejętności konserwatora dzieł sztuki. Ograniczając koloryt do tonacji prawie monochromatycznych, tworzył wyolbrzymione warstwy malarskie zbliżone do reliefu. Indywidualne

pokazy jego twórczości odbyły się w Rzeszowie w 1977 oraz w Gorlicach w 1979 i 1980. Posiadał kolekcję obrazów i rysunków Nikifora Droblaka, w tym wykonanych w ostatnim okresie jego życia w domu opieki społ. w Folszcu.

Zmarł nagle 14 VII 1992 podczas pobytu na wypoczynku w Jedliczach i tam został pochowany.

Z. G i I, *Konserwator i malarz*, „Podkarpacie” 1992, nr 40, s. 6; informacje Danuty Jakubus z Jedlicz i Bogdana Kocója z Rzeszowa.

Jacek Kawalek

SZUNKE Norbert (1924-2004), konserwator-zabytkoznawca.

Ur. 2 II 1924 w Kielcach, syn Józefa i Zofii z Wdowczyków. Ojciec w l. 1924-45 był przedstawicielem na woj. kieleckie spółki akcyjnej Singer z USA, a po wojnie pracował w Prez. WRN w Kielcach i spółdzielczości. Pradziad, z rodu ogrodników sprowadzonych z Bawarii przez biskupów krakowskich, kierował Parkiem Miejskim w Kielcach. S. uczęszczał podczas okupacji na komplety tajnego nauczania, co ułatwiło mu zdanie matury w kieleckim Liceum Handlowym w 1946 i podjęcie studiów na Akademii Handlowej w Krakowie (absolwentom tej uczelni nie przysługiwał tytuł magistra). Po ukończeniu Akademii, w l. 1955-60, studiował na Wydziale Sztuk Pięknych Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu, w Studium Konserwacji i Zabytkoznawstwa. Pracę magisterską *Zagadnienia konserwacji podobrazia dębowego* napisał i obronił u prof. Kazimierza Kwiatkowskiego. W l. 1959-64 był konserwatorem w Muzeum Etnograficznym w Toruniu. W tym czasie uzyskał stypendium naukowe na 4-miesięczny pobyt w Rzymie (1962), a w następnym roku w Brukseli i w Hadze. Następnie podjął się, z inicjatywy woj. konserwatora zabytków w Kielcach Andrzeja Michałowskiego, or-

ganizacji Okręgowej Pracowni Konserwacji Dzieł Sztuki w zamku szydłowieckim, którą kierował od 1965, jako Oddziałem Muzeum Świętokrzyskiego w Kielcach. W początkowym okresie czuwał nad restauracją wnętrza zamku na potrzeby Pracowni, w tym nad konserwacją detali i polichromii. Urządził i wyposażył pracownię konserwatorską, a także rentgenologiczną, fotograficzną, laboratorium, magazyn dzieł sztuki, magazyn materiałów i stolarnię oraz reprezentacyjny salonik z oryginalną, XVIII-wieczną polichromią, którą sam konserwował. Cały czas zabiegał w Szydłowcu o wykwalifikowanych pracowników. Przez Pracownię przewinęło się wiele osób zainteresowanych sztuką konserwacji, lecz wytrzymało niewielu entuzjastów, wielostronnie przez S. doksztalcanych (po jego odejściu Pracownię przeniesiono do Radomia, a personel rozproszył się). W 1975 placówka usamodzielniała się jako Międzywojewódzka Pracownia Konserwacji Dzieł Sztuki, którą kierował do 1979, tworząc zespół wykwalifikowanych konserwatorów. Wyposażył Pracownię w nowoczesną aparaturę konserwatorską, jakiej nie miało wiele ważnych pracowni w Polsce, co umożliwiło wykonywanie szeregu ambitnych prac przy konserwacji zabytkowych obrazów. Najbardziej atrakcyjne wydawało się odsłanianie, za pomocą zdjęć rentgenowskich, pierwotnych obrazów ukrytych pod późniejszymi przemalowaniami. Osobiście projektował niezbędne sprzęty, jak stół dublażowy, wykonywane w prywatnych warsztatach pod jego nadzorem. W tym czasie odbył wyjazdy studialne do Moskwy, Sankt Petersburga (1970) i Paryża (1977). Z Szydłowca wrócił do Kielc, aby w l. 1979-90 działać jako niezależny konserwator. Odnawiał cenne obiekty sztuki w Muzeum Narodowym w Kielcach oraz w Muzeum Okręgowym w Radomiu, a także konserwował obiekty z Muzeum Sienkiewicza w Oblęgorku, Muzeum K. Pułaskiego w Warce, Muzeum im. Przytkowskich w Jędrzejowie i Muzeum Instrumentów Ludowych w Szydłowcu.

Do jego ważniejszych osiągnięć – zarówno jako kierownika Pracowni sztyłowieckiej, jak i konserwatora samodzielnego – należą m.in. scalenie za pomocą epidianu 5 rozbitej rzeźby Madonny „Łokietkowej” z kolegiaty w Wiślicy pow. Pińczów (1965); konserwacja krucyfiks z XVI w. z kościoła św. Mikołaja w Pacanowie, pow. Busko (1966); XVI-w. Madonny z Dzieciątkiem i św. Janem, obraz Timotea Vitti w kolegiacie w Opatowie (1969); trzy obrazy i sześć barokowych rzeźb w ołtarzu gł. kościoła św. Michała w Daleszycach pow. Kielce (1980). Osobiście konserwował kamienne detale rzeźbiarskie z XIII w. w kapitularku w Wąchocku, pow. Starachowice (1981). Wspólnie z żoną zrewaloryzował drewniany kościół św. Bartłomieja z 1657 w Stradowie, pow. Pińczów oraz jego ołtarze i ambonę (1983-91); wykonał pełną rekonstrukcję malarską i rzeźbiarską ambony z 1695 w kościele św. Michała w Sandomierzu (1984). We współpracy z prof. Wiesławem Domasłowskim z Uniw. Mikołaja Kopernika w 1968 zaimpregnował rzeźbę pielgrzyma z Nowej Słupi w pow. Starachowice metodą nasączania 10% roztworem żywicy epidianowej przez „gipsowe kieszenie” (struktura kamienna okazała się niezwykle chłonna).

Pełnił też w l. 1975-83 obowiązki rzeczoznawcy Min. Kultury i Sztuki, a od 1968 rzeczoznawcy woj. konserwatora w Kielcach. Jego wnikliwe ekspertyzy 45 najstarszych i najcenniejszych zabytków ruchomych, jak obrazy sztalugowe i tablicowe, gotyckie tryptyki, których elementy zagięły – w kościołach Bodzentyna, Chotelka Zielonego, Kielc, Tarczka, Zborówka i wielu innych – stanowiły pierwsze źródło wiedzy dla konserwatora i ordynariuszy diecezji o strukturze zabytku i zakresie niezbędnej konserwacji. Dzięki tym ekspertyzom uratowano m.in. *Pokłon Trzech Króli* J. Jordaensa z pocz. XVII w. w Skalbmierzu, pow. Kazimierza Wlk. oraz krucyfiks z 1400 w Chotlu Czerwonym, pow. Busko.

Opublikował wiele artykułów popularyzatorskich, drukowanych w „Roczniku Muzeum Świętokrzyskiego”, „Roczniku Muzeum Radomskiego”, „Ochronie Zabytków” oraz w publikacjach Smithsonian Institution w USA. Napisał i opublikował trzy samodzielne pozycje książkowe, bogato ilustrowane: *Etnograficzne zbiory muzealne w Polsce w świetle wymogów konserwatorskich* (1959), *Profilaktyka konserwatorska* (1962), *Katalog wykonanych prac konserwatorskich w latach 1967-1977* (1977). W „Katalogu” omawia wyniki 50 prac z zakresu malarstwa i rzeźby, w tym wiele dzieł z kolekcji dworskich, zniszczonych w trakcie reformy rolnej. Udzielał się w pracy społecznej Zw. Polskich Artystów Plastyków jako wiceprzewodniczący Rady Artystycznej Zarządu Gł. w Warszawie (1970-80) oraz jako prezes Zarządu Okr. w Kielcach (1980-83). W wolnych chwilach chętnie rysował, malował pejzaże lub kopiował portrety, lecz przede wszystkim interesowała go konserwacja – od malarstwa poprzez rzeźbę do architektury.

Ożeniony w 1958 z Jadwigą Barbarą z Sobotowskich, specjalistką z zakresu hotelarstwa, miał córkę Martę.

Zmarł w Kielcach 4 XI 2004, pochowany na kieleckim cmentarzu Nowym.

W. D o m a s ł o w s k i, W. S z m i d e l - D o m a s ł o w s k a, N. S z u n k e, *Konserwacja kamiennej rzeźby pielgrzyma w Słupi Nowej*, „Roczn. Muz. Świętokrz.” t. 6, Kr. 1970, s. 619 n.; J. F i j a ł k o w s k i, *O wędrującym Pielgrzymie*, „Magazyn Słowo Ludu”, K-ce, 12 VI 1983, s. 8; Z. J u d y c k i, J. S i w e k, *Kto jest kim w Kielcach. Informator biograficzny*, t. I, Tor. 2002, s. 176; Z. P y z i k, *Pamięci Norberta*, „Teraz” 2004, nr 12, s. 13; A. P i a s e c k a, *Pamięci Norberta Szunke*, tamże 2005, nr 1, s. 2; T. P a l a c z, *Zapamiętać artystę – Norbert Szunke (1924-2004)*, „Orońsko. Kwartalnik Rzeźby” 2005, nr 1-2, s. 59-61.

Tadeusz Borska

SZYMAŃSKI Michał (1909-1987), konserwator zabytków woj. warszawskiego, wieloletni pracownik centralnych władz konserwatorskich.

Ur. 2 VII 1909 we Lwowie jako syn architekta Ludwika i Izabelli z Pacińskich. W latach między 1945 a 1952 był woj. konserwatorem zabytków w Warszawie. Obejmując to stanowisko bezpośrednio po wojnie, podjął intensywne działania nad ratowaniem, zabezpieczaniem zabytków w województwie zniszczonych i zdewastowanych wskutek działań wojennych, zaniedbań wynikających z blisko sześćdziesięcioletniej okupacji kraju i powojennych zmian ustrojowych, w następstwie których duża grupa obiektów została opuszczona przez właścicieli. S. zajął się przede wszystkim wybitniejszymi zabytkami na obszarze województwa, wymagającymi pilnej interwencji konserwatorskiej. W latach, w których pełnił funkcję konserwatora, przeprowadzono prace ratownicze i budowlano-konserwatorskie w różnym zakresie, m.in. w kościołach w Brochowie, Czerwińsku, Karczewie, Kobyłce i Zakrocymiu, pałacach w Jabłonnie, Małej Wsi, Młochowie, Natolinie, Oborach, Otwocku Wielkim i Wilanowie, dworach w Błędowie, Dębinkach, Kaskach, Pęcicach i Radziejowicach, w zespołach miejskich Płocka, Pułtusza, Siedlec i in. Zespołowi pułtuskiemu, jednemu z wartościowszych na Mazowszu, którego zabudowa poważnie ucierpiała w czasie walk w 1944, poświęcił szczególną uwagę. W l. 1946-51 odbudowano, remontowano i zabezpieczono większość obiektów zabytkowych w mieście, m.in. gotycko-renesansowy kościół kolegiacki, kaplicę zamkową i gotycką wieżę ratusza, szereg kamienic w pierzejach rynkowych, obiekty kompleksu zamkowego. Rozpoczęto odbudowę dzwonnicy przy kościele kolegiackim. W jednej z odbudowanych kamienic z przełomu XVIII i XIX w. otwarto w maju 1951 zorganizowaną przez urząd konserwatorski „Wystawę ochrony zabytków” woj. warszawskiego, której

umiejscowienie w Pułtusku było podyktowane potrzebą zaznajomienia lokalnych władz i społeczeństwa z pracami nad odbudową zabytków oraz zwrócenie uwagi na historię miasta, jego wartość urbanistyczną i architektoniczną. Wydarzenie to omówił w artykule *Wystawa konserwatorska woj. warszawskiego w Pułtusku* (OZ 1951, nr 3-4). O mieście, jego historii, rozwoju urbanistycznym, zabudowie, zniszczeniach wojennych, pracach zabezpieczających i odbudowie napisał w artykule *Pułtusk, miasto na wyspie* („Stolica”, R. IV 1949, nr 39). O problemach ochrony zabytków województwa, ich odbudowie, użytkowaniu i roli społecznej opublikował obszerny, bogato ilustrowany zdjęciami autora artykuł *Podwarszawskie zabytki w służbie społecznej* („Stolica”, R. V 1950, nr 14/15). W tym samym roku opublikował także: *Konserwacja i rekonstrukcja podwarszawskich ogrodów zabytkowych* (tamże, nr 46) i artykuł nt. aktualnych prac w ogrodzie wilanowskim pt. *Nowe dni Wilanowa* (tamże, nr 49). Omówienie prac konserwatorskich przy wszystkich rodzajach zabytków, podejmowanych w latach jego działalności na stanowisku konserwatora, zamieścił w „Ochronie Zabytków” (1952, nr 2, dział *Kronika*). O przebiegu robót w katedrze płockiej napisał w artykule *Konserwacja katedry w Płocku* (tamże, nr 3).

Po odejściu z urzędu woj. konserwatora zabytków podjął pracę w Min. Kultury i Sztuki – Zarządzie Ochrony i Konserwacji Zabytków, po kolejnych reorganizacjach w l. 1958 i 1959 Zarządzie Muzeów i Ochrony Zabytków, w Wydziale Zabytków Architektury i Urbanistyki (po 1969 na stanowisku naczelnika), w którym pozostał do emerytury. Był członkiem Komisji Konserwatorskiej ZMiOZ. W tych latach opublikował w czasopiśmie: *Cenny zabytek architektury drewnianej na ziemi śląskiej* – artykuł poświęcony zniszczonemu przez pożar kościołowi w Pniowie, najstarszemu obiektowi drewnianej architektury sakralnej na tamtym obszarze (OZ 1956,

SZYMAŃSKI MICHAŁ

nr 3); *Wspomnienie pośmiertne – Karol Siciński (1884-1965)* (OZ 1966, nr 1); *Profesor dr Gerard Ciolek* – obszerne opracowanie wraz z bibliografią prac naukowych („Architektura” 1969, nr 2/3). W 1974 przeszedł na emeryturę. Był odznaczony złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami”. W kościele paraf. w Zakroczymiu umieszczono tablicę upamiętniającą jego zasługi dla odbudowy świątyni.

Ożeniony z Bogumiłą z Nowickich (zm. 1999) miał synów Bohdana (architekta), Wiesława (zm. 1992) i Michała.

Zmarł 8 VIII 1987 w Warszawie i został pochowany w grobie rodzinnym na cmentarzu Powązkowskim.

B. B i e n i e w s k a, *Zakres i problematyka prac konserwatorskich (1945-1958)*, „Biuletyn Konserwatorski Woj. Warszawskiego” W. 1958, s. 7-34; nekrolog od rodziny, „Życie Warszawy” z 13 VIII 1987; dane z nagrobka na cmentarzu Powązkowskim (kw. 152-6-25/26); wspomnienia autora.

Wojciech Jankowski

ŚLUSARCZYK Jan (1903-1980), art. rzeźbiarz, konserwator dzieł sztuki, z-ca prof. Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie.

Ur. 20 XI 1903 w Bąkowej Górze, pow. Radomsko. Syn Michała i Marii z d. Strzelczyk. Studiował w Warszawie w Miejskiej Szkole Sztuk Zdobniczych i Malarstwa w l. 1926-30 i na Wydziale Rzeźby Akademii Sztuk Pięknych w l. 1930-39. Dyplom uzyskał w 1939 u prof. T. Breyera. Po wojnie nadal związany z ASP. Był st. asystentem w l. 1946-48 i adiunktem w l. 1948-49 w Pracowni Rzeźby prof. Fr. Strynkiewicza. Został zastępcą prof. i kierownikiem Pracowni Konserwacji Rzeźby na utworzonym w 1950 Wydziale Konserwacji. Opracował wówczas ramowy program studiów, który obejmował: dokładną znajomość stylów i kopiowanie rzeźb, płaskorzeźb, ornamentów w stylach spotykanych na terenie Polski; dokumentację (studia porównawcze, interpretacja); technikę naprawy, wzmocnienia i uzupełnienia zniszczonych części; materiałoznawstwo – kamień, drewno, metal, ceramika, sztuczne tworzywo, szkło, kość itp.; technikę przygotowania klejów, spoiw, odkażania; rekonstrukcję rzeźby z podkreśleniem stosowania tylko w wyjątkowych wypadkach, na podstawie dokumentów (fotografii, rysunków itp.), w zasadzie z podkreśleniem różnicy między oryginałem a częścią rekonstruowaną przez zastosowanie np. odmiennej faktury.

W 1952, wskutek reorganizacji uczelni, Wydział Konserwacji został wchłonięty przez Wydział Malarstwa i nosił nazwę Studium Konserwatorskiego. W jego ramach do 1957, do likwidacji placówki konser-

wacji rzeźby, Ś. prowadził zajęcia w charakterze wykładowcy. Do czasu przejścia na emeryturę w 1968 jako st. wykładowca prowadził zajęcia dla studentów I roku Wydziału Rzeźby. W 1959, w ramach wymiany (z ramienia ASP i ZPAP) odbył podróż studyjną do Bułgarii. W l. 1962-63 zajmował się konserwacją rzeźb w Natolinie, Królikarni i Supraślu. Na mocy porozumienia Uniw. Warszawskiego i ASP w l. 1964-65 prowadził prace rekonstrukcyjne i konserwatorskie przy świątyni Hatszepsut w Deir el Bahari.

Równoległe z pracą na ASP realizował indywidualną praktykę konserwatorską. Z wielkim zaangażowaniem poświęcał też czas twórczej pracy w dziedzinie rzeźby, w której miał duże osiągnięcia, także w dziedzinie malarstwa. Prace prezentował na wystawach okręgowych i ogólnopolskich ZPAP. Również, a może przede wszystkim, eksponował swe dzieła na sześciu wystawach indywidualnych. Spośród licznych realizacji rzeźbiarskich (również w drodze konkursu) wymienić należy projekt i wykonanie sarkofagu gen. Świerczewskiego na cmentarzu Wojskowym na Powązkach (1948). W 1956 wykonał trzy płaskorzeźby na elewacji gmachu Min. Finansów. W 1968 wystawił portrety przywódców i działaczy ruchu ludowego w siedzibie Polskiego Stronnictwa Ludowego (wówczas ZSL), a w 1976 portrety rzeźbiarskie Ludzi Wsi. Wiele jego prac rzeźbiarskich zostało zakupionych przez muzea krajowe, m.in. Muzeum Narodowe w Warszawie. Duży zespół dzieł jest w stałych zbiorach Muzeum Rolnictwa im. J.K. Kluka w Ciechanowcu.

ŚLUSARCZYK JAN

Za całokształt pracy twórczej został odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi (1946), Brązowym Medalem za Zasługi dla Obronności Kraju (1978), odznaką „Zasłużony Działacz Kultury” (1979), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1980).

Ożeniony z art. plastyczką Marią z d. Mamiarz. Był bezdzietny.

Zmarł 31 III 1980 w Warszawie.

Słownik Artystów Plastyków Okręgu Warszawskiego ZPAP, W. 1972; D. W r ó b l e w s k a, *Jan Ślusarczyk*, „Rzeźba” 1988; *Wydział Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki w Warszawie 1947-1997*, W. 1997; W. W ł o d a r c z y k, *Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie w latach 1944-2001*, W. 2001; Archiwum Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie; Archiwum Muzeum Stronnictwa Ludowego w Warszawie.

Adam Roman

THEN-MĄCZKOWSKA **Maria** Teresa (1938-2002), archeolog, konserwator dzieł sztuki.

Ur. 24 XI 1938 w majątku Końskie k. Sanoka w woj. podkarpackim. Była córką Wiktora Thena, inż. rolnika, i Janiny z d. Nowak, nauczycielki muzyki. W Olsztynie mieszkała od IX 1946. Ukończyła archeologię na Uniw. Wrocławskim, gdzie obroniła pracę magisterską *Pradzieje powiatu olsztyńskiego* (1966). W 1984 uzyskała uprawnienia do wykonywania zawodu artysty plastyka w dziedzinie konserwacji malarstwa i rzeźby polichromowanej. W l. 1962-74 pracowała w Dziale Archeologii Muzeum Mazurskiego, ob. Muzeum Warmii i Mazur, awansując do stanowiska adiunkta. Była autorką wystawy „Olsztyn i okolice w pradziejach”. Wykonała badania osady mezolitycznej w Garbinie k. Fromborka (1970-73), z konsultantem prof. Janem Dąbrowskim. Była autorką obszernej dokumentacji rysunkowej zabytków archeologicznych pochodzących z d. zbiorów Prussia-Museum w Królewcu i Heimatmuseum w Olsztynie. Brała udział w badaniach cmentarzyska w Niedanowie k. Kozłowa, pod kierownictwem W. Ziemińskiej-Odojowej.

W 1974 podjęła pracę w olsztyńskim zakładzie, późniejszym oddziale, Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków, gdzie od 1977 do 1982 była kierownikiem zespołu w Pracowni Konserwacji Dzieł Sztuki, prowadzonej przez M. Erdmann-Przełomiec. Prowadziła i brała udział w wielu pracach, m.in. konserwacji drewnianych polichromowanych rzeźb Łotrów z kaplicy Jerozolimskiej w Olsztynie z XVI w. (1976), 20 ikon rosyjskich XVII-XIX w.

(1977), polichromii w krużgankach zamku w Lidzbarku Warmińskim (1979), badaniach w zakresie malarstwa ściennego i polichromowanych stropów, m.in. w XVIII-wiecznym pałacu w Brühl k. Kolonii (1976-77), w zespole klasztornym dominikanów (ob. Galeria „EL”) w Elblągu (1979). W Lidzbarku Warmińskim kierowała z Janem Przełomcem zespołem PKZ przy konserwacji malowideł z XVII i XVIII w. w sali zw. kredensem (1975-76) oraz w Pasymiu w kościele ewang. konserwacją prospektu organowego i kartusza (1982). W okresie pracy w PKZ brała udział w konserwacji bądź konserwowała samodzielnie wiele obrazów, przeważnie olejnych na płótnie, w tym liczne portrety członków miejscowych rodów z XVII i XVIII w., pędzla malarzy gdańskich, królewieckich, berlińskich; portret cesarza Józefa II z XVIII w. i in. Ponadto skrzydła tryptyku ze scenami Bożego Narodzenia i Zmartwychwstania z k. XVI w. (malarza z Prus Książęcych), obraz *Znalezienie Mojżesza* z poł. XVII w. (malarza flamandzkiego), dwie ikony z klasztoru samobrzędowców w Wojnowie, rzeźbę *Figura Miłosierdzia* z XVII w.

W l. 1982-83 pracowała w Kurii Biskupiej diecezji warmińskiej, gdzie wykonała m.in. konserwację renesansowego obrazu *Zdjęcie z Krzyża*. Od 1984 do końca życia prowadziła indywidualną działalność konserwatorską. Również w tym okresie zakonserwowała wiele portretów z XVI-XIX w., m.in. ks. Albrechta Hohenzollerna z ok. 1568 (malarza królewieckiego), królowej pruskiej Zofii Doroty z XVIII w. (malarza berlińskiego), ks. Albrechta Fryderyka Hohenzollerna z XVI w. (A. Möllera?). A także: drewnianą

rzeźbę polichromowaną Św. *Anna Samotrzcęć* z ok. 1520, epitafia XVI-wieczne, figurę św. Andrzeja Apostoła warsztatu św. Wolfganga z Torunia i in. W 2003 Muzeum Warmii i Mazur zorganizowało pośmiertną wystawę muzealiów zakonserwowanych przez T.M. pt. „By czas nie zatarł i niepamięć ...”.

Była żoną Henrykiem Mączkowskim (1900-1973), art. malarzem. Miała dwoje dzieci: syna Wojciecha (ur. 1964), art. plastyka, i córkę Katarzynę Mączkowską-Kur (ur. 1959).

Zmarła 19 VIII 2002 w Olsztynie i została pochowana na cmentarzu komunalnym w Olsztynie przy ul. Poprzecznej.

E. J e l i Ń s k a (oprac.), *Konserwacja zabytków ruchomych na terenie woj. olsztyńskiego w latach 1974-1987*, „Olsztyński Biuletyn Konserw.” 1988, s. 69, 71; *Katalog dokumentacji PKZ zabytków Polski zach. i pn. 1951-1993*, W. 1995, s. 509, 514, 515, 548; A. R z e m p o ł u c h, *By czas nie zatarł i niepamięć...*, katalog wystawy Muz. Warmii i Mazur, Ol. 2003; informacje córki Katarzyny Mączkowskiej-Kur i Andrzeja Ulewicza, zam. w Olsztynie.

Grażyna Dzisko-Wadas

TUSZEWSKI Tadeusz Mieczysław (1907-2004), art. plastyk, konserwator dzieł sztuki – starych druków, rękopisów i grafiki, prof. zwyczajny Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie.

Ur. 26 VII 1907 w Obrze k. Wolsztyna jako syn Maksymiliana i Ksaweryny z d. Żok. Po ukończeniu pięciu klas Gimnazjum Klasycznego w Wolsztynie w 1926 rozpoczął studia w Państw. Szkole Sztuk Zdobniczych i Przemysłu Artystycznego w Poznaniu, otrzymując w 1931 absolutorium na Wydziale Grafiki u prof. Wronieckiego. Następnie opuścił Poznań i przeniósł się do rodziny do Torunia. Dzięki stypendium Tow. Naukowego w Toruniu i Starostwa Krajowego tamże podjął w 1932 studia wyższe

w Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie w pracowniach prof. prof. W. Skoczylasa, L. Wyczółkowskiego, E. Bartłomiejczyka i M. Kotarbińskiego. W 1936 uzyskał dyplom z grafiki artystycznej oraz absolutorium z grafiki użytkowej. W tym samym roku został asystentem w Pracowni „Książka i Liternictwo” ASP u prof. Bonawentury Lenarta, zajmując to stanowisko do wybuchu wojny 1939. W okresie okupacji przebywał w Warszawie, zajmował się własną twórczością, pogłębiał umiejętności z zakresu liternictwa oraz odbywał praktykę konserwatorską w Pracowni Konserwacji Starodruków Biblioteki Narodowej, kierowanej przez prof. B. Lenarta. Jesienią 1944 został wywieziony do obozu pracy w Firchau na terenie Niemiec, skąd wrócił do Warszawy w marcu 1945 i w kwietniu rozpoczął pracę jako rysownik w Biurze Odbudowy Stolicy. Równocześnie zorganizował w Miejskiej Szkole Sztuki Zdobniczej (późniejsza Wyższa Szkoła Sztuk Plastycznych) Pracownię Liternictwa, którą prowadził na stanowisku adiunkta. 1 VII 1945 otrzymał nominację na konserwatora w Nacz. Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków, pracując wraz z prof. B. Lenartem w Państw. Pracowni Konserwacji Grafiki i Książki Zabytkowej jako jej współorganizator. W 1949 zorganizował Pracownię Liternictwa w ASP, którą prowadził do 1970. W 1959 objął po prof. B. Lenarcie kierownictwo Pracowni Konserwacji Grafiki i Książki Zabytkowej (w 1951 włączonej w ramy PP Pracowni Konserwacji Zabytków), otrzymując jednocześnie tytuł gł. konserwatora w specjalności konserwacji grafiki i książki zabytkowej. Kierował nią do 1972. W l. 1964-82 jako docent, a następnie na stanowisku profesora nadzwyczajnego prowadził Pracownię, później Katedrę Konserwacji Starych Druków i Grafiki na Wydziale Dzieł Sztuki ASP w Warszawie. 1 X 1983 przeszedł na emeryturę, pozostając w Katedrze jako konsultant. W 1986 otrzymał tytuł profesora zwyczajnego. 30 IX 1992 zakończył 53-letnią działalność peda-

gogeniczną w wieku 85 lat. Wykształcił wielu wybitnych konserwatorów, a w zakresie liternictwa wielu grafików-literników. Wielokrotnie wyjeżdżał za granicę jako stypendysta, m.in. w 1938 do Włoch (6-miesięczne stypendium Funduszu Kultury Narodowej) oraz w 1957 i 1965 również do Włoch (stypendia Min. Kultury i Sztuki).

W dziedzinie konserwacji zabezpieczył i uratował od zupełnego zniszczenia 25 tysięcy najcenniejszych obiektów zabytkowych ze zbiorów państwowych, m.in. rękopisy, rysunki, notatki z podróży, albumy Norwida (kons. 1948-53), akwarele, widoki Warszawy Vogla (1949-51), listy Moniuszki (1949-51), rękopisy *Wiatru od morza*, *Dziejów grzechu*, *Urody życia* Żeromskiego (1951-60), cykl rysunków Grottgera (1954-60), *Legenda Aurea* Jakuba de Voragine z 1476 (1955-58), atlas z 1578 *Tabulae Geographicae* Klaudiusza Ptolemeusza (1955-58), autografy, etiudy, mazurki, listy, koncert fortepianowy (rewindykowany z Kanady) Chopina (1958-60), kwartet fortepianowy Mozarta (1958-60), *Krótką rozprawę...*, *Zwierciadło*, *Psalterz* z 1558 Mikołaja Reja (1961-63), *De revolutionibus orbium coelestium* Kopernika (1961-63), *Caprichos* (80 rycin) Goi (1961-63), listy (1962) i utwory muzyczne (1981-82) Szymanowskiego, rękopisy Kraszewskiego (1969).

Ponadto do 1982 zakonserwował rysunki architektoniczne zabytkowych budowli Warszawy autorów: S. Zuga, J. B. Plerscha, J. Fontany, E. Schroegera, D. Merliniego ze zbiorów Stanisława Augusta, rewindykowane z Niemiec; ryciny i rysunki J. Matejki, D. Chodowieckiego, J.P. Norblina, S.J. Witkiewicza, Gierymskiego, A. Dürera, A. Mengsa, Rembrandta, A. Corazziego, W. Hondiusza, A. van Dycka, G. Piranesiego; utwory muzyczne J. Elsnera, J. Stefaniego; stare druki, jak *Commune incliti Regni Poloniae Privilegium* Jana Łaskiego z 1506, kronikę M. Kromera z 1509, rękopis iluminowany na pergaminie sprzed 1526 *Maria Virgine – Graduale Officia de Beata*.

W l. 1982-90 zakonserwował m.in. utwory muzyczne Szymanowskiego, album 25 kolorowych rycin Antoniego Zalewskiego *Pamiętniki Jana Chryzostoma Paska*, rękopisy René Claira *Paris qui Dort* i *Les Belles de Nuits* (lista montażowa filmu), gwasz Stryjeńskiej, akwarelę i rysunek lawowany Juliusza Kossaka, inkunabuł koloński z 1490 (współpraca), *Cathechismus Catholicorum* Petrusa Canisiusa z 1586, pastel *Adam Mickiewicz na Judahu Skale* Walentego Wańkowicza, Kodeks Bonola (117 rysunków różnych autorów z XVI i XVII w.) i in.

Działalność na polu grafiki artystycznej rozpoczął już w czasie nauki w Szkole Zdobniczej, wydając w 1930 w Poznaniu tekę linorytów *Stary Toruń*. Od tego czasu wykonywał prace głównie w technice drzeworytniczej (sporadycznie miękki werniks i suchoryt). Powstało kilkadziesiąt drzeworytów przedstawiających architekturę, pejzaż, martwą naturę, kompozycje liternicze oraz ok. 200 ekslibrisów jedno- i wielobarwnych. W czasie pracy w BOS powstał cykl rysunków *Ruiny Warszawy*. Zajmował się również grafiką użytkową, projektując okładki, plakaty liternicze, znaczki pocztowe, znaki firmowe. Na podstawie jego liternictwa powstały liczne tablice pamiątkowe, akty erekcyjne, dyplomy honorowe.

Brał udział w konkursach i otrzymał nagrody (drugie) za: projekt tapety dla firmy Franaszek (1929), kalendarz dla linii okrętowej Polska–Ameryka, projekt godła Tur, projekt godła Instytut Chopina, projekt ekslibrisu na wystawie ekslibrisów w Warszawie, plakat wystawy „Powstanie Listopadowe w grafice” (1930). Brał udział (od 1932) w wielu wystawach zbiorowych polskich i zagranicznych. Miał także wystawy indywidualne: „Ruiny Warszawy” (1945), „Wystawa Tadeusza Tuszewskiego” (Muz. Okręg. w Toruniu, 1967), „Wystawa twórczości Tadeusza Tuszewskiego z okazji 80-lecia” (Bibl. Narod. w Warszawie, 1987), „Wystawa jubileuszowa Tadeusza Tuszew-

skiego z okazji 90-lecia” (Galeria Art. Plastyka, 1997).

Dziela swojej twórczości przekazał kilku muzeom: ASP w Warszawie, narodowym w Warszawie i Poznaniu, gabinetowi Rycin Uniw. Warszawskiego, Okręgowemu w Toruniu, Zamkowemu w Malborku. Część swojego dorobku twórczego przekazał Gimnazjum w Obrze (w miejscu szkoły powszechnej, do której uczęszczał w dzieciństwie). Wspólnie z dyrektorem Gimnazjum, Krystyną Malanowską, był inicjatorem utworzenia Galerii Grafiki w Gimnazjum w Obrze (otwarta w 2002). 10 IX 2004 odbyła się uroczystość nadania Gimnazjum imienia Tadeusza Tuszewskiego i została odsłonięta tablica pamiątkowa.

T. został uhonorowany wieloma odznaczeniami państwowymi, w tym przede wszystkim: Krzyżem Kawalerskim (1972), Krzyżem Komandorskim (1979) i Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski (1998). Otrzymał wiele wyróżnień i nagród Min. Kultury i Sztuki oraz ASP, a także odznak i medali pamiątkowych, w tym PP PKZ. Był członkiem Zw. Polskich Artystów Plastyków Okr. Warszawskiego od 1945. Przez wiele lat był rzeczoznawcą MKiS w zakresie konserwacji dzieł sztuki w specjalności konserwacji grafiki i starych druków.

Był żonaty trzykrotnie, miał troje dzieci. Z pierwszego małżeństwa z Danutą z Kubiczków (1913-53), graficzką i malarką – 2 córki: Marię Małgorzatę (ur. 1940) i Joannę Teresę (ur. 1941); z drugiego małżeństwa z Haliną Jarosz (1924-2006), graficzką – syna Jacka (ur. 1957); trzecią żoną była Alina Kowalczyk-Miedziejewska (1917-95).

Zmarł 3 II 2004 w Warszawie. Pochowany został na cmentarzu Bródnowskim w Warszawie.

J. M u l c z y ń s k i, *Słownik grafików Poznania i Wielkopolski XX wieku*, P. 1939; *Słownik artystów plastyków. Artyści plastycy okr. warszawskiego ZPAP 1945-1970*, W. 1972; *Kto jest kim w Polsce*, W. 1984; *Wystawa twórczości Tadeusza Tuszewskiego z okazji 80-lecia*, Katalog, W. 1987; *Wystawa twórczości Tadeusza Tuszewskiego z okazji 90-lecia*, Katalog, W. 1997; T. L e s z n e r (tekst), T. T u s z e w s k i (ilustr.), *Exlibrisy dla Bonawentury Lenarta*, „Gutenberg” (magazyn) 1999, nr 3; L. H o ł d a n o w i c z [wspomnienie o Tadeuszu Tuszewskim w rubryce *Odeszli*], „Aspiracje” 2004, nr 2.

Joanna Damińska

VETULANI Cecylia Karolina (1908-1980), art. malarz, nauczyciel, wojewódzki konserwator zabytków w Olsztynie.

Ur. 11 IV 1908 w Krakowie. Córka Franciszka Vetulaniego, inż. melioracyjnego, pracownika Min. Reform Rolnych, i Katarzyny Iphorskiej-Lenkiewicz. Ukończyła w 1925 ośmioklasowe gimnazjum humanistyczne Sióstr Urszulanek w Tarnowie. Od 1926 studiowała w Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, uzyskując w 1932 absolutorium. W tymże roku ukończyła kurs pedagogiczny, a w 1935 uzyskała uprawnienia nauczyciela szkół średnich, zdając egzamin państwowy na Uniw. Warszawskim. Praktyki nauczycielskie odbyła w Państw. Gimnazjum im. J. Kraszewskiego w Białej Podlaskiej i im. E. Plater w Warszawie (1932-33). Następnie, do 1939, pracowała w warszawskich gimnazjach jako nauczycielka rysunku. Wcześniej (1931-34) projektowała tkaniny dla Stow. Artystycznego „Ład”. Na początku wojny była aresztowana i więziona na Pawiaku z grupą nauczycieli i duchowieństwa. W okresie okupacji pracowała jako sekretarka i nauczycielka rysunku oraz działała w ruchu oporu. W czasie powstania warszawskiego brała czynny udział w walce z okupantem, pomagała siostrze Marii, łączniczce AK.

W 1945 zamieszkała w Olsztynie i podjęła pracę referenta ds. muzealnych w Wydziale Kultury Prezydium Woj. Rady Narodowej. Została przydzielona do Muzeum Mazurskiego w Olsztynie początkowo jako pomocnik kustosa, a od 1950 jako kustosz. Zajmowała się ratowaniem, porządkowaniem i zabezpieczaniem zbiorów muzealnych. Współorganizowała działy i ekspozy-

cje, przygotowywała dzieła sztuki do ekspozycji, oprawę plastyczną wystaw, a także wykonywała wstępną konserwację niektórych obiektów (m.in. figury Matki Boskiej autorstwa J. Pfaffa). Współpracowała z muzeami terenowymi. W 1953 objęła w Wydziale Kultury stanowisko kierownika referatu ochrony i konserwacji zabytków oraz konserwatora zabytków woj. olsztyńskiego. Funkcję tę pełniła do 1955. W l. 1956-59 pracowała w antykwariacie w Olsztynie. W 1959 przeszła na rentę.

V. jako konserwator woj. miała b. szeroki zakres obowiązków, co wynikało z nowej powojennej sytuacji tego regionu (zniszczenia wojenne, zmiana ludności, upaństwowienie nieruchomości i przekazanie administracji państwowej obowiązków właściciela opuszczonych obiektów). Prócz realizacji wszelkich zadań związanych z pełnieniem funkcji konserwatora ze szczególną troską zajmowała się zabezpieczeniem i ratowaniem obiektów zniszczonych, często opuszczonych, dewastowanych czy niewłaściwie zagospodarowanych przez nowych użytkowników. Walczyła z ignorancją społeczeństwa i obojętnością dla zabytku niebędącego własnością użytkownika. Ze środków Min. Kultury i Sztuki oraz wojewódzkich podjęła prace remontowe, zabezpieczające czy odbudowę wielu cennych budowli, w tym m.in. zamku w Kętrzynie, kościołów w Prabutach, Szczytnie, Drogozszach, Barczewie, Ornecie, Kętrzynie, katedry w Olsztynie, krużganków w Św. Lipce, wielu obiektów w zespole katedralnym we Fromborku, pałacyku-oranżerii Krasickiego i zamku biskupiego w Lidzbarku Warmińskim, murów obronnych w Lubawie,

zespołu kamieniczek w Ornećcu i Morażu, ratusza w Morażu. W 1954 referat przez nią kierowany zajął III miejsce w kraju pod względem wykonania zaplanowanych do remontu i odbudowy obiektów. Finansowała konserwacje zabytków ruchomych wykonywanych przez PP PKZ w Gdańsku i Warszawie, m.in. tryptyków z katedry we Fromborku i z kościoła w Dobrym Mieście, eksponatów Muzeum Mazurskiego, ołtarzy z Bartoszyc i Sątop. Zapoczątkowała w województwie inicjatywę wykorzystania zabytków architektury do celów współczesnych. Wyszukiwała użytkowników, którzy podjęliby się remontu czy odbudowy, a następnie zagospodarowania budynków. Zainicjowała inwentaryzację budownictwa drewnianego Warmii i Mazur, założyła kartotekę budownictwa wiejskiego (do końca 1955 wykonano ok. 600 kart). Podjęła prace remontowe dużej liczby obiektów. Wydała orzeczenia konserwatorskie na obszary staromiejskie w Kętrzynie, wstrzymując rozbiórkę murów obronnych. Opracowała dokładne szkice planów miast założonych w średniowieczu, z wykreśleniem obszaru staromiejskiego, do wydania orzeczeń konserwatorskich: Biskupca, Braniewa, Fromborka, Kętrzyna, Lidzbarka Warmińskiego, Młynar, Moraża, Olsztyna, Olsztynka, Ornety, Ostródy, Paślęka, Pieniężna, Reszla i Zalewa.

Sprawozdania z przeprowadzonych prac publikowała w periodykach „Konserwacja zabytków w województwie olsztyńskim” (1953-1955) i „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” (1958). Pisała też o sztuce i zwyczajach ludowych regionu mazurskiego

i warmińskiego. Wydała książkę *Pionierzy i zabytki. Wspomnienia* (Ol. 1972) jako opracowanie konserwatora i muzealnika działającego zaraz po II wojnie światowej, nagrodzone na konkursie Woj. Rady Narodowej (1964). Odznaczona m.in. złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami” i „Zwycięstwa i Wolności za Warszawę”. W 2001 pamięci V. poświęcono wieczór zamkowy z cyklu „Życiorysy”, zorganizowany przez Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie.

Zmarła 2 I 1980. Pochowana została na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

C. V e t u l a n i, *Konserwacja zabytków w woj. olsztyńskim (1953-1955)*, „Komunikaty Mazursko-Warm.” 1958, nr 3, s. 288-301; K. W r ó b l e w s k a, *Polskie badania nad sztuką Warmii i Mazur w latach 1945-1967*, Ol. 1968, s. 217; C. V e t u l a n i, *Pionierzy i zabytki. Wspomnienia*, Ol. 1972; T. O r a c k i, *Twórcy i działacze kultury w woj. olsztyńskim w latach 1945-1970*, Ol. 1975, s. 183; K. W r ó b l e w s k a, *Cecylia Vetulani (1908-1980)*, „Komunikaty Mazursko-Warm.” 1980, nr 1, s. 119-120; M. J a c k i e w i c z, *Odbudowa palacu Dohnów w Morażu*, „Olszt. Biul. Konserw.” 1988, s. 5; K. W r ó b l e w s k a, *I zabytki mają swój los ...*, w: M. J a c k i e w i c z-Graniec, M. Graniec, *Pałace i dwory dawnych Prus Wschodnich*, Ol. 1999, s. 24-27; J. C h ł o s k a, *Ludzie Olsztyna*, Ol. 2003, s. 127; Archiwum Warm.-Mazur. Urzędu Woj., akta personalne sygn. BDG III zw. 4294 (z odręcznym życiorysem z 1955); Archiwum WOSOZ Olsztyn, sygn. dokum. 5511.

Grażyna Dzisko-Wadas

WAŚACZ Jan (1943-1996), konserwator dzieł sztuki.

Ur. 17 I 1943 w Słocinie k. Rzeszowa. Syn stolarza i kołodzieja Andrzeja i Anieli z d. Cygan. W l. 1957-62 uczęszczał do Państw. Liceum Sztuk Plastycznych w Jarosławiu (z przerwą spowodowaną stanem zdrowia). Po jego ukończeniu rozpoczął w 1962 studia na Wydziale Malarstwa i Grafiki Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie; po trzecim roku przeniósł się na Wydział Konserwacji Dzieł Sztuki. Studia ukończył w 1968, uzyskując dyplom za konserwację kamiennej kapliczki słupowej w Jelczy. W tym samym roku podjął pracę w Muzeum Ziemi Przemyskiej w Przemyślu (ob. Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej) jako organizator pracowni konserwatorskiej, gdzie następnie został mianowany st. asystentem konserwatorskim, choć w rzeczywistości pełnił funkcję kierownika pracowni. Specjalizował się w konserwacji obrazów sztalugowych i przedmiotów rzemiosła artystycznego. W 1974 zrezygnował z pracy w muzeum i rozpoczął samodzielną działalność konserwatora dzieł sztuki. Początkowo zajmował się konserwacją i renowacją pojedynczych obrazów sztalugowych. Jego największym osiągnięciem w tym zakresie była konserwacja cudownego obrazu ikony Matki Boskiej Rudeckiej, zw. także Matką Boską Bieszczadzką, z XIII lub XIV w. (do czasu późniejszej kradzieży obraz znajdował się w bieszczadzkim Jasieniu). Następnie podejmował kompleksowe prace w zabytkowych kościołach, prowadząc działania przy wszystkich wymagających konserwacji elementach wyposażenia. Konserwował polichromie, wyspecjalizował się w kon-

serwacji złocień i pracach pozłotniczych. W kościele Franciszkanów w Przemyślu wykonał w l. 1975-87 konserwację z częściową rekonstrukcją polichromii (wewnątrz i na zewnątrz) oraz konserwację wszystkich ołtarzy wraz z obrazami i rzeźbami. Kompleksowe konserwacje przeprowadził również w kościołach paraf. w Nienadówce k. Sokołowa Małopolskiego (1974-75), w Stobiernej k. Rzeszowa (1978), w Humniskach k. Brzozowa (1988-90), w Pilicy k. Olkusza (1995-96). Natomiast w kościele Reformatów w Przemyślu jego prace ograniczyły się do polichromii (1994). Sporadycznie do programu konserwatorskiego włączał swoje autorskie polichromie, np. w Stobiernej (w prezbiterium), w Jaćmierzu (ściany naw bocznych kościoła paraf., 1990), a przede wszystkim w Humniskach, gdzie swoimi polichromiami udekorował wnętrze całego kościoła. Wykonał również polichromie w jednym z nowo wzniesionych przemyskich kościołów na Zasaniu. Prowadził także prace konserwatorskie przy stacjach Drogi Krzyżowej (kościół paraf. w Nienadówce, w Humniskach, kościół Franciszkanów w Przemyślu).

Współpracował z przemyskim art. plastykiem Waldemarem Rokowskim przy renowacji rzeźb kamiennych w Przemyślu. Należą tu: pomnik Adama Mickiewicza, barokowa figura św. Jana Nepomucena przy murach klasztoru Benedyktynek, figura Matki Boskiej i pomnik Tadeusza Kościuszki w parku miejskim, fontanna na Rynku. Wspólnie dokonali również renowacji z częściową rekonstrukcją żeliwnego nagrobka bpa Franciszka Frygiela na cmentarzu przemyskim.

Dużą wagę przywiązywał do dokumentacji prowadzonych prac. Tworzył szczegółowe opisy oraz analizy teoretyczne i historyczne. Dokumentację uzupełniał wieloma fotografiami, które przeważnie sam wykonywał. Jako rzeczoznawca Min. Kultury i Sztuki opiniował prace konserwatorskie prowadzone w Muzeum-Zamku w Łańcucie i w Muzeum w Przeworsku. W rzadkich wolnych chwilach uprawiał własną twórczość malarską, lecz swych prac nie prezentował publicznie. Jego pasją życiową było pszczelarstwo – był znawcą i wytrwałym hodowcą pszczół.

W 1967 ożenił się z Danutą Szmigiel, która współpracowała z nim przy większości prac konserwatorskich, podobnie jak syn Maciej.

W. zmarł 16 XI 1996. Po jego śmierci żona i syn ukończyli renowację polichromii w kościele Reformatorów w Pilicy k. Olkusza.

A. Wąsac z, *Brat*, w: *Słocińskie korzenie* (red. B. Pyrkosz), t. I, Słocina 1999, s. 208 i n; D. Wąsac z, *Magister sztuki*, tamże, s. 214 n.

Jacek Kawalek

WICHER-JESIONOWSKA Krystyna Cecylia (1932-1993), historyk sztuki, wojewódzki konserwator zabytków w Opolu, dyrektor Muzeum Wsi Opolskiej w Opolu-Bierkowicach.

Ur. 3 XI 1932 w Jawornicy w pow. Lubliniec, woj. śląskie, jako córka Teodora Wichra i Gertrudy z d. Pawlica. Ojciec, nauczyciel i kierownik szkoły w Jawornicy, po wybuchu wojny został przez Niemców aresztowany i wywieziony do Buchenwaldu. W.J. wraz z matką i rodziną wysiedlono do Lublińca, gdzie uczęszczała do niemieckiej szkoły podstawowej. Po wojnie w 1947 ukończyła szkołę podstawową, a w 1951 zdała maturę w Gimnazjum im. A. Mickiewicza w Lublińcu. W tym samym roku pod-

jęła studia historii sztuki na Wyd. Filozoficzno-Historycznym Uniw. Jagiellońskiego w Krakowie. Dyplom otrzymała w 1955 na podstawie pracy magisterskiej *Rola Wiednia w malarstwie polskim w II połowie XIX wieku*. Po ukończeniu studiów osiedliła się w Opolu i przez pierwszy rok pracowała w Muzeum Śląska Opolskiego jako asystent w dziale oświatowo-naukowym. Na własną prośbę w 1956 została przeniesiona do Wydz. Kultury Prez. Woj. Rady Narodowej, gdzie pełniła funkcję instruktora plastyki. Od 1958 pracowała w biurze woj. konserwatora zabytków, a w 1962 sama została powołana na stanowisko woj. konserwatora, pełniąc je do 1975, tj. do objęcia funkcji dyrektora Muzeum Wsi Opolskiej w Opolu-Bierkowicach. W grudniu 1992 przeszła na emeryturę.

Jako woj. konserwator z oddaniem kontynuowała dzieło swojego poprzednika, Karola Róży, który – jak wspominała – był jej nauczycielem w trudnej służbie powojennego konserwatorstwa. Podejmowała ważne i skuteczne działania, zapewniające należytą ochronę powierzonych jej dóbr kultury. W 1961 zorganizowała zespół ochrony zabytków archeologicznych, a w 1970 Biuro Dokumentacji Zabytków. Do niewątpliwych jej osiągnięć należy ustalenie stanu oraz potrzeb rzeczowych i finansowych obiektów zabytkowych będących we władaniu różnych resortów. We współpracy z Woj. Pracownią Urbanistyczną, biurami projektowymi, Woj. Zjednoczeniem Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej przystąpiła do rewaloryzacji miast: Brzegu, Byczyny, Głogówka, Głubczyc, Namysłowa, Nysy, Prudnika i in. W 1964 rozpoczęła pełną odbudowę zamku piastowskiego w Brzegu (1544-60), zwanego śląskim Wawelem. Program obejmował m.in. rekonstrukcję kamiennych krużganków dziedzińca z detalem rzeźbiarskim, konserwację wystroju rzeźbiarskiego głównej bramy wjazdowej z pełnoplastycznymi rzeźbami pary książęcej i płaskorzeźbionymi portretami książąt i królów Polski

oraz konserwację dekoracji renesansowego sklepienia sali d. kancelarii książęcej. Na podstawie wyników badań architektonicznych podjęła decyzję przywrócenia kaplicy zamkowej jej zachowanego gotyckiego wyglądu. W ramach remontu ratusza w Brzegu (1570-72) prowadzonego przez władze lokalne doprowadziła do odsłonięcia i ekspozycji nieznanego dotąd, dobrze zachowanego stropu belkowanego z XVII w. nad I piętrzem skrzydła południowego. Obecnie jest to duża sala posiedzeń. W brzeskim kościele św. Mikołaja (1370-1409-1416-XIX w.) doprowadziła do rekonstrukcji dachu i sklepienia nawy głównej oraz zabezpieczenia murów i filarów wewnętrznych, co umożliwiło parafii dokończenie odbudowy kościoła. Jednocześnie zleciła konserwację gotyckiej polichromii w zakrystii. Jej fragment *Msza św. Grzegorza* po zdjęciu ze ściany przekazany został do miejscowego Muzeum Piastów Śląskich. Pomogła przy odbudowie zespołu ratusza w Byczynie (XV-XVI-XVIII w.), w którym obok siedziby władz miasta powstały placówki kulturalne i handlowe. Dużo uwagi poświęciła zabytkom w Nysie. W 1965 rozpoczęła odbudowę d. pałacu biskupiego (XVII-XVIII w.) z przeznaczeniem na siedzibę Muzeum Regionalnego i Państwowego Archeum. Ocaliła cztery monumentalne kominki z XVIII w. wykonane w narzucie wapienno-piaskowym w formie bogatej i ozdobnej rzeźby i płaskorzeźby. Po zakończonej odbudowie Domu Komendanta doprowadziła do zagospodarowania obiektu przez nyskie Państw. Ognisko Plastyczne. Odbudowała również Collegium św. Anny z XVIII w. dla Państw. Szkoły Muzycznej, a d. dwór biskupi z XVII-XVIII w. na potrzeby zakładu pracy chronionej Spółdz. Inwalidów „Pokój” w Nysie. Zrzucony zamek w Rogowie (XVI-XVII-XIX w.) w wyniku podjętej odbudowy po usunięciu dawnych przekształceń odzyskał swój pierwotny kształt z otwartymi kruzgankami dziedzińca. Most prowadzący do zamku po odsłonięciu dwóch przęseł i zabezpieczeniu

sklepień, uzupełnieniu balustrady, ubytków lica, rekonstrukcji bruku stał się dodatkowym atrakcyjnym elementem całego założenia. Zapoczątkowała złożone remonty obwarowań miejskich zachowanych z basztami, wieżami, bramami na całym obwodzie w Byczynie, Namysławie, Paczkowie.

Do najważniejszych jej osiągnięć w zakresie ochrony zabytków ruchomych należą pełne odsłonięcie i konserwacja średniowiecznych polichromii w kościołach w Krzyżowicach, Pogorzeli, Strzelnikach, barokowej polichromii w kościele drewnianym w Bierdzanach ze słynną „śmiercią bierdzańską”, o której wspomina Kolberg, renesansowych stropów polichromowanych w kościołach w Małujowicach i Obórkach, transfer malowideł średniowiecznych ponad sklepieniem kaplicy św. Anny w kościele Franciszkanów w Opolu, konserwacja polichromii (XVII w.) w d. klasztorze Dominikanek w Raciborzu, rzeźby drewnianej Madonny z Bodzanowic, dwóch tryptyków z 1602 – *Trzej Królowie* i *Ostatnia wieczerza* w kościele w Boguchwałowie, renesansowego obrazu na desce *Chrystus w Jordanie* w kościele ewang. w Byczynie.

W pełni doceniała znaczenie zabytków archeologicznych w całokształcie ochrony dóbr kultury. Zrealizowała ewidencję stanowisk archeologicznych, zapewniając im skuteczną ochronę prawną. Rozwinęła niezbędne ratownictwo archeologiczne. Wdrożyła zasady współpracy z inwestorami zadań gospodarczych dot. ochrony dziedzictwa archeologicznego (m.in. z Elektrownią Opole-Borki i Zakładami „Metalchem” w Opolu). Inwestorzy zrozumieli i docenili konieczność ochrony kolidujących z inwestycjami zabytków archeologicznych i finansowali prace wykopaliskowe. Służby drogowe sfinansowały kilkuletnie badania ratownicze na terenie budowy obwodnicy wsi Nowy Browieniec. Współdziałała w tworzeniu Muzeum Wsi Opolskiej w Opolu-Bierkowicach, Muzeum Czynu Powstańczego w Leśnicy (przeniesionego na Górę Świętej Anny)

oraz Centralnego Muzeum Jeńców Wojennych w Opolu-Łąbinowicach.

W 1975 została powołana na dyrektora Muzeum Wsi Opolskiej w Opolu-Bierkowicach, nadal zajmując się, we współpracy z woj. konserwatorem zabytków, ochroną drewnianych obiektów znajdujących się poza muzeum. Obok gromadzenia, dokumentowania i odbudowy zabytków budownictwa drewnianego szeroko popularyzowała dawną i współczesną kulturę ludową. Z jej inicjatywy powstały imprezy folklorystyczne *Jarmark Wielkanocny*, coroczny konkurs plastyczny dla dzieci i młodzieży szkolnej *Majówka w skansenie*. *Mistrz uczeń*, popularyzując w tym środowisku zabytki drewnianej architektury wiejskiej Opolszczyzny i kulturę ludową regionu. *Żniwniak Opolski* i *Festyn Ludowy* przybliżyły widzom tradycyjne zwyczaje i obrzędy, dorobek opolskich twórców ludowych, rzemieślników oraz ich warsztaty. Był to owoc współpracy z „Cepecią” i ze Stow. Twórców Ludowych. Podjęła współpracę z Woj. Ośrodkiem Metodycznym, co umożliwiło nauczycielom uzupełnienie i doskonalenie wiedzy o śląskiej kulturze ludowej. Przewodnicząc Komisji Kultury Ludowej Opolskiego Tow. Kulturalno-Oświatowego, zainicjowała *Święto Opolskiej Pieśni Ludowej* w Gogolinie. Uczestniczyła w pracach zespołu doradczego ds. skansenów Rady Ochrony Zabytków przy Min. Kultury i Sztuki, w Polskim Komitecie Narodowym ICOM, w Europejskim Zw. Muzeów na Wolnym Powietrzu, Woj. Rady Ochrony Dóbr Kultury, rad muzealnych Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu i centralnego Muzeum Jeńców Wojennych w Opolu-Łąbinowicach.

W 1964-86 była sekretarzem Woj. Obywatelskiego Komitetu Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa. Pełniła funkcję radnej Woj. Rady Narodowej w Opolu oraz przewodniczyła Komisji Kultury WRN. Jest autorką wielu publikacji dot. tematyki związanej z ochroną dóbr kultury i muzealnictwem. Odznaczona m.in. Krzyżem Kaw-

alerskim Orderu Odrodzenia Polski (1983), Złotym Krzyżem Zasługi (1974), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1969) oraz uhonorowana licznymi medalami i odznakami ogólnopolskimi i wojewódzkimi.

Wyszła za mąż za architekta Floriana Jesionowskiego (zm. 2005), miała syna Rafała (ur. 1958).

Zmarła 3 VI 1993, pochowana w Alei Zasłużonych na cmentarzu w Opolu-Półwsi.

J. H a j d u k-N i j a k o w s k a, *Odeszła Krystyna Wicher-Jesionowska – Krysia*, „Tryb. Opolska” nr 81 z 13 VI 1993; J. P r u s i e w i c z, *Dorobek konserwatorski na Dolnym Śląsku w latach 1945-1995*. Mat. seminarium Oddz. Wrocław. SKZ, Wr. 1995, s. 43-48; J. G a ł ę z a, *Pożegnania. Wspomnienie 1932-1993. Krystyna Wicher-Jesionowska*, „Gazeta Wyborcza” z 4 VI 2003; t e n ż e, *Wspomnienie. Krystyna Wicher-Jesionowska 1932-1993*, „Nowa Tryb. Opolska” z 12 VI 2003, t e n ż e, *Krystyna Wicher-Jesionowska, historyk sztuki – muzealnik*, „Polskie Tow. Ludoznawcze” t. II, Kr. (w druku).

Janusz Prusiewicz

WIDAWSKI Jarosław (1930-1987), architekt, badacz architektury średniowiecznej, wykładowca i prodziekan Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej.

Ur. 22 I 1930 w Wilnie, syn inż. architekta Ignacego Wężyk-Widawskiego i Marii z d. Bocewicz. Od najmłodszych lat związany z Warszawą. W 1949 zdał maturę w Liceum Ogólnokształcącym im. ks. Józefa Poniatowskiego, a następnie rozpoczął studia na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej, ukończone w 1955 dyplomem magistra inż. architekta, na podstawie projektu wykonanego w Katedrze Urbanistyki. Już podczas studiów interesował się historią i badaniami zabytków architektury. Brał udział w prowadzeniu praktyki inwentaryzacyjnej ze studentami w Zakładzie Ar-

chitektury Polskiej PW (1952, jako zastępca asystenta) oraz w pracach badawczych i inwentaryzacyjnych na Kurpiach i w Żywieckiem w Katedrze Budownictwa Wiejskiego. Równocześnie, poza Wydziałem, uczestniczył w badaniach architektoniczno-archeologicznych Komisji Badań Dawnej Warszawy na terenie Zamku Królewskiego (1952, prowadzonych przez Aleksandrę Świechowską) i na Starym Mieście (1954-56, pod kierunkiem arch. Zdzisława Tomaszewskiego). Wykonywał też liczne prace zlecone w dziedzinie konserwacji zabytków (m.in. udział w badaniach kolegiaty w Tumie pod Łęczycą, kolegiaty w Opatowie, Starego Miasta w Olsztynie, fundamentów kościoła Dominikanów w Sochaczewie) oraz miast zabytkowych (na terenie woj. koszalińskiego i łódzkiego wykonanie opracowań konserwatorskich). Od początku łączył pasję badawczą, docieklivość naukową i praktyczne wnioski do prac konserwatorskich zarówno w zakresie architektury, jak i problematyki urbanistycznej.

Pierwszą stałą pracę W. podjął w Instytucie Urbanistyki i Architektury (1954-60), gdzie opracował kilka tematów, jak konkursy architektoniczne w l. 1945-55 i wybrane osiedla mieszkaniowe oraz współpracował przy temacie „Typologia miast”. W l. 1956-60 był zatrudniony w Centralnym Zarządzie Muz. i Ochrony Zabytków Min. Kultury i Sztuki jako inspektor prac konserwatorskich prowadzonych na terenie woj. łódzkiego i lubelskiego. Jednocześnie w ramach prac Zakładu Architektury Polskiej PW wykonał projekt konserwatorski murów obronnych Starego Miasta w Warszawie wraz z otoczeniem (w 1956 w zespole i w l. 1957-60 samodzielnie pod nadzorem naukowym prof. Jana Zachwatowicza); w trakcie realizacji projektu (od 1957) pełnił nadzór konserwatorski i kierował badaniami terenowymi. W 1960 uzyskał uprawnienia budowlane. W 1971/72 ukończył 6-miesięczny kurs w Centro Internazionale di Studi per la Conservazione ed il Restauro dei Beni

Culturali w Rzymie. Swoją wiedzę nt. architektury starożytnej i średniowiecznej doskonalił w 1976/77 podczas 3-miesięcznego stypendium w Egipcie.

Od 1959 W. na stałe związał się z Wydziałem Architektury PW, podejmując pracę na stanowisku asystenta w Zakładzie Form Architektonicznych, w Katedrze Historii Architektury i Sztuki. Tutaj też harmonijnie łączył pracę dydaktyczną z badaniami naukowymi, awansując kolejno – w 1967 na stanowisko adiunkta, w 1986, na wniosek Rady Wydziału PW, na stanowisko docenta, którego już nie zdążył objąć. Od początku pracy na Wydziale Architektury prowadził zajęcia z historii architektury starożytnej i średniowiecznej, a po reorganizacji struktury Wydziału i powołaniu w 1970 Instytutu Podstaw Rozwoju Architektury (po 1985 zmienionym na Instytut Historii Architektury i Sztuki) zredagował nowy program nauczania tych przedmiotów, przy czym koordynował zintegrowane nauczanie historii architektury powszechnej i polskiej. Prowadził wykłady i brał intensywny udział w nauczaniu tych przedmiotów na seminariach oraz podczas praktyk inwentaryzacyjnych studentów (m.in. w Kazimierzu Dolnym, w Warszawie). Jednocześnie, od 1973, prowadził zajęcia z konserwacji zabytków i był promotorem jednego dyplomu magisterskiego. Dwukrotnie brał udział w prowadzeniu zagranicznych studialnych wyjazdów studenckich: w 1974 do Włoch i w 1978 do Anglii. Dorywczo wykładał historię architektury średniowiecznej na studium doktorskim, a poza Politechniką na Wydziale Historii i na Studium Podyplomowym Archeologii Uniw. Warszawskiego.

W tym samym okresie, jako uznany badacz architektury średniowiecznej, podjął prace dydaktyczne na studiach podyplomowych na Wydziale Architektury: w l. 1973-75 na Studium Podyplomowym Konserwacji Zabytków i w l. 1978-86 na Studium Podyplomowym Badań Zabytków Architektury. Wykładał historię architektury

średniowiecznej, brał udział w seminariach krajowych i zagranicznych oraz w sesjach wyjazdowych poświęconych metodzie badań terenowych (np. w Reszlu, Rzemieniu, Przemyślu, Rydzynie i Pradze w Czechosłowacji). Był promotorem około 30 prac dyplomowych i wiele recenzował. Jego zaangażowanie, wiedza i solidne przygotowanie do wykładów budziły szacunek i uznanie wśród studentów i słuchaczy studiów podyplomowych. Ponadto pełnił odpowiedzialne funkcje na Wydziale Architektury PW. Od 1981 był przez dwie kadencje prodziekanem ds. ogólnych. Wcześniej podejmował wiele działań, dając się poznać jako doskonały organizator. W 1962 był sekretarzem Komisji Rekrutacyjnej, w l. 1964-65 brał udział w przygotowaniu obchodów 50-lecia powstania Wydziału, w l. 1972-73 kierował organizacją sesji dyplomowych, a w l. 1973-75 sprawował funkcję sekretarza Rady Wydziału i był członkiem dziekańskiej Komisji ds. Programu Studiów, a także był zastępcą kierownika Studium Podyplomowego Konserwacji Zabytków. Poza Wydziałem Architektury PW, od 1969 brał udział w pracach Sekcji Historii Urbanistyki i Architektury oraz Ochrony Zabytków w Komitecie Urbanistyki i Architektury IV Wydziału PAN, przy czym w l. 1975-81 pełnił funkcję sekretarza tej sekcji, a w 1970 – sekretarza redakcji „Kwartalnika Architektury i Urbanistyki”.

Przede wszystkim jednak W. był niekwestionowanym znawcą i badaczem architektury średniowiecznej. Do najważniejszych jego osiągnięć należą publikowane wyniki badań architektoniczno-historycznych w dwóch książkach (które nie straciły do dziś aktualności): pierwsza to praca doktorska, napisana pod kierunkiem doc. dr. Adama Miłobędzkiego pt. *Miejskie mury obronne w państwie polskim od początku XV wieku* (1973, wyróżniona nagrodą II stopnia Min. Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki), druga to rozprawa habilitacyjna pt. *Warszawski dom mieszkalny w średniowieczu*

(wyd. 1985), w której nie tylko relacjonuje oryginalne własne badania i syntezę rozwoju domu warszawskiego, ale też przedstawia zarys rozwoju i typologię domu miejskiego w Europie Środkowej. Jego dorobek naukowy jest znacznie większy, co potwierdzają badania zabytków architektury *in situ* zwykle łączone z projektem konserwatorskim. W l. 1960-70 wykonał badania i projekt trwałego zabezpieczenia ruin kościoła NMP w Chojnie, a w l. 1963-66 badania i projekt konserwatorski z adaptacją na muzeum domu w Złotowie. Prowadził też badania m.in. nad zabudową małych miast środkowego Pomorza (1958-61), murów obronnych w Bielsku (1962-64), granitowych kościołów na Pomorzu Zachodnim (1963), zamku w Karlinie (1964-65) i ludowego budownictwa Kaszubów w dawnym pow. bytowskim (1968). Wymienione prace, realizowane w zespołach autorskich dwuosobowych (z Przemysłem Gartkiewiczem lub Andrzejem Gruszeckim), zostały w większości opublikowane w „Kwartalniku Architektury i Urbanistyki” bądź w „Ochronie Zabytków”. Za granicą konsultował prace konserwatorskie prowadzone przy rzymskiej willi w Armirze (z prof. P. Biegańskim, Bułgaria 1969) oraz uczestniczył w badaniach architektury zabytkowej: w l. 1971/72 kościoła San Teodoro w Rzymie i w 1984 w badaniach ratusza w Norymberdze (w zespole architektów polskich i niemieckich z Technische Hochschule w Darmstadt).

W okresie 1969-84 podejmował liczne konsultacje, nadzory i recenzje badań architektonicznych i archeologicznych oraz projektów, m.in. na zlecenia woj. konserwatorów zabytków, Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków i Instytutu Historii Kultury Materialnej. Dotyczyły one murów obronnych w Sandomierzu, Wiślicy i w Pułtusk, zamków w Ciechanowie, Czernsku, Szreńsku i Raciborzu, klasztoru Cystersów w Sulejowie-Podklasztorzu i kościoła w Starym Olkusz, mostu gotyckiego na placu Zamkowym w Warszawie oraz kilku zamków

na terenie Polski środkowej (w Bolesławcu, Łęczycy, Biesiekierach i Siemkowicach) i w Wielkopolsce (w Gosławicach i Szamotułach), kamienic w Poznaniu, Świdnicy i na ul. Świętojańskiej 2 w Warszawie (1985), zabudowy Starego Miasta w Płocku i kilku budowli na terenie woj. koszalińskiego (młyna w Słupsku, kamienicy w Koszalinie i pałacu w Kołobrzegu), fortu Legionów w Warszawie, barbakanu w Krakowie oraz badania zamku i murów miejskich w Inowłodzu (opubl. w: *Problemy badawcze średniowiecznego Inowłodza*, 1984).

Jednocześnie uczestniczył w sesjach naukowych, wygłaszając referaty na temat średniowiecznych fortyfikacji: miejskich murów obronnych w państwie Kazimierza Wielkiego (Radom, 1969), murów obronnych w Warszawie (Warszawa, 1969), modernizacji systemów obronnych miast małopolskich (Wrocław, 1971), początków obwarowań miejskich w Polsce (Poznań, 1973) oraz na temat średniowiecznego domu miejskiego w Warszawie (Poznań, 1983); niektóre z nich ukazały się w pracach zbiorczych lub w czasopismach naukowych. Jest autorem 32 opublikowanych prac (bibliografia: KAIU 1988, z. 1). Z ważniejszych artykułów należy wymienić: *Modernizacja murów obronnych miast małopolskich spowodowana rozwojem broni palnej* (1973), 13 haseł nt. średniowiecznych murów w Warszawie (Encyklopedia Warszawy, 1973), *Dawne budownictwo ludowe na terenach zamieszkałych przez Kaszubów bytowskich...* (1979), *Problematyka badawcza i konserwatorska zabytkowej zabudowy małych miast na przykładzie Miastka* (1982). Kilka jego prac, przede wszystkim dot. architektury średniowiecznej Warszawy, zostało wydanych po jego śmierci.

Był członkiem wielu organizacji i stowarzyszeń. Od 1956 Stow. Architektów Polskich (od 1984 w kolegium sędziów konkursowych oddz. warszawskiego), od 1971 Stow. Historyków Sztuki, od 1972 Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS. Wchodził

w skład Komisji Konserwatorskiej Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków w Min. Kultury i Sztuki (od 1984). W ostatnich latach życia był czynnym członkiem NSZZ Solidarność. Za działalność naukową w okresie 1967-78 otrzymał osiem nagród rektora Politechniki Warszawskiej. W 1981 został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi, a w styczniu 1987 Rada Wydziału Architektury wystąpiła o pośmiertne nadanie Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski.

W 1954 poślubił Jadwigę z Szelągowskich, nauczycielkę; miał syna Macieja ur. 1956, archeologa numizmatyka.

Zmarł 18 I 1987 w Warszawie, pochowany na cmentarzu we Wawrzyszewie.

P. G art k i e w i c z, *Jarosław Widawski (1930-1987)*, KAIU 1988, z. 1, s. 71-76 (wraz z bibliografią prac); Archiwum PW, 7560, Wydz. Architektury; materiały rodzinne.

Maria Brykowska

WIELGUS-WYSOCKA Maria (1952-1999), archeolog, konserwator zabytków archeologicznych woj. olsztyńskiego.

Ur. 18 II 1952 w Budziszynku pod Grójcem jako córka wiejskiego kowala Antoniego Wielgusa i Stanisławy z d. Zawada. Po ukończeniu Technikum Fotograficznego w Warszawie naukę kontynuowała na Uniw. Warszawskim studiując archeologię polski i pradziejową (1973-78). W czasie studiów uczestniczyła w badaniach stanowisk archeologicznych w Wyszemborku i Barkwedzie. Pracę magisterską *Importy rzymskie w rejonie dolnej Wisły* napisała pod kierunkiem doc. dr hab. Jerzego Kolendy w 1978. W następnych latach brała udział w szkoleniach konserwatorskich organizowanych przez Ośrodek Dokumentacji Zabytków w Warszawie (1986-89). Ukończyła podyplomowe studium konserwatorstwa archeologicznego w Instytucie Archeologii i Etnologii Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu pisząc

pracę *Analiza osadnictwa na terenie Pojezierza Iławskiego oraz próba określenia potencjalnych stref osadniczych* (1989-90), a także podyplomowe studium konserwacji zabytków urbanistyki na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej, przedstawiając pracę dyplomową *Studium ochrony wartości kulturowych Parku Krajobrazowego Pojezierza Iławskiego* (1994-95).

W 1977 rozpoczęła pracę w Biurze Badań i Dokumentacji Zabytków w Olsztynie jako konserwator zabytków archeologicznych, w l. 1989-91 na stanowisku dyrektora. Od 1991 pracowała w Państw. Służbie Ochrony Zabytków jako kierownik działu dokumentacji. Zorganizowała od podstaw konserwatorstwo archeologiczne na terenie Warmii i Mazur, odtworzyła archiwum zabytków, utworzyła kartoteki stanowisk posiadających własną formę terenową i stanowisk zagrożonych. Wpisała do rejestru zabytków ok. 200 stanowisk archeologicznych, w tym wszystkie tereny miast historycznych z obszaru województwa. Prowadziła badania o charakterze ratowniczym (Stare Miasto Olsztyn, wspólnie z I. Sikorską-Ulfik) i nadzory archeologiczne. W całości przebadła zniszczone cmentarzyska w Sątocznie i Równinie Dolnej. Wyniki badań podsumowała w artykule: „*Koń jaki jest każdy widzi*” *unikatowe pochówki koni u starożytnych Bałtów* („Archeologia Żywa”, 1998). W 1987 z E. Kowalczyk z UW prowadziła badania wykopaliskowe na wale podłużnym w Zimnej Wodzie, które były pierwszymi powojennymi badaniami tego typu na Mazurach. Zajmowała się edukacją i propagowaniem ochrony zabytków archeologicznych, zainicjowała wydanie broszur popularyzujących to zagadnienie: *Chrońmy zabytki archeologiczne województwa olsztyńskiego* (1977), *Ratujmy zabytki archeologiczne* (1990, wspólnie z J. Wysockim), *Chrońmy zabytki archeologiczne Warmii i Mazur* (1998). Promowała problematykę ochrony zabytków archeologicznych jako współorgani-

zator pierwszej ogólnopolskiej Konferencji Bałtyjskiej (1988), po której opublikowała *I Seminarium Archeologii Bałtyjskiej* („Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1989, z. 1-4). W 1990 i 1996 zorganizowała ogólnopolskie konferencje zabytków archeologicznych oraz, wspólnie z gen. konserwatorem zabytków, konferencję „Badania archeologiczne starych miast Warmii i Mazur a problemy ich rewaloryzacji”. Jest autorką publikacji *Małe miasta i problemy ochrony dziedzictwa archeologicznego* (w: „Aktualne zagrożenia dziedzictwa archeologicznego”, P. 1997). Ostatnią konferencję (1998), jako współorganizator, poświęciła historii konserwatorstwa archeologicznego w Polsce oraz działalności inż. Tadeusza Żurowskiego. Była autorką scenariusza wystawy archeologicznej zorganizowanej w Muzeum w Mrągowie (1989) oraz wystawy ekslibrisu Tadeusza Żurowskiego (1998). W ramach realizowanego programu Archeologicznego Zdjęcia Polski przebadła jako autorka lub współautorka 81 obszarów, z których 43 znajdowały się na terenie d. woj. olsztyńskiego, 23 d. woj. płockiego, 14 d. woj. siedleckiego oraz po jednym na terenie bielskopodlaskiego i elbląskiego (1978-98). Była współautorką studiów historyczno-urbanistycznych miast historycznych, z wytycznymi i postulatami konserwatorskimi, oraz studiów ochrony wartości kulturowych obszarów wiejskich i gmin. Współtworzyła opracowania dla miast: Biskupiec, Bisztynek, Iława, Kętrzyn, Mrągowo, Morąg, Nidzica, Olsztynek, Ostróda, Szczytno; dla wsi: Natry i Warchały w gm. Jedwabno, Natać Wielka, Wykno, Jabłonka w gm. Nidzica, Szczęsne, Klebark Wielki, Klewki, Linowo w gm. Purda. Ponadto wykonała studium ochrony wartości kulturowych Parku Krajobrazowego Pojezierza Iławskiego. Brała udział w opracowaniu studiów dla gmin Górowo Iławieckie i Korsze, a samodzielnie wykonała dla gminy Mrągowo *Studium ochrony wartości kulturowych. Część I – Zagadnienia ogólne* (współautor),

Część II – Szczegółowe wytyczne konserwatorskie dla miejscowości, Część III – Dokumentacja fotograficzna (1996). Śmierć przerwała prace nad gminą Olsztyniek i całościowym opracowaniem metodą prof. Bogdanowskiego terenu woj. olsztyńskiego. Wykonała też inne prace dokumentacyjne, jak karty cmentarzy, zabytków architektury, karty adresowe architektury i budownictwa.

Brała udział w przedsięwzięciach społecznych w dziedzinie ochrony dóbr kultury. Była wśród założycieli i we władzach olsztyńskiego oddziału Stow. Konserwatorów Zabytków oraz wśród członków założycieli Stow. Naukowego Archeologów Polskich – dzięki jej staraniom powstał oddział olsztyński, którego była pierwszym prezesem (1990-95). Była też inicjatorką założenia w Olsztynie w 1997 oddziału Tow. Opieki nad Zabytkami, któremu przewodniczyła do śmierci, oraz współzałożycielką Grona Konserwatorów Zabytków Archeologicznych.

Była zamężna z Kazimierzem Majewskim, chemikiem, informatykiem, z którym miała dwoje dzieci: Annę (ur. 1978), pedagoga, i Przemysława (ur. 1984), studenta. Drugim jej mężem był Jacek Wysocki (ur. 1950), archeolog, konserwator wojewódzki.

Zmarła 19 III 1999 w Olsztynie. Została pochowana w Drwalewie k. Grójca.

W. S k r o b o t, *Archeologiczne badania wykopaliskowe w województwie olsztyńskim*, „Olsztyński Biul. Konserw.”, Ol. 1988, s. 87; J. W y s o c k i, *Maria Wielgus-Wysocka. Wspomnienie*, „Warmińsko-Mazurski Biul. Konserw.”, 1999, s. 215-224; t e n ż e, *Maria Wielgus-Wysocka*, tamże, 2000, s. 121; t e n ż e, *Olsztyński oddział Towarzystwa Opieki nad Zabytkami*, tamże, s. 238-239; Archiwum WOSOZ Olsztyn, sygnatura dokumentacji: 797, 953, 1487, 1621-1623, 1677, 1786; informacje Jacka Wysockiego, zam. w Olsztynie.

Grażyna Dzisko-Wadas

WIELOCH Roman (1910-1995), konstruktor.

Ur. 3 VII 1910 w Gdańsku. Syn Władysława i Marianny Górskiej. W Gdańsku uczęszczał do szkoły podstawowej, a w 1931 ukończył Gimnazjum Polskiej Macierzy Szkolnej, które uzyskało miano „bastionu polskości”. Rozpoczął studia na Wydziale Architektury Politechniki Gdańskiej, z którego po zdaniu egzaminu półdyplomowego przeniósł się na Wydział Budownictwa Lądowego, kończąc w 1937 dyplomem jako inż. konstruktor. Po studiach nie mógł znaleźć pracy w Wolnym Mieście Gdańsku jako aktywny działacz polonijny wychowany w patriotycznej rodzinie polskiej. Działal w polskim harcerstwie, Bratniej Pomocy – Zrzeszeniu Studentów Polskich PG, w chórze *Moniuszko*, polskim klubie sportowym *Gdańsk*. W tej sytuacji podjął pracę w Gdyni przy budowie portu, a następnie przeniósł się do Stalowej Woli. W czasie okupacji ukrywał się, pracując w Warszawie i Stalowej Woli i tu współpracował z organizacjami podziemnymi. Do Gdańska wrócił w sierpniu 1945 i zaangażował się w organizację Społecznego Przedsięb. Budowlanego, gdzie podjął pracę przy odbudowie Gdańska i portu w Gdyni. Od 1950 rozpoczął pracę dydaktyczną i naukową w Katedrze i Zakładzie Żelbetownictwa Politechniki Gdańskiej, a w 1962 uzyskał tytuł doktora nauk technicznych. Jego działalność naukową cechowało ściśle powiązanie z projektową i wykonawczą praktyką inżynierską. W liczącym ponad 30 pozycji opublikowanym dorobku wyróżniały się trzy dziedziny. Obok konstrukcji prefabrykowanych i sprężonych w technologii betonów jamistych poważne miejsce zajmowały zagadnienia konstrukcyjno-budowlane związane z odbudową i ratowaniem zabytków Gdańska i woj. gdańskiego.

Jako konstruktor był konsultantem Wydziału Kultury Prezydium Woj. Rady Narodowej i opracował wiele ekspertyz i orzeczeń, a także projektów realizacyjnych dla obiektów zabytkowych. Wśród wielu opra-

cowań należy wymienić w Gdańsku: Ratusz Głównego Miasta, dla którego poza opracowaniem ekspertyz określających stan techniczny wykonał projekt techniczno-konstrukcyjny odbudowy łącznie z projektem wzmocnienia trzonu wieży; dla Dworu Artusa projekt rekonstrukcji sklepień z zastosowaniem specjalnych układów tarczowych żelbetowych; dla kościoła św. Jana projekt wzmocnienia fundamentów; dla kościoła św. Katarzyny wzmocnienie fundamentów filarów. Wykonał ekspertyzy lub orzeczenia techniczne dotyczące murów bądź fundamentów w związku z odbudową: baszty Narożnej przy ul. Ogrodowej i baszty Browarnej (inventaryzacja konstrukcyjna) oraz kamienic przy ul. Straganiarskiej 24, 25, 26, 27 i 29 (inventaryzacje konstrukcyjne), ul. Tkackiej 1, 2, 3, 4, 5, 6, ul. Długiej 46, ul. Piwnej i ul. Kramarskiej (projekty techniczne i obliczenia statyczne) oraz Domu Kazalniczego przy kościele św. Trójcy. Na terenie województwa opracował orzeczenia techniczne lub ekspertyzy dla zamku w Lidzbarku Warmińskim w sprawie nośności kolumn w parterze budynku, w Stargardzie Gdańskim murów obiektów przy ul. Mostowej i Szewskiej oraz klasztoru w Żarnowcu (konstrukcja dachowa). W. był doradcą do spraw odbudowy kościołów przy kurii biskupiej w Gdańsku-Oliwie, kontynuując następnie tę funkcję w odniesieniu do zachowania już odbudowanych i nowo powstających kościołów jako członek Komisji Diecezjalnej ds. Sztuki Sakralnej i Budownictwa Kościelnego, przy czym jego rady nie dotyczyły architektury, a odnosiły się do konstrukcji nośnej świątyń.

Działalność bardzo aktywnie społecznie w wielu organizacjach: Zw. Inżynierów Budowlanych (był członkiem zarządu), Tow. Przyjaciół Gdańska (członek zarządu), zwłaszcza w sekcji Byłej Polonii Gdańskiej i Kole Byłych Wychowanków Gimnazjum Polskiego Macierzy Szkolnej w Gdańsku oraz Kole Byłych Studentów Polaków Politechniki Gdańskiej z l. 1904-39. Za dzia-

łalność zawodową i społeczną uzyskał odznaczenia: Złotą Odznakę Polskiego Zw. Inżynierów i Techników Budownictwa (1958), „Za Zasługi dla Gdańska” (1960), „Zasłużony dla Ziemi Gdańskiej” (1965), Złoty Krzyż Zasługi (1972), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1979), Medal Edukacji Narodowej, odznaczenie papieskie Benemerenti, odznakę „Rodła” i inne.

W 1939 zawarł związek małżeński z Eugenią Bogaleszanką, z którego urodzili się syn Wiktor i córka Romana.

Zmarł 4 VI 1995 i pochowany został na cmentarzu w Sopocie.

Wspomnienia z odbudowy Głównego Miasta, zebrał i oprac. J. T r o j a n o w s k a, Gd. 1978; L. L e n d z i o n, *Śp. Roman Wieloch*, „Gwiżdża Morza” 1995, nr 13; archiwum Region. Ośr. Studiów i Dziedzictwa Kult. (wykaz prac); materiały udostępnione przez córkę Romanę Wrońską.

Tadeusz Chrzanowski

WILGOCKI Eugeniusz (1952-2004), archeolog, kierownik Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej „Zamek” w Szczecinie.

Ur. 6 IX 1952 w Krotoszynie, jako syn Edmunda, art. muzyka, i Cecylii z d. Kryger, krawcowej. W Krotoszynie spędził młode lata, ukończył szkołę powszechną, a następnie Liceum Ogólnokształcące im. Hugona Kołłątaja. W l. 1971-76 studiował archeologię na Wydziale Humanistycznym Uniw. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Studia ukończył uzyskaniem stopnia magistra na podstawie pracy *Wczesnośredniowieczne osadnictwo w dorzeczu Mogilicy*, napisanej pod kierunkiem prof. dr. Jana Żaka. Już w czasie studiów zainteresowania badawcze skierował ku Pomorzu Zachodniemu. W czerwcu 1976 podjął pracę w Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej Przedsiębiorstwa Państwowego Pracowni Konserwacji Zabytków w Szczecinie, przejmując w 1994 jej

kierownictwo. Od początku 1997 pracownia ta stała się jednostką organizacyjną Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie. W tymże roku W. podjął na pół etatu dodatkową pracę w Regionalnym Ośrodku Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego, a po jego przekształceniu w Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków działał w nim do końca 2003. Dalszą pracę uniemożliwiła ciężka choroba.

Instrukcje, w których pracował, ukierunkowały jego aktywność w stronę konserwatorstwa archeologicznego. Realizował samodzielnie lub w zespole różnorodne zadania konserwatorskie, poczynając od badań stanowisk archeologicznych zagrożonych zniszczeniem przez realizację wielkich inwestycji, poprzez prace przy odbudowywanych obiektach architektonicznych, realizację przyspieszonych badań lub nadzorów archeologicznych w obrębie średniowiecznych zespołów miejskich przy inwestycjach typu gazociągi, wodociągi, budowa dróg, a skończywszy na badaniach weryfikacyjnych i inwentaryzatorskich na potrzeby woj. konserwatora zabytków.

Natychmiast po studiach, w l. 1976-79, uczestniczył w wielkiej akcji ratowania przed zagładą zasobów archeologicznych w obrębie budującego się zbiornika wodnego Jezioro na Warcie, na pograniczu dawnych woj. konińskiego i sieradzkiego. Działania w tym rejonie zapoczątkowała poznańska Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska PKZ, zapraszając do współpracy zespół szczeciński. W. prowadził tu samodzielne badania szerokopłaszczyznowe pradziejowych osad i cmentarzysk w Brodni, Młynach Strachockich, Ostrowie Warckim, Pęczniewie, Wylazłowie i Tądowie Dolnym. Owocem tych badań są cenne, aczkolwiek cząstkowe publikacje: *Piec garncarski z okresu wpływów rzymskich na osadzie kultury przeworskiej w Tądowie Dolnym (stan. 7), gm. Jeziorsko, woj. sieradzkie* („Prace i Materiały Muz. Archeol. i Etnograf. w Łodzi”, Seria Archeol. nr 37-48, 1991) i wspólnie z R. Rogo-

szem *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe na wielokulturowym stanowisku nr 3 w Wylazłowie, gm. Pęczniew* („Res et Fontes”, Sz. 2003). Przygotował również wyczerpujące (nie publikowane), kompletne opracowania wyników przekazane do archiwów konserwatorskich i muzealnych.

W l. 1978-85 uczestniczył w składzie ekipy PAK PKZ w zainicjowanej przez władze konserwatorskie akcji inwentaryzacji i weryfikacji kilkudziesięciu grodzisk rozlokowanych na terenach woj. zachodniopomorskiego, wielkopolskiego i lubuskiego. Ich owocami są prace: *Wyniki badań weryfikacyjnych grodzisk wczesnośredniowiecznych w Miasteczku Krajeńskim i Wolsku w woj. pilskim* („Mat. Zachodniopom.” t. 41, Sz. 1995) i napisana wspólnie z E. Cnotliwym i R. Rogoszem *Grodzisko stożkowe w Smogulcu, gm. Golańcz, woj. Pila w świetle badań weryfikacyjnych* („Slavia Antiqua” t. 34, P. 1993). W l. 1977-2002 brał czynny udział w ogromnym przedsięwzięciu znanym pod nazwą Archeologicznego Zdjęcia Polski, prowadząc badania powierzchniowe na terenach woj. zachodniopomorskiego i lubuskiego. W efekcie odkrył i zinwentaryzował ponad 2000 dotąd nieznanych stanowisk archeologicznych, stanowiących dziś podstawową bazę informacyjną do sporządzania konserwatorskich sekwencji gminnych planów zagospodarowania przestrzennego. W l. 80. XX w. prowadził badania na zamku książęcym w Darłowie, woj. zachodniopomorskie, których wyniki opublikował w pracy *Badania archeologiczne na zamku w Darłowie* („IX Sesja Pomorzoznawcza”, Gd. 1984). Do jego szczególnych osiągnięć należy zaliczyć wykopaliska na grodzisku wczesnośredniowiecznym, późniejszym zamku w Wieluniu nad Notecią (niepublikowane), badania w Lipianach, opublikowane w pracy *Wyniki badań ratowniczych na posesji 7 – 11 przy ul. Armii Krajowej w Lipianach* („Mat. Zachodniopom.” t. 38, Sz. 1991). Znaczące wyniki osiągnął też, prowadząc nadzory i badania

ratownicze przy robotach budowlanych prowadzonych w obrębie średniowiecznych miast zachodniopomorskich: w Chojnie, Kamieniu, Kołobrzegu, Koszalinie, Pyrzycach i Trzebiatowie.

Szczególne zasługi ma w badaniach Staro Miasta w Szczecinie, jego przyodrzańskiej części nazywanej dziś Podzamczem, zainicjowanych przystąpieniem do jego zabudowy. Uczestniczył w nich od 1986, a samodzielnie prowadził w l. 1994-2001. Były to prace o bardzo zróżnicowanej skali trudności, od badań systematycznych, szerokopłaszczyznowych, poprzez sondażowe na potrzeby projektowania architektonicznego, na nadzorach skończywszy. Dla poznania dziejów Szczecina mają one ogromne znaczenie. Ogrom prac i materiałów, a przede wszystkim przedwczesna śmierć nie pozwoliły na finalne opracowanie wyników, a jedynie na ich wstępną prezentację. W tej sytuacji niezwykle ważne znaczenie mają opracowania: *Szczecin – Podzamcze, kwartał 5. Wstępne wyniki badań z lat 1994-1996* („Acta Archaeologica Pomoranica” t. 1, 1995), *Szczecin – Podzamcze, kwartał 5. Wyniki badań z lat 1997-2001* („XIII Sesja Pomorzoznawcza”, t. 2, Gd. 2003) i inne. Ostatnie znaczące badania prowadził w l. 1998-2000 w kościele NMP w Kostrzynie nad Odrą, których wyniki opublikował wraz z zespołem w pracy *Kościół Najświętszej Marii Panny w Kostrzynie n. Odrą – wstępne wyniki badań z lat 1998-2000* („Biblioteka Archeol. Środkowego Nadodrza”, z. 1, ZG 2004).

Działal również poza granicami kraju. W l. 1981-87 uczestniczył, w ramach działań Polsko-Jugosłowiańskiej Misji Naukowo-Konserwatorskiej PKZ w Prilepie w Macedonii, w badaniach jednej z największych średniowiecznych twierdz na Bałkanach. Ponadto w stolicy Łotwy Rydze badał na potrzeby projektowania podziemia średniowiecznych kamienic, odbudowywanych przez ekipy PP PKZ. Był członkiem założycielem Stow. Naukowego Archeologów Pol-

skich, długoletnim członkiem Zarządu Gł., prezesem Oddz. Szczecińskiego. Z jego inicjatywy szczeciński SNAP zaczął wydawać „Acta Archaeologica Pomoranica” (t. I i II), wydawnictwa jubileuszowe: „Instanta est mater doctrinae” (2001 – na 75-lecie prof. dr. W. Filipowiaka) i „Res et Fontes” (2004 – na 70-lecie dr. E. Cnotliwego). Zorganizował sesję naukową „50 lat polskiej archeologii na Pomorzu Zachodnim”, której referaty zostały opublikowane pod tym samym tytułem w 1996. Był też inicjatorem i głównym organizatorem konferencji konserwatorskiej w 1998 w Barzkowicach k. Stargardu, której rezultaty zostały następnie opublikowane w „Acta Archaeologica Pomoranica” (t. 2, Sz. 1999).

Był żonaty z Aliną z d. Paszkowską, z którą miał syna Kamila i córkę Aleksandrę, archeologa.

Zmarł 20 XII 2004 w Krotoszynie, a pochowany jest na cmentarzu Centralnym w Szczecinie.

Informacje własne.

Eugeniusz Cnotliwy

WÓJCIAK Marian (1912-1967), historyk sztuki, p.o. woj. konserwatora zabytków w Rzeszowie, muzeolog, art. malarz, pedagog, publicysta.

Ur. 5 V 1912 we Lwowie jako syn Antoniego i Józefy Wójciaków. Tam ukończył szkołę średnią i od 1934 studiował na Uniw. Jana Kazimierza historię sztuki oraz malarstwo w Studium Sztuk Plastycznych przy Wydziale Humanistycznym pod kierunkiem Zygmunta Radnickiego. Promotorem jego pracy magisterskiej o twórczości Alojzego Reichana był Władysław Podlacha; obronił ją w 1939. Z inspiracji Podlacha opracował biogramy artystów do PSB – Teofila Czyszkowskiego i Łukasza Dolińskiego. W 1938 (?) został członkiem Zw. Zawod. Polskich Artystów Plastyków we Lwowie.

W końcowym okresie studiów i po studiach (1938-40) pracował jako asystent w Muzeum Lubomirskich we Lwowie. Następnie (zapewne do 1942) w Galerii Narodowej m. Lwowa, zaś w l. 1942-44 w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, gdzie pełnił funkcję kierownika działu czasopism. Po opuszczeniu Lwowa z pocz. lipca 1944 znalazł się w okolicach Radomia. Na przełomie 1944 i 45 przybył do Rzeszowa, gdzie mieszkał do końca 1946. 10 I 1945 został referentem, a wkrótce kierownikiem Oddziału Ochrony Zabytków i Muzeów (późniejsza nazwa: Oddział Sztuk Plastycznych, Ochrony Zabytków i Muzeów) Urzędu Woj. w Rzeszowie. Absorbowało go tworzenie plastycznych szkół artystycznych średniego stopnia, których wówczas powstało dziesięć. Nadzorował prace muzeów podlegających Urzędowi Woj. (Rzeszów, Sanok, Łańcut), a w miarę możliwości pomagał w odzyskiwaniu lokali i przyznawaniu dotacji. W 1 poł. 1945 inicjował i nadzorował prace zabezpieczające przy zabytkach architektury uszkodzonych podczas działań wojennych: opactwo Benedyktyn w Jarosławiu, kościół Bernardynów w Dukli, kościół farny oraz Dom Wójtowski w Krośnie, zamki w Baranowie Sandomierskim i Sanoku, kościoły drewniane w Lubli, Haczowie (wraz z tamtejszym proboszczem udaremnił życie kościoła na materiał budowlany), Cmolasie, św. Wojciecha w Krośnie. Opracował instrukcję dla administracji na temat ochrony zabytkowych kapliczek. Dokonywał inspekcji zabytków w terenie pomimo grożących niebezpieczeństw i trudności komunikacyjnych. Od 13 stycznia 1945 był wykładowcą historii sztuki i estetyki w Wolnym Studium Sztuk Plastycznych utworzonym w Rzeszowie przez Rzeszowski Zw. Artystów Plastyków. W maju i czerwcu 1945 prezentował swe obrazy na wystawach RzZAP, wygłaszał odczyty na temat organizacji kultury, uczestniczył w dyskusjach podczas *Piątków u Plastyków*. W 1947 został członkiem ZPAP. Po przeniesieniu się

do Krakowa na przełomie 1945 i 1946 został inspektorem Wydziału Kultury i Sztuki w Urzędzie Woj. W l. 1947-48 był dyrektorem Państw. Ogniska Kultury Plastycznej. W Krakowie przebywał do początku 1948. Od kwietnia 1948 do 1963 pracował w Muzeum Śląskim we Wrocławiu. W l. 1948-53 był kustoszem Działu Malarstwa i Gabinetu Rycin, w 1948 utworzył Galerię Malarstwa Polskiego, którą kierował do 1961. Organizował wystawy o charakterze popularyzatorskim („Fryderyk Chopin”, „Francuska tkanina artystyczna”, „Polska sztuka ludowa”, „Grafika polska”), wystawy monograficzne („Malarstwo Feliksa Kowarskiego”, „Władysław Ślewiński”), a także monograficzne wystawy twórczości artystów lwowskich („Malarstwo i rysunek Jerzego Janischa”, „Alojzy Reichan”, „Szkice i fantazje architektoniczne T. Korneckiego i A. Krzywobłockiego”). Był autorem wystawy „Świat malarskiej metafory” (1958). Przyczynił się do powstania nowych placówek muzealnych w Brzegu, Jaworze, Jeleniej Górze, Raciborzu, Opolu, Bolesławcu, Bolkowie, Wałbrzychu, Ziębicach. W latach 50. XX w. uczestniczył w pracach Rady Konserwatorskiej przy woj. konserwatorze zabytków we Wrocławiu. W końcu lat 50. był współinicjatorem utworzenia Tow. Sztuk Pięknych we Wrocławiu. Uprawiał publicystykę na łamach prasy wrocławskiej. Uczestniczył w pracach Komitetu Odbudowy Panoramy Raławickiej. W 1961 uzyskał stopień docenta i został wykładowcą historii sztuki w Państw. Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych (ob. Akademia Sztuk Pięknych) we Wrocławiu. Jest autorem wielu artykułów i publikacji naukowych. Od 1960 uczestniczył w pracach Uniw. Powszechnego we Wrocławiu; w 1965 został przewodniczącym Sekcji Literatury i Sztuki. W l. 1945-67 uprawiał twórczość malarską i prezentował swe prace na wystawach w kraju i za granicą.

Żonaty z Heleną Janiną.

Zmarł 24 VIII 1967 we Wrocławiu.

B. Steinhorn, *Marian Wójciak. Wspomnienie pośmiertne*, BHS 1968, nr 1, s. 117; J. Kawalek, *Marian Wójciak. Artysta, pedagog, muzeolog, historyk sztuki*, „Rzeszowska Teka Konserwatorska” t. I, 1999, s. 167.

Jacek Kawalek

WRÓBLEWSKI Stanisław (1884-1954), art. malarz, konserwator polichromii kościelnych.

Ur. 14 XI 1884 w Poznaniu jako syn kupca Melchiora i Katarzyny z d. Majchrzak; brat Leona (1893-1975), malarza, grafika, rysownika. W 1900 ukończył szkołę średnią w Poznaniu. Po praktyce zawodowej w Zakładzie Malarskim i Pozłotniczym Piotra Kubowicza w Poznaniu studiował w Berlinie pod kierunkiem Hermana Prella, gdzie przebywał do 1905. Po powrocie do Poznania brał czynny udział w życiu artystycznym miasta. Był członkiem Stow. Artystów w Poznaniu, do którego zarządu należał i kilkakrotnie sprawował funkcję prezesa, oraz Wielkopolskiego Zw. Artystów Plastyków w Poznaniu. Wystawiał regularnie swoje prace na wystawach Tow. Przyjaciół Sztuk Pięknych w Poznaniu. W l. 1914-18 służył w wojsku niemieckim na froncie zachodnim. W okresie przed I wojną światową i po niej miał pracownię przy ul. Zwierzynieckiej 10 (d. Tiergartenstrasse) i przy 23 Lutego 11 (d. Pocztowa), a w l. 30. przy ul. Grunwaldzkiej 13, gdzie również mieszkał. Okupację spędził w Poznaniu; w 1940 za używanie jęz. polskiego w miejscu publicznym został zesłany na okres całej wojny do ciężkich robót fizycznych. Po wyzwoleniu powrócił do działalności artystycznej.

Ważną dziedziną jego twórczości było monumentalne malarstwo ścienne i jego renowacja na terenie Poznania i Wielkopolski. Znany również jako malarz sztalugowy, głównie w zakresie tematyki sakralnej, krajobrazu, martwej natury oraz w niewielkim zakresie jako grafik (grafika użyt-

kowa) i projektant kościelnych sprzętów. Jedną z pierwszych jego prac o charakterze konserwatorskim była podjęta w l. 1912-14 w kościele farnym św. Stanisława biskupa w Poznaniu renowacja barokowych malowideł ściennych (1701-05, Karol Dankwart i lata 40. XVIII w.). W 1912 konserwował je Tadeusz Sulima Popiel, a po jego śmierci, od 1913 Antoni Procajłowicz. Współpraca W. dotyczyła korpusu nawowego (w centralnej scenie prześła pn. nawy gł. znajduje się jego sygnatura z 1913), kaplic przy prezbiterium, empor; wykonał projekt odnowienia iluzjonistycznej dekoracji akantowej sklepienia nawy gł., imitującej sztukaterie, którego po części, obok firmy J. Wrembel, był wykonawcą. W 1925 w kościele paraf. Niepokalanego Poczęcia NMP w Wolsztynie wykonał restaurację rokokowych polichromii sklepienia Jakuba Byszkowskiego (vel Wyszowskiego) pochodzących z 1778 oraz renowację całego wnętrza. W 1928 przeprowadził prace renowacyjne we wnętrzu kościoła Franciszkanów św. Antoniego Padewskiego w Poznaniu, odnawiając freski Adama Swacha. Zapewne ze względu na ich nie najlepszy stan zachowania artysta wykonał własne kompozycje malarskie, m.in. *Adorację obrazu Matki Boskiej* w pseudokopule transeptu oraz malowidła emblematyczne w lunetach sklepienia nawy gł. Także jego autorstwa są ornamentalne dekoracje roślinne w nawie głównej, nawach bocznych i sztukatorskie obramienia plafonów nawy gł. oraz odnowienie wystroju sztukatorskiego kościoła i prace pozłotnicze (w czasie renowacji wnętrza w l. 1963-65 przeprowadzonej przez Henryka Kota i Teodora Szukałę pod nadzorem Ewy i Jerzego Wolskich usunięto dzieło W., odsłaniając, w miarę możliwości, pierwotny wystrój malarski). W 1929 konserwował zespół malowideł ściennych autorstwa Tadeusza Sulimy Popiela, z lat 1910-11, w kościele paraf. Najśw. Serca Jezusa i św. Floriana w Poznaniu oraz polichromię w kościele paraf. Ścięcia św. Jana Chrzciciela w Pleszewie wraz z odnowieniem wszyst-

kich sprzętów. W 1930 wykonał gruntowną renowację wnętrza kościoła farnego św. Jadwigi w Grodzisku Wielkopolskim; odnowił wszystkie ołtarze wraz z obrazami, a nawę gł. i prezbiterium pomalował w kolorze czerwieni przełamanej bielą, ścianom obu kaplic nadał tonację szarości, a ich kasetonowe kopyły ozdobił złotymi rozetami na błękitnym tle; do jednego z ołtarzy bocznych namalował obraz *Św. Teresa z Lisieux*, a do trzech zaprojektował mensy, jak również ażurową balustradę przed ołtarzem głównym; odnowił także umieszczoną na zewnątrz stację Drogi Krzyżowej ze sceną Ukrzyżowania. Około 1931 przeprowadził rekonstrukcję rokokowego ołtarza p.w. św. Krzyża i renowację dwóch ołtarzy w kościele paraf. św. Mikołaja w Inowrocławiu. W 1932 przeprowadził renowację barokowych malowideł ściennych Adama Swacha w kościele rektorskim Najśw. Krwi Pana Jezusa w Poznaniu. W scenie Zwiastowania na ścianie zachodniej odkrył sygnaturę malarza oraz datę powstania malowideł (1735). Ponadto wykonał tu konserwację obrazów ołtarzowych wraz ze srebrnymi sukienkami i pozostałych, znajdujących się w kościele oraz projekty neobarokowej balustrady przed ołtarzem gł. i neorokokowych schodów ambony, zrealizowane przez rzeźbiarza Jana Jakóba. W 1938 wykonał dekorację kościoła paraf. Męczeństwa św. Jana Chrzciciela w Międzychodzie: scenę *Apoteozy św. Jana Chrzciciela* na ścianie tęczowej i wystrój ornamentalny w prezbiterium i korpusie nawowym (zachowany fragmentarycznie); odnowił wnętrze kościoła paraf. św. Jakuba w Wągrowcu. Ponadto w okresie międzywojennym wykonał dekorację kościoła paraf. św. Piotra i Pawła w Kostrzynie Wlkp. (zachowana szczątkowo, została po części odtworzona w 2000) i zapewne w kościele paraf. św. Trójcy w Stęszewie (zamalowana).

Od 1948 ponownie prowadził renowację malowideł ściennych kościoła farnego w Poznaniu, której poświęcił ostatnie lata swego życia. Wspólnie z artystą Kazimierzem Li-

sieckim odrestaurował malowidła w prezbiterium, całkowicie rekonstruuując dwa centralne malowidła w obu przęsłach sklepienia (zachowały się sygnatury artysty); w 1950 rozpoczął prace w korpusie nawowym. Jednakże najważniejszym zadaniem malarza było wykonanie w 1949, w centralnej części transeptu, zniszczonej działaniami wojennymi, monumentalnej iluzjonistycznej kompozycji pseudokopyły, przedstawiającej *Wręczenie palmy męczęńskiej św. Stanisławowi biskupowi*. Jego projekt z lutego 1949 zdobył I nagrodę w konkursie. W sposób doskonały artysta wykorzystał tu osiągnięcia barokowej kwadratury (fikcyjnej, iluzjonistycznej architektury) i panoramy (gdzie postaci ustawione są koncentrycznie wokół zazwyczaj niebiańskiej przestrzeni). W 1954 wykonał dwie kompozycje na sklepieniu pn. przęsła w obu nawach bocznych (*Zwiastowanie*, *Chrystus uzdrawiający kalekę*) oraz sześć medalionów na sklepieniu zakrystii z przedstawieniami świętych: Marii Magdaleny, Stanisława Kostki, Walentego, Stanisława biskupa, Jana Nepomucena i Barbary. W l. 1949-50 przeprowadził wraz z Kazimierzem Lisieckim ponowną konserwację malowideł ściennych A. Swacha w kościele rektorskim Najśw. Krwi Pana Jezusa w Poznaniu.

Autorstwa W. jest kilka obrazów sztalugowych zachowanych w poznańskim kościele farnym: *Św. Teresa z Lisieux* (1937), *Miłosierdzie Boże* (1951, ołtarz gł.), *Św. Juda Tadeusz* (ok. 1950, ołtarz p.w. św. Alojzego Gonzagi), obraz *Serca Jezusowego* (ok. 1951, ołtarz p.w. Męczenników Jezuickich), *Chrystus po zdjęciu z krzyża* (kopia obrazu E. de Bello, ok. 1950, na probostwie farnym). Jego obrazy znajdują się m.in. w Muzeum Narodowym w Poznaniu (*Figura św. Jana Nepomucena w Poznaniu*, 1919), w Muzeum Okręgowym w Lesznie (*Pejzaż wielkopolski*, 1928); własnością prywatną jest obraz *Niedźwiedzie zimą* z 1923.

Od 26 XI 1910 żonaty był z Jadwigą Nowina-Przysiecką, z którą miał troje dzieci:

WRÓBLEWSKI STANISŁAW

Jerzego (ur. 1911), Eugenię (ur. 1912) i Zbigniewa (ur. 1917).

Zmarł 18 X 1954 w Szczecinie, pochowany został na cmentarzu Jeżyckim w Poznaniu.

H. M a j k o w s k i, *Kościół w Grodzisku – ostatnia praca S.W.*, „Kurier Pozn.” nr 39 z 25 I 1931; *Dzieje jednego z kościołów poznańskich*, tamże, nr 532 z 20 XI 1932; H. M a j k o w s k i, *Kościółek Pana Jezusa w nowej szacie*, „Dziennik Pozn.” nr 270 z 23 XI 1932; t e n ż e, *Grodzisk Wielkopolski. Przeszłość – zabytki – ludzie*, P. 1938, s. 51 n.; S. Ł o z a, *Czy wiesz, kto to jest?* W. 1938, s. 821; *Od rekonstrukcji zabytków do socjalistycznego realizmu. 50 lat pracy artystycznej S.W.*, „Głos Wielkop.” nr 173 z 25 VI 1950; *Jubileusz artysty*, tamże, nr 284 z 15 X 1950; *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce* (dalej: KZSP), t. V, z. 14, W. 1969, s. 11; tamże, z. 28, W. 1970, s. 31; *Polskie życie artystyczne w latach 1915-1939*, praca zbior. pod red. A. W o j c i e c h o w s k i e g o, Wr.-W.-Kr.-Gd. 1974,

s. 77, 121, 144, 178; J. J a w o r s k a, *Polska sztuka walcząca 1939-1945*, W. 1976, s.131; P. M i c h a ł o w s k i, *Wróblewski Stanisław*, w: *Wielkop. Słownik Biograficzny*, W.P. 1981, s. 848; M. J a r z e w i c z, *Ochrona zabytków w międzywojennym Poznaniu*, „Kronika Miasta Poznania” (dalej: KMP) 1993, nr 3/4, s. 252 n, 255 n, 259; J. M u l c z y ń s k i, *Pracownie artystów poznańskich XX wieku*, tamże 1994, nr 1/2, s.205; t e n ż e, *Słownik grafików Poznania i Wielkopolski XX wieku*, P. 1996, s. 486; I. B ł a s z c z y k, *Dawny kościół jezuicki i jego konserwacje*, KMP 1997, nr 4, passim; KZSP Seria Nowa, t. VII, cz. II, 1, W. 1998, passim; tamże, cz. II, 2, W. 2002, s. 56, 58-59; H. K o n d z i e l a, *Prace konserwatorskie w kościele oo. Franciszkanów w XIX i XX wieku*, KMP 2005, nr 2, s. 99-101; Archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu; Archiwum Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu.

Iwona Błaszczyk

ZARĘBSKA Teresa (1932-2003), architekt, urbanista, wykładowca, prof. Politechniki Warszawskiej.

Ur. 28 I 1932 w Warszawie jako córka Kazimierza Kwapisiewicza i Jadwigi z d. Monka. Rodzice byli nauczycielami. Ukończyła Liceum Ogólnokształcące im. M. Kopernickiej w Radomiu w 1950. Dyplom inżyniera w 1954 i tytuł magistra architekta w 1956 uzyskała na Wydz. Architektury Politechniki Warszawskiej. Sprawowała funkcję sekretarza Koła Naukowego Architektury Polskiej, którego opiekunem naukowym był doc. Adam Miłobędzki. W l. 1955-56 pracowała w biurze projektowym. W końcu 1956 rozpoczęła pracę w utworzonym przez prof. Wacława Ostrowskiego Zakładzie Teorii i Historii Architektury i Urbanistyki przy Wydziale IV Nauk Technicznych PAN. W czasie pobytu we Włoszech w 1959 (stypendium PAN i rządu włoskiego) zbadała zachowane w rękopisach traktaty architektoniczno-urbanistyczne mistrzów z XV i XVII w. Jeden z manuskryptów przełożyła na język polski, poprzedziła opracowaniem i dokonała pierwszej publikacji tego traktatu pt. *Miasto idealne Kawalera Giorgio Vasarięgo* (W. 1962). Po dalszych studiach nad włoską teorią planowania miast złożyła dysertację doktorską pt. *Teoria urbanistycznej włoskiej XV i XVI wieku*, którą obroniła i uzyskała tytuł doktora nauk technicznych w 1965. Rozszerzona rozprawa opublikowana przez PWN w 1971 zajęła trwale miejsce w badaniach nad rozwojem nowożytnej europejskiej myśli urbanistycznej, a obie publikacje wprowadziły ich autorkę do wąskiego kręgu specjalistów teorii urbanistyki. Po reorganizacji Zakładu była adiunktem

w l. 1962-71 w Międzyuczelnianym Zakładzie Podstawowych Problemów Planowania Przestrzennego przy Min. Nauki i Szkolnictwa Wyższego, a następnie w l. 1971-75 w Instytucie Historii Kultury Materialnej PAN. W 1974 uzyskała stopień doktora habilitowanego po złożeniu rozprawy *Początki polskiego piśmiennictwa urbanistycznego*, którą opublikowała w 1975 w Warszawie. Książka ta uzyskała nagrodę Min. Kultury i Sztuki. W l. 1962-73 przygotowywała i odbywała seminaria na temat historii budowy miast w Katedrze prof. Wacława Ostrowskiego, a od 1974, po przejściu profesora na emeryturę, prowadziła z tego przedmiotu wykłady. Działalnością dydaktyczną zajmowała się równoległe z działalnością naukową. W 1975 objęła etat na Wydziale Architektury PW. W 1986 uzyskała tytuł profesora nadzwyczajnego PW, a w 1992 tytuł profesora zwyczajnego. Piastowała funkcję prodziekana Wydziału Architektury ds. studenckich w l. 1975-78 oraz członka senatu PW w l. 1981-87. Była także członkiem Kapituły Medalu PW i członkiem Komisji ds. Tradycji Uczelni.

Recenzowała wiele dyplomów oraz rozpraw doktorskich i habilitacyjnych. Bardzo dużo czasu, poza godzinami zajęć, poświęcała konsultacjom ze studentami i korektom. Prowadziła wykłady na dziewięciu studiach podyplomowych: w Warszawie, Białymstoku, Gliwicach i Krakowie. Po reorganizacji Wydziału Architektury została kierownikiem Katedry Historii Budowy Miast. Od 1990 funkcję tę pełniła do końca życia. Historię budowy miast badała w szerokim ujęciu aspektów społeczno-gospodarczych i historyczno-kulturowych. Dlatego m.in.

w latach 60. i 70. XX w. na Uniw. Warszawskim uczestniczyła w seminariach doktoranckich prof. Stanisława Herbsta na Wydziale Historii oraz prof. Władysława Tomkiewicza z historii sztuki, czyniąc to ponad 10 lat.

Z. przeprowadzała analizę porównawczą renesansowych miast polskich z włoskimi teoriami urbanistyki i realizacjami miejskimi, wskazywała analogie i walory urbanistyki europejskiej istniejące w miastach na ziemiach polskich. Znakomity warsztat naukowy historyka budowy miast jest podwaliną monograficznych opracowań przede wszystkim Tarnogrodu, Zamościa, Kalisza, Gdańska, Warszawy. Prace te ukazały się w publikacjach: *Tarnogród przykład szesnastowiecznej urbanistyki polskiej* (w: *Zamość i Zamojszczyzna w dziejach i kulturze polskiej*, Zamość 1969), *Zamość miasto idealne i jego realizacja* („Studia do dziejów rozwoju przestrzennego i architektury”, L. 1980), *Dwu- czy trójwymiarowe projektowanie urbanistyczne w dobie budowy Zamościa?* (w: *Podług nieba i zwyczaju polskiego*, W. 1988), książka *Studium przebudowy Gdańska w jego złotym wieku* (W. 1998), *Odbudowa centrum Kalisza po zniszczeniach w 1914* („Roczn. Kaliski” 1977), *Problemy prekursor-skiej odbudowy Kalisza* (w: *Odbudowa miast historycznych*. ICMOS, Elbląg 1998).

Odnaleziony w gdańskim archiwum przez nią wczesny plan Warszawy Israela Hoppe i obszernie skomentowany w artykule *Plan Warszawy z pierwszej połowy XVIII wieku* (KAiU 1964, z. 3) włączył autorke w nurt badań struktury przestrzennej Warszawy. Wszechstronne badania opublikowała w artykułach: *Zespół skarpy zamkowej w świetle ikonografii i tekstów do czasów „Potopu”* („Krajobraz Warszawski” 1993, z. 1), *Wczesne etapy kształtowania placu przed Zamkiem Królewskim* („Materiały sesji TONZ”, W. 1995), *Gdzie mieszkała w Ujazdowie królowa Bona?* („In Artium Hortis”, W. 1997), *Warszawskie rezydencje królewskie oraz ich ogrody w 2. połowie XVI*

wieku („Materiały sesji TONZ”, W. 1999), *Wielkie osie urbanistyczne XVIII-wiecznej Warszawy a kreacje Andrè Le Notre’a* (BHS 2001, nr 1-4), *Budowa centrum Warszawy w okresie jej drogi ku stołeczności* („Materiały sesji TONZ”, W. 1998), *Mosty Warszawy przedrozbiorowej w kontekście urbanistycznym* (tamże 2001), *Świetna karta z dziejów planowania Warszawy 1915-1925* (w: „Spotkania w willi Struwego TONZ”, W. 2001).

Z. czynnie uczestniczyła w krajowych i zagranicznych konferencjach historyków, architektów, urbanistów i konserwatorów zabytków, na których wygłosiła kilkadziesiąt referatów. Pokłosiem tych konferencji były artykuły drukowane w polskich materiałach posesyjnych oraz zagranicznych w językach: włoskim, angielskim, francuskim, niemieckim. Opracowania wskazywały odniesienia teorii urbanistycznych w realizacjach urbanistycznych w planistycznym komentarzu autorki. Ważniejsze z nich: *Przemiany przestrzenne miast polskich w dobie renesansu i baroku* („Prace XI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich”, W. 1976), *Ewolucja zasad kształtowania ulic w miastach Polski przedrozbiorowej* („Materiały X Konferencji Komisji Historii Miast – Komitetu Nauk Historycznych PAN”), *Strefa podmiejska w koncepcjach urbanistycznych początków epoki nowożytnej* („Materiały sesji TONZ”, W. 1998), *Dawne i dzisiejsze miary tożsamości kulturowej miast* (w: *Tożsamość miasta odbudowanego*. ICOMOS, Gd. 2001), *Wnętrze ulicy w świetle traktatów renesansowych* („Materiały sesji TONZ”, W. 2002).

Do przygotowywanych w urzędach woj. planów urbanistycznych zagospodarowania przestrzennego Z. opracowywała oparte na badaniach historycznych wytyczne konserwatorskie oraz koncepcje rewaloryzacji zabytkowych dzielnic i zespołów architektonicznych. Do wykonywanych w PP Pracownie Konserwacji Zabytków wybranych studiów historyczno-urbanistycznych określała wartości historyczne układów prze-

strzennych z wnioskami ochrony konserwatorskiej (teksty i plansze). Uważała, iż zabytkowe miasto nie powinno być mumifikowane w swej strukturze, ma bowiem prawo do rozwoju. Była zwolenniczką rewitalizacji miasta określanej w studium rewaloryzacji. Uczestniczyła w opracowaniu metody przygotowania studiów projektowych rewaloryzacji miast. Brała udział w następujących opracowaniach projektowych: *Studium rewaloryzacji Kalisza* (1975, wspólnie z arch. A. Chylakiem), *Plan rewaloryzacji śródmieścia Piotrkowa Trybunalskiego* (1990, w zespole), *Projekt rewaloryzacji Szydłowa* (1977, konkurs SARP, II nagroda), *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania gminy Bielany* (1997, w zespole). Działała również w sferze dokumentacji miast zabytkowych w tzw. Ewidencji Miast – we współpracy z Ośrodkiem Dokumentacji Zabytków – do której przygotowała bardzo liczne elaboraty. Opracowała ok. 30 tematów monograficznych do pracy zbiorowej (niepublikowana) pod kierunkiem prof. Wacława Ostrowskiego pt. *Miejskie zespoły zabytkowe*. Uczestniczyła w zespole (K. Dumala, K. Pawłowski, A. Berdecka, W. Trzebiński, A. Lutostańska), który dokonywał we współpracy z ODZ (ob. Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków) waloryzacji blisko tysiąca miast historycznych i przygotowywał zwięzłe teksty do zamierzonego wydawnictwa.

Prowadziła wnikliwe studia nad urbanistyką starożytną poparte stażami w Egipcie, Grecji i na Sycylii, których wyniki propagowała i wykorzystała w cyklu wykładów. Opracowywała bardzo obszerny podręcznik akademicki – *Historia budowy miast*. Pierwszy tom, poświęcony urbanistyce starożytnej, przygotowała do publikacji i złożyła do druku w 2002, w ostatnim okresie pracy. Podręcznik miał być dziełem jej życia. Z. była europejskiej klasy badaczem i dydaktykiem. Wyniki badań przekazała w ponad 120 publikacjach, z których cztery to książki: *Miasto idealne Kawalera Gior-*

gio Vasariego (1962), *Teoria urbanistyki włoskiej* (1971), *Początki polskiego piśmiennictwa urbanistycznego* (1975 i 1986), *Studium przebudowy Gdańska w jego złotym wieku* (1999).

Z. była zaangażowana i pełniła funkcje w polskich i zagranicznych towarzystwach o profilu urbanistycznym oraz w komitetach i komisjach naukowych i społecznych, takich jak Komisja Miast Komitetu Nauk Historycznych PAN (od 1976), Zarząd Gł. Tow. Urbanistów Polskich (l. 1976-83), Sekcja Ochrony Środowiska Kulturowego przy ZG TUP (przewodnicząca w l. 1976-83), Gł. Komisja Architektoniczno-Urbanistyczna (l. 1984-89), Międzyresortowa Komisja Rewaloryzacji Miast i Zespołów Staromiejskich, Gł. Komisja Ochrony Zabytków Stow. Hist. Sztuki, Tow. Opieki nad Zabytkami, Stow. Konserwatorów Zabytków, Rada Naukowa Państw. Archiwum m.st. Warszawy, Rada Programowa Uniw. Otwartego (l. 1982-84), Rada Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury i Sztuki, rzeczoznawca Ministra Kultury i Sztuki, Społ. Komitet Odnowy Zabytków Krakowa, Rada Programowa Międzynarodowej Konferencji „Kraków 2000”, Sekcja Historii Architektury i Urbanistyki oraz Konserwacji Zabytków Komitetu Architektury i Urbanistyki PAN (przewodnicząca l. 1996-98), rzeczoznawca Tow. Urbanistów Polskich, Komisja Kwalifikacyjna Rzeczoznawców TUP, Rosyjska Akademia Architektury i Nauk Budowlanych (członek zagran. od 1996), International Planning History Society (od 1977, członek Zarządu w ostatnich 2 kadencjach), Stały Komitet Historycznych Ośrodków Miejskich – Międzynarodowej Federacji Mieszkalnictwa i Planowania Przestrzennego (sekretarz w l. 1963-74), Rada Redakcyjna „Planning Perspectives”, Rada Ochrony Zabytków Techniki (sekretarz l. 1963-74), Polski Komitet Narodowy Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków (członek honorowy). Pracowała w organizacjach na terenie Politechniki Warszawskiej.

Odnaczenia: złota odznaka „Za Opiekę nad Zabytkami” (1976), Srebrna i Złota Odznaka Honorowa TUP (1976 i 1979), Honorowe Obywatelstwo Miasta Kalisza (1975), Medal Komisji Edukacji Narodowej (1978), Złoty Krzyż Zasługi (1987), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1996), Złota Odznaka Stow. Konserwatorów Zabytków (2001). Otrzymała nagrody ministerstw: Kultury i Sztuki (indywidualna, 1975), Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska (zespołowa II stopnia, 1976), Edukacji Narodowej (zespołowa II stopnia, 1991), Edukacji Narodowej (indywidualna, 1999), Kultury i Dziedzictwa Narodowego za 2000 rok (2001), Stow. Konserwatorów Zabytków (nagroda im. Wojciecha Kalinowskiego, 1997).

Była zamężna z inż. Ryszardem Zarębskim i miała córkę Hannę Zarębską, romanistkę.

W 2003 wydana została Księga Pamiątkowa dedykowana Z. *Studium Urbis* z adresem od przyjaciół, kolegów i pracowników w 70-lecie urodzin, wydana dzięki mecenasowi Miasta Gdańska. Makietę Księgi ofiarowano jej pięć dni przed jej odejściem.

Zmarła 2 II 2003 w Warszawie i pochowana jest na cmentarzu Wolskim w Warszawie.

Warszawska szkoła architektury 1913-1965, W. 1967, s. 298; *Spotkania w willi Struwego TONZ, 1998-2001. Wykłady o dziedzictwie kultury*, W. 2001, s. 406 [biogram Z.]; „Wiad. Konserw.” 2001, nr 9/10, s. 64 [nt. nagrody min. kultury]; K. Dum a ł a, *Profesor Teresa Zarębska – historyk dziejów miast*, „Kwart. Hist. Kult. Materialnej” 2003, nr 2, s. 317-320; D. K ł o s e k–K o z ł o w s k a, *Pamięci Profesor Teresy Zarębskiej*, „Wiad. Konserw.” 2003, nr 13, s. 104; K. P a w ł o w s k i, *Studium Urbis* [ofiarowane Z. w 70-lecie urodzin, wprowadzenie], w: *Studium Urbis Charisteria Teresiae Zarębska Anno Jubilaei Oblata*, W. 2003.

Alicja Lutostańska

ZAUFAŁ Wanda (1929-1992), konserwator dzieł sztuki.

Ur. 3 III 1929 w Krakowie. Ojciec, Tadeusz Hausner, i matka, Karolina z d. Stach, byli urzędnikami bankowymi. Dzieciństwo i wczesną młodość w latach okupacji niemieckiej spędziła w Krakowie. Po wojnie przeprowadziła się wraz z rodzicami do Warszawy, gdzie ukończyła szkołę średnią i Wydział Konserwacji Akademii Sztuk Pięknych (1949-55, dyplom 1956). W czasie studiów (1951-53) zatrudniła się jako asystentka konserwatora w Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków. Następnie przez kilka lat nie pracowała zawodowo, poświęcając czas wychowaniu dzieci, a w l. 1962-64 przebywała wraz z mężem i dziećmi w Maroku (mąż pracował na budowie cukrowni w Sidi Slimane). Po powrocie do kraju podjęła w 1965 pracę w Muzeum Narodowym w Warszawie; współpracowała przy konserwacji odkrytych przez prof. Kazimierza Michałowskiego fresków z Faras. W 1967 przeniosła się do Pracowni Konserwacji Sztuki Zdobniczej PP PKZ, której przez pewien czas była kierownikiem. Brała udział w konserwacji wielu obiektów zabytkowych z całej Polski, m.in. rzeźb i wystroju wnętrz pałaców w Nieborowie i Wilanowie oraz Zamku Królewskiego, a także drewnianej barokowej rzeźby św. Jana Nepomucena (praca samodzielna), fragmentów ikonostasu z Ropicy, Ołtarza Królów z kościoła w Wigrach, kurdybanów z Gdańska. Współpracowała przy konserwacji przedmiotów sztuki zdobniczej, m.in. biżuterii berberyjskiej oraz XVII-wiecznego metalowego pasa z Muzeum Historycznego m.st. Warszawy. Jej prace konserwatorskie były eksponowane na wystawach zbiorowych, m.in. na wystawie prac konserwatorskich Okręgu Warsz. Zw. Polskich Artystów Plastyków w Galerii Sztuki MDM (1966). Była rzeczoznawcą Min. Kultury i Sztuki, członkiem Spółdz. „Plastyka” i „Ars Antykwa”. Odbyła podróże do wielu krajów,

ZAUFAŁ WANDA

m.in. Indii, Egiptu, Hiszpanii, W. Brytanii, Rumunii, na Węgry.

W 1953 wyszła za mąż za Tadeusza Zaufala, inż. budowlanego. Miała dwoje dzieci: Grażynę i Krzysztofa.

Zmarła w Warszawie 4 VI 1992. Pochowana na cmentarzu Komunalnym (d. Wojskowym) na Powązkach.

Słownik artystów plastyków. Artyści plastycy Okręgu Warszawskiego ZPAP 1945-1970, W. 1972, s. 662; informacje rodziny.

Jolanta Łączyńska, Danuta Mitraszewska

ŻUKOWSKI Jerzy Antoni (1907-1980), architekt.

Ur. 1 III 1907 w Warszawie, pochodził z rodziny o tradycjach ziemiańskich i artystycznych z Kresów Wschodnich. Ojciec Józef, po studiach rolniczych, gospodarował w majątku Malewicz, w guberni mińskiej (ob. Białoruś). Zginął z rąk bolszewików. Ż. z matką Anielą uratowali się. W 1918 oboje dotarli do Warszawy, gdzie Ż. wkrótce rozpoczął naukę w gimnazjum. Po zdaniu matury w Warszawie, w 1926 podjął studia na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej, a dyplom obronił w 1933. Już wcześniej zatrudnił się w prywatnej pracowni dziekana, prof. arch. Czesława Przybylskiego, który w tymże roku zbudował gmach Wojskowego Funduszu Kwaterunkowego przy ul. Krakowskie Przedmieście 11. Młody absolwent również podjął prace projektowe dla Wojskowego Funduszu, które głównie obejmowały budynki dla Korpusu Ochrony Pogranicza, wzdłuż wschodniej granicy państwa (spełniły swoją rolę po agresji 17 września 1939). Uczestniczył w wielu konkursach, trzykrotnie z sukcesem. W 1934 wygrał konkurs na projekt schroniska turystycznego na Głodówce w Tatrach, przy gościńcu z Bukowiny do Morskiego Oka (1140 m n.p.m.). Praca ta utrzymana była w kamiennej konwencji stylu zakopiańskiego. Nadzorował jej realizację do 1936. Wygrał też następny konkurs na schronisko pod Kostrzycą w Czarnohorskim Parku Narodowym (kulminacją Czarnohory jest Howerla, 2061 m n.p.m.). Północne stoki Czarnohory to główne skupisko osadnicze Huculów. Ż. rozpoczął prace projektowe od wnikliwych studiów huculskiej architek-

tury drewnianej, głównie na terenie miejscowości Żabie (największej wówczas wsi w Polsce). Moda na huculski folklor wśród malarzy (Władysław Jarocki, Kazimierz Sichulski) wydawała się już przemijać, lecz architekturą tych górali jeszcze nikt się nie zainteresował. Przeciwnie niż w Tatrach, gdzie już od 1900 obowiązywała zasada Tow. Tatrzańskiego, aby schroniska budować w stylu zakopiańskim. Przez analogię do Tatr Ż. nadał schronisku pod Kostrzycą formę zagrody huculskiej – *grazdy*, szczelnie zabudowanej w prostokąt dla obrony przed wilkami, a krytej dachem z gontów. W ramach nadzoru autorskiego dojeżdżał z Warszawy na budowę, prowadzoną w prymitywnych, nawet egzotycznych warunkach. Trzecie schronisko budował od 1954 w Górach Świętokrzyskich u stóp Łysicy (612 m n.p.m.), tym razem nawiązując do wczesnobarokowego klasztoru Bernardynek z XVII w. w Świętej Katarzynie. W wymienionych pracach konkursowych zawsze nawiązywał do miejscowego krajobrazu i form architektury otoczenia, rezygnując z modnego wówczas konstruktoryzmu i modernizmu. Schronisko w Czarnohorze skierowało jego uwagę na pierwotną architekturę Huculów, którą inwentaryzował, a następnie opublikował w 1938 w pracy pt. *Drewniane budownictwo Huculów*. Tą drogą stał się znawcą architektury ludowej, jednym z trzech, którzy ocalili po okupacji niemieckiej (prócz niego Franciszek Piaścik i Ignacy Tłoczek).

Podczas okupacji uczestniczył w pracach tajnego Wydziału Architektury, prowadzonego przez prof. Bohdana Pniewskiego w Kielcach. Nauczał tam rysunku, u boku arch. Kazimierza Skórewicza, konserwatora

Zamku Królewskiego w Warszawie. Po wojnie pozostał w Kielcach (jego mieszkanie w Warszawie zostało doszczętnie spalone po powstaniu). Pracując w Miastoprojencie-Kielce, w 1952 stworzył zespół mieszkaniowy, nazwany Sienkiewiczowską Dzielnicą Mieszkaniową udekorowaną sgraffitowymi portretami związanych z regionem pisarzy: Kochanowskiego, Reja, Sienkiewicza, Żeromskiego. Wzorował się na detalach florenckich pałaców, budząc zainteresowanie zachodnich historyków architektury. Profesor ze Sztokholmu zapewniał swych studentów, iż widzą tutaj postmodernizm, tak wczesny (1952). A to miał być socrealizm. Następnie zaprojektował biurowiec PZPR, z elewacją wykładaną dolomitem z Biskupich Dołów, która dobrze wytrzymując górskie warunki atmosferyczne, służy dziś rektoratowi Akademii Świętokrzyskiej. W owym czasie obiekt ten uznano za najlepszy budynek biurowy w Polsce. Interweniował, gdy władze zamierzały dokonywać w nim prymitywnych przeróbek (skutecznie). W l. 1954-58 pełnił funkcję gł. architekta woj. kieleckiego. Zapewnił współpracę takich autorytetów, jak arch. Jan Koszycz-Witkiewicz czy prof. Bolesław Malisz. Starał się zainteresować młodych pracowników teorią architektury. Często też wspominał swoich profesorów z PW i ich stosunek do początkujących architektów, starając się ich naśladować. Wspólnie z arch. Kuleszą z Komitetu Urbanistyki i Architektury w Warszawie organizował planowanie przestrzenne w terenie, powołując woj. pracownię urbanistyczną oraz miejskie pracownie urbanistyczne w Kielcach i w Radomiu. Współdziałał w tym zakresie z arch. Józefem Reńskim, urbanistą i założycielem Tow. Urbanistów Polskich, który osiadł w Ostrowcu Świętokrzyskim. Wspierał autorytetem swojego stanowiska decyzje woj. konserwatorów zabytków, gdy ci kolejno wpadali w konflikty z lokalną władzą. W tym czasie odbywał podróże studialne, m.in. do Armenii oraz do Berlina Zachodniego. Stracił to stanowisko

na skutek zatwierdzenia projektu wiejskiego kościółka arch. Ludomiła Gyurkovicha (1899-1980), bez porozumienia z Wydziałem ds. Wyznań. Podjął więc pracę w spółdzielczości mieszkaniowej, opracowując budynki wielorodzinne i zespoły mieszkaniowe oraz szkół w Kielcach i innych miastach województwa. Żywo uczestniczył w pracach oddziału SARP.

Równoległe, natychmiast po zakończeniu działań wojennych, podjął aktywną działalność w zakresie ochrony i konserwacji zabytków. Początkowo skoncentrował uwagę na gotyckim miasteczku Szydłów, zrównanym z ziemią przez niemiecki Holocaust i pół roku trwający ostrzał rosyjskiej artylerii. Dzięki błyskawicznie wykonanej inwentaryzacji, stanowiącej podstawę prowadzonych przez niego prac ratowniczych, do dnia dzisiejszego zachowały się takie obiekty w tym miasteczku, jak Brama Krakowska, kościół św. Władysława, mury obronne, Sala Rycerska, zameczek, synagoga, ruina kościoła Św. Ducha i kościół Wszystkich Świętych. Spalony kościół fundacji Kazimierza Wielkiego odbudował w l. 1945-48, z rekonstrukcją wybranych elementów i usunięciem późniejszych przybudówek do elewacji południowej i zachodniej. O skuteczności jego interwencji konserwatorskiej świadczy fakt, iż obiekty, którymi nie zdążył się zaopeczkować, jak Brama Opatońska czy Brama Wodna, dawno znikły z krajobrazu tego miasteczka. Opublikował sprawozdanie z tych prac. Zajął się też urbanistyką odbudowywanego Szydłowa, a wydrukowane jego projekty stały się podstawą opracowań planistycznych w następnym pokoleniu architektów. Ponadto zinwentaryzował i zabezpieczył detale kościoła paraf. w Stopnicy, w tym elementy wewnętrznych filarów podtrzymujących sklepienia nawy, także fundacji Kazimierza Wielkiego i zrealizowanego przez tę samą „strzechę”. Kościół był zniszczony w 80%, a jego rekonstrukcja, polegająca m.in. na dopasowywaniu rozbitego kamienia do kamienia, trwała ponad 20 lat.

Zajmując się ratowaniem zabytków regionu, znaleźli się w kręgu oddziaływania Muzeum Świętokrzyskiego, z literaturoznawcą prof. Janem Nowakiem-Dłużewskim i fotografikiem Edmundem Massalskim na czele. Wraz z nimi uczestniczył w ratowaniu podworskich dóbr kultury. Podjął też restaurację uszkodzonego działaniami wojennymi kościoła św. Wojciecha w Kielcach, wymurowanego w 1640 w miejsce drewnianego, który znał Jan Długosz. Starał się przywrócić kształt wieży oraz zachować detale pochodzące sprzed gruntownej przebudowy przez arch. Franciszka Ksawerego Kowalskiego w 1889. Zadbął o otoczenie kościoła, z latarnią zmarłych z 1732. Dostrzegając potrzebę plastycznej konsolidacji wnętrza tego kościoła, wyposażonego w trzy obrazy Jana Styki z czasów jego pracy nad *Panoramą Raclawicką*. Zgodnie z jego sugestią udało się tu zrealizować polichromię przez uczniów prof. W. Taranczewskiego z krakowskiej ASP, lecz ukończoną dopiero po 25 latach. Ponadto w 1958 wykonał dla Państw. Instytutu Sztuki inwentaryzację drewnianej cerkwi Łemków w Powroźniku k. Krynicy, wyróżniającej się swoistą konstrukcją. Raz jeszcze wrócił do rewaloryzacji zabytków przy rozbudowie gotyckiego kościoła Św. Trójcy w Jędrzejowie. Lecz spotkało go rozczarowanie, gdy proboszcz przerwał roboty w połowie wysokości nawy, nakrywając ją pulpitowym dachem. I tak pozostało od 1970, mimo protestów projektanta.

Żonaty dwukrotnie. Z pierwszą żoną, Marią, miał syna Andrzeja (1938-88), polonistę i kierownika art. Filharmonii Świętokrzyskiej. Z drugą, Izabellą Nowak-Dłużewską – córkę Ewę.

Zmarł 27 VII 1980 w Kielcach, pochowany tamże na Cmentarzu Starym.

St. E. R a d z i k o w s k i, *Styl zakopiański*, Kr. 1901, s. 58 n.; J. Ż u k o w s k i, *Szydłów – projekt odbudowy miasta*, 1946; t e n ż e, *Problemy zabytkowe Szydłowa. Pamiętnik kielecki*, K-ce 1947, cz. I, s. 199-213; t e n ż e, *Fara*

w *Szydłowie*, BHSiK 1948, s. 674; E. K r y g i e r, *Pięciolecie prac konserwatorskich na terenie kraju – woj. kieleckie*, OZ 1949, nr 3, s. 203; T. B o r s a, *Szydłów*, w: *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce – Miasta historyczne* (red. W. Kalinowski), W. 1986, s. 463 n.; J. T a d e u s z, *Alfabet niepospolitych ludzi w dniu ich powszednim*, mpis w Oddz. SARP Kielce, 2003.

Tadeusz Bors

ŻUROWSKI Józef (1892-1936), archeolog, docent i zastępca prof. Uniw. Jagiellońskiego, państwowo konserwator zabytków przedhistorycznych d. woj. krakowskiego i śląskiego.

Ur. 4 X 1892 w Podhajczykach, w d. pow. Rudki, w woj. lwowskim. Był synem Stanisława, administratora dóbr fredrowskich i Teresy z d. Nowina-Konopka. Jego ojcem chrzestnym był Andrzej hr. Fredro, wnuk Aleksandra, znakomitego komediopisarza. W l. 1903/4-1910/11 uczęszczał początkowo do III Gimnazjum we Lwowie, a później do III Gimnazjum im. Jana III Sobieskiego w Krakowie, gdzie złożył egzamin dojrzałości. W l. 1911/12-1914/15 ukończył studia na Wydziale Filozoficznym Uniw. Jagiellońskiego, w zakresie prehistorii pod kierunkiem prof. Włodzimierza Demetrykiewicza, a także w zakresie klasycznej archeologii, antropologii, historii i historii sztuki, ze szczególnym uwzględnieniem wczesnego średniowiecza. Równocześnie ze studiami, od 1914 rozpoczął pracę w Muzeum Archeologicznym Akademii Umiejętności w Krakowie, a w l. 1915-18 odbył służbę wojskową w armii austriackiej jako podchorąży 16 p.p. W tym samym czasie kontynuował studia na Uniw. Wiedeńskim u prof. prof. Oswald Menghina i Józefa Strzygowskiego. W l. 1918-19 służył w Wojsku Polskim, a od 1 X 1921 został zastępcą asystenta w Zakładzie Archeologii Przedhistorycznej UJ. 11 V 1922 uzyskał doktorat z zakresu prehistorii

i archeologii klasycznej, w oparciu na pracy *Wykopalisko z Jakuszowic Małych na tle pokrewnych zabytków krajów ościennych*.

1 VI 1920 został mianowany przez Min. Wyznań Rel. i Oświecenia Publ. konserwatorem zabytków przedhistorycznych na teren okręgu krakowskiego. Okręg ten obejmował wówczas woj. krakowskie i południową część woj. kieleckiego. Od 1 XI 1923 zakres działalności Ż. jako urzędnika państwowego kontraktowego poszerzono także na ówczesne woj. śląskie, czyli część Górnego Śląska, która znalazła się w granicach Polski. Stanowisko konserwatora zajmował do przedwczesnej śmierci. Z tym, że od 1 XII 1930 był pracownikiem kontraktowym w Państw. Muzeum Archeologicznym w Warszawie, ze stałą delegacją do Krakowa (od 1934, po scentralizowaniu całej działalności konserwatorskiej w zakresie archeologii w warszawskim PMA, nadal zachował swój status krakowskiego delegata).

Roztoczył skuteczną opiekę nad zabytkami z powierzonego swej pieczy okręgu i uratował od zniszczenia wiele bezcennych dokumentów naszej najdalszej przeszłości. Niezwykle aktywny w terenowych badaniach, Ż. przyczynił się do wielkiego wzbogacenia bazy źródłowej do badań nad najstarszymi dziejami Małopolski i Górnego Śląska. Do obowiązków konserwatora należało wówczas *nie tylko zbieranie wiadomości o istniejących zabytkach archeologicznych okręgu, ale także wyszukiwanie i wydobywanie ich*. Rozpoczął badania archeologiczne wielkich osad z młodszej epoki kamienia w Książnicach Wielkich i Modlnicy w Małopolsce, a przede wszystkim kilkuletnie badania wielokulturowego zespołu w Złotej k. Sandomierza. Przebadał duże cmentarzyska z epoki brązu i wczesnego średniowiecza w Krakowie-Prokocium, Giebułtowie, Jaksicach, Sandomierzu (obok kościoła św. Jakuba) oraz w Trzebieślavicach i Winiarach pod Sandomierzem i w Komornikach k. Myślenic (cmentarzyska kurhanowe). W 1934 rozkopał kopiec

Krakusa w Krakowie i kierował kompleksowymi jego badaniami, które nie zostały jednakże w pełni zakończone, m.in. z powodu wycofania się Mariana Dąbrowskiego, właściciela krakowskiego koncernu prasowego „Ilustrowany Kurier Codzienny” ze znaczącego finansowo sponsorowania prac.

Ż. przeprowadził inwentaryzację najważniejszych stanowisk archeologicznych, w tym głównie grodzisk w Małopolsce i na Górnym Śląsku. Rezultatem akcji było wydanie w 1939 przez PAU pierwszego tomu okazałego *Atlasu grodzisk i zamczysk śląskich*. Wcześniej, za życia i z jego inicjatywy, ukazały się pierwsze dwa tomy *Prac Prehistorycznych Śląskich*. Opublikował wiele prac i artykułów w wydawnictwach archeologicznych, cenną pracą *Sztuka przedhistorycznej Europy* (1934) oraz wiele artykułów popularyzujących nowe odkrycia archeologiczne, m.in. na łamach „Kuriera Literacko-Naukowego”, dodatku do „Ilustrowanego Kuriera Codziennego”. Ważne zagadnienia z pradziejów Małopolski prezentował także podczas licznych odczytów i wykładów radiowych. W czasie prowadzonych badań terenowych skupiał wokół swojej osoby grono oddanych mu studentów prehistorii (m.in. Jan Bartys i Jan Fitzke – zamordowani w Katyniu, Stefan Nosek), których od strony praktycznej zaznajamiał z organizacją nowoczesnie prowadzonych wykopalisk.

Pełnienie stanowiska konserwatora było jedną z głównych przyczyn sporów pomiędzy Ż. a prof. W. Demetrykiewiczem – wówczas kierownikiem Zakładu Archeologii Prehistorycznej UJ, który oskarżał go m.in. o zaniedbywanie obowiązków na uczelni. W następstwie tychże sporów, w 1922 Ż. zrezygnował z pracy w Muzeum Archeologicznym PAU, a w 1923 z asystentury na UJ. Utrzymywał jednakże kontakty z obu jednostkami naukowymi. W 1926 objął urząd sekretarza Komisji Antropologii i Prehistorii PAU, a w 1928 habilitował się na UJ z zakresu archeologii przedhistorycz-

ŻUROWSKI JÓZEF

nej (prehistorii), na podstawie pracy *Skarby halszackiego okresu z doliny Dunajca*. 12 V 1928 wygłosił wykład habilitacyjny *Neolit na lessach nadwiślańskich i wiążące się z nim zagadnienia* i od tego czasu rozpoczął wykłady na Wydziale Filozoficznym UJ, jako docent archeologii przedhistorycznej. Po odejściu prof. W. Demetrykiewicza na emeryturę powierzono mu w 1933 wykłady i ćwiczenia, w ramach prac zleconych, a od 1 X 1934 – stanowisko zastępcy profesora w Katedrze Prehistorii. Pomimo złożenia 9 II 1934 przez Radę Wydziału Filozoficznego UJ wniosku nominacyjnego do Ministerstwa WRiOP, Ż. nominacji profesorskiej nie doczekał. *Nie miał lekkiego życia – mówił nad trumną przyjaciela doc. Roman Jakimowicz – było ono jednym pasmem trudów, a ostatnie lata zatrula mu jeszcze niepewność co do przyszłych losów,*

w związku z przewlekaniem się decyzji co do zatwierdzenia jego profesury.

Ż. rodziny nie założył. Zmarł 22 I 1936 w Krakowie i tamże został pochowany na cmentarzu Rakowickim.

J. K o s t r z e w s k i, *Ś. p. prof. dr Józef Żurowski*, „Z Otchłani Wieków”, 1936, z. 1, s. 1-5; T. S u l i m i r s k i, *Polska przedhistoryczna*. Cz. 1, Londyn 1955, s.15; S. N o s e k, *Zarys historii badań archeologicznych w Małopolsce*, W.-Wr.-Kr. 1967, s. 81-89; M. G e d l, *Józef Żurowski (1892 – 1936)*, w: *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Historycznego*, pod red. J. Dybca, Kr. 2000, s. 335-340; Archiwum Uniw. Jagiellońskiego w Krakowie (teczka osobowa S II 619).

Andrzej Gaczol

**Wykaz biogramów
zamieszczonych w 1. zeszycie PSBKZ**

Ballenstaedt Lucjan
Bendowski Kazimierz
Biegański Piotr
Cieliński Jan
Cybichowski Stefan
Czajnik Michał
Dziekoński Józef Pius
Gawarecki Henryk
Gawdzik Czesław
Heurich Jan Fryderyk
Holas Aleksander
Hornung Zbigniew Marian
Husarski Wacław Teofil
Janasik Stefan
Kamiński Włodzimierz
Kepiński Zdzisław
Konkolewski Roman
Kozielczyk Wincenty
Krakowska-Pilch Ewa
Kręglewska-Foksowicz Ewa
Kuklis Wilhelm
Lalewicz Marian

Linette Eugeniusz Wiktor
Majdecki Longin
Malinowski Kazimierz
Marconi Bohdan Lucjan
Mączyński Zdzisław Antoni
Michałowski Lucjan
Morawski Franciszek
Pajzderski Nikodem
Pągowski Stefan
Pieczyński Zbigniew
Powidzki Janusz
Ruszczyńska Teresa
Saski Kazimierz
Siciński Karol
Siennicki Jerzy
Sławski Roger
Szumska-Lipkowa Gabriela
Vogel Deodat Zygmunt
Zachwatowicz Jan
Zieleński Stefan Edward
Zieliński Zbigniew
Ziętkiewicz Zdzisław

**Wykaz biogramów
zamieszczonych w 2. zeszycie PSBKZ**

Baranowski Michał	Dąbrowski Karol
Bednarowicz Zbigniew	Dec Włodzimierz
Bendowski Tomasz	Dethlefsen Richard
Bielecki Ryszard	Deurer Jakob
Bieńkowski Jan	Drost Willi
Błaszczyk Włodzimierz	Durczewski Dobromir
Błyskosz Jan	Dutkiewicz Józef
Bobiński Stanisław	Fischer Friedrich
Bobrowska Irena	Frazik Józef
Boetticher Adolf	Frycz Jerzy
Bogdanowska Aleksandra	Gałka Witold
Bogdanowski Janusz	Gartkiewicz Przemysław
Bojasiński Tomasz	Gąsecki Mieczysław
Borowiejska-Birkenmajerowa Maria	Gersdorf Karol
Borowski Jan	Gilly Fryderyk
Boyé-Guerquin Anna	Gintyło Romana
Broniewski Tadeusz	Gruber Karl
Bukowski Marcin	Guerquin Bohdan
Bursze Juliusz	Gujda Henryk
Bursze Teodor	Güttler Jerzy
Charytańska Maria	Hartmann Karol
Chmarzyński Gwido	Haska Kazimierz
Chomicz Romuald	Hauke Karol
Chrzanowicz Józef	Heise Johannes
Chyczewski Jerzy	Hendel Zygmunt
Ciara Zdzisław	Herbst Stanisław
Ciołek Gerard	Jakimowicz Roman
Czarnecki Władysław	Janusz Bohdan
Czerny Władysław	Jerzewski Jerzy
Dąbrowski Jan	Józefowiczówna Krystyna

Kaemmerer Ludwig
Kalinowski Wojciech
Kancelarz Feliks
Kasprzycki Wojciech
Kaźmierczyk Józef
Keyser Erich
Kieszkowski Witold
Kihl Emilia
Kilarski Jan
Kloepfel Otto
Kłos Juliusz
Knothe Zygmunt
Koczorowski Klemens
Kopczyński Wawrzyniec
Kostrzewski Józef
Kozaczewski Tadeusz
Kraśński Stefan
Krassowski Czesław
Kremer Karol
Król Aleksander
Kruk Franciszek
Kubiak Janusz
Kuder Aleksander
Kurcysz Helena
Kurzątkowska Alicja
Kurzątkowski Mieczysław
Kuzma Mieczysław
Kwiatkowski Kazimierz
Kwilecki Stefan
Lakutowicz Andrzej
Lauterbach Alfred
Lehmann Janusz
Lenard Barbara
Lenkow Ewa
Lepiarczyk Józef
Lesiak Krzysztof
Lesiak Marian
Lorentz Stanisław

Ludwikowski Leszek
Łabinowicz Adam
Łomnicki Jerzy
Łukasik Jan
Łuszczkiewicz Władysław
Maciejewski Władysław
Majewski Alfred
Makarewicz Juliusz
Maliszewski Przemysław
Mamuszka Franciszek
Marconi Władysław
Marzyński Stanisław
Mieszkowski Bronisław
Miłoszewski Stanisław
Morelowski Marian
Nawroński Tadeusz
Oleś Andrzej
Osiński Marian
Pajzderski Sylwester
Paszkowski Władysław
Pawluczuk Paweł
Paździor Marian
Pieńkowska Hanna
Pilecki Gustaw
Piwocki Ksawery
Pochwałski Władysław
Podlewski Waclaw
Polak Tadeusz
Polakowski Felicjan
Popiel Paweł
Pryliński Tomasz
Puciata Maria
Remer Jerzy
Rewski Zbigniew
Rogoziewicz Jerzy
Romanowski Tadeusz
Ross Juliusz
Roznerska Maria

Rychlicki Florian
Samborski Mieczysław
Sawicki Stefan
Sawicki Tymoteusz
Sawnor Danuta
Schmid Bernhard
Semrau Artur
Sieja Stefan
Skórewicz Kazimierz
Sławiński Ireneusz
Sosnowski Oskar
Stankiewicz Jerzy
Starzewska Janina
Stefański Józef
Steinbrecht Conrad
Strasburger Włodzimierz
Sulimierska-Laube Maria
Szablowski Jerzy
Szydłowski Tadeusz Andrzej, Lubicz
Szyszko-Bohusz Adolf
Świszczowski Stefan
Talowski Teodor
Teliga Jerzy
Tłoczek Ignacy

Tomaszkiewicz Stefan
Tomkiewicz Władysław
Tomkowicz Stanisław
Torwirt Leonard
Treter Bogdan
Tryburski Jerzy
Trylińska Beata
Trzeciak-Welter Krystyna
Tuczyński Leszek
Urbański Ludwik
Volmar Erich
Wakulińska Marzena
Walczy Stefan
Walicka Krystyna
Walicki Michał
Wilimiński Rajmund
Witkiewicz-Koszczyk Jan
Wojciechowska Anna
Wojciechowski Włodzimierz
Zakrzewski Zygmunt
Załuński Andrzej
Zborowski Bruno
Żaryn Stanisław

